

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

РОМАН ТИМЧЕНКО

**ВІДНОСИНИ
УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ
Й ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ
НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ
(ЛИСТОПАД 1918 - КВІТЕНЬ 1920 РР.)**

Київ-2013

УДК 93/94 (477.8) «1918-1920»

Друкується за рішенням Вченої ради Інституту історії України НАНУ

Відповідальний редактор:

Доктор історичних наук **Пиріг Р. Я.**

Рецензенти:

Доктор історичних наук **Андрусихин Б. І.;**

Доктор історичних наук **Буравченков А. І.**

Тимченко Р. В.

Відносини Української Народної Республіки й Західно-Української Народної Республіки (листопад 1918 - квітень 1920 рр.). – К.: Інститут історії України НАНУ, 2013. – 347 с.

У монографії здійснене комплексне дослідження проблем взаємовідносин УНР і ЗУНР у 1918-1920 рр., визначено передумови й причини об'єднавчого процесу, характеризуються події, пов'язані з умовами укладання Акту злуки, дається їх оцінка.

Розкрито основні організаційні заходи по втіленню ідей соборної єдності України в політичній, економічній, військовій і культурній сферах, висвітлено розбіжності в зовнішньополітичних орієнтаціях політичних лідерів УНР і ЗУНР. Аналізується спільна боротьба українських армій у Наддніпрянщині. Визначено мотиви й наслідки укладання договорів лідерами УНР і ЗУНР із Добровольчою армією А.Денікіна й Польщею та вплив цих процесів на поразку Української революції 1917-1921 рр.

ISBN 978-966-02-6912-5

© Тимченко Р.В., 2013

© Інститут історії України НАНУ, 2013

Зміст

Передмова 5

Розділ 1.

Передумови українського об'єднавчого процесу

Ідея соборності в другій половині XIX – початку
XX століть 36

Державотворчі чинники об'єднання України 73

Акт злуки 22 січня 1919 р.: передумови, прийняття,
сутність 113

Розділ 2.

Відносини УНР і ЗУНР у першій половині 1919 року

Політичні взаємовідносини українських урядів 155

Економічна, військова й культурна співпраця 179

Польський чинник у зв'язках між УНР і ЗУНР 195

Українські делегації на Паризькій мирній
конференції 218

Розділ 3.

Спільні дії УНР і ЗУНР по захисту національної державності

Спроба інтеграції військового потенціалу 242

Українські сили в умовах кризи фронтів
восени 1919 р. 278

Завершальний етап співробітництва УНР і ЗУНР .. 306

Післямова 330

Іменний покажчик 339

22 січня - День соборності України

ПЕРЕДМОВА

Доба Української революції 1917-1921 рр. залишила у спадок наступним поколінням явища й події минулого, які з плином часу не втрачають своєї значущості, потребують осмислення сконденсованого в них ретроспективного досвіду як позитивного, так і негативного.

Однією з важливих складових тогочасного революційного процесу була спроба утворення єдиної незалежної соборної української держави. Розвиток національно-визвольного руху, державотворчі зусилля східного й західного українства дозволили в кінці 1918 – початку 1919 рр. проголосити об'єднання двох історично роз'єднаних гілок українського народу в єдине державне тіло. Проте втілити в життя одвічне прагнення українців тоді не вдалося. Більше того, були втрачені й здобутки державної незалежності.

Складні й драматичні події минулого своєрідно екстраполюються на реалії українського сьогодення. При амбівалентному суспільному сприйнятті вони виступають чутливим подразником національної свідомості, стримують консолідацію політичної еліти, підсилюють поле ідеологічної напруженості.

За цих умов дослідження здобутків і, особливо, невдач українського державотворчого процесу початку ХХ століття, нереалізованості об'єднавчого потенціалу нації, неконсенсусності політичних еліт залишається надзвичайно актуальним завданням вітчизняної історичної науки.

Відносини Української Народної Республіки (УНР) й Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) в умовах реалізації проголошення Акту злуки 22 січня 1919 р., причини невдачі цього державотворчого проекту складають важливу дослідницьку проблему, яка має суттєве науково-теоретичне й практичне значення. У науковому плані – це здійснення комплексної реконструкції взаємовідносин двох українських демократичних республік, що дасть змогу глибше осмислити складнощі й протиріччя національного державотворення. У практичному сенсі – ретроспективний погляд на тогочасні події дозволить зробити висновки для нинішнього етапу розбудови держави й суспільства. Адже лінія історичного розлому між західними й східними теренами України не подолана й нині породжує болісні колізії внутрішньої конфронтації. Відтворення цілісної картини соборності українських земель, особливо в революційні роки, дозволяє глибше зрозуміти тенденції історичного розвитку України.

У сучасній історичній науці найчастіше відображаються передумови укладання Акту злуки, явища, пов'язані з ним, подальші ж відносини обох республік залишаються поза увагою або розглядаються в контексті інших подій. Тому метою роботи є з'ясування передумов об'єднання УНР і ЗУНР, визначення сутності Акту злуки та особливостей втілення його в життя в політичній, економічній, військовій і культурній сферах, аналізу ситуації, у якій опинилися українські уряди й армії влітку 1919 - початку 1920 рр., та характеристика причин нереалізованості соборницького процесу.

* * *

Дана тема упродовж останніх десятиліть з різною мірою повноти й достовірності знаходить відображення в працях представників всіляких історіографічних напрямків. За вже усталеною класифікації їх можна поділити на кілька груп. Перша – українська зарубіжна історіографія, друга – радянська, третя – сучасна українська, четверта – зарубіжна. Кожній із них притаманні певні риси, які виокремлюють її з-поміж інших.

Українська зарубіжна історіографія подій 1917-1921 рр. представлена, насамперед, працями провідних діячів української революції: В. Винниченка, П. Христюка, І. Мазепи, М. Шаповала, М. Лозинського та інших. Першим дослідженням характерне протистояння істориків-мемуаристів вихідців УНР і ЗУНР. Принципова позиція голови Директорії В. Винниченка полягала в пріоритетності розв'язання завдань відновлення УНР у Наддніпрянській Україні. Звідси й не зовсім прихильне ставлення до подій у Галичині та їх лідерів, які, на його думку, не йшли на об'єднання з УНР, бо «боялися її революційности». У своїй праці «Відродження нації» він не писав ні про Ухвалу УНРади, ні про Акт злуки, а обмежився лише текстом Передвступного договору. І врешті дійшов невтішного висновку: «Ні історичні умови попереднього життя двох країн, ні різниця в самій природі керуючих елементів не сприяла тіснішому злиттю двох галузів єдиного народу»¹.

---

¹ Винниченко В. Відродження нації: (Історія української революції, марець 1917 р. – грудень 1919 р.): В 3 ч. – К., Відень, 1920. – Ч. 3. – С. 396-398.

П. Христюк, подаючи текст Акту злуки 22 січня 1919 р., також не приділив цій події належної уваги, не без підстав вважаючи, що необхідно було не святкувати, а шукати порятунку². Відносини УНР і ЗУНР він обходить взагалі.

Лише М. Шаповал детально характеризує питання соборності, наголошуючи, що злука була більш теоретично-юридичною, ніж фактичною, оскільки галицька Рада Державних Секретарів (РДС) хотіла, щоб тільки Всеукраїнські Установчі Збори запровадили закон про форми входження західних земель в одну державну систему та організацію єдиної влади. До їх скликання Західна область УНР залишалася незалежною. «В злуці 22 січня, – резюмує М. Шаповал, – двоєвластїє на одній українській землі було проголошено офіційно»³. Автор критично ставився до лідерів галичан, називаючи їх «сепаратистами» й «регіоналістами», які намагалися зберегти власну незалежність. Він наголошував, що джерело постійного протистояння між лідерами УНР і ЗУНР полягало у відмінних зовнішньополітичних орієнтаціях, різному сприйнятті співвідношення «соціального» й «національного», оскільки революція в Наддніпрянщині була «соціальною», а в Галичині «націонал-демократичною»⁴.

Інший діяч УНР І. Мазепа в працях «Україна в огні й бурі революції» та «Творена держава» робить акцент

---

² Христюк П. Замітки й матеріали до історії української революції. 1917-1920 рр.: У 4 т. – Т. 4. – Відень, 1922. – С. 60.

³ Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма: (Виклади в Америці). – Прага, 1927. – С. 129-130.

⁴ Шаповал М. 22 січня (спомини і висновки) // Трудова Україна. – Прага, 1932. – № 9. – С. 8-9.

на висвітленні діяльності Директорії УНР⁵. З погляду автора, проголошення української соборності було великим історичним актом у житті українського народу, однак мало декларативний характер⁶. Він високо оцінює діяльність Директорії, її внутрішню й зовнішню політику, водночас негативно ставиться до ЗУНР та її керманів. Детально аналізуючи кам'янецьку добу УНР та договір Української Галицької армії (УГА)⁷ з Добровольчою армією, І. Мазепа звинувачує галичан у сепаратизмі й відмові від ідей соборності, однак захищає дії С. Петлюри у відносинах із поляками.

Західноукраїнський діяч М. Лозинський, не ідеалізуючи Акт злуки 22 січня, умотивовано доводить, що «всі ці акти про з'єднання не утворили нової з'єднаної з дотеперішніх двох українських держав зложеної Української Народної Республіки, а тільки проголошували утворення її і намічали шлях до її утворення»⁸. Особливу увагу автор приділив відносинам ЗУНР із своїми сусідами та зовнішньополітичній діяльності республіки. Він дав ґрунтовну оцінку праці об'єднаної делегації УНР і ЗУНР на Паризькій мирній конференції та подіям, що зумовили політичний розрив Є. Петрушевича з С. Петлюрою. На відміну

---

⁵ Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. – К., 2003. – 608 с.; Його ж. Творена держава: (Боротьба 1919 р.): [Спогади] // Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879-1926). – К., 1992. – С. 16-75.

⁶ Його ж. Україна в огні й бурі революції. – С. 84.

⁷ У 1918-1919 рр. вживалася назва «Галицька армія», а найменування «Українська Галицька армія» виникло в Наддніпрянщині в листопаді 1919 р.

⁸ Лозинський М. Галичина в роках 1918-1920. – Нью-Йорк, 1970. – С. 69-70.

від окремих авторів, які в дипломатичних поразках звинувачували політиків чи військових керівників, М. Лозинський вважав головною причиною невдач соборницького проекту геополітичне становище України внаслідок Першої світової війни.

Галицький політичний діяч О. Назарук у праці «Рік на Великій Україні» причини труднощів, які постали на шляху втілення в життя Акту злуки, вбачав в особливостях історичного розвитку наддніпрянців і галичан. Саму ж подію 22 січня називав «величним актом»⁹.

Серед досліджень, що розкривають історію взаємовідносин українських республік напередодні об'єднання УНР і ЗУНР, особливий інтерес становить праця Л. Цегельського. Автор відзначив соборницькі настрої галицької спільноти й розкрив головні етапи співпраці між Наддністріянщиною й Наддніпрянщиною, які передували укладанню Акту соборності. Він неприязно ставився до провідних діячів Директорії, які «вміли бунтувати лише селянство», і вважав, що 22 січня 1919 р. відбулася «не злука, а символічне проголошення, ствердження її – для всіх українців, для світу»¹⁰. Цю подію Л. Цегельський навіть порівнював із хрещенням Русі.

Відомий історик і географ С. Рудницький відзначав, що обидва уряди пішли на з'єднання, не прорахувавши його можливих наслідків для української державності за умов тодішнього міжнародного ста-

---

⁹ Назарук О. Рік на Великій Україні: Конспект споминів з української революції. – Нью-Йорк, 1978. – С. 328-329.

¹⁰ Цегельський Л. Від легенд до правди: Спомини про події в Україні пов'язані з Першим листопада 1918 р. – Львів, 2003. – С. 248.

новища. Сам же Акт злуки, на його думку, був передчасним і завдав великої шкоди на «тактично-політичному полі»¹¹. Він дотримувався позиції, що оптимальним варіантом на той час могла стати федеративна Україна.

Отже, праці учасників Української революції становлять суттєву цінність у дослідженні даної проблеми. Проте слід враховувати, що вони відображають власне, нерідко суб'єктивне бачення перебігу подій, а також несприйняття позицій інших авторів, насамперед ідейних опонентів. Тому вимагають критичного ставлення й визначення ступеню об'єктивності викладеного матеріалу в порівнянні з іншими джерелами.

Післявоєнна українська зарубіжна історіографія мала свої особливості – більш ґрунтовний документалізм, дослідницьку аналітичність, зваженість оцінок подій Української революції 1917-1921 рр. Серйозний науковий інтерес становлять праці М. Стахів¹². Зокрема, у роботі «Україна в добі Директорії УНР», автор високо оцінював Акт злуки й, проаналізувавши весь розвиток подальших подій, прийшов до висновку: «Тільки воєнні обставини не дали можливості виконати ці вимоги Акту Соборності в подробицях.

¹¹ Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України. – Львів, 1994. – С. 381.

¹² Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. – Скрантон, 1962–1966. – Т. 1. – 272 с.; Т. 2. – 248 с.; Т. 3. – 276 с.; Т. 4. – 352 с.; Т. 5. – 248 с.; Т. 6. – 247 с.; Т. 7. – 432 с.; Його ж. Західна Україна та політика Польщі, Росії і Заходу (1772-1918). – Т. 2. – Скрантон, 1958. – 224 с.; Його ж. Західна Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918-1923. – Скрантон, 1959-1960. – Т. 3. – 276 с.; Т. 4. – 352 с.; Т. 5. – 248 с.; Його ж. Західна Україна. Збройна і дипломатична оборона в 1919-1923 рр. – Скрантон, 1961. – Т. 6. – Кн. 1. – 220 с.

Тим не менше, сам Акт Соборності не був лише декларативним, але обов'язуючим правом»¹³.

Особливої уваги заслуговує дослідження І. Нагаєвського «Історія української держави ХХ століття», підготовлене на основі значної кількості документів і мемуарних праць. Головну увагу автор зосереджує на зовнішній політиці українських урядів, що дає змогу краще зрозуміти, які труднощі постали перед українською делегацією на Паризькій мирній конференції, проаналізувати взаємовідносини між її учасниками, визначити здобутки й прорахунки. І. Нагаєвський високо оцінив Акт злуки: «Це була велика, врочиста, єдина в своєму роді історична маніфестація солідарності всіх віток українського народу. Вона не лише справила велике враження на всіх учасників, але й почала нову добу в житті народу»¹⁴. Певний внесок у дослідження даної теми зробили В. Верига, П. Мірчук й Т. Гунчак¹⁵.

Діаспорні історики, які досліджували ЗУНР, ідеалізували Є. Петрушевича й західноукраїнський провід. Зокрема, С. Ярославин відстоює позицію «галицького п'ємонтизму», захищає Є. Петрушевича, що той не проголосив повного об'єднання через політичний хаос у Наддніпрянщині. На його думку, у разі захоплення Великої України більшовиками й збереження

---

¹³ Стахів М. Україна в добі Директорії УНР – Т. 2. – С. 60.

¹⁴ Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. – К., 1994. – С. 269-270.

¹⁵ Верига В. Визвольна боротьба в Україні 1914-1923 рр.: У 2 т. – Львів, 2005. – Т. 1. – С. 471 с.; Т. 2. – 296 с.; Мірчук П. Українська державність, 1917-1920. – Філадельфія, 1967. – 400 с.; Гунчак Т. Україна: Перша половина ХХ ст.: Нариси політичної історії. – К., 1993. – 288 с.

Австро-Угорщини Східна Галичина могла б увійти до її складу як окремий коронний край і стати базою для відновлення української державності¹⁶. С. Шевчук хоча й називав Є. Петрушевича великим українським соборником того часу, але дійшов висновку, що обидва уряди не виявляли великого бажання до об'єднання. Сам же Акт злуки він назвав «увертюрою» до «політичної опери»¹⁷.

Видатний політолог І. Лисяк-Рудницький високо оцінив проголошення Акту злуки, проте цілком слушно зауважив, що соборність України практично не реалізувалася, бо її впровадження було відкладено на пізніше, коли парламент прийме конституцію соборної УНР та створить спільні державні органи. А оскільки цього не сталося, то Наддніпрянщина й Східна Галичина існували далі «як два окремі державні тіла», з двома урядами та арміями, а також з двома різними політичними лініями, які не були позбавлені суттєвих антагонізмів¹⁸. Н. Полонська-Василенко, зважаючи на становище УНР, писала, що «в таких складних умовах пройшла майже непоміченою подія, яка мала велике ідейне значення: свято Соборності України, 22-го січня 1919 року на Софійській площі проголошено злуку УНР і ЗУНР»¹⁹.

---

¹⁶ Ярославин С. (Сохоцький І.) Визвольна боротьба на Західноукраїнських землях у 1918-1923 роках. – Філадельфія, 1956. – С. 28, 32.

¹⁷ Шевчук С. Пора сказати правду про наші визвольні змагання добитися волі для Галицької землі, 1918-1939. – Торонто, 1965. – С. 43-48, 159.

¹⁸ Лисяк-Рудницький І. Українська Національна Рада й ідея соборності // Історичні есе: в 2 т. – Т. 2. – К., 1994. – С. 271-272.

¹⁹ Полонська-Василенко Н. Історія України. [В 2 т.]. – Т. 2. – К., 1992. – С. 519.

Військове співробітництво, взаємовідносини Української Галицької армії з Дієвою армією й наддніпрянським населенням, здобутки й прорахунки в організації захисту УНР і ЗУНР, умови договору з А. Денікіним знайшли відображення в працях воєнного історика Л. Шанковського²⁰.

Отже, представники української зарубіжної історіографії зробили значний внесок у вивчення взаємин УНР і ЗУНР. Однак їх погляди відзначаються певною суб'єктивністю й обумовлені намаганнями авторів довести власну правоту, покласти відповідальність за невдачі на вихідців з іншого політичного табору. Переважна їх більшість високо оцінює Акт об'єднання України в одну державу, хоча й відзначає, що він носив декларативний характер і не призвів до здійснення заповітної мети.

Радянська історіографія даної теми висвітлювалася в концепції «Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні» й позначена ідеологічною заангажованістю, замовчуванням або ж деформацією дійсних фактів на догоду існуючій політичній доктрині.

У працях істориків СРСР Директорія називається «контрреволюційною організацією», «петлюрівською бандою», яка тримала в покорі населення лише засобами масового терору. Акт злуки УНР і ЗУНР або навмисне замовчували, або характеризували як об'єднання всіх «дрібнобуржуазних сил» та «куркульства» проти радянської влади з метою перешкодити прагненню західноукраїнських селян і робітників об'єднатися з

---

²⁰ Шанковський Л. Українська армія в боротьбі за державність (1917-1920 рр.). – Мюнхен, 1958. – 317 с.; Його ж. Українська Галицька Армія. Воєнно-історична студія. – Львів, 1999. – 396 с.

Радянською Україною. Спільна боротьба українських армій теж зазнала значних перекозчень, оскільки УГА та Дієва армія УНР були представлені не регулярним військом, а як «банди українських буржуазних націоналістів», що співпрацювали з «імперіалістичною» Антантою й вели боротьбу проти прагнень власного народу до об'єднання з Радянською Росією. Такі підходи притаманні дослідженням І. Кулика, А. Лихолата, І. Рибалки та М. Супруненка²¹.

Утворення ЗУНР радянські дослідники також розглядали з позицій класового підходу, у контексті боротьби з буржуазним націоналізмом. Єдиною спробою наукового аналізу подій на західноукраїнських землях, що зумовили утворення ЗУНР, стала стаття О. Карпенка «До питання про характер революційного руху в Східній Галичині в 1918 р.», яка з'явилася в 1957 р. Спираючись на архівний матеріал, автор відзначав, що в Галичині відбулася націонал-демократична революція, рушійною силою якої були робітники, селяни, інтелігенція й солдати. Вона була спрямована на ліквідацію монархізму, встановлення республіки, проголошення прав і свобод людини, впровадження 8-годинного робочого дня. Результатом перемоги революції стало утворення ЗУНР²². Однак ця праця була розціне-

---

²¹ Кулик І. Провал підступних планів іноземного імперіалізму проти Радянської України. – К., 1953. – 104 с.; Лихолат А. Разгром националистической контрреволюции на Украине (1917-1922 гг.). – М., 1954. – 662 с.; Рибалка І. Розгром буржуазно-націоналістичної Директорії на Україні. – Харків, 1962. – 185 с.; Супруненко М. Очерки истории гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украине (1918-1920). – М., 1966. – 455 с.

²² Карпенко О. До питання про характер революційного руху в Східній Галичині в 1918 р. // З історії західноукраїнських земель. – 1957. – Вип. 1. – С. 59-90.

на як прояв буржуазного націоналізму. Уже наступного року вийшли критичні статті М. Герасименка, М. Кравця та Г. Ковальчука «До питання про характер подій у Східній Галичині на початку листопада 1918 р.», І. Компанієць «Правдиво висвітлювати історію революційного руху на західноукраїнських землях», а також брошура В. Маланчука «Історія однієї зради», які надовго стали певним ідеологічним шаблоном висвітлення історії ЗУНР²³.

Не дивлячись на помітну ідеологічну заангажованість, на мою думку, тематичний доробок радянських дослідників не повинен ігноруватися сучасними вченими. Уваги заслуговує використана ними широка джерельна база, насамперед, документальні публікації та пресові матеріали.

З відновленням незалежності України відбулися концептуальні зміни в підходах вітчизняної історичної науки до висвітлення подій української історії. Особливо це стосується проблем Української революції 1917-1921 рр. Учені по-новому оцінюють значення Акту соборності 22 січня 1919 р., визначають причини й передумови його підписання, аналізують вплив цієї події на подальший хід Української революції.

Тематика досліджень надзвичайно різноманітна й знайшла певне відображення в низці наукових праць, у тому числі й історіографічного характеру. Л. Радченко належить одна з перших монографій

---

²³ Герасименко М., Кравець М., Ковальчук Г. До питання про характер подій у Східній Галичині на початку листопада 1918 р. // Український історичний журнал (далі – УІЖ). – К., 1958. – № 3. – С. 86-95; Компанієць І. Правдиво висвітлювати історію революційного руху на західноукраїнських землях. – Вільна Україна. – 1958. – 9 березня; Маланчук В. Історія однієї зради. – Львів, 1958 – 70 с.

цього жанру²⁴. Однак автор приділила мало уваги питанню висвітлення соборності українських земель, а спадщина істориків української діаспори й частково зарубіжних проаналізована надто стисло. Через це її дослідження не дає достатніх свідчень про історіографічну оцінку Акту злуки та його значення.

В. Капелюшний зупинився на оцінці Акту соборності УНР і ЗУНР в історичній літературі, однак переважно проаналізував окремі праці з даної теми. Автор досить вмотивовано доводить, що подальша розробка проблеми соборності в конкретно-історичному й історіографічному просторі залишається актуальною, а її вивчення має вагоме політико-практичне значення²⁵.

Аналіз наукової історичної літератури, присвяченої суспільно-політичним процесам у Галичині періоду воєнно-революційної доби 1914-1919 рр., провів В. Великочий. Учений стверджує, що історики повинні відійти від високопафосного звеличування соборницького руху революційної доби й оцінювати його, виходячи з тогочасних складних реалій. Тоді й стануть зрозумілими мотиви дій державних очільників, партійних лідерів та позиції міжнародних чинників, які вирішували долю повоєнної Європи²⁶.

Я. Калакура й А. Панчук, досліджуючи праці, присвячені Акту злуки, дійшли висновку, що це був істо-

---

²⁴ Радченко Л. Сучасна історіографія національно-демократичної революції в Україні 1917-1920 років. – Харків, 1996. – 120 с.

²⁵ Капелюшний В. Здобута і втрачена незалежність: історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917-1921 рр.). – К., 2003. – 608 с.

²⁶ Великочий В. Українська історіографія суспільно-політичних процесів у Галичині 1914-1919 рр. – Івано-Франківськ, 2009. – С. 436-437.

рично зумовлений закономірний процес, який розпочав новий етап боротьби – боротьби за Соборну Україну²⁷. У докторській дисертації М. Стопчака окремих підрозділ присвячено історіографічному аналізу політичних суперечностей УНР і ЗУНР. Він відзначає, що досі повністю не подолане некритичне ставлення до українських зарубіжних досліджень, а тому деякі висновки, зроблені в умовах жорстокого протистояння з радянською історіографією, залишаються актуальними й сьогодні. Учений вважає, що «відсутність порозуміння між державницькими центрами УНР і ЗУНР не лише спинила на півдорозі справу об'єднання українства в одну соборну державу, а й, поряд з іншими чинниками, зумовила загальну поразку Української революції»²⁸.

Розвиток об'єднувачих ідей від зародження до укладання Акту соборності І. Гошуляк розглядає в монографії «Тернистий шлях до соборності. (Від ідеї до злуки)». Він вважає, що із проголошенням злуки українських республік завершився тривалий етап боротьби за соборність і «розпочато практичну розбудову соборної України», але подальші умови завадили це зробити²⁹. Насамперед, це військові експедиції більшовиків Росії, поляків та білогвардійців. П. Гай-Нижник у дослідженні «УНР і ЗУНР: станов-

---

²⁷ Калакура Я., Панчук А. Новітня історіографія Злуки УНР і ЗУНР // Українська соборність: ідея, досвід, проблеми (до 80-річчя Акту Злуки 22 січня 1919 р.): Збірник. – К., 1999. – С. 241.

²⁸ Стопчак М. Утворення і діяльність Директорії Української Народної Республіки (1918-1920 рр.): історіографія проблеми: дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.06. – К., 2010. – Арк. 164.

²⁹ Гошуляк І. Тернистий шлях до соборності (від ідеї до Акту Злуки). – К., 2009. – С. 423.

лення органів влади і національне державотворення (1917-1920 рр.)» окремих розділ праці присвятив ідеї соборності в контексті українського державотворення. Учений вважає, що об'єднання УНР і ЗУНР було конфедеративним, оскільки обидві частини України залишалися незалежними до скликання Установчих Зборів. На думку автора, на початку листопада 1919 р. Є. Петрушевич уже не підтримував ідею соборності³⁰. Така оцінка мені видається дискусійною, про що йдеться у відповідному розділі книги. Передумови об'єднання УНР і ЗУНР та короткий екскурс в історію взаємовідносин українських республік у 1919 р. знайшли своє відображення й у статті цього автора «Акт Злуки УНР і ЗУНР: втілення і крах ідеалу соборної України»³¹.

Значний внесок в історіографію проблеми Української революції в цілому, зокрема й історії взаємовідносин УНР і ЗУНР, зробив В. Солдатенко³². У праці «Українська революція: концепція та історіографія» він комплексно проаналізував концепції Української революції й дав власну оцінку тим подіям. У спільному з І. Курасом дослідженні «Соборництво і регіоналізм в українському державотворенні» розкрита сутність доцентрових та відцентрових тенденцій, визначена логіка конфлікту між соборністю й регіоналізмом.

---

³⁰ Гай-Нижник П. УНР та ЗУНР: становлення органів влади і національне державотворення (1917-1920 рр.). – К., 2010. – С. 269-271.

³¹ Його ж. Акт Злуки УНР і ЗУНР: втілення і крах ідеалу Соборної України // Історичний календар 2010. – Вип.13. – К., 2009. – С. 17-27.

³² Солдатенко В. Українська революція: концепція та історіографія (1918-1920 рр.). – К., 1999. – 508 с.; Його ж. Українська революція: Історичний нарис. – К., 1999. – 976 с.

Аналізуючи Акт 22 січня 1919 р., автори зазначають, що він був більше формальним, оскільки ні історичні умови, ні різниця в самій природі керманців українських республік не сприяли тіснішому єднанню двох гілок одного народу³³. Вони вважають, що рішення про злуку приймалися під тиском громадськості, а це значить, що в діях політичних лідерів обох республік крилося багато фальші. Вагоме місце в дослідженні відводиться проблемам, які постали перед українськими республіками в боротьбі за власну незалежність, питанням взаємин між політичними лідерами. Автори беруть до уваги лише політичний і військовий аспекти взаємовідносин між УНР і ЗУНР, у той час питання економічної взаємодопомоги майже не розглядається.

Зовнішньополітичне співробітництво українських республік також займає вагоме місце в дослідженнях українських учених. У монографії І. Дацківа «Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917-1923 рр.» окремий підрозділ праці присвячено дипломатичним відносинам УНР і ЗУНР. За оцінками вченого, об'єднання в 1919 р. відповідало вимогам часу й життєвим інтересам народу обох держав, однак умови війни, невваженість зовнішньої політики не дозволили реалізувати «вікові прагнення двох гілок одного українського народу»³⁴. І. Дацків, на мій погляд, цілком слушно констатує, що

---

³³ *Курас І., Солдатенко В.* Соборництво і регіоналізм в українському державотворенні (1917-1920 рр.). – К., 2001. – С. 114-115.

³⁴ *Дацків І.* Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917-1923 рр. – Тернопіль, 2009. – С.417-418.

співробітництво між обома республіками закінчилося з укладанням Варшавської угоди, яка визначила згоду УНР на окупацію Східної Галичини й відмову від попередніх соборницьких актів.

У монографії В. Соловйової «Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917-1921 рр.» характеризуються відносини діячів УНР і ЗУНР в контексті співробітництва з сусідами, а також на Паризькій мирній конференції. Авторка слушно стверджує, що суперечності між лідерами обох державних утворень базувалися на різниці зовнішньополітичних пріоритетів і тогочасній геополітичній ситуації³⁵. Відсутність єдиного дипломатичного представництва після проголошення злуки, на думку В. Соловйової, підірвали саму ідею соборності.

У публікаціях О. Павлюка розглядаються умови підписання Акту соборності й всебічно аналізуються міжнародні аспекти, які спричинили до його нереалізованості³⁶. Учений вважає, що злука відповідала прагненням галицького українства, а інші орієнтації уряду ЗУНР зумовлювалися вимушеною реакцією на міжнародну ситуацію³⁷.

Протиріччя між урядами УНР і ЗУНР у Кам'янецьку добу досліджує В. Лозовий. Автор відзначає, що на об'єднавчий процес негативно вплинули не

---

³⁵ Соловйова В. Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917-1921 рр. – К., 2006. – С. 339-340.

³⁶ Павлюк О. Від злуки до розриву (Взаємини урядів УНР і ЗУНР у 1919 році) // Наука і суспільство. – 1994. – № 7-8. – С. 6-10; Його ж. Дипломатія злуки УНР і ЗУНР // Всесвіт. – 1992. – № 1-2. – С. 176-178.

³⁷ Його ж. Зовнішня політика ЗУНР у 1918-1919 рр. // Київська старовина. – К., 1997. – № 3. – С. 122.

тільки зовнішні чинники, а й протистояння в середині українського табору, їхні різновекторні політичні орієнтації, що привели до трагічного фіналу соборницьких змагань³⁸.

О. Павлишин, який вивчає політичне співробітництво УНР і ЗУНР через призму відносин лідерів обох республік, показав важливу роль окремих політичних діячів, їх орієнтирів у вирішенні міждержавних справ та розвитку міжпартійних зв'язків³⁹. Шляхом порівняння процесів державного будівництва обох частин України дослідник визначив, що закон про громадянство був єдиним консолідуючим актом їх об'єднання⁴⁰. Є. Хлюпін спробував виокремити етапи уніфікації політичних систем УНР і ЗУНР. Учений відмітив, що становлення державних структур ЗУНР хронологічно випереджало формування політичної системи УНР. На його думку, відсутність єдиного лідера й правління стало перешкодою на шляху до повного об'єднання⁴¹.

Регіональну специфіку, соборницькі прагнення буковинців та угорських русинів до об'єднання з Ве-

---

³⁸ Лозовий В. Внутрішня та зовнішня політика Директорії Української Народної Республіки (Кам'янецька доба). – Кам'янець-Подільський, 2005. – С. 97, 185.

³⁹ Павлишин О. Суспільно-політичний портрет українського проводу Галичини й Буковини в революції 1918-1919 років // Україна модерна. – Вип. 4/5. – Львів, 2000. – С. 187-245.

⁴⁰ Його ж. Об'єднання УНР і ЗУНР: політико-правовий аспект (кінець 1918 – перша половина 1919) // Вісник Львівського університету. – Серія історична. – Львів, 2002. – Вип. 37, ч. 1. – С. 340-342.

⁴¹ Хлюпін Є. Перші контакти урядів ЗУНР і УНР // Україна: культура на спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 237-239.

ликою Україною вивчали О. Добржанський, І. Дробот, В. Яремчук⁴². Проблемі соборності українських земель у добу П. Скоропадського та політики гетьмана, спрямованої на приєднання етнографічних українських земель, присвячено праці Р. Пирого, Ф. Проданюка⁴³.

Дослідники історії ЗУНР приділяють більше уваги взаємовідносинам із Наддніпрянською Україною. Слід відзначити працю М. Литвина й К. Науменка «Історія ЗУНР», яка є фактично першою спробою комплексно показати історію державотворення українців Галичини. Науковці визначили, що січнева злука 1919 р. відповідала життєвим інтересам українського суспільства, однак історичні реалії завадили консолідації та об'єднанню нації⁴⁴. Одними з перших вони намагалися показати обсяг допомоги УНР, наданої Галичині. Монографія М. Литвина «Українсько-польська війна у 1918-1919 рр.» цінна тим, що автор широко використав документи іноземних архівів, які допомагають глибше розкрити питання

---

⁴² *Добржанський О.* Соборницькі прагнення українців Буковини восени 1918 року // УІЖ. – К., 2009. – № 1. – С. 28-38; *Дробот І.* Закарпаття: з історії возз'єднання з Великою Україною // Українська соборність: ідея, досвід, проблеми. – К., 1999. – С. 322-332; *Яремчук В.* На шляху до націонал-регіональної державності в Західній Україні // Україна в революційних процесах перших десятиліть ХХ ст. – К., 2008. – С. 213-260.

⁴³ *Пиріг Р.* Політика гетьманської держави щодо інших етнографічно-українських територій // Проблеми соборності України у ХХ столітті. – К., 1994. – С. 83-89; *Проданюк Ф.* Питання соборності українських земель в добу гетьманату П. Скоропадського // Українська соборність: ідея, досвід, проблеми. – К., 1999 – С. 119-129.

⁴⁴ *Литвин М., Науменко К.* Історія ЗУНР. – Львів, 1995. – С. 141.

війни України з Польщею, військового будівництва ЗУНР, організації Галицької армії й діяльності військово-дипломатичних представництв на території Східної Галичини⁴⁵.

С. Макарчук вважає, що, не дивлячись на невтішне завершення соборницького процесу, прагнення українського народу до соборності, втілене в Акті злуки, було значною історичною подією того часу й започаткувало новий етап історичного розвитку – боротьби за Соборну Україну. На основі документів учений доводить, що напруженість у відносинах урядів УНР і ЗУНР викликала втеча до Галичини опозиційних до С. Петлюри політиків і військових, яких Державний Секретаріат ЗУНР не поспішав видавати на вимоги наддніпрянської влади⁴⁶.

Б. Тищик визначив, що задеклароване об'єднання стало знаковою подією в історії України. Воно зблизило відмінні, через історичні обставини, дві гілки українського народу й дало змогу відчутти себе окремою нацією. Однак не відбулося через низку суб'єктивних і об'єктивних чинників: кожна республіка продовжувала жити своїм життям, вести власне державне будівництво та боротьбу проти зовнішніх і внутрішніх ворогів⁴⁷.

У колективній монографії «Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923: Історія» український

---

⁴⁵ Литвин М. Українсько-польська війна 1918-1919 рр. – Львів, 1998. – 488 с.

⁴⁶ Макарчук С. А. Українська республіка галичан: нариси про ЗУНР. – Львів, 1997. – С. 69, 155-158.

⁴⁷ Тищик Б. Й. Західно-Українська Народна Республіка (1918-1923 рр.). Історія держави і права. – Львів, 2005. – С. 239.

об'єднавчий процес розглядається в контексті зовнішньої політики ЗУНР, а проблема соборності з'ясовується через дипломатичну діяльність галицької держави⁴⁸. Зрозуміло, що УНР і ЗУНР залишалися фактично самостійними, але, на мою думку, не варто розглядати їх взаємовідносини в тій же площині, що й зв'язки з європейськими державами.

Праці інших учених – І. Васюти, З. Городиського М. Кугутяка та І. Лісної, які присвячені різним аспектам історії ЗУНР, містять також важливі відомості, що дозволяють повніше з'ясувати взаємини між УНР і ЗУНР у 1918-1920 рр.⁴⁹.

Вагомий внесок у дослідження історії Української революції зробили О. Рубльов і О. Реєнт. Учені стверджують, що 22 січня 1919 р. не було проголошено нової держави, а лише намічено шляхи її створення. При зміцненні ж національної державності зменшувалася б і кількість непорозумінь між урядами УНР і ЗУНР. Втрата території та цілковитий хаос тільки збільшували протистояння обох урядів, що врешті привело до їх повного розриву⁵⁰.

---

⁴⁸ Західно-Українська Народна Республіка. (1918-1923): Історія // Карпенко Олександр. З історії Західно-Української Народної Республіки (До 85-річчя з дня народження професора О. Карпенка). – Івано-Франківськ, 2006 – С. 119-490.

⁴⁹ Васюта І. Політична історія Західної України (1918-1939 рр.). – Львів, 2006. – 336 с.; Городиський З. Українська Національна Рада: Історичний нарис. – К., 1993 – 144 с.; Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). – Івано-Франківськ, 1993. – 200 с.; Лісна І. Становлення української державності в Галичині (1918-1923 рр.). – Тернопіль, 2001. – 92 с.

⁵⁰ Рубльов О., Реєнт О. Українські визвольні змагання, 1917-1921 рр. – К., 1999. – 320 с.

В. Верстюк стверджує, що в 1919 р. Головний Отаман став об'єднуючим символом української нації, а протистояння ж С. Петлюри і Є. Петрушевича було зумовлене їхніми різними політичними переконаннями. Причини поразки визвольного руху 1918-1920 рр. учений вбачає не в характері Головного Отамана, а у внутрішньо- й зовнішньополітичних обставинах⁵¹.

Деякі питання взаємин УНР і ЗУНР у контексті вивчення життя і діяльності С. Петлюри, його ставлення до галицьких політиків аналізували С. Литвин, В. Сергійчук та Б. Дорошенко-Товмацький. Вони відстоюють тезу, що Головний Отаман підтримував ідею об'єднання УНР і ЗУНР та сприяв її всебічній реалізації. Автори праць акцентують увагу на провідній ролі С. Петлюри в боротьбі за українську державність, але недооцінюють роль галицьких діячів⁵².

Важливим узагальнюючим доробком вітчизняної історіографії періоду визвольних змагань 1917-1921 рр. є двотомне видання «Нарисів історії Української революції 1917-1921 років»⁵³. Частина дослідження присвячена темі об'єднання УНР і ЗУНР, співробітництву українських республік у політичній, економічній і військовій сферах. Автори вважають, що в державно-правовому відношенні ухвалені Трудовим Конгресом Акт

---

⁵¹ Верстюк В. Симон Петлюра: політичний портрет (до 125-річчя з дня народження) // УІЖ. – К., 2004. – № 3. – С. 112-126.

⁵² Литвин С. Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана. – К., 2001. – 640 с.; Сергійчук В. Симон Петлюра. – К., 2009. – 568 с.; Дорошенко-Товмацький Б. Симон Петлюра: Життя і діяльність. – К., 2005. – 608 с.

⁵³ Нариси історії Української революції 1917-1921 років / Ред. кол. В. Смолій (голова) та інші. – Кн. 1. – К., 2011. – 390 с.; Кн. 2. – К., 2012. – 464 с.

злуки й «Закон про владу» суперечили один одному. Адже останній хоч і визнавав Директорію верховною владою УНР, але не конкретизував її повноваження для ЗУНР. Таким чином, автономний устрій Західної області уникав підпорядкування центральній владі. Відсутність зовнішньої підтримки, військові поразки, різна політична орієнтація лідерів українських республік на стратегію державного будівництва стали визначальними чинниками, що не дозволили реалізувати «український проект» 1917-1920 рр⁵⁴.

Слід відзначити, що не всі українські вчені позитивно оцінюють Акт злуки 22 січня 1919 р. Наприклад, Д. Яневський стверджує, що його було укладено та проголошено групою з п'яти осіб від імені неіснуючої УНР та уповноваженими представниками легітимної ЗУНР. Він зазначає, що «проголошення Західно-Української Народної Республіки» та «Соборної УНР» об'єктивно були історичними авантюрами, які відкрили двері до глобальної гуманітарної катастрофи, яка спіткала наш народ у ХХ столітті». Учений визначив, що об'єднана УНР проіснувала всього 173-175 днів і припинила своє життя з переходом УГА ріки Збруч⁵⁵. Очевидно, він вважає залишення території Галичини останнім днем ЗУНР, незважаючи на подальше функціонування уряду й армії, які плекали надії на визволення рідного краю з-під влади Польщі.

У сучасній російській історіографії переважає висвітлення подій революційної доби в контексті бо-

---

⁵⁴ Нариси історії Української революції 1917-1921 років. – Кн. 2. – С. 189, 202, 205.

⁵⁵ Яневський Д. Проект «Україна» або крах Симона Петлюри. – Харків, 2010. – С. 162, 168-169.

ротьби Збройних сил Півдня Росії (ЗСПР) або Червоної армії проти українських армій. І. Михайлов критикує дослідження вітчизняних учених І. Гошуляка та М. Литвина, присвячені ідеям соборності, і стверджує, що підавстрійські українці прагнули не до союзу з неіснуючою Україною, а з Росією⁵⁶. Інші російські історики фрагментарно згадують політику українських республік у контексті громадянської війни в Росії. С. Волков зазначає, що українські армії з ганьбою відступили з Києва в 1919 р. Він доводить, що галичани вирішили не підтримувати С. Петлюру у війні проти ЗСПР і припинити відносини з УНР та укласти угоду з білогвардійцями⁵⁷. Можна знайти й інші суперечливі оцінки. Зокрема, В. Шамбаров не згадує про УГА, а називає галицьких стрільців, що здобули Київ, військовими загонами на чолі з «батьками», які хотіли отримати від С. Петлюри різноманітні військові посади. Історик вважає, що українські війська залишили Київ за наказом А. Денікіна⁵⁸.

А. Марчуков вказує, що створити єдину державу українцям не вдалося через різні інтереси й психологію «галицьких» і «російських» українців. Наддністрянці готові були співпрацювати з будь-ким, крім поляків, а наддніпрянці – крім росіян⁵⁹. У цілому ж російська

---

⁵⁶ Михайлов И. «Украинская революция» или революция на Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.vestnik.mgimo.ru/files/10/vestnik_10-07_mikhaylov.pdf. – С. 5. (17.12.2012)

⁵⁷ Волков С. Украина и Белое движение [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://swolkov.ru/publ/28.htm> (17.12.2012)

⁵⁸ Шамбаров В. Белогвардейщина. – М., 2002. – С. 320-323.

⁵⁹ Марчуков А. Украинское национальное движение: СССР. 1920-1930-е годы: цели, методы, результаты. – М., 2006. – С. 128.

історіографія не проявляє достатнього інтересу до регіональної проблематики та ігнорує роль національного чинника в подіях 1917-1921 рр.

Природно, що питання, пов'язані з українсько-польською війною, досліджують польські історики. Переважній частині властива негативна оцінка українського національного руху, адже Східну Галичину вони розглядають як власну територію, а війну проти українців за ці землі кваліфікують як справедливу⁶⁰. М. Клімецький усі воєнні перемоги над УГА тлумачить, як визволення споконвічної території Польщі, а прагнення українців – як заколот. Львів для автора – є центром польської культури, а тому навіть у назві роботи він його поставив на перше місце. У той час М. Клімецький не виключає існування західноукраїнської республіки, орієнтованої на Польщу без Львова⁶¹.

На відміну від більшості польських авторів, Т. Добковський не ставить під сумнів право українців Галичини в 1918 р. на національну державність, але критикує військові дії проти поляків. На базі широкого кола джерел учений аналізує державотворчі зусилля уряду ЗУНР, його внутрішню й зовнішню політику, воєнні дії, пояснює причини поразок⁶².

М. Кротофіл, розглядаючи формування й організацію УГА, відзначає, що це була регулярна армія, а

---

⁶⁰ *Rutkowski S.* Odzież Lwowa w listopade 1918 r. – Lwow, Warszawa, Kraków, 1926. – 32 s.; *Wasilewski L.* Українська справа narodowa. W jej rozwoju historycznym. – Warszawa, Kraków, 1925. – 221 s.

⁶¹ *Klimecki M.* Polsko-ukraińska wojna o Lwow i Galicje Wschodnia 1918 - 1919. Aspekty polityczne s wojskowe. – Warszawa, 2000. – 292 s.

⁶² *Dąbkowski T.* Український рух в Галичці Wschodniej 1912-1923. – Warszawa, 1985. – 326 s.

не «банди більшовиків», про які повідомляли польські дипломати на Паризькій конференції⁶³. Акцентуючи увагу на військових суперечностях між лідерами УНР і ЗУНР, автор відмітив, що й після переходу УГА Збруча вона зберегла свою окремість і не підлягала владі С. Петлюри. Сучасний дослідник Ч. Гжеляк наголосив на існуванні ЗУНР, але відмітив, що їхні політики через галицьке, а не загальноукраїнське мислення завадили співпраці Польщі, УНР й Антанти⁶⁴.

Чи не найґрунтовнішим польським дослідженням з історії Української революції є праця Я.-Я. Брусько-го. На основі широкого кола українських діаспорних праць і архівних матеріалів автор подав історію відносин українських урядів від створення ЗУНР й відновлення УНР Директорією. Він наголосив, що союз 22 січня 1919 р. між УНР і ЗУНР носив федеративний характер, а договір Галицької армії з А. Денікіним перекреслив положення Акту злуки. За переконанням польського історика, С. Петлюра внаслідок сепаратної угоди галичан з Добрармією почав зближення з Польщею, оскільки до цього на перешкоді тісним зв'язкам із Варшавою стояв проголошений 22 січня 1919 р. Універсал соборності⁶⁵.

---

⁶³ *Krotofil M.* Armia Halicka jako przeciwnik Wojska Polskiego 1918–1919. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 18. – Львів, 2009. – С. 385-388.

⁶⁴ *Гжеляк Ч.* Політична та військова зумовленість польсько-українського союзу 1920 року Пiлсудський-Петлюра // Польща та Україна в боротьбі за державність 1918-1920. – Варшава, 2010. – С. 20.

⁶⁵ *Bruski J.J.* Petlurowcy: Centrum państwowe Ukrainkiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919-1924). – Kraków, 2004. – 600 s.

Таким чином, процес вивчення історії взаємовідносин УНР і ЗУНР, розпочатий за кордоном по завершенні Української революції безпосередніми учасниками подій, триває й сьогодні. Історіографічний аналіз тематичних праць дозволив виявити основні наукові позиції щодо проблеми взаємовідносин УНР і ЗУНР. Центральними в дослідженнях істориків є явища, що передували об'єднавчому процесові, Акту соборності й оцінкам характеру цього союзу. Майже всі вчені погоджуються, що злука українських республік мала велике історичне значення, але була формальною й носила федеративний, а то й конфедеративний характер. Водночас причини невдач спільної боротьби історики оцінюють по-різному. Одні пов'язують це з самостійницьким устремлінням лідерів ЗУНР, інші – з хибною політикою С. Петлюри, а більшість – комплексом об'єктивних і суб'єктивних причин: політичними, економічними й соціокультурними відмінностями в розвитку обох державних утворень і геополітичним становищем українських земель внаслідок Першої світової війни. Значне розмаїття оцінок зумовлене не тільки різними обставинами їх виникнення, але й відмінними світоглядними переконаннями дослідників. Незважаючи на суттєві здобутки вчених різних поколінь у вивченні історії взаємовідносин УНР і ЗУНР 1918-1920 рр. комплексне наукове дослідження цієї важливої і складної наукової проблеми відсутнє.

* * *

При підготовці даного видання були використані різні за походженням і ступенем інформативності види джерел. Архівні матеріали займають одне з головних місць у фактологічному забезпеченні роботи. Найбільша кількість документів, які розкривають історію взаємовідносин УНР і ЗУНР зберігається в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Його фонди містять закони, накази, універсали, декларації, звернення, які відображають діяльність вищого державного керівництва, спрямовану на реалізацію Акту злуки УНР і ЗУНР, розкривають основні причини розходжень між українськими урядами в ході визвольної боротьби, а також матеріали про співробітництво у воєнній сфері, міжнародну політику українських республік.

Офіційні документи, військові зведення, вирізки з газет, замітки знаходяться у фондах Центрального державного історичного архіву України в м. Львові (ЦДАІА). Окремі документи (резолюції, постанови, протоколи засідання уряду ЗУНР) з історії взаємовідносин УНР і ЗУНР зберігаються в Державному архіві Львівської області (ДАЛО). Матеріали про боротьбу українських військ проти Червоної армії виявлені у фондах Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України).

В архіві Бібліотеки Народової у Варшаві серед фондів Наукового товариства ім. Т. Шевченка є документи президії Ради Державних Секретарів ЗУНР про

діяльність закордонних місій восени 1919 р., матеріали про складне становище українців у роки польської окупації.

Особливу увагу дослідників привертає колекція українського політичного діяча А. Жука (MG30,C176), яка зберігається в Бібліотеці та Архіві Канади (м. Оттава). У фонді представлені офіційні документи, статті, газетні вирізки з історії українських земель у складі Австро-Угорщини, бюлетені дипломатичних представництв УНР, звернення голови української делегації в Парижі М. Тишкевича 1919-1920 рр.

Під час роботи над даним дослідженням було використано великий масив опублікованих джерел⁶⁶. Збірники документів з історії ЗУНР, Буковини, Директорії, Галицької армії, міжнародної дипломатії 1917-1921 рр. містять значний фактологічний матеріал військового, економічного й по-

---

⁶⁶ Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали: в 5 т. – Т. 1. – Івано-Франківськ, 2001. – 584 с.; Там само. – Т. 2. – Івано-Франківськ, 2003. – 712 с.; Там само. – Т. 3. – Кн. 1. – Івано-Франківськ, 2005. – 644 с.; Там само. – Т. 3. – Кн. 2. – Івано-Франківськ, 2005. – 680 с.; Там само. – Т. 4. – Івано-Франківськ, 2008. – 886 с.; Там само. – Т. 5. – Кн. 1. – Івано-Франківськ, 2009. – 944 с.; *Добржанський О., Старик В.* Змагання за українську державність на Буковині (1914-1921 рр.). Документи і матеріали. – Чернівці, 2009. – 512 с.; Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 - листопад 1920 рр: Документи і матеріали: У 2 томах, 3 частинах. – К., 2006. – Т. 1. – 687 с.; Там само. – Т. 2. – 743 с.; Дипломатія УНР та Української Держави в документах та спогадах сучасників: У двох томах. – К., 2008. – Т. 1. – 266 с.; Там само. – Т. 2. – 379 с.; Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917-1924 рр.): Документи і матеріали. – К., 2010. – 592 с.; *Денник Начальної Команди Української Галицької Армії [1919-1920 рр.].* – Нью-Йорк, 1974. – 325 с.

літичного співробітництва українських республік, діяльності їхніх делегацій на Паризькій мирній конференції.

Матеріали преси («Діло», «Україна», «Республіка», «Стрілець», «Нове життя» та інші) й спогади безпосередніх учасників подій дозволяють доповнити архівні дані, глибше зрозуміти ситуацію навколо тієї чи іншої події, сам її перебіг⁶⁷. Ці види джерел використовувалися з врахуванням партійної чи урядової приналежності друкованого видання, особистих позицій авторів, їх ролі в тогочасних подіях. Для встановлення повноти картини досліджуваної проблеми, зокрема, мотивації поведінки, ставлення провідних політичних і військових діячів до подій 1918-1920 рр. залучено епістолярні матеріали.

Специфічним історичним джерелом є кіно та фотодокументи. Головним чином вони зосереджені в Центральному державному кінофотофоноархіві України. Значна частина їх сконцентрована, як правило,

---

⁶⁷ *Мазепа І.* Творена держава: (Боротьба 1919 р.): [Спогади] // Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879-1926). – К., 1992. – С. 16-75; *Його ж.* Україна в огні й бурі революції. – К., 2003. – 608 с.; *Винниченко В.* Відродження нації: (Історія української революції, марець 1917 р. – грудень 1919 р.): В 3 ч. – К., Відень, 1920. – Ч. 3. – 535 с.; *Лозинський М.* Галичина в роках 1918-1920. – Нью-Йорк, 1970. – 228 с.; *Назарук О.* Рік на Великій Україні: Конспект споминів з української революції. – Нью-Йорк, 1978. – С. 344 с.; *Скоропадський П.* Спогади: кінець 1917 – грудень 1918. – К., Філадельфія, 1995. – 495 с.; *Капустянський М.* Похід українських армій на Київ-Одесу в 1919 році. – Кн. 1, Ч. 1-2. – Мюнхен, 1946. – 110 с., Там само. – Кн. 2, Ч. 3. – 200 с.; *Омелянович-Павленко М.* Спогади командарма (1917-1920. – К., 2007. – 608 с.; *Тарнавський М.* Спогади. – Львів, 2008. – 165 с.; *Левицький О.* Галицька Армія на Великій Україні: спомини з часу від липня до грудня 1919 р. – Відень, 1921. – 194 с. та інші.

у додатках до фундаментальних історичних праць. Слід відзначити, що останнім часом вийшли тематичні збірники аудіовізуальних документів. У 2008 р. виданий фотоальбом «Акт злуки Української Народної Республіки і Західно-Української Народної Республіки». На світлинах зображені події, пов'язані з проголошенням і святкуванням Акту соборності 22 січня 1919 р., провідні політичні й військові діячі УНР і ЗУНР. Заслуговує на увагу й фундаментальне видання «Західно-Українська Народна Республіка: ілюстрована історія», де зібрано чимало ілюстрацій, фотографій документів на досліджувану тему⁶⁸.

Автор сподівається, що дана книга допоможе краще зорієнтуватися в суспільно-політичних і соціально-економічних процесах Української революції 1917-1921 рр. не тільки історикам, а й сучасним державним посадовцям при формуванні регіональної політики, особливо по відношенню до західноукраїнських земель, які довгий час розвивалися окремо від іншої частини України. Адже повне врахування історичного досвіду є неодмінною запорукою розбудови цілісної й сильної незалежної держави.

---

⁶⁸ Акт злуки Української Народної Республіки і Західно-Української Народної Республіки: Світлини, карти, документи. – К., 2008. – 30 арк.; Західно-Українська Народна Республіка: Ілюстрована історія. До 90-річчя утворення. – Львів, Івано-Франківськ, 2008. – 524 с.

РОЗДІЛ 1. ПЕРЕДУМОВИ УКРАЇНСЬКОГО ОБ'ЄДНАВЧОГО ПРОЦЕСУ

Ідея соборності в другій половині XIX – початку XX століть

Ідея єдності етнічних українських земель, незважаючи на тривале перебування у складі інших держав, залишалася важливим імперативом національного життя. Друга половина XIX - початок XX ст. стали періодом генезису українського національного проекту, сутність якого становила ідея соборності. Саме в той час на землях під скіпетром Габсбургів та Романових відбувається формування національної ідентичності та уявлення українцями себе як нації.

Одними з перших питання єдності українського народу порушили представники галицької літературної організації «Руська Трійця» М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький в альманасі «Русалка Дністровая» (1837 р.). Автори під впливом своїх східноукраїнських побратимів стверджували, що між мовою галицьких русинів і малоросів Російської імперії нема суттєвих відмінностей. Вони висловили протест проти роз'єднання одного народу на дві держави й цілковиту підтримку національного руху в Наддніпрянщині. За словами К. Левицького, у той час М. Шашкевич «кинув між нас світло національної свідомості і пробудив почуття одноцільності всьо-

го українського народу»⁶⁹. Розвитку ідей соборності в Галичині сприяло й близьке знайомство та листування наддністрянських діячів з видатними постатями Великої України – І. Срезневським, М. Максимовичем, О. Бодянським та іншими. Вони шукали в них допомоги, оскільки усвідомлювали відставання національного руху русинів від інших слов'янських народів, у тому числі і від наддніпрянського. Проте, за словами українського історика І. Райківського, інтелігенція Великої України не мала чітких відповідей на питання власної ідентичності, цілеспрямованої програми національного розвитку й була втягнута в загальноросійський політичний простір⁷⁰.

За революційних подій 1848-1849 р. наддністрянська політична організація Головна руська рада вперше на офіційному рівні задекларувала ідею єдності українців в «Одозві до руського народу» від 10 травня 1848 р. «Ми русини галицькі, – наголошувалося в маніфесті, – належимо до великого руського народу, що одним говорить язиком і 15 мільйонів виносить, з яких пів третя мільйона земля галицька заселяє»⁷¹. Першочергове завдання даної організації полягало в боротьбі за створення окремого коронного краю з українських земель Галичини й Буковини, однак австрійський парламент проігнорував ці бажання населення й відокремив вищеназвані частини одну від іншої.

---

⁶⁹ *Левіцький К.* Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914. На підставі споминів. – Львів, 1925. – С. 7.

⁷⁰ *Райківський І.* Взаємини галицьких і наддніпрянських діячів у 1830-1840-х рр. // УЖ. – К., 2009. – № 1. – С. 50.

⁷¹ Зоря Галицька. – 1848. – 15 травня.

У Наддніпрянщині ідею єдності продовжували розвивати члени Кирило-Мефодіївського товариства, які відстоювали концепцію об'єднання східних і західних українців у рамках слов'янської федерації. Відповідно до їхнього проекту, у ній Україна мала бути об'єднаною і складатися з двох штатів – Східного (Лівобережжя) й Західного (Правобережжя із Східною Галичиною). Вони наголошували, що розділ України – «найпоганіше діло, яке тільки можна знайти в історії». У написах Конституції слов'янських республік Г. Андрузького Україна значилася об'єднаною республікою у її етнографічних межах: Наддніпрянщина з Чорноморією, Галичиною й Кримом⁷². Після розгрому Кирило-Мефодіївського товариства визвольний рух зосереджується навколо культурно-освітніх питань. Інтелігенція Києва, Полтави, Одеси почала гуртуватися в громади, які зазнавали переслідувань із боку царських властей. Частина діячів взагалі залишила Наддніпрянщину й перебралася до Галичини, де конституційні реформи 1860-1870 рр. сприяли національно-культурному відродженню краю.

Саме тут розвивався народовський український рух, який спирався на фінансову підтримку меценатів з Наддніпрянщини (В. Симиренка, Є. Милорадович-Скоропадської). Представники даної суспільно-політичної течії відзначали існування одного українського етносу по обидва береги Збруча. За ініціативи народовців створено культурно-освітні товариства «Руська бесіда» та «Просвіта». А в 1873 р. за фінансової й моральної підтримки наддніпрянських покровителів – Літературно-наукове товариство іме-

---

⁷² Гошуляк І. Вказ. праця. – С. 41-42.

ні Шевченка (з 1892 р. Наукове товариство імені Шевченка), яке стало осередком науково-політичного життя України. У 1885 р. народовці заснували власну першу політичну організацію Народну раду, яка у своєму програмному документі 1892 р. наголошувала, що вони, «русини галицькі, часть народу русько-українського висше 20-ти мільйонового»⁷³.

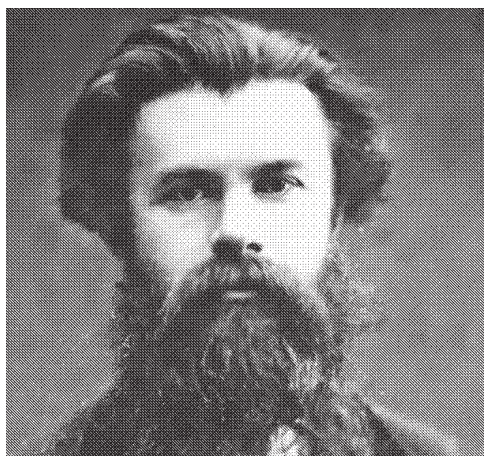
Значний вплив на консолідацію та зближення двох гілок українського населення справили історична, етнографічна й художня літератури. Зокрема, у другій половині XIX ст. з'являється багато етнографічно-фольклорних праць «Записки Южной Руси» П. Куліша, «Політичні пісні українського народу XVI-XVIII ст.» М. Драгоманова, «Народные песни Галицкой и Угорской Руси» Я. Головацького⁷⁴.

Вагомий внесок у розвиток українського соборництва зробив громадський діяч, історик М. Драгоманов. На його думку, основою ймовірної політичної єдності мало бути, насамперед, духовно-психологічне єднання. Учений науково дослідив мовну й етнічну однорідність українського народу від Закарпаття до Кубані, наголошуючи на цілісності та єдності українських земель й окреслив національну територію України. Його основна політична концепція ґрунтувалася на позиціях автономізму та федералізму: надання автономії кожній громаді та їх вільному розвитку. Безперечна заслуга історика полягає у визна-

---

⁷³ Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: Документи і матеріали: в 3 т. – Т. 1. – Мюнхен, 1983. – С. 17.

⁷⁴ Реєнт О.П. Ідея соборності України і спроба її реалізації в XIX-XX ст. // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Вип. VIII. – К., 2004. – С. 10.

Михайло Драгоманов

ченні етнографічних меж України. В об'єднавчих процесах М. Драгоманов надавав великого значення соціально-економічним чинникам, розуміючи їх важливість у повсякденному житті українського населення Росії та Австро-Угорщини, бо вважав, що лише на

міцному соціально-економічному ґрунті можуть відбуватися політичні акції. Учений, відкидаючи отождолення поняття нації з поняттям держави, вважав нереальним створення єдиної української держави за тогочасних умов. Незважаючи на ці заяви, у його творчій спадщині цілком очевидно простежується думка про її бажаність⁷⁵.

Одним із прибічників єдності обох частин України був письменник, політик І. Франко. Вивчаючи етнічні особливості українського населення на різних територіях, він окреслив кордони майбутньої держави. У своїх творах літератор констатує, що українці Наддніпрянщини, Галичини, Буковини, Закарпаття і навіть Кубані складають одну етнічну цілісність. За-

---

⁷⁵ Микитчук Н. Ідея української соборності у творчій спадщині й діяльності М. Драгоманова та І. Франка: автореферат дис. на здобуття наукового ступеню канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / Дніпропетровський національний ун-т. – Донецьк, 2006. – С. 10, 16.

галом, ідея соборності у світогляді І. Франка поступово еволюціонувала від переконань про культурну й духовну єдність українців до ідеалу соборної української держави⁷⁶. У листі до галицької молоді після революційних подій 1905 р. в Російській імперії він констатував: «Ми мусимо навчитися чути себе Українцями – не галицькими, не буковинськими, а Українцями без офіційних кордонів»⁷⁷.

Іван Франко

Кінець XIX ст. характеризується значною ідеологізацією суспільства і створенням політичних партій, більшість яких підтримували ідею єдності українських земель. Сформована 1891 р. в Наддніпрянщині студентська організація «Братство тарасівців» на чолі з І. Липою послідовно дотримувалася принципу соборності. Про це свідчить їхній документ «Profession de foi (символ віри – Р. Т.) молодих українців», де зазначено: «Україна Австрійська і Україна Російська однак нам рідні і жадні географічні межі

---

⁷⁶ *Микитчук Н.* Ідея української соборності у творчій спадщині й діяльності М. Драгоманова та І. Франка. – С. 12, 16.

⁷⁷ *Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: Документи і матеріали.* – Т. 1. – С. 134.

не можуть роз'єднати одного народу, і, аби була у нас моральна міць, то ні нас не зможуть відірвати від Галичини, ні Галичини від нас...»⁷⁸.

Діячі Русько-української радикальної партії (РУРП) у своїй програмі не висували гасла незалежності, а виступали за надання автономії українським землям Австро-Угорщини. З такими підходами не погодилася частина «молодших» радикалів, які утворили ліве крило партії і згодом стали називати себе Українська радикальна партія (УРП). Один із її представників Ю. Бачинський видав працю «Україна irredenta», яка справила вагомий вплив на розвиток тогочасної суспільно-політичної думки. Автор, проаналізувавши суспільні й економічні відносини на українських територіях, вважав, що необхідно боротися за політичну самостійність України. На сторінках свого видання він чітко окреслив її територію, яка включала всі етнографічні землі від «Сяну по Кавказ»⁷⁹. УРП прийняла його ідею незалежності, оскільки вважала це єдиним способом розв'язання назрілих соціальних проблем.

У 1899 р. в Галичині утворилася Українська соціал-демократична партія (УСДП) на чолі з М. Ганкевичем, яка входила до складу Соціал-демократичної робітничої партії Австрії (СДРПА). Цього ж року на VII з'їзді СДРПА у Брно лідер УСДП зазначив, що партія буде вести боротьбу за звільнення й об'єднання українського народу. Однак під впливом австрійських соціал-демократів М. Ганкевич підтримав їхні вимоги

---

⁷⁸ Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: Документи і матеріали. – Т. 1. – С. 23.

⁷⁹ Бачинський Ю. Україна irredenta. – Берлін, 1924. – С. 97.

про перетворення Австро-Угорщини на федерацію, не наполягаючи на попередніх своїх заявах⁸⁰.

Головною метою заснованої в 1899 р. за ініціати-ви І. Франка, К. Левицького та М. Грушевського Української національно-демократичної партії (УНДП) було створення окремого українського коронного краю на землях Габсбурзької монархії, розвиток почуття «національної єдності з російськими Українцями» й боротьба за «витворення разом з ними культурної одноцільності». У національному питанні націонал-демократи відстоювали ідею боротьби за незалежну й соборну Україну, щоб «цілий українсько-руський нарід здобув собі культурну, економічну і політичну самостійність та з'єднався з часом в одноцільний національний організм»⁸¹.

У Наддніпрянській Україні ідея соборності чітко простежується в брошурі «Самостійна Україна», написаній для Революційної української партії (РУП) молодим адвокатом М. Міхновським. У ній він сформував національний ідеал єдиної, неподільної, вільної України від Карпат до Кавказу з столицею в місті Києві⁸². Після переходу РУП на засади автономії створена М. Міхновським Українська національна партія (УНП) стала єдиною партією, що підтримувала ідеї самостійності в Наддніпрянщині.

Більш помірковані гасла соборності притаманні Українській селянській партії (УСП), яка відстоювала гасла автономії України в її етнографічних межах.

---

⁸⁰ Тищик Б. Вказ. праця – С. 80.

⁸¹ Національні процеси в Україні: Історія і сучасність: Документи і матеріали: Довідник. У 2 ч. – Ч. 1. – К., 1997. – С. 326-327.

⁸² Самостійна Україна. Збірник програм українських політичних партій ХХ століття. – Тернопіль, 1991. – С. 18.

Схожими були й плани Української радикально-демократичної партії (УРДП), які полягали в самоуправлінні українського населення на території, де воно становило більшість⁸³.

Важливу роль у розвитку історії України відіграв видатий історик і громадсько-політичний діяч М. Грушевський. 1894 р. він переїхав до Львова й відтоді на деякий час його робота пов'язана з Львівським університетом та Науковим товариством ім. Шевченка, яке він очолив у 1897 р. Завдяки старанням вченого було започатковано видання «Записок Наукового товариства імені Шевченка», на сторінках якого друкувалися тогочасні історики, мовознавці, фольклористи. Одночасно за редакцією М. Грушевського виходили «Літературно-науковий вісник», «Джерела історії України-Руси», що сприяли розвитку історичних і філологічних досліджень. У 1907 р. він був одним з ініціаторів створення Українського наукового товариства в Києві, у якому співпрацювали вчені Наддніпрянщини й Галичини.

У своїх численних публікаціях М. Грушевський дотримувався поглядів єдності й автономного існування українських земель. Історичні перспективи Галичини в сприйнятті вченого асоціювалися з італійським П'ємонттом доби Рісорджименто в культурному, а не політичному сенсі⁸⁴. Наддніпрянщина мала стати плацдармом національної консолідації за умови об'єднання з Великою Україною, а в геопо-

---

⁸³ Самостійна Україна. Збірник програм українських політичних партій ХХ століття. – С. 62, 76.

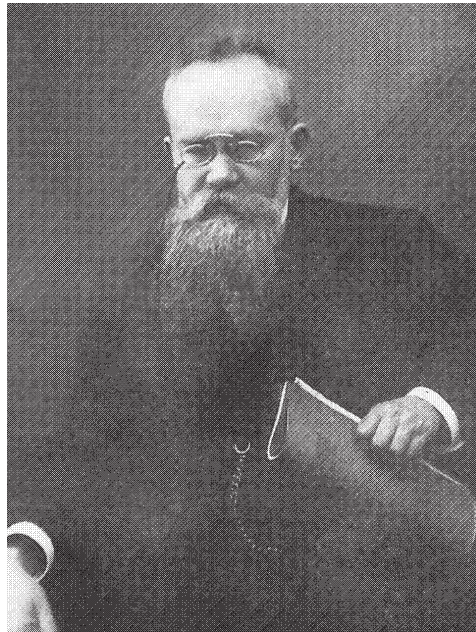
⁸⁴ *Корольов Г.* Федералізм Михайла Грушевського: міфи, уявлення, проекти. – К., 2012. – С. 104.

літичному вимірі – фактором розвитку національного руху без визначної в ньому ролі. Велика Україна, у свою чергу, мала перейняти у Східній Галичини громадський і культурний досвід для реалізації засад соборності.

Загравання віденського уряду з галицькими українцями, пожвавлення національних рухів на Балканах і в Центрально-Східній Європі формували надії

українців на те, що майбутня війна створить сприятливі умови для самовизначення України. На львівській нараді 1911 р. за участі наддніпрянського емігранта, лідера закордонної групи УСДРП А. Жука, членів центрального комітету УСДРП В. Степанківського, В. Кушніра, Л. Юркевича й громадського діяча з Волині В. Липинського йшла мова про консолідацію всіх українських політичних організацій на незалежницькій платформі. У розробленій програмі часопису «Вільна Україна» наголошувалося, що незалежна Україна мала виникнути внаслідок загальнонаціональної революції, перехідним етапом до неї могло стати включення підросійської України або її частини до Габсбурзь-

Михайло Грушевський

кої монархії й об'єднання з Галичиною та Буковиною в окрему автономну одиницю імперії⁸⁵. Наступного року А. Жук заснував Український Інформаційний Комітет з метою ознайомлення європейських політиків з українською справою.

В. Липинський, проаналізувавши перспективи національного руху, висував чітку вимогу самостійності й соборності українських земель, яку 1911 р. виклав у листі до А. Жука: «Заявляю Вам, Товариші, зовсім ясно і непохитно, що можу пристати тільки і виключно до такого діла, в котрому австрофільство буде лише тактикою (з застереженнями), а котрого ціллю буде повне і цілковите визволення України про той і сей бік Збруча»⁸⁶.

Таким чином, більшість громадських діячів та політичних партій підтримували ідею соборності. Однак в умовах відсутності незалежності Східної Галичини й Наддніпрянської України не було реальних шансів втілити її в життя. Тому на Західній Україні переважала ідея створення окремого коронного краю в складі Австро-Угорщини, а на Великій Україні – автономії всіх українських етнічних земель Російської імперії.

Суспільно-визвольний рух на українських землях активізувався в роки Першої світової війни. Протистояння двох воєнних блоків: Четверного союзу (Німеччина, Австро-Угорщина, Туреччина, Болгарія) й Антанти (Англія, Франція, Росія) затягло у свою орбіту 38 з 59 держав світу. Невід'ємною частиною планів деяких учасників війни було завоювання українських

---

⁸⁵ Нариси історії української революції 1917-1921 років: у 2 кн. – Кн. 1. – С. 39.

⁸⁶ Цит. за: Гошуляк І. Вказ. праця. – С. 67.

земель. Австро-Угорщина претендувала на Волинь та Поділля, Німеччина – на Крим, Приазов'я й Донеччину, а Росія під ідеєю об'єднання руських земель – на Галичину, Буковину й Закарпаття. Українці, всупереч власній волі, були втягнуті в це протиборство й опинилися в різних військових альянсах.

Війна активізувала шовіністичні настрої, але не змогла зупинити процес національно-визвольних устремлінь. 1 серпня 1914 р. у Львові галицькі українці утворили Головну українську раду (ГУР), яка об'єднала радикальну, соціал-демократичну й націонал-демократичну партії. Її головою став посол (депутат – Р. Т.) австрійського парламенту К. Левицький. Ця організація зайняла відверту проавстрійську позицію й 3 серпня в Маніфесті до українського народу закликала стати проти царської влади, оскільки швидка поразка Росії повинна відкрити шлях до державної самостійності України. За ініціативи ГУР розпочалося формування легіону Українських Січових Стрільців (УСС). Відповідно до цього була прийнята постанова, у якій зазначалося, що українці повинні відділитися від Росії «з Києвом, Полтавою, Черніговом, Харковом, Донщиною, Кубанщиною та берегами Чорного моря. З такої великої землі утворено би напевно самостійну українську державу з столицею в нашім стародавнім Києві, де було би українське правительство і український парламент, вибраний всім нашим народом. Та в кожному разі розгром Росії принесе визволення всеї України, або бодай частини її, – а се знов прискіпить визволення решти України»⁸⁷. Отже, представники

---

⁸⁷ Цит. за: *Дорошенко Д.* Історія України 1917-1923. [У 2т.]. – Ужгород, 1932. – Т. 1. – С. 23.

ГУР домагалися самостійності українських земель, що перебували в складі Російської імперії, й автономії в складі Австро-Угорщини. Однак їхні сподівання не виправдалися. Австрійська влада з прихильністю ставилася до польських політичних домагань, а тому чинила опір утворенню військової формації Українських Січових Стрільців, бо підозрювала, що УСС поведуть боротьбу не за Центральні держави, а тільки за власні прерогативи⁸⁸.

Водночас з утворенням ГУР група емігрантів із Східної України Д. Донцов, О. Скоропис-Йолтуховський та А. Жук у Львові заснували свою організацію – Союз визволення України (СВУ). Головною метою його діяльності було утворення самостійної Української Держави, надання рівних прав і свобод представникам усіх національностей. Члени СВУ підтримували ідею соборності й сподівалися, що австро-угорська й німецька армії розіб'ють російську, і на руїнах «імперії, сеї тюрми народів, встане Вільна Самостійна Україна»⁸⁹. На випадок приєднання до Австро-Угорщини «українсько-російської» території СВУ виступав за створення автономної української одиниці у складі Габсбурзької імперії. За безпосередньої діяльності даної організації розпочалося створення окремих таборів для військовополонених українців, де були засновані школи, бібліотеки, які сприяли вихованню української національної самосвідомості й ненависті до Російської імперії.

---

⁸⁸ National Archive and Library of Canada. – MG30, C167. – vol. 24. – Ph. 38.

⁸⁹ Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. – Т. 1. – С. 217.

Одним з основних завдань СВУ вважав проведення просвітницької роботи серед українського населення Наддніпрянщини, однак через перешкоди російської жандармерії Союзу не вдалося створити мережу відповідних організацій на Великій Україні.

Діячам Наддніпрянщини було важко висловити своє ставлення до воюючих сторін через переслідування з боку царського уряду, хоча більшість із них підтримувала у війні Росію. Зокрема, редактор часопису «Украинская жизнь» С. Петлюра 18 грудня 1914 р. в листі до члена СВУ О. Назарука засуджував орієнтацію галичан на Центральні держави й висловив сподівання, що Російська імперія переможе. Він вважав, що в результаті війни «Галичина і частина Буковини буде прилучена до Росії і українцям, уже спільними силами, прийдеться в нових умовах працювати над добром народу»⁹⁰.

Нейтральну позицію займало спочатку Товариство українських поступовців (ТУП), що виникло в 1908 р. для координації українського національного руху й уособлювало інтереси більшості наддніпрянських діячів. У ході Першої світової ТУП висловилося за корінну перебудову Російської імперії й створення в ній автономної України.

На початку війни російським військам вдалося захопити західноукраїнські землі, а генерал-губернатором Галичини царська влада призначила графа О. Бобринського, який вважав ці території корінними російськими. Розпочалося «російське об'єднання» українських земель – закривали «Просвіти», бібліотеки, проводилася насильницька русифікація, масові

---

⁹⁰ Петлюра С. Статті, листи, документи. – Нью-Йорк, 1956. – С. 190.

депортації населення. Така політика викликала незадоволення серед діячів Товариства українських поступовців, яке восени 1914 р. організувало делегацію до Москви й Петрограду для висловлення протесту урядовим колам щодо терору в Галичині.

У травні 1915 р. ГУР було реорганізовано в Загальну українську раду (ЗУР) на чолі з К. Левицьким, яка проголошувалася репрезентацією всього українського народу в період війни (до її складу входив 21 представник від Галичини, 7 – Буковини і 3 – СВУ). У програмній декларації новоутворена організація заявила, що метою її діяльності є визволення України з-під влади Росії, створення територіально-національної автономії для українців Австро-Угорщини, а також відкриття українського університету у Львові. Однак вимоги ЗУР не знайшли порозуміння в габсбурзького уряду.

Тим часом улітку 1915 р. в результаті наступу австро-угорських і німецьких військ Росія втратила Волинь, Холмщину й Підляшшя, на які починають претендувати поляки, що перебували в складі Габсбурзької імперії. Президія ЗУР виробила вимоги, які передала міністру закордонних справ Австро-Угорщини С. Буріяну: українці не бажають приєднання до Польщі; окуповані німецькими військами Холмська, частини Мінської й Гродненської губерній та Волинь, якщо не ввійдуть до складу самостійної української держави, повинні отримати автономію. Однак ці заходи виявилися безрезультатними. Крім того, 5 листопада 1916 р. австро-угорська й німецька влади оприлюднили свої наміри створення Польської держави, а імператор Австро-Угорщини Франц-

Йосиф надав право самоуправління полякам, що означало перекреслення надій західних українців про поділ краю на дві частини. У відповідь ЗУР висловила протест, який залишився поза увагою. Тому невдовзі Раду було ліквідовано, а політичний провід перейшов до створеної 8 листопада Української парламентської репрезентації (УПР) на чолі з Ю. Романчуком. До неї ввійшли послы Галицького сейму й представники австрійського парламенту. У першій відозві УПР заявила, що український народ ніколи не зречеться національної автономії й не визнає польського панування в Наддністрянщині⁹¹. Фактично дії Відня загострили українсько-польську проблему, яка стала катализатором подальшого не тільки політичного, а й військового протистояння.

У кінці лютого 1917 р. хвиля народного невдоволення в Російській імперії швидко переросла в революцію. Цар Микола II зрікся влади, і вона перейшла до Тимчасового уряду. Товариство українських поступовців під впливом подій у Росії висунуло основні гасла: автономія України й федеративна перебудова Росії. На початку березня 1917 р. в Києві збори представників українських організацій створили орган, який мав координувати український визвольний рух – Центральну Раду, головою якої заочно обрали М. Грушевського.

Внаслідок об'єктивних причин (відсутність власної незалежної держави, перебування західноукраїнських земель у складі Австро-Угорщини) Центральна Рада не могла ставити в практичну площину питання об'єднання України. Однак вона

---

⁹¹ *Кугутяк М.* Вказ. праця. – С. 130.

опікувалася долею наддністрянців, що опинилися в російському полоні. Тимчасовий уряд отримав від Центральної Ради не одне звернення про необхідність їх звільнення й повернення на Батьківщину. Переважна більшість західних українців, що знаходилася на території Росії також підтримувала ідею єдності України. Зокрема, депутат галицького сейму Т. Старух у листі до редакції «Нової ради» наголосив, що наддністрянське населення вважає, що «тільки тепер повинні всі землі українські сполучити в одну вільну незалежну українську державу». Остаточне ж рішення українського питання, на його думку, мала винести майбутня світова конференція⁹².

Не залишалося поза увагою Центральної Ради й населення Галичини та Буковини, окуповане російськими військами внаслідок Брусиловського прориву. 9 квітня, за сприяння Центральної Ради, комісаром Тимчасового уряду для Галичини й Буковини було призначено Д. Дорошенка, а 3 червня йому надане право «у відповідних справах говорити і працювати іменем Центральної Ради як національного українського представництва»⁹³. Д. Дорошенко доповідав про важке становище місцевого населення як під час російської окупації, так і по її закінченню. Однак заклики до українських військових поважати західних побратимів в умовах відступу не мали успіху.

У травні при Центральній Раді був створений Комітет допомоги українцям-виселенцям Галичини й

---

⁹² Цит. за: Гошуляк І. Вказ. праця. – С. 138.

⁹³ Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У 2 т. – Т. 1. – С. 100.

Буковини, окупованих російськими військами, а також наддністрянським біженцям і полоненим, що опинилися на території колишньої Російської імперії⁹⁴. 7 жовтня його перейменовано на Український Центральний Галицько-Буковинський комітет допомоги жертвам війни.

Комітет неодноразово звертався до Центральної Ради з проханням створити воєнну частину з військовополонених для майбутньої української армії, бо серед бранців також ширилися ідеї служити українській революції. Галичани створювали в таборах таємні гуртки, де дискутували над майбутнім українських земель. Так, ще в квітні 1917 р. члени гуртка бранців-українців дубовицького табору направили листа до Центральної Ради з проханням: «Ми, підписані українці, полонені офіцери австрійської армії, заявляємо ввиду останніх подій нашу готовність взяти участь у всякій роботі, яку Українська Центральна Рада буде вважати відповідною, без жодних застережень з нашої сторони»⁹⁵.

Серед в'язнів був і Є. Коновалець, колишній старшина УСС, який завдяки своєму розуму й авторитету став речником полонених. Отримавши звістку про українізацію російської армії, він розпочав активну агітацію серед галичан про перехід їх на українську військову службу. У липні з дозволу таборового керівництва Є. Коновалець відвідав Київ і

---

⁹⁴ Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914-1939). – К., 2004. – С. 61.

⁹⁵ Цит. за: Ковальчук М. На чолі Січових стрільців. Військово-політична діяльність Євгена Коновальця 1917-1921 рр. – К., 2010. – С. 21-22.

передав листи від бранців-галичан Українському Генеральному Військовому комітету (УГВК) з проханням дозволити служити в українських частинах, що діяли при Центральній Раді, а також зустрічався з М. Грушевським, М. Міхновським, С. Петлюрою. До табору він повернувся з радісною новиною: обіцяли створити військову частину з уродженців Галичини. За підтримки Комітету допомоги українцям-вискеленцям деякі полонені, що не хотіли чекати, тікали до Києва, бажаючи стати до лав революційного війська. Серед них був і Є. Коновалець, який під іншим ім'ям влаштувався на роботу до цього Комітету. Співробітниками даної організації стали й інші організатори молодіжного стрілецько-січового руху – сотник Р. Дашкевич, четарі П. Дідушок і Ф. Черник⁹⁶.

12 листопада 1917 р. відбулося віче, скликане Галицько-Буковинським комітетом допомоги жертвам війни в Києві. Воно було присвячене характеристиці становища західноукраїнських земель і їх майбутнього стосовно УНР. Зібрання засудило рішення імператора Австро-Угорщини 1916 р. про надання полякам автономії в Галичині, а також бажання прилучити Холмщину, Полісся й частину Волині до Польського королівства. Присутній там генеральний секретар військових справ С. Петлюра висловив сподівання, «що Галичина і Буковина будуть приєднані до української республіки, як тільки в час заключення мирних переговорів Україна буде мати доволі збройних сил. А силу те треба творити зараз і без зайвих слів». Підсумком проведеного віча стала резолюція, у якій закликали галичан до боротьби проти

---

⁹⁶ Ковальчук М. На чолі Січових стрільців. – С. 24-26.

австрійсько-польського імперіалізму та об'єднання всіх українських земель⁹⁷.

Під впливом проведеного зібрання Генеральний Секретаріат погодився на формування легіону Січових Стрільців з числа українських військовополонених. Тоді ж Галицько-Буковинський комітет від імені Головної ради галицьких, буковинських і угорських українців видав відозву, підписану Ф. Черником, Є. Коновальцем, І. Лизанківським та іншими, вступати в ряди нової військової формації, що отримала назву Галицько-Буковинський курінь Січових Стрільців. Його командуючим мав стати наддніпрянський поручик Г. Лисенко, однак він погано орієнтувався у справах Галицько-Буковинського комітету, тому фактично цим займався Є. Коновалець. На перших порах формування цієї військової одиниці йшло дуже повільно, оскільки відчувався брак кваліфікованих старшинських кадрів. Ще однією з причин було переконання частини галичан-полонених, що, перейшовши на службу до київського куреня Січових Стрільців, вони зрадять воєнній присязі Габсбурзькому імператору. Однак поступово кількість стрільців, а також старшин (Р. Сушко, А. Мельник, В. Кучабський) зростала, що дало змогу покращити бездатність формування й підвищити моральний стан у середині війська⁹⁸. У січні Галицько-буковинський

---

⁹⁷ Цит. за: *Скорич Л., Виздрик В.* Суспільно-політичні взаємини між національними силами Східної Галичини та Наддніпрянщини в 1917–1918 роках // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* – Вип. 18. – Львів, 2009. – С. 303.

⁹⁸ *Довбня В.* Січові Стрільці київського формування у визвольних змаганнях 1917–1920 років: організація та правові засади діяльності. — К., 2002. — С. 19-20.

курінь перейменували на 1-ий курінь Січових Стрільців, командиром якого офіційно став Є. Коновалець, а начальником штабу – Р. Сушко.

Революційні події у Наддніпрянщині знайшли своє відлуння й у Галичині. Представники Української парламентської репрезентації (УПР) в ухваленій у травні 1917 р. резолюції наголошували на єдності українців і висловлювали переконання, що «ціла українська нація, ступивши раз на певний шлях національного визволення, спільними силами всіх своїх частин досягне загальноукраїнський ідеал повного національного самоозначення»⁹⁹. 30 травня на засіданні палати Послів австрійського парламенту голова УПР Є. Петрушевич вимагав надати Галичині окремий державно-правовий статус і не приєднувати її до польських земель. На червневому засіданні австрійського уряду виступили Ю. Романчук, М. Василько, К. Трильовський, які вимагали виокремлення всіх західноукраїнських земель в одну автономну одиницю в складі Габсбурзької монархії. А Є. Петрушевич заявив, коли імперія «не хоче їх задержати, то нехай віддасть їх новій, з царських пут висвободженій Україні»¹⁰⁰. Таким чином, галичани виступали за надання автономії краю в складі Австро-Угорщини, а в разі відмови прагнули об'єднання з Наддніпрянською Україною. Хоча скоріше це нагадувало спробу досягнення власної мети шляхом залякування австрійської влади.

Жовтневі події в Петрограді, повалення Тимчасового уряду, прихід до влади більшовиків докорінно змінили ситуацію в Росії й справили

---

⁹⁹ Свобода. – 1917. – 26 травня.

¹⁰⁰ Там само. – 23 червня.

*Мітинг на вулицях Києва з нагоди проголошення
Української Народної Республіки. 7 листопада 1917 року*

величезний вплив на Україну. Намагаючись утримати ситуацію під контролем, Центральна Рада пішла на рішучий крок і 7 листопада 1917 р. ухвалила III Універсал, яким проголосили Українську Народну Республіку (УНР) як автономну частину федеративної Росії в межах дев'яти губерній: Київщини, Поділля, Полтавщини, Харківщини, Чернігівщини, Волині, Катеринославщини, Херсонщини й Таврії без Криму. Питання ж Східної Галичини, Буковини, Холмщини, Підляшшя й частини Волині обговорювалися на надзвичайному засіданні Малої Ради 11-12 листопада. За пропозицією С. Бердичівського обрали комісію для складання ноти протесту проти приєднання Полісся, Холмщини й частини Волині до Польщі й намірів це зробити з Галичиною й Буковиною. 14 листопада Центральна Рада доручила Генеральному Секретаріату

«вжити всіх заходів до того, щоб людності австрійської України дано було фактичну можливість вільно висловити свою волю щодо дальшого свого політичного існування»¹⁰¹. У такий спосіб вищий представницький орган Наддніпрянської України опікувався й долею західноукраїнських земель.

На початку грудня 1917 р. розпочалася більшовицька експансія проти УНР. Намагаючись зміцнити свої позиції й утвердитися на міжнародній арені, 12 грудня Генеральний Секретаріат звернувся з нотою до всіх воюючих сторін і заявив про власне представництво на переговорах у Брест-Литовську, оскільки влада Раднаркому, на їхню думку, не розповсюджувалася на українські землі. А вже 2 грудня між країнами Четверного союзу та Радянською Росією була підписана угода про перемир'я, і розпочалися переговори. 13 грудня від представників Четверного союзу на ім'я голови Генерального Секретаріату В. Винниченка й генерального секретаря міжнародних справ О. Шульгіна надійшла відповідь, у якій зазначалося, що вони «готові привітати участь представників УНР в мирних переговорах у Берестю-Литовським»¹⁰².

Перед від'їздом на міжнародний форум О. Шульгін відстоював ідею соборності українських земель, зазначаючи, що принцип права народів на самовизначення стосується й Східної Галичини, Буковини й Холмщини. Один з членів УПСС О. Степаненко 15 грудня на черговому засіданні Центральної Ради запропонував, щоб українська делегація вимагала приєднання до УНР Га-

---

¹⁰¹ Нова Рада. – 1917. – 16 листопада.

¹⁰² Цит. за: Рубльов О., Реєнт О. Українські визвольні змагання, 1917-1921 рр. – С. 75.

личини, Буковини, Холмщини й зайнятих іноземними військами територій колишньої Російської імперії¹⁰³. До Центральної Ради звернулися й представники Української парламентської репрезентації з проханням відстоювати необхідність надання українським землям у складі Австро-Угорщини національно-територіальної автономії, що свідчило про зближення позицій між лідерами УНР і Галичини.

До Бреста виїхала делегація УНР у складі В. Голубовича, М. Любинського, М. Полозова, М. Левитського та О. Севрюка. Приступивши до мирних переговорів, українська влада прагнула приєднати до УНР українські землі (Холмщину й Підляшшя), які тривалий час перебували у складі інших держав. Стосовно Галичини й Буковини, М. Грушевський, усвідомлюючи тверду позицію Відня, вважав за необхідне вимагати широкої автономії для населення цих областей¹⁰⁴. Добитися в Бресті поставлених цілей було вкрай важко. Потужними опонентами виступали представники Австро-Угорщини О. Чернін і Росії А. Троцький. Українські делегати заявили посланцям Німеччини, Австро-Угорщини й Росії, що умовами миру з української сторони є приєднання Холмщини й Підляшшя до УНР та проведення референдуму про самовизначення в Галичині, Буковині й Закарпатті. Проте О. Чернін зауважив, що визнає УНР лише в разі збереження існуючого кордону між Габсбурзькою імперією й Україною.

Під час українсько-німецьких переговорів 13 січня (31 грудня за ст. с.) 1917 р. стосовно північно-захід-

---

¹⁰³ Народна воля. – 1917. – 17 грудня.

¹⁰⁴ Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. – Т. 1. – С. 563.

*Українська делегація в Бресті: у військовій формі
М.Полоз, праворуч В.Голубович, М.Любинський,
М.Левитський, О.Севрюк*

них кордонів УНР О. Севрюк порушив питання про становище Галичини й Буковини. Він наголосив, що українці бажають, щоб «принцип самовизначення, який ми ставимо на передній план, був реалізований населенням Галичини». В. Голубович вказував на спільність національних і культурних факторів обох частин України й зауважив, що Галичина «повною мірою становить з ним (наддніпрянським українським народом – Р. Т.) одне невід'ємне ціле»¹⁰⁵. Німецький представник Р. Кюльман зазначив, що не уповноважений вести переговори від імені Австро-Угорщини відносно її земель.

---

¹⁰⁵ Цит. за: Коваль В. Брест-Литовська мирна конференція 1918 р.: питання про Галичину та Холмщину // Українська соборність: ідея, досвід, проблеми. – С. 108.

На вечірньому засіданні В. Голубович наголосив на доцільності проведення плебісциту у Східній Галичині, Північній Буковині та в Угорській Русі. Однак О. Чернін знову підкреслив недоторканість кордонів своєї держави, і його підтримала німецька делегація. Доля Холмщини також залишалася невирішеною. Зустрівши протидію габсбурзьких дипломатів, 16 (3) січня під час зустрічі з представниками Австро-Угорщини В. Голубович відзначив, що УНР не матиме територіальних претензій щодо Східної Галичини, якщо останню не буде передано Польщі¹⁰⁶. Цього ж дня О. Чернін запевнив українців у поділі Галичини на дві частини. Побоюючись фальшу в словах австрійців, О. Севрюк пропонував включити в текст майбутнього договору пункт, що гарантував би культурні, політичні й національні права українців у краї. Однак остаточно доля Галичини цього дня так і не була вирішена.

Згодом у результаті тривалих дискусій завдяки твердій позиції української делегації 19 (6) січня 1918 р. О. Чернін погодився на деякі поступки. Він визнав за УНР Холмщину й запевнив, що Відень забезпечить вільний національний і культурний розвиток українського населення Східної Галичини, яка входила до складу Австро-Угорщини. Ця проблема розглядалася на спеціально скликаній у Відні Державній Раді. В умовах гострої продовольчої кризи було вирішено піти назустріч вимогам українців.

Противником УНР у переговорному процесі в Бресті виступали російські більшовики. Голова їхньої делегації Л. Троцький намагався не допустити

---

¹⁰⁶ Гошуляк І. Вказ. праця – С. 226.

підписання договору між Центральними державами й Україною, мотивуючи це тим, що встановлення кордонів між УНР і Росією є проблематичним. Та й політична ситуація змінилася, оскільки більшість українських земель були вже захоплені більшовиками. Він наполягав на представництві в Бресті уряду Радянської України в складі Ю. Медведєва, В. Затонського й В. Шахрая. За таких умов, аби мати право підписувати міжнародні договори, 22 (9) січня 1918 р. Центральна Рада IV Універсалом проголосила незалежність Української Народної Республіки. Країни Четверного союзу визнали делегацію УНР правочинною й 9 лютого (27 січня) 1918 р. уклали з нею мирний договір, за яким Холмщина й більша частина Підляшшя мали увійти до складу УНР. Одночасно було ухвалено таємну угоду в справі Галичини та Буковини. Австро-Угорщина мала до 31 липня 1918 р. підготувати пакет законопроектів, які б санкціонували утворення окремого коронного краю на землях, де українці становили більшість. Отже, незважаючи на суттєві труднощі, українській делегації вдалося дипломатичним шляхом відстояти права Галичини й Буковини мати свій окремий край у складі імперії Габсбургів.

Підписання Брестського договору схвально сприйняло не тільки населення УНР, а й Холмщини, Підляшшя та Галичини. Однак О. Севрюк необачно поділився інформацією про підписання таємної угоди з деякими галицькими діячами, і про неї стало відомо полякам. Вони були незадоволені брестськими умовами й розгорнули потужний тиск на Відень, щоб не допустити виконання укладеного договору.

За переговорним процесом у Бресті слідували в Галичині й Буковині. На численних вічах у Дрогобичі, Станіславові, Чернівцях учасники відкрито проголошували ідею єдності українських земель. 19 грудня 1917 р. на засіданні австрійського парламенту Є. Левицький, виступаючи як радник голови Української парламентської репрезентації, визначив основні моменти державності свого краю й висловив сподівання на злуку з УНР: «Східна Галичина з історичного погляду творить колишнє самостійне староукраїнське князівство галицько-володимирське, яке довгий час було складовою частию великої староукраїнської київської держави. Теперішня Східна Галичина – правильно кажучи, властиво Галичина – творить таким чином в цілісності неподільну і непозбутну спадщину української нації і тому може або так само в цілісти бути влучена в Українську Народню Республіку, що відповідало би найвисшому ідеалові української нації»¹⁰⁷.

У кінці грудня 1917 р. надзвичайний з'їзд УНДП одноголосно ухвалив урочисту заяву щодо мирних переговорів у Бресті. У ній висловлювалося бажання західноукраїнського населення: «1) виділення всіх українських земель Австро-Угорщини в один автономний край з історичною назвою Галичини й Володимирі; 2) коли б се не було можливе, відання всіх цих земель Українській Народній Республіці»¹⁰⁸. 31 грудня від галичан до Києва надійшов лист-привітання «До наших братів в Українській Народній Республіці». У ньому вказувалося, що українцям Галичини, Буковини й Закарпаття довелося довгий час жити окремо від ін-

---

¹⁰⁷ Цит. за: *Лозинський М.* Вказ. праця. – С. 23.

¹⁰⁸ Цит. за: *Гошуляк І.* Вказ. праця – С. 228.

шої частини України, а з проголошенням Української Народної Республіки не залишилося жодного свідомого українця в Австро-Угорщині, котрий не бажав би об'єднатися з Великою Україною. Галичани схвально сприйняли й проголошення незалежності УНР IV Універсалом Центральної Ради.

20 січня 1918 р. проблема державно-правового становища західноукраїнських земель розглядалася на нараді Народного комітету, де виступили парламентські послы. В. Панейко вимагав приєднання Галичини до УНР, а С. Баран – Закарпаття. Лише Л. Цегельський вважав, що Наддністрянщині краще залишатися в складі Дунайської імперії на правах окремого державного краю¹⁰⁹. В ухваленій резолюції наголошувалося, що західноукраїнське населення виступає проти приєднання Східної Галичини до Польщі. Таким чином, тоді як делегація Центральної Ради відстоювала претензії хоча б на автономію Східної Галичини у складі Австро-Угорщини, на її теренах розгорнулася кампанія, що підтримувала ідею єдності всіх українських земель, однак за тогочасних умов у Наддністрянській Україні все ж панувала думка про виокремлення окремого коронного краю у складі Габсбурзької імперії.

12 лютого відбулися збори 200 «найвпливовіших львів'ян всіх станів і заводів». У підписаній резолюції учасники вітали прийняття Брестського договору, висловлювали вдячність Центральній Раді за нього й вимагали якнайшвидшого утворення окремого коронного краю для Східної Галичини

---

¹⁰⁹ *Левицький К.* Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни, 1914-1918. – Ч. 3. – С. 697-701, 714.

й Буковини¹¹⁰. Під час виступу в Палаті послів австрійського парламенту 22 лютого 1918 р. К. Левицький наголосив не тільки на прагненні західних українців мати свій автономний край у межах Габсбурзької монархії, але й бажанні об'єднатися з Великою Україною у випадку відмови.

За ініціативою Є. Петрушевича 25 лютого (за іншими даними 25 березня) у Львові відбувся скликаний Українською парламентською репрезентацією з'їзд «мужів довір'я» за участю найвидатніших представників усіх українських партій Галичини та посланців Наддніпрянщини – генерала Коленка й письменника Г. Коваленка. Це зібрання ухвалило наступні резолюції: вимога ратифікації Брестського договору Австро-Угорщиною, утворення з українських земель Галичини й Буковини окремого коронного краю та припинення полонізації Холмщини¹¹¹.

На святі миру у Львові 3 березня редактор «Діла» М. Лозинський привітав народне зібрання з радісною подією – здобуття Києва військами УНР і відзначив, що Брестський договір зупинив польську експансію на схід. Після промови громадського діяча О. Пісецького розпочався парад різних верств населення з транспарантами «Хай живе Українська Народня Республіка!», «Жадаємо української державності у Австрії». З балкону будинку «Просвіти» К. Левицький зачитав прийняту резолюцію про високу оцінку Брестського мирного

---

¹¹⁰ Західно-Українська Народна Республіка (1918-1923): Історія... – С. 156.

¹¹¹ Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали: в 5 т. – Т. 1. С. 80-84; *Левицький К.* Великий зрив: (До історії української державності від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів). – Львів, 1931. – С. 10-12.

договору, а представник Центральної Ради М. Чоботарів наголосив на взаємодопомозі й порозумінні між обома частинами України. Через тиждень, 10 березня, таке ж свято відбулося й у Чернівцях, а його учасники щиро вітали підписання мирного договору УНР з країнами Четверного Союзу¹¹². Як бачимо, західноукраїнське населення прихильно ставилося до Центральної Ради й бажало швидкого вирішення українського питання у складі Австро-Угорщини.

21 квітня українська делегація на чолі з митрополитом греко-католицької церкви А. Шептицьким зустрічалася з головою австрійського уряду Е. Зайдлером з приводу питань, пов'язаних з Брестським договором. Прем'єр пообіцяв у липні винести на обговорення проект поділу Галичини на українську й польську частини до парламенту. У середині червня УНР знову вимагала від австрійського уряду ратифікації Брестського договору¹¹³.

Тим часом у Києві 29 квітня 1918 р. відбувся переворот і до влади прийшов генерал П. Скоропадський, який проголосив утворення Української Держави у формі гетьманату. Приєднання всіх етнографічних українських земель наклало значний відбиток на формування закордонної політики його держави. Однак Галичина й Буковина, які за Брестською угодою мали увійти до окремого коронного краю у складі імперії Габсбургів, залишалися поза сферою інтересів П. Скоропадського через певну залежність його

---

¹¹² *Добржанський О., Старик В.* Змагання за українську державність на Буковині (1914-1921 рр.). Документи і матеріали. – С. 104-106, 110-111.

¹¹³ Діло. – 1918. – 25 квітня; Там само. – 16 червня.

Павло Скоропадський

влади від Німеччини й Австро-Угорщини.

У зв'язку з гетьманським переворотом 21-22 травня 1918 р. відбулося позачергове засідання Головної ради галицьких, буковинських і угорських українців, на якому постановили продовжувати відстоювання інтересів півдавстрійського українського населення. Через місяць у зверненні до своїх земляків Рада закликала західноукраїнське населення, що відвідувало Наддніпрян-

щину, «перш за все ввійти в порозуміння з нею, та не робити нічого на власну руку, від імені загалу, бо це може викликати небажані наслідки так для загальної справи як і безпосередньо заінтересованих»¹¹⁴. Очевидно, це зроблено з метою вироблення відповідної тактики визвольної боротьби, оскільки представники Головної ради були краще обізнані з ситуацією у Великій Україні.

Одразу ж після перейняття влади П. Скоропадський намагався знайти порозуміння із Січовими Стрільцями. Однак його переговори з командиром

---

¹¹⁴ Діло. – 1918. – 19 липня.

військового формування Є. Коновальцем закінчилися невдачею, і курінь тимчасово розформували. Лише наприкінці серпня 1918 р. буде відновлено його функціонування, але місцем дислокації вирішили зробити не Київ, а Білу Церкву.

Варто детальніше зупинитися і на особистому ставленні П. Скоропадського до галичан, хоча терміни «галичани», «галицьке українське спрямування» у своїх спогадах він використовує для характеристики всього самостійницького, антиросійського ідейного напрямку. Гетьман вважав, що не варто в усьому рівнятися на Галичину з огляду на їхнє культурне й духовне становище. На його думку, галичани інтелегентніші, але «вся культура, релігія, світогляд мешканців зовсім у них інший». Вони говорять і пишуть рідною мовою, їх багато в окремих міністерствах гетьманату, де вони «докучують публіці своєю говіркою». Хоч П. Скоропадський обережно ставився до наддністрянців, але поважав їх за демократизм та відданість своїй батьківщині. «З точки зору соціальної, – писав гетьман, – галичани поміркові, вони навіть не соціалісти, а просто дуже демократично налаштовані люди. Відповідно до цього вони були б нам дуже корисними і погамували б запал нашої інтелігенції»¹¹⁵. П. Скоропадський визнавав, що в галичан є освічений клас, завдяки якому вони збережуть свою народність. Врешті, він погоджувався, що спілкування з ними мало велике значення для посилення української ідеї, але ці зв'язки мали відбуватися природним шляхом, а не підкупом. Хоч П. Скоропадський і сприймав галичан як носіїв українського шовінізму,

---

¹¹⁵ Скоропадський П. Вказ. праця. – С. 50, 184, 53.

однак на державній службі гетьманату перебувало чимало вихідців із Західної України. Зокрема, на посаду свого радника він запросив депутата австрійського парламенту А. Цегельського, буковинського дяча Є. Лукасевича призначив послом у Швейцарії, ще один виходець із Буковини А. Галіп якийсь час займав посаду заступника міністра закордонних справ, а галичанин В. Оренчук працював у цьому ж міністерстві заступником директора департаменту¹¹⁶.

Відносини з Німеччиною й Австро-Угорщиною, безперечно, були пріоритетними в зовнішній політиці гетьманату, оскільки їхні окупаційні війська стали одним із головних стабілізаційних чинників існування Української Держави. На відміну від українсько-німецьких дипломатичних зв'язків взаємини з Габсбурзькою монархією залишилися складними. Для Дунайської імперії навіть титул гетьмана викликав занепокоєння, бо стосувався всієї України.

Тим часом поляки розгорнули антиукраїнську кампанія в знак протесту проти укладання Брестського миру. При фактичному сприянні австрійської влади були проведені вибори до польської Регенційної ради. 6 червня 1918 р. голова Холмського губернського виконкому А. Матеюк повідомляв про це міністра закордонних справ Української Держави Д. Дорошенка й просив приєднати Холмщину й Підляшшя до гетьманату¹¹⁷. 12 червня Міністерство закордонних

---

¹¹⁶ *Пиріг Р.* Українська гетьманська держава 1918 р. Історичні нариси. – К., 2011. – С. 275.

¹¹⁷ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 3766. – Оп. 1. – Спр. 186. – Арк. 47.

справ звернулося до габсбурзького уряду із вимогою припинити колонізацію краю. Тоді австрійський посол у Києві Й. Форгач запропонував провести кордон між Україною й Польщею по річці Буг, що означало б повну відмову гетьманату від Холмщини. У середині жовтня, коли Австро-Угорщина розпадалася, П. Скоропадський звернувся до військового командування Німеччини в Києві з проханням дислокувати її війська в Холмщині. Нарешті, 9 листопада 1918 р. Д. Дорошенко підписав угоду, за якою німці мали ввести до цього краю дві дивізії, а українці встановити свою цивільну адміністрацію.

Незважаючи на зусилля українського посла В. Липинського, невдалою виявилася й спроба вмовити Австро-Угорщину поділити Галичину на дві частини. Він вважав, що краще «поступитись де в чім в справі Холмщини, чим відступити від поділу Галичини», оскільки там хороше підґрунтя для розвитку національної й державної ідеї. Тому всі наявні сили Україна може зосередити для боротьби на сході. Коли ж за Збручем буде продовжуватися українсько-польське протистояння, «то при нашій національній хитрості й істеричності – се пряма дорога до «царя восточного православного»¹¹⁸. В. Липинський також усвідомлював, що Габсбурзька імперія може в будь-який момент анулювати Брестську угоду, тому вже в ході конфлікту він наполягав перейти від практики дипломатичного тиску до «рішучих протестів».

10 червня 1918 р. міністр закордонних справ Австро-Угорщини С. Буріян надіслав вказівки своїм дипломатичним представництвам у Берліні, Софії

---

¹¹⁸ Липинський В. З епістолярної спадщини: Листи до Д. Дорошенка, І. Кревецького, Р. Метика, О. Назарука, С. Шелухіна. – К., 1996. – С. 77.

й Стамбулі не допустити країнами Четверного союзу ратифікації Брестських угод. Свої позиції він обґрунтував невиконанням Українською Державою зобов'язань щодо постачання хліба. Незважаючи на це Німеччина, Туреччина й Болгарія не підтримали згадані вимоги й ратифікували договір. Однак домовленості були анульовані Віднем в односторонньому порядку (про це повідомили гетьмана 4 липня), а таємні додатки до Брестського договору спалені за згодою німецького міністерства закордонних справ, де вони зберігалися. Не справив належного враження і протест, поданий В. Липинським графу С. Буріяну щодо такого рішення габсбурзької влади. До речі, західноукраїнське населення основну провину за невдачу ратифікації Брестського договору поклало на гетьмана П. Скоропадського, якого через це назвали «зрадником»¹¹⁹.

26 липня 1918 р. західноукраїнські депутати внесли до австрійського парламенту запит щодо створення коронного краю із заселених українцями областей Східної Галичини й Буковини. 31 серпня Є. Петрушевич і Є. Левицький знову намагалися переконати прем'єр-міністра М. Гусарека поділити Галичину, однак їхні слова залишилися поза увагою¹²⁰.

Під час офіційного візиту до Берліна голова Ради Міністрів гетьманату Ф. Лизогуб порушив перед німецьким урядом питання про відмову керівництва Австро-Угорщини від ратифікації Брестських угод та зміни українсько-польського кордону. Пропонувалося

---

¹¹⁹ *Добржанський О., Старик В.* Змагання за українську державність на Буковині (1914-1921 рр.). Документи і матеріали. – С. 137.

¹²⁰ Там само. – С. 139, 145-146.

скликати спеціальну комісію з представників країн, що підписували угоду, з метою остаточного затвердження кордону з Польщею й допуску української влади до Холмщини. Рішучість гетьманського уряду й активність В. Липинського у Відні дали свої результати. 5 жовтня міністр закордонних справ С. Буріян звернувся до прем'єра М. Гусарека з пропозицією ратифікувати Брестські угоди. Проти цього знову виступили поляки, а підготовлений для підпису імператором Карлом проект так і залишився нереалізованим¹²¹.

Отже, у часи поділу українських земель між Габсбурзькою й Російською імперіями ідея єдності залишалася важливою проблемою суспільного життя. В умовах політизації населення в кінці XIX ст. принцип соборності став ключовим постулатом у програмних документах політичних партій і науково-публіцистичній діяльності громадських діячів. Реалізувати його перешкоджала відсутність власної державності. Однак поступово окреслилися етнографічні межі українства, яке зрозуміло свою окремішність серед інших народів, і викристалізувалися майбутні політичні орієнтири – створення соборної України.

Перша світова війна стала поштовхом для розвитку націонал-демократичних рухів у Європі. Ліквідація самодержавства в Російській імперії відкрила українцям перспективу створення власної автономної держави у складі федеративної Росії. Більшовицький переворот і подальша військова експансія проти УНР змусили Центральну Раду проголосити незалежність. Це давало їй юридичне право представляти інтереси

---

¹²¹ Дацків І. Дипломатія українських державних утворень. – С. 228-229.

суверенної держави й укладати міжнародні угоди на Брестській мирній конференції. Саме тут наддніпрянські політики почали вперше конкретними діями дбати про інтереси Східної Галичини. Проте зміни в політичному керівництві на території Великої України завадили Центральній Раді довести розпочату справу до кінця. Спроби ж гетьмана П. Скоропадського, спрямовані на ратифікацію Австро-Угорщиною Брестської угоди, не дали бажаних результатів.

Державотворчі чинники об'єднання України

Восени 1918 р. Перша світова війна підходила до завершення. Німеччина зазнала важких поразок на західному фронті, постала загроза вторгнення військ Антанти до імперії Габсбургів. Зважаючи на такий перебіг подій 15 вересня 1918 р. уряд Австро-Угорщини звернувся до президента США В. Вільсона з проханням скликати окрему конференцію для обговорення умов миру, але отримав відмову.

Тим часом австрійський прем'єр М. Гусарек намагався створити коаліційний уряд із представників національних груп, які висловили б власне бачення подальшого існування імперії. Він вважав, що відроджені польські землі повинні об'єднатися унією з Австро-Угорщиною. Для досягнення цієї мети Відень був готовий поступитися полякам цілою Галичиною. Хоча в східній її частині українці й становили більшість.

Це викликало невдоволення українського населення Галичини. У відповідь 22 вересня 1918 р. в На-

родному домі Львова було скликане віче, яке виступило проти приєднання Східної Галичини до Польщі та висловило сподівання щодо злуки Наддністрянщини з Великою Україною. В ухваленій резолюції зазначалося, що Австро-Угорщина повинна виконати свої зобов'язання відносно української держави за Брестським договором щодо поділу Галичини на дві частини¹²².

Такі ж рішення були прийняті на зборах у Перемишлі, Самборі, Гусятині, Дрогобичі, Печеніжині. Особливо активно обговорювали цю проблему 30 вересня на засіданні в Станіславові. У прийнятій резолюції наголошувалося: «Торгувати нами [...] не дамо! Серця наші запалені вогнем боротьби до затину! Не здійсняться затії ворогів, доки з нас оден живий! Нехай ворог гине! Сорокаміліоновий український нарід нехай живе! Слава українській державі»¹²³.

Крім політичних гасел, українське населення висувало й економічні, які були дуже популярними на той час. Зокрема, на зборах 29 вересня в Самборі учасники звернулися до Української парламентської репрезентації з вимогою внесення законопроекту про аграрну реформу. Вони наполягали на розпродажу землі малоземельним і безземельним селянам, а також звільненні від служби тих військових, чиї села були знищені Світовою війною¹²⁴.

Активізація національного руху непокоїла представників Габсбурзької монархії. Комендант жан-дармерії Галичини й Буковини Е. Фішер наголошував,

---

¹²² *Левіцький К.* Великий зрив. – С. 97.

¹²³ Діло. – 1918. – 8 жовтня.

¹²⁴ Там само. – 5 жовтня.

що на цих землях «помітний прогрес у посиленні національної свідомості» після останнього перевороту в Росії, а намісник К. Гуйн ще влітку 1918 р. в листі до парламенту відзначав, «що розклад монархії особливо сильно прогресує протягом останніх трьох місяців»¹²⁵. Таким чином, революційний запал населення не втихав, а набирив обертів.

4 жовтня Німеччина й Австро-Угорщина намагалися переконати американського президента В. Вільсона завершити війну, базуючись на розроблених ним принципах. За ними передбачалася перебудова двоїстої імперії на федеративних засадах, де «народом Австро-Угорщини, яких місце в зборі народів бажано бачити охороненим і забезпеченим, має бути дана змога автономічного розвитку»¹²⁶. Полякам надавалися права на створення власної незалежної держави, а про українські землі, які входили до складу Габсбурзької монархії, не згадувалося.

У таких складних умовах розпочалася сесія австрійського парламенту. Голова Української парламентської репрезентації Є. Петрушевич на засіданні 4 жовтня звернув увагу на важке становище українців у складі Австро-Угорщини й висловив сподівання, що вона повинна стати союзом народів. Він наголошував, що українці втратять будь-яку надію на краще майбутнє в цій державі, якщо габсбурзький уряд не поділить Галичину. «[...] Ми, – зазначав Є. Петрушевич, – вже нині реклямуємо для себе нічого інше, як найсвятіше для кожного народу право на злучення всіх українських земель в одну українську

---

¹²⁵ Цит. за: Тищик Б. Вказ. праця. – С. 125,126

¹²⁶ Цит. за: Лозинський М. Вказ. праця. – С. 25.

независиму державу, і домагаємося прилучення всіх українських земель Австро-Угорської монархії, в сім числі також українських земель положених в Угорщині, до Української Держави»¹²⁷. Таким чином, лідер західних українців у парламенті висловився за перебудову Австрії на федеративних засадах. Лише у випадку анексії Східної Галичини Польщею він не виключав можливого об'єднання з Наддніпрянською Україною. Цього ж дня депутат сейму С. Вітик подав до палати послів заяву з вимогою припинити австро-угорську й німецьку окупації українських земель, здійснену за умовами Брестського мирного договору. Він наголосив на великому прагненні українців Австро-Угорщини, Холмщини, Підляшшя й Волині об'єднатися з іншою частиною України в одну самостійну республіку¹²⁸.

Промовців підтримав К. Левицький, який підкреслив, що шлях галицьких українців лежить не до Варшави, а до Києва, і приєднати їх до польської держави можна лише силоміць, методом війни. Він вважав, що галичани повинні найближчим часом скликати національні збори, на яких будуть представлені делегати всіх українських областей Австро-Угорщини. Вони, у свою чергу, створять українську національну конституанту, яка проголосить утворення української держави в Галичині¹²⁹. Очевидно, що лідери УПР не поспішали відділятися від Австрії й сподівалися на існування власної автономної одиниці у її федеративному союзі,

---

¹²⁷ Українське слово. – 1918. – 10 жовтня.

¹²⁸ Литвин М., Науменко К. Вказ. праця. – С. 27.

¹²⁹ Нариси історії Української революції 1917-1921 років. – Кн. 2. – С. 141.

Кость Левицький

а лозунги про об'єднання першочергово мали на меті залякати імперський уряд і об'єднати галичан навколо себе. Хоча на це була вагома причина – монархічна й нестабільна влада на Великій Україні.

10 жовтня на засіданні Української парламентської репрезентації у Відні вирішили скликати депутатів парламенту, крайових сеймів та по три представники від кожної політичної партії Галичини й Буковини з метою утворення

конституанти й проголошення української державності на землях Австро-Угорщини.

На 12 жовтня 1918 р. цісар Карл запросив до себе провідників парламентських клубів, щоб почути їхню оцінку політичної ситуації. Українців репрезентували Є. Петрушевич та К. Левицький, котрі заявили про бажання населення утворити самостійну українську державу й виступили проти приєднання навіть невеликої частини землі до Польщі. Пізніше К. Левицький так охарактеризував це засідання: «Цісарська аудієнція не вдоволена нас, бо цісар Кароль не заявився за поділом Галичини»¹³⁰.

Головна рада галицьких, буковинських і угорських українців у Києві, обговоривши 15 жовтня на своєму

---

¹³⁰ Цит. за: Лозинський М. Вказ. праця. – С. 28.

засіданні ситуацію в Габсбурзькій імперії, також висловила «найрішучіший протест проти всякого приєднання українських земель Австро-Угорщини до Польщі» й заявила, що українці будуть боротися «з таким насильством всіма доступними їм засобами»¹³¹. Отже, наддністрянцям на Великій Україні була не байдужа доля своїх співвітчизників, і вони уважно спостерігали за розвитком подій у Галичині. Однак реального політичного впливу навіть на гетьмана П. Скоропадського вони, звісно, не мали.

Щоб запобігти розпаду Габсбурзької імперії, 16 жовтня 1918 р. Карл був змушений видати маніфест про перебудову імперії на федеративних засадах. У ньому надавалося право самовизначення підкореним народам: «Австрія по волі моїх народів має статися союзною державою, в якій кожде плем'я на області, яку воно заселює, творить свій власний державний організм». Значну увагу цісар приділяв співпраці з національними радами, утворених з депутатів Державної Ради кожної нації, які повинні представляти інтереси свого народу у відносинах з австрійським урядом. Маніфест гарантував запровадження польської державності, а про долю українських земель у ньому не йшлося.

У дусі попередніх заяв Української парламентської репрезентації львівська газета «Діло» надрукувала відповідь на цісарський маніфест. Українці погоджувалися прийняти його при умові, що австрійська держава назавжди покладе край польському пануванню над українськими землями Холмщини й Галичини¹³².

---

¹³¹ Діло. – 1918. – 20 жовтня.

¹³² Цит за. Лозинський М. Вказ. праця. – С. 29.

Це була цілком вмотивована вимога, оскільки поляки не приховували свого бажання захопити Східну Галичину, заселену в більшості українцями.

Австрійські політичні кола за допомогою ерцгерцога Вільгельма Габсбурга, полковника УСС, відомого під псевдонімом Василь Вишиваний, намагалися схилити українців до державно-політичного союзу з Австро-Угорщиною. Ерцгерцог направив К. Левицькому телеграму, де просив майбутню Національну Раду проголосити «самостійне королівство у вірності династії і скіпетрові імператора Карла»¹³³. Проте українських політиків не потрібно було вмовляти, вони продовжували орієнтуватися на Відень. Зокрема, письменник І. Боберський пізніше в листі до ерцгерцога писав: «Українці очікують, що ваша архикняжа світлість порозуміються з його величеством цісарем і поступлять енергично в цім напрямі, щоб Східна Галичина припала українцям»¹³⁴.

18 жовтня 1918 р. у Львові відбувся з'їзд українських депутатів обох палат австрійського парламенту та делегатів національно-демократичної, радикальної, християнсько-суспільної, соціал-демократичної партій. На ньому були присутні єпископат Української греко-католицької церкви та посланці академічної молоді. Вони конституювалися як Українська Національна Рада (УНРада), яка наступного дня постановила, що «ціла етнографічна українська область в Австро-Угорщині – а зокрема Східна Галичина з граничною лінією Сяну з влученням Лемківщини, північно-західна Буковина з містами Старожинець і Се-

---

¹³³ Цит. за: Тищик Б. Вказ. праця. – С. 130.

¹³⁴ Боберський І. Щоденник 1918-1919 рр. – Львів, 2003. – С. 27.

рет та українська полоса північно-східної Угорщини – творять одноцільну українську територію. Ся українська національна територія уконституується отсим як українська держава»¹³⁵. Дане рішення також передбачало репрезентацію інтересів новоствореної держави на Мирній конференції. Президентом УНРади проголосили Є. Петрушевича. На зібранні не було лише представників від Закарпаття. Однак від них надійшов лист із сподіваннями на об'єднання

Євген Петрушевич

з усіма українцями: «Наш нарід доживає того спасенія, щоби раз вже висвободитися від ярма другого народу»¹³⁶. Постанова УНРади не давала відповіді на головне питання про форму державного утворення. І тільки подальший перебіг подій показав, що вона має бути автономною.

19 жовтня відбувся з'їзд «мужів довір'я», який відіграв роль конституанти, що мала затвердити склад УНРади. Дане зібрання вирішило не проголошувати негайної злуки з Наддніпрянською Україною. Є. Петру-

---

¹³⁵ Діло. – 1918. – 20 жовтня. Окремий додаток.

¹³⁶ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАА). – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 128. – Арк. 8.

шевич пояснював це тим, що в «14 пунктах» В. Вільсона повоєнного врегулювання народам Австро-Угорщини гарантується право на самовизначення, Росія ж трактувалася неподільною державою. І внаслідок об'єднання Галичина могла б опинитися під її владою. Крім того, галицькі політичні діячі негативно ставилися до німецької окупації Наддніпрянщини й до нестабільного становища в краї.

Проти даного рішення виступили соціал-демократи, які вимагали злиття українських земель і проведення соціальних реформ. Вони хотіли винести на обговорення постанову про негайне об'єднання Східної Галичини з Наддніпрянською Україною. Зокрема, М. Ганкевич, один із лідерів соціал-демократичної партії, на з'їзді констатував, що в умовах розпаду столітніх імперій і виникнення на їх теренах нових держав «Національні Збори Українців австро-угорської монархії проголошують торжественно перед цілим світом, що домаганням і цілю всіх Українців є з'єдинення всіх українських земель – між іншим українських земель австро-угорської держави – в одну державу, що цілю наших національних змагань – з'єдинена, вольна, самостійна українська республіка»¹³⁷. Він наголосив на необхідності участі українського народу на міжнародній Мирній конференції з правом голосу, швидкому вирішенні протиріч із Польщею та налагодженні дружніх відносин з сусідніми державами.

За безпосереднє об'єднання українських земель виступав й інший соціал-демократ С. Вітик, наголошуючи, що злука з Україною є найважливішою полі-

---

¹³⁷ Цит. за: Лозинський М. Вказ. праця. - С. 31.

Народний дім у Львові, де 19 жовтня відбувся «з'їзд мужів довір'я» і було створено Українську Національну Раду

тичною потребою, сенсом життя українців, зрештою, державною силою. Його підтримали також представники студентства, які вимагали об'єднання всіх земель, заселених українським народом, в одну незалежну демократичну державу. Це крило «з'їзду мужів довір'я» вважало, що політичні лідери Західної України повинні якнайшвидше скликати конституанту або державний парламент на демократичній основі для урегулювання внутрішніх і зовнішніх справ української держави відповідно до бажань українського народу.

Та галицькі провідники в умовах політичної невизначеності на Наддніпрянщині вирішили звести з'їзд до формальності, тому жодної постанови з цього питання не прийняли. Очевидно, за конкретних історичних умов втілення ідеї соборності для переважної більшості галицької еліти було несвоєчасним.

Після з'їзду соціал-демократична партія вирішила заснувати комітети об'єднання та направити до Києва делегатів від усіх українських партій із заявою, у якій висловлювали бажання приєднати українські землі Австро-Угорщини до Великої України. Населення Галичини також хотіло злуки з наддніпрянцями. Це знайшло своє відображення в наддністрянських газетах. Зокрема, 12 листопада часопис «Діло» вмістив замітку «Ідеал цілої нації», де зазначалося, що об'єднання всіх українських земель в одну самостійну, незалежну, вільну демократичну державу можливе під гаслом політичного, економічного й культурного визволення нації¹³⁸. Великого розголосу набула стаття члена націонал-демократичної партії С. Барана «Відень чи Київ», де він констатував, що не можна жити за прислів'ям «покірне теля дві матки ссе». На його думку, потрібно зайняти активну позицію щодо об'єднання українських земель в одну державу. УНРада повинна створити ліквідаційний уряд в австро-угорських українських областях для переобрання влади¹³⁹.

Отже, восени 1918 р. серед галицьких українців панувало дві протилежні політичні орієнтації. Лідери УНРади, враховуючи позицію Антанти й мрію потрапити на Мирну конференцію при підтримці держав Згоди, бачили подальший розвиток без об'єднання з Наддніпряниною. Соціал-демократи, більшість радикалів, січові стрільці, молодь розраховували на розв'язання низки західноукраїнських проблем у злуці з Великою Україною.

---

¹³⁸ Діло. – 1918. – 12 листопада.

¹³⁹ Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали: в 5 т. – Т. 1. – С. 226.

На засіданні 19 жовтня 1918 р. УНРада прийняла постанову про створення виконавчої делегації УНРади у Відні під керівництвом Є. Петрушевича, галицької на чолі з К. Левицьким – у Львові, буковинської під проводом О. Поповича – у Чернівцях. Перша мала зайнятися організацією української держави й захищати її перед Австрією, інші – вести справи у відповідних краях. Наступного дня Є. Петрушевич з іншими членами делегації виїхали до Відня.

Натомість К. Левицький 20 жовтня на площі святого Юра у Львові скликав всенародне віче, де відбулося урочисте проголошення української держави на землях Австро-Угорщини. Соціал-демократ С. Вітик знову наголосив на необхідності негайного об'єднання з Наддніпрянською Україною¹⁴⁰.

Процес розпаду двоїстої імперії прискорила нота американського державного секретаря Р. Лянсінга від 18 жовтня. Українцям вона стала відома через три дні. У ноті зазначалося, що умови подальшого існування Австро-Угорщини залежали від чехословаків, югославів і поляків, уряди яких визнавалися США. Українці знову залишилися поза увагою світової спільноти. Це пов'язано з прихильним ставленням держав Антанти до відбудови Польщі, яка вважала всю Галичину власною територією.

Слід зазначити, що українська проблема обговорювалася 23 жовтня на засіданні Ради Міністрів у Відні. Галицькі представники вважали, що територію української держави повинні утворювати Східна Галичина до Сяну, Буковина до Сірету включно з містом Чернівці та областями Угорщини, у яких прожи-

---

¹⁴⁰ ЦДІАЛ. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 128. – Арк. 5-6.

вають українці. Вони погоджувалися заснувати нове державне утворення «в найтіснішій єдності з монархією»¹⁴¹. Прем'єр-міністр М. Гусарек підтримав такі побажання українців, але наголосив на їх нездійсненності в тогочасних умовах. Очевидно, і керівники Австро-Угорщини не вірили у федеративні перспективи держави Габсбургів.

26 жовтня УНРада направила ноту до президента США В. Вільсона з вимогою самовизначення відповідно до розроблених ним принципів. У ній наголошувалося на національно-культурній ідентичності українського населення й підкреслювалося, що західноукраїнська держава сама в праві вирішити, чи «лишитись відтак самостійною або прилучитись до державної України»¹⁴². У всякому разі представники УНРади продовжували відстоювати попередні позиції: спочатку автономії у складі федеративної Австрії, а в разі відмови союзу з Наддніпрянською Україною.

В умовах розпаду Австро-Угорщини відбулися зміни в її уряді. Прем'єром став Г. Лямащ, який узяв курс на фактичну ліквідацію імперії, обіцяючи передати Східну Галичину в руки УНРади. 31 жовтня 1918 р. відбулося засідання австрійського парламенту, на якому вирішено, що «польське заступництво не буде розтягати своєї діяльності на українських області, признаючи рівне право української нації до створення самостійного державного організму, котрого границі будуть устійнені на основі порозу-

---

¹⁴¹ Прокопович Е. Кінець австрійського панування в Буковині. – Чернівці, 2004. – С. 32.

¹⁴² Українське слово. – 1918. – 11-12 листопада.

міння націй, евантуально мировим договором»¹⁴³. У другому протоколі зазначалося, що уряд уповноважує австрійського намісника у всіх областях Східної Галичини «обсадити староства і повітові дирекції фінансів урядовцями української народности, в порозумінні з Українською Національною Радою»¹⁴⁴. Отже, хоча імперська влада й декларувала надання українцям певних політичних і культурних прав, проте конкретної постанови щодо самовизначення, бодай у складі Австро-Угорщини, ухвалено не було.

31 жовтня з австрійської столиці до Львова повернувся парламентський посол Л. Цегельський з інформацією, що Відень має передати владу в Східній Галичині українцям. Офіційне ж повідомлення мало прийти наступного дня. Отже, навіть у той момент, коли імперія вже майже розпалася, лідери УНРади ще вірили в прихильність цісаря до української справи, тоді як Чехословаччина, Югославія й Польща проголосили вже свою незалежність. Пізніше газета «Боротьба», орган соціал-демократичної партії, з цього приводу писала, що Є. Петрушевич і його прихильники підтримували тільки Габсбургів, а слово «Велика Україна» навіть промовити боялися, щоб «не прогнівати цісаря Австрії Карла, який пакував уже свої манатки, утікаючи з свого цісарства»¹⁴⁵.

Виходячи з цього, К. Левицький вважав, що захоплювати владу військовим шляхом не варто, і зажадав від австрійського намісника генерала К. Гуйна

---

¹⁴³ Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали: в 5 т. – Т. 1. – С. 221.

¹⁴⁴ ЦДІАЛ. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 96. – Арк. 4-4зв.

¹⁴⁵ Боротьба. – 1919. – 29 жовтня.

визнання Східної Галичини й Буковини з українською частиною Угорщини самостійною українською державою. Але той відмовив, пояснивши, що не отримував жодного повідомлення з Відня, оскільки телеграфний зв'язок із столицею був перерваний. Те ж саме зробив і австрійський комендант міста Львова генерал Р. Пфедфер. Стало зрозумілим, що уникнути конфлікту між українцями й поляками, які не приховували намірів захопити Східну Галичину, неможливо. А вже 28 жовтня 1918 р. на нараді в Кракові було утворено Польську Ліквідаційну Комісію, яка повинна була перейняти владу в Галичині від Австрії до Польщі. Про це йшлося в телеграмі начальника Головного штабу польських збройних сил у Варшаві Т. Розвадовського до польського військового коменданта Львова генерала Р. Лямезана. У ній зазначалося, що генеральним комісаром Галичини призначений князь В. Чарторийський, військове керівництво переходить до генерала С. Пухальського, а управління у Львові мав очолити генерал Р. Лямезан¹⁴⁶.

Увечері 31 жовтня члени УНРади та Військового Комітету, який був створений у вересні 1918 р., скликали нараду старшин, на якій обговорили план дій на 1 листопада. Л. Цегельський запропонував почекати рішення з Відня й не піднімати повстання. Військові на чолі з Д. Вітовським пропонували негайно захопити владу у Львові, оскільки не могли передбачити подальший хід подій. У результаті старшини прийняли ухвалу про підняття збройного повстання й перейменування Військового Комітету на Українську Генеральну Команду. Від її імені був розісланий по всіх містах і

---

¹⁴⁶ *Тищик Б.* Вказ. праця. – С. 141.

повітах Східної Галичини наказ – у ніч на 1 листопада взяти владу на місцях у свої руки.

Уночі команда українських воїнів зайняла казарми й усі державні установи. Цього не чекали ні К. Гуйн, ні Р. Пфєффер. Заступник намісника В. Децикевич був змушений формально передати владу УНРаді, яка закликала українське населення до боротьби за українську державність: «Український Народе! Голосимо Тобі вість про Твоє визволення з віковичної неволі. Від нині Ти господар своєї землі вільний горожанин Української Держави [...] Доля Української Держави в Твоїх руках. Ти станеш, як непобідний мур при Українській Національній Раді і відіпреш усі ворожі замаху на Українську Державу»¹⁴⁷.

Особливу надію влада поклала на залучення до війська української молоді, але сподівання не виправдалися. Солдати, повернувшись із фронтів Першої світової війни чи з полону, не поспішали знову брати до рук зброю. На пропозицію приєднатися до війська вони відповідали: «Я вже три роки в плену наголодувався, набідився, воювати мені остогидло»¹⁴⁸. Український історик, тогочасний військовий діяч М. Гуцуляк писав, що в Перемишлі «добровольці», озброївшись, «набирали в наплічники всякого добра і манджали домів (прямували додому – Р.Т.), залишаючи самовільно свої стійки», зустрічалися й такі, що поверталися вдруге за здобиччю¹⁴⁹. Крім того, заробітна плата україн-

---

¹⁴⁷ Діло. – 1918. – 2 листопада.

¹⁴⁸ Цит. за: *Солдатенко В., Савчук Б.* Галицька армія у Наддніпрянській Україні. – К., 2004. – 213 с.

¹⁴⁹ *Гуцуляк М.* Перший листопад 1918 року на західних землях України. – К., 1993. – С. 67.

ських стрільців була нижчою ніж у поляків. На початку листопада вони отримували 1,5 крони на добу чи 3 на фронті, проти відповідно 2 і 3, а в 20-х числах листопада мінімальне жалування польського солдата зросло до 4 корон. Жовніри операційних відділів, що дислокувалися на сході і вздовж Сяну, крім того, отримували щоденно 10 корон. Так Польща заохочувала населення до вступу у військо¹⁵⁰.

Із захопленням українцями влади у Львові розпочалися кровопролитні бої з поляками за місто, які поступово переросли в широкомасштабну українсько-польську війну. У таких складних умовах УНРада змушена була вести державне будівництво на Галичині. 9 листопада 1918 р. створено уряд – Державний Секретаріат (згодом Рада Державних Секретарів) на чолі з К. Левицьким.

13 листопада 1918 р. УНРада ухвалила «Тимчасовий закон про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії», яким визначалася назва держави – Західно-Українська Народна Республіка, герб (зображення золотого лева на синьому фоні) та її кордони: «Простір Західно-Української Народньої Республіки покривається з українською суцільною етнографічною областю в межах бувшої австро-угорської монархії, – то є з українською частиною бувших австрійських коронних країв Галичини з Володимірією і Буковини, та з українськими частинами бувших угорських столиць (комітатів): Спиш, Шариш, Земплин, Уг, Берег, Угоча і Мараморош»¹⁵¹. Таким чи-

---

¹⁵⁰ Нариси історії Української революції 1917-1921 рр. – Кн. 2. – С. 170.

¹⁵¹ Діло. – 1918.– 15 листопада.

ном декларувалося створення в Європі ще однієї незалежної держави. Вищим органом влади мали стати Установчі Збори, вибрані шляхом загального й таємного голосування. До часу їх скликання керівництво державою покладалося на УНРаду та Державний Секретаріат.

15 листопада газета «Діло» опублікувала роз'яснення до цього закону. У ньому наголошувалося, що «в Народній Республіці не може бути пануючих і поневолених, упривілейованих і упосліджених. Всі горожани (громадяни – Р.Т.) без різниці мови, віри, стану, пола є рівні, вільні горожани». Вказувалося й на інші демократичні принципи нової держави – доступність отримання освіти, право на працю та користування природними багатствами краю

Варто детальніше зупинитися на офіційній назві новоутвореної країни. У маніфесті, виголошеному УНРадою 19 жовтня, зазначалося про утворення «української держави», таке найменування було продубльовано у відозві до населення 1 листопада 1918 р. Очевидно, це пов'язано з існуванням держави з одноїменною назвою в Наддніпрянській Україні. Таким чином, західноукраїнські політики намагалися підкреслити історичну єдність обох гілок українства й не виключали об'єднання з Великою Україною. Коли ж становище гетьманату П. Скоропадського погіршилося, а галицьким лідерам стали відомі плани Українського Національного Союзу (УНС) про початок протигетьманського повстання, серед членів УНРади поширилася думка, що існування держави П. Скоропадського це явище тимчасове. Далі буде розвиватися Українська Народна Республіка, яку започаткувала

ще Центральна Рада, тому й виникла назва «Західно-Українська Народна Республіка».

16 листопада був прийнятий «Закон про тимчасову адміністрацію областей Західно-Української Народної Республіки», за яким місцеві органи управління ЗУНР підпорядковувалися Державному Секретаріату у Львові як найвищій державній інстанції. Замість цісарських старост вводилися посади державних повітових комісарів, яких призначав державний секретар внутрішніх справ. За законом вони були найвищим органом громадської й державної виконавчої влади в повіті. Повітові комісари зобов'язувалися займатися реалізацією розпоряджень УНРади та Державного Секретаріату, затвердженням міських і сільських комісарів, організацією охорони громадського порядку. Вони призначали громадських комісарів або затверджували існуючих¹⁵². Цього ж дня 16 листопада 1918 р. було видано розпорядження Державного Секретаріату «Про державну адміністрацію», яке конкретизувало дії закону, зокрема, встановлювало обов'язки державних повітових комісарів: берегти інтереси української державності, приймати присягу службовців, затверджувати рішення адміністрації повітових областей тощо. 21 листопада ухвалено закон про судівництво, яким встановлювалися повітовий, окружний і вищий суди ЗУНР, а також передбачалося утворення найвищого Державного суду у Львові.

Поляки не втрачали надії на встановлення свого панування не тільки у Львові, але й у краї, до того ж вони мали підтримку з боку Антанти у тво-

---

¹⁵² ЦДДАЛ. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 96. – Арк. 12; Там само. – Спр. 146. – Арк. 48-48 зв.

ренні власної держави. Допомога Українських Січових Стрільців, які прибули 3 листопада 1918 р. з Чернівців у складі близько 1500 осіб, була недостатньою й запізнілою, оскільки поляки вже значно зміцнили свої позиції в місті. Хоча за спогадами Вільгельма Габсбурга, полковника УСС, телеграму про повстання у Львові вони отримали 1 листопада, і ввечері стрільці вирушили на допомогу¹⁵³. Та через саботаж польських залізничників затрималися в дорозі. Допомога з Винників, Золочева, Бібрки виявилася незначною. Мирні переговори між поляками й українцями також не приносили бажаних результатів. Тому 22 листопада під натиском польських збройних сил українські війська залишили Львів й УНРада змушена була переїхати до Тернополя. Ця перемога мала важливе військове значення й підняла моральний дух поляків.

26 листопада Є. Петрушевич направив телеграму до В. Вільсона з протестом проти окупації поляками Галичини й румунами Буковини¹⁵⁴. Через місяць, 26 грудня, Президент УНРади звернувся до керівництва провідних держав світу з проханням, щоб вони вплинули на Польщу й Румунію, аби ті вивели свої війська відповідно із Східної Галичини й Буковини «для оминення і застановлення страшного проливу крові, та щоби український народ, подібно як і інші народи бувшої Австро-Угорської монархії міг сам ставити о собі на своїй висше згаданій землі і кори-

---

¹⁵³ National Archive and Library of Canada. – MG30,C167. – Vol. 24. – Ph. 38.

¹⁵⁴ *Добржанський О., Старик В.* Змагання за українську державність на Буковині. – С. 310-311.

стуватися без перешкод своїм правом самоозначення по думці засад, які обстоює коаліція»¹⁵⁵.

Таким чином, невизначеність української влади щодо перспектив власної державності, військова перевага поляків, а також недостатня підтримка місцевого українського населення стали важливими причинами втрати столиці ЗУНР – міста Львова.

Одним із прорахунків галичан на початковому етапі визвольної боротьби була й погано організована оборона Перемишля, важливого центру, який зв'язував Східну Галичину із Західною. Захопивши владу в місті, українці не подбали про її утримання, оскільки Засяння було під владою поляків. Незважаючи на наказ зі Львова, у місті не зруйнували навіть мости через Сян. Існує думка, що в Перемишлі не виявилось жодного підричника. Хоча не виключено, що місцеве населення не бажало руйнувати мости, які будувалися в той час протягом 5-10 років. У всякому разі 10-11 листопада поляки оволоділи містом, яке було важливим стратегічним центром і плацдармом для подальшого наступу на українські частини.

Невдалі бої за Львів фактично стали каталізатором дій керівництва ЗУНР по реорганізації армії. У листопаді територію республіки поділено на три області (Львів, Станіслав, Тернопіль), їх відповідно на 12 військових округів по чотири в кожній. Відбулися зміни і в командуванні галицьких військ. Українську генеральну команду перейменували на Начальну Команду Галицької армії (НКГА). Очолив УГА генерал-хорун-

---

¹⁵⁵ *Добржанський О., Старик В.* Змагання за українську державність на Буковині. – С 334-335.

жий М. Омелянович-Павленко, що прибув із Наддніпрянщини для допомоги разом із полковником Є. Мишківським, який став начальником штабу¹⁵⁶. Це значно посилило військову міць ЗУНР, бо достатньої кількості власних командних кадрів галичани не мали. Згодом, у січні 1919 р., розпочалося перетворення УГА за регулярним принципом, зокрема створення корпусів, бригад, куренів.

Михайло Омелянович-Павленко

Підводячи підсумки подій у Східній Галичині восени 1918 р., слід відзначити, що утворена в результаті Листопадової революції ЗУНР за своєю сутністю була демократичною республікою. У державі існував поділ на законодавчу, виконавчу та судову влади. Численні закони, прийняті політиками ЗУНР, свідчили про їхню глибоку обізнаність з правом провідних європейських держав і були спрямовані на панування принципів демократизму, рівності, забезпеченні прав і свобод громадян.

Звісно, що в умовах війни з Польщею не вдалося втілити всі законопроекти в життя. Дії галицьких

---

¹⁵⁶ Павлишин О. Львівщина в добу Західно-Української Народної Республіки (1918–1919). – Львів, 2008. – С. 152–153.

політиків не були позбавлені певних недоліків, що іноді заважало цілеспрямованому державному будівництву. Незважаючи на це, становлення державності ЗУНР у складних воєнно-політичних обставинах стало першим кроком до об'єднання українських земель в одне ціле.

Події на Буковині відбувалися в руслі Листопадової революції в Галичині. Хоча цісарський маніфест і не містив положення про цю частину Австро-Угорщини, але його проект за день до виголошення став відомий Раді Міністрів. На випадок створення федеративної держави Буковині надавався особливий статус, але без закріплення подальших шляхів розвитку. У протоколі засідання Ради Міністрів із цього приводу наголошувалося: «При створенні (австрійської – Р.Т.) федеративної держави Буковина та місто Трієст з його областю не ввійшли б до неї і згідно з бажанням населення, їм надавався б у межах федеративної держави особливий статус»¹⁵⁷.

13 жовтня 1918 р. на зборах представників політичних партій спільно з послами сейму й парламенту в Чернівцях схвалено резолюцію, у якій зазначалося: «Разом з прочими українцями Австро-Угорщини хочемо самі рішати свою долю. Ми хочемо в мирі і згоді розійти ся з теперішнім і повсякчасним нашим сусідом румунським народом. Від Карпатів по Чорне море межують наші народні границі з собою»¹⁵⁸. Натхненні ідеями про соборність делегати Буковини взяли участь у конституанті, яка відбула-

---

¹⁵⁷ Цит. за: *Прокопович Е.* Кінець австрійського панування в Буковині. – Чернівці, 2004. – С. 29.

¹⁵⁸ Буковина. – 1918. – 18 жовтня.

ся 18-19 жовтня у Львові, а студенти Чернівецького університету прийняли резолюцію, у якій вимагали злуки українських земель в єдину суверенну державу. Об'єднавчий рух посилювався після того, як у містах і селах Буковини стали відомими львівські події 18-20 жовтня.

Буковинські члени УНРади на засіданнях 24-25 жовтня 1918 р. утворили Крайовий комітет у Чернівцях на чолі з головою О. Поповичем і його заступником А. Артимовичем. Він мав на меті побудову власної держави внаслідок поділу Буковини на українську й румунську частини. 27 жовтня буковинська делегація УНРади ухвалила маніфест до місцевого українського населення із закликом реалізувати своє право на самовизначення. У ньому проголошувалося: «Буковинський український народ, вставай і ти до праці над своєю будучиною! [...] Щоби наш нарід взяв чинну участь у творенню своїх власних порядків, треба всюди закладати організації «Самооборони». Закінчувався документ словами: «Всі ви діти нашої землі станьте грудьми за собою, лучіть ся для самооборони! Докажіть свою готовність все служити тепер собі і зійдіть ся всі, з цілого краю, з кожного села в неділю, 3 листопада до Чернівців, щоби там повселюдно об'явити свою волю цілому світові»¹⁵⁹. Однак цього ж дня Румунська Національна Рада оголосила протест проти поділу Буковини на дві частини й прийняла постанову про її приєднання до Румунії. Особливо активно цю ідею відстоював новообраний голова виконавчого комітету Ради Я. Флондор. Става-

---

¹⁵⁹ Добржанський О., Старик В. Змагання за українську державність на Буковині (1914-1921 рр.). – С. 203-204.

ло зрозумілим, що й у Буковині українцям важко буде вибороти власну державність.

Підготовка до загальних зборів населення йшла досить активно, але не обійшлося й без прорахунків. Незважаючи на заклики створення організацій «Самооборони», справа в цьому руслі розвивалася надзвичайно повільно. Місцева українська влада розраховувала на легіон УСС на чолі з В. Вишиваним, однак його відкликали до Львова. У Буковині стояв 41-й піхотний полк та 22-й полк стрільців, де багато солдатів були українцями, але Крайовий комітет повільно налагоджував контакти з ними, і частина війська, у зв'язку із закінченням Світової війни, почала розходитися по домівках. Останні спроби порозумітися з Румунською Національною Радою також не мали успіху через непримириме ставлення до українців Я. Флондора¹⁶⁰.

З листопада в Чернівцях зібралося Краєве віче, на якому були присутні близько 10 тисяч осіб. За попередньою домовленістю воно проходило одночасно в кількох місцях: в Українському народному домі, у залі музичного товариства й Робітничому домі. Найбільш радикально, як і в Галичині, були настроєні соціал-демократи, які мали тісні зв'язки з Українським Національним Союзом і закликали до об'єднання з Великою Україною. На зборах у музичному домі депутат Є. Пігуляк різко висловився проти орієнтації на Відень, і лише пояснення І. Поповича про майбутнє об'єднання з Наддніпрянщиною його заспокоїло.

---

¹⁶⁰ *Добржанський О.* Соборницькі прагнення українців Буковини восени 1918 р. // УІЖ. – К., 2009. – №1. – С. 32.

Віче ухвалило резолюцію з шести пунктів, у якій зазначалося: «Місто Чернівці, відтак політичні повіти Заставна, Кіцмань, Вашківці та Вижниці цілі, а Чернівецький і Сирітський повіти за виїмком громад, вказаних із двох останніх переписів як переважно румунські; в кінці ті громади Старожинецького, Радовецького і Кімполунгського повітів, у котрих обі останні переписи виказують українську більшість – творять окрему від румунської частини краю українську територіальну область»¹⁶¹. Через підтримку частини населення ідеї негайного об'єднання з Наддніпрянщиною в газеті «Буковина» було вміщено окремий пункт: «Віче бажає прилучення австрійської частини української землі до України»¹⁶².

Виражаючи волю більшості населення Північної Буковини, Крайовий комітет намагався взяти владу у свої руки, однак через відсутність єдності це не вдалося. Крім того, не вийшло сформувати й військові частини, які змогли б протистояти румунам. 4-5 листопада було вирішено направити представників Крайового комітету до Києва і Львова для налагодження відносин.

Однак прагнення буковинців тоді не здійснилося. 6 листопада українська делегація в складі депутатів М. Спицула, О. Поповича, І. Семака й поручика І. Поповича відвідала австрійського емісара Й. Ецдорфа з метою перебрання влади в краї, але намісник погоджувався передати її тільки разом із румунами. Домовитися їм так і не вдалося. Після цього О. Попович вирішив самостійно перебрати владу в Буковині.

---

¹⁶¹ Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали: в 5 т. – Т. 1. – С. 304.

¹⁶² Буковина. – 1918. – 10 листопада.

Врешті-решт Й. Ецдорф вирішив, що влада в краї повинна належати місцевим національним радам. Румунську представляв А. Ончул (він, на відміну від Я. Флондора, не був противником поділу краю), а Крайовий комітет – О. Попович. Відповідно до домовленостей, українська влада поширювалася на північну, а румунська – на південну частини Буковини. Архикнязь Вільгельм одразу направив телеграму-привітання О. Поповичу з нагоди перебрання влади в краї¹⁶³.

Буковинські політики закликали місцеве українське населення до спокою, оскільки не виключали військової інтервенції з боку Румунії. Прихильники ж Я. Флондора робили ставку не на переговори, а на окупацію. Вони намагалися прискорити прихід військ із Румунії для встановлення панування в краї. У Сучавському повіті на початку листопада було спровоковано пограбування державних складів. Це використали повітові керівники й запросили на допомогу румунські війська. Невдовзі, 8 листопада, з'явився літак і розкидав прокламації румунського генерала Й. Цадіка, у яких повідомлялося про прихід до Буковини армії з метою придушення анархії й закликала буковинське населення «за жодних обставин не відмовлятися від звичного способу життя й нормально виконувати свою щоденну роботу»¹⁶⁴. 9 листопада М. Кордуба за дорученням Національної Ради виїхав у Глибоку, де командир передової румунської частини передав протест проти окупації Буковини. Також він заявив, що в разі подальшого просування армії, документ від-

---

¹⁶³ *Добржанський О.* Соборницькі прагнення українців Буковини восени 1918 р. – С. 34-35.

¹⁶⁴ Цит. за: *Прокопович Е.* Вказ. праця. – С. 56.

правлять президенту США В. Вільсону й українській владі в Києві. Комендант пообіцяв подати протест до Бухаресту, але відмовився зупиняти наступ. І вже 11 листопада румунська армія оволоділа Чернівцями. Усі українські політичні лідери ще напередодні покинули столицю Буковини й перебралися на галицький бік до Заліщиків. 28 листопада в Синодальній залі митрополичої резиденції в Чернівцях зібрався місцевий румунський конгрес, який прийняв рішення про приєднання Буковини до Румунії.

Не маючи можливості завадити військовій окупації краю, М. Кордуба й О. Безпалко від імені УНРади підготували протест проти захоплення Північної Буковини, мотивуючи тим, що в Заставнецькому, Кіцманському, Вашківському, Вижницькому й Селетинському повітах румуни становили близько одного процента населення, та й у Чернівцях, порівняно з українцями, їх було менше¹⁶⁵. Проте жодних наслідків ця заява не мала.

Варто наголосити, що, незважаючи на окупацію румунськими військами Буковини, УНРада у всіх своїх законах наголошувала, що цей край входить до складу ЗУНР. Її провід все ще сподівався на справедливе вирішення українського питання на Паризькій мирній конференції. Як виявиться пізніше, це була хибна орієнтація західноукраїнського політикуму. Хоча за відсутності військової допомоги буковинці отримували таким чином бодай моральну підтримку з боку уряду ЗУНР.

Децю за іншим сценарієм розгорталися події на Закарпатті. Ще 23 липня 1918 р. організація за-

---

¹⁶⁵ ЦДАВО. – Ф. 1113. – Оп. 2. – Спр. 126. – Арк. 8-9.

карпатських емігрантів США «Народна Рада Русинів Злучених Держав» ухвалила резолюцію, за якою карпатські українці повинні отримати повну незалежність. Якщо це буде неможливо, тоді вони мають об'єднатися з галичанами й буковинцями. Отже, на початковому етапі в закарпатських емігрантів переважала власна лінія в державотворенні, незалежна від інших частин України. Проте вже з вересня пропагувалася злука з Україною: «З ними (себто Українцями) можна жити найліпше, бо вони найближчі: як у Швейцарії можуть і тепер жити й разом боронити свою отчизну Німці, Французи й Італійці, то чомуж би не могли жити в згоді також в таких кантонах ми, Угро-Русини, Лемки-Русини й Українці-Русини?!»¹⁶⁶. В. Вільсон був проти цього й виступив за необхідність приєднання Закарпаття до Чехословаччини з наданням йому широких прав.

Після Листопадової революції в Ужгороді було утворено Раду Рутенів Мадярії, яку очолили А. Волошин і П. Гебей. Вони виступали за збереження Закарпаття в складі Угорщини. Однак ідея злуки поступово стала домінуючою серед місцевого населення. 4 листопада 1918 р. було засновано Повітову Українську Народну Раду для Сяноцького повіту на чолі з П. Шпилькою, що підтримувала ідею соборності українських земель. Водночас на Підкарпатській Русі в Старій Любовні 8 листопада 1918 р. сформувалася Руська Народна Рада, яка висунула гасло самовизначення й об'єднання всього Закарпаття з Україною. Згодом провід На-

---

¹⁶⁶ Андрус'як М. Гомін української державності й соборності на Закарпатті // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1931. – № 7/8. – С. 28.

родної Ради переїхав до Пряшева. 8 грудня у Сваляві утворили Карпато-Руську Національну Раду під керівництвом М. Комарницького, що також виступала за злуку Закарпаття з Великою Україною.

Створення українських народних рад занепокоїло угорський уряд. Щоб не втратити свого впливу, він зробив законопроект про автономію «Руського краю», до складу якого входили комітати Мараморош, Угоча, Берег, Унг. З метою прийняття цього рішення угорська влада скликала з'їзд 500 репрезентантів українського населення Закарпаття в Будапешті. Однак проти цього виступили радикально налаштовані представники Мараморощини й Свалявщини. 18 грудня на вічі в Сиготі вони висловили бажання об'єднатися з іншими українськими землями й обрали Марамороську Руську Народну Раду на чолі з М. Бращайком, яка розпочала підготовку до скликання народного конгресу українців у Хусті¹⁶⁷.

Яскравим проявом соборницької боротьби була діяльність утвореної 8 листопада на вічі в Ясіні Гуцульської Народної Ради (ГНР) під проводом С. Клочурака. ГНР, встановивши тісні зв'язки з урядом ЗУНР, передала йому рішення зборів про злуку з Україною. Неприхильне ставлення її лідерів до Угорщини змусило Будапешт ввести війська до Ясінщини й окупувати цей край, а представників Гуцульської Народної Ради перейти в підпілля. Згодом на початку січня 1919 р. С. Клочурак з іншими членами ГНР відвідав Станіславів, де взяв участь у засіданні УНРади й отримав від Є. Петрушевича невелику військову

---

¹⁶⁷ Західно-Українська Народна Республіка. Ілюстрована історія. – С. 158.

допомогу, що дало змогу відновити українську владу в Ясіні. 8 січня ГНР проголосила створення Гуцульської республіки, а через день видала звернення до населення, де наголошувала: «Ми є третім тяжко «раненим братом», а два брати українці – з Галичини і з над Дніпра – ідуть на наш клич нам на поміч. [...] Най живе один великий український народ від Тиси аж по Чорне море і гори Кавказ. Най живе і пишається наша велика одноцільна українська республіка»¹⁶⁸. Гуцульські війська на прохання М. Брашайка розпочали визволення Мараморощини, захопили Сигіт – і відкрився шлях на Хуст. Проте румунські регулярні частини 21 січня перейшли кордон для допомоги угорцям і змусили українців відступити. Вони окупували Великий Бичків, Луг, Хмелів, а в інших населених пунктах була відновлена угорська влада¹⁶⁹.

У ці драматичні дні 21 січня 1919 р. народне віче в Хусті ухвалило резолюцію, у якій наголошувалося на необхідності об'єднання всіх русинів-українців із комітетів Мараморош, Угоча, Берег, Уг, Земплин, Шаріш, Сигет і Обоуйторна з українцями Соборної України й надання їм особливого статусу в новій державі. Українські війська повинні зайняти землі, заселені русинами-українцями в Угорщині, і забезпечити населення продовольством¹⁷⁰. Була утворена Центральна Народна Рада

---

¹⁶⁸ Ключурак С. До волі (Спомини). – Нью-Йорк, 1978. – С. 138-139.

¹⁶⁹ Литвин М., Науменко К. Вказ. праця. – С. 73.

¹⁷⁰ Тернистий шлях до України: Збірник архівних документів і матеріалів «Закарпаття в європейській політиці 1918-1919, 1938-1939, 1944-1946 рр.». – С. 70.

на чолі з М. Бращайком, якій підпорядковувалися зазначені комітати.

31 січня 1919 р. у Пряшеві Руська Народна Рада також скликала віче, на якому ухвалили маніфест про злуку Угорської України з Наддніпрянщиною: «Торжественно оголошує перед цілим світом, що руський народ по обох сторонах Карпат від Дунайця й Попрада аж по Тису з'єднується з Київською Українською Державою. Карпатська Русь подає в нинішній день руку браттям своїм із Галича та Буковини, з'єдиненим з матір'ю руських городів: Зі славним Київом!»¹⁷¹.

Реалізувати ці постулати не вдалося, оскільки угорські русини не могли самостійно втримати владу, а численні вороги намагалися захопити цей край. Українські ж війська, які прийшли на допомогу в Закарпаття, були малочисельні й під тиском іноземних збройних формувань відступили. Невдовзі на Паризькій мирній конференції прийняли рішення про приєднання Угорської Русі до Чехословаччини. Таким чином, Західно-Українська Народна Республіка, не встигнувши міцно стати на ноги, зазнала чужоземних агресій, великих територіальних і людських утрат.

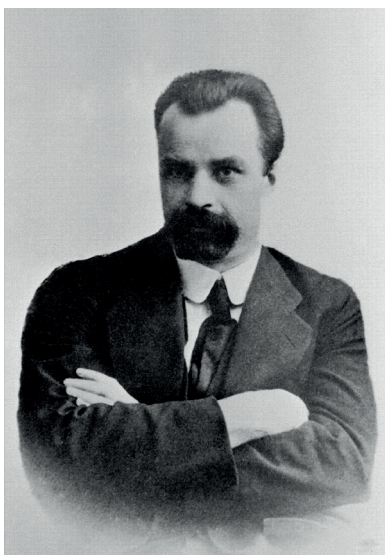
Тим часом, наприкінці літа-восени 1918 р. ситуація в Наддніпрянській Україні загострилася. Поширився антигетьманський рух, викликаний свавіллям німецьких військ на місцях. Демократична опозиція в серпні 1918 р. об'єдналася в Український Національний Союз (УНС), який очолив один із лідерів соціалістів-федералістів А. Ніковський. До нього увійшли представники Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП), Української партії соціаліс-

---

¹⁷¹ Андрусак М. Вказ. праця. – С. 30.

тів-федералістів (УПСФ), Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР) (центр), Української партії соціалістів-самостійників (УПСС), а також передбачалося приєднання політичних, профспілкових і науково-культурних організацій. У вересні посаду голови УНС зайняв В. Винниченко, і тоді був узятий курс на відмову від легальної боротьби й початок підготовки збройного повстання. УНС не влаштувало, що в урядових колах Української Держави посилювалася тенденція федерування з небільшовицькою Росією. Представникам Центральних держав направили меморандум, у якому зазначалося, що УНС не визнає гетьманський уряд законним, оскільки той проводить антинародну й антиукраїнську політику¹⁷².

Зважаючи на рішучість об'єднаної опозиції, П. Скоропадський змушений був на початку жовтня піти на переговори з УНС. У них узяли участь В. Винниченко й члени президії А. Ніковський та Ф. Швець, які поставили гетьману вимогу – сформувати представницький уряд. До його складу мали ввійти посланці українських демократичних сил, а також

Володимир Винниченко

---

¹⁷² Нариси історії Української революції 1917-1921 років – Кн. 1. – С. 357-358.

деякі міністри з попереднього кабінету. Варто відзначити, що українізація Ради Міністрів відбувалася під тиском німців, які погрожували навіть вивести війська при умові затвердження проросійськи налаштованого уряду. Десять міністрів-кадетів не погодилися з українізацією кабінету й виступили з декларацією, у якій зазначалося, що Україна зацікавлена у звільненні захоплених більшовиками територій і «зміцненні державності на всій протяжності колишньої Російської імперії». Під нею першим стояв підпис віце-президента Ради Міністрів М. Василенка. За цих умов П. Скоропадський прийняв відставку уряду¹⁷³. Не дивлячись на всі заходи УНС та позицію німців, гетьман домогся реалізації власного бачення Ради Міністрів. Головою залишився Ф. Лизогуб, а до нового уряду ввійшли соціалісти-федералісти О. Лотоцький, М. Славинський, П. Стебницький та безпартійний В. Леонтович. За оцінкою П. Скоропадського, «новий кабінет був буржуазним, але з сильним українським забарвленням»¹⁷⁴.

30 жовтня президія УНС прийняла рішення про скликання Національного Конгресу, на який запрошувалися як представники УНС, так і політичні партії й організації, які не входили до його складу. Ухвалюючи норми представництва на форум, лідери УНС прагнули врахувати інтереси всіх етнічних українських земель, у тому числі Донщини, Холмщини, Бессарабії, Чорноморщини, Кубані та Криму. Їх Національним Радам пропонувалося надіслати

---

¹⁷³ *Пиріг Р.* Гетьманат Павла Скоропадського: між Німеччиною і Росією. – К., 2008. – С. 95.

¹⁷⁴ *Скоропадський П.* Вказ. праця. – С. 96.

своїх делегатів. Стосовно Галичини, то її громадянство, підкреслювалося в рішенні УНС, «висилає своє представництво із заступленням всіх напрямків національного життя»¹⁷⁵. Це питання декілька разів обговорювалося на засіданнях Ради Міністрів. Проте 13 листопада міністр внутрішніх справ В. Рейнбот заборонив скликання Національного Конгресу. Отже, переговори демократичних сил і гетьмана були остаточно зірвані.

Водночас представники УНС продовжували готувати повстання. Вночі з 29 на 30 жовтня 1918 р. відбулося засідання лідерів демократичних сил. На ньому були присутні В. Винниченко, М. Шаповал, генерал О. Осецький (командувач залізничної охорони Української Держави, який перейшов на бік УНС), а від Січових Стрільців старшини А. Мельник і Ф. Черник. Для підготовки виступу був створений Оперативний Штаб на чолі з О. Осецьким. Заборона скликання Національного Конгресу прискорила розвиток подій. УНС вибрав Директорію як спеціальний орган керівництва антигетьманським виступом у складі В. Винниченка (голова), С. Петлюри, Ф. Швеця, О. Андрієвського та А. Макаренка.

На початку листопада 1918 р. в Німеччині почалася революція. Вивід окупаційних військ з України став неминучим, і П. Скоропадський змушений шукати зближення з державами Антанти. З цією метою він направив колишнього царського дипломата І. Коростовця до Яссів для переговорів з представниками Антанти. Проте там його зустріли насторожено, вимагали від гетьмана публічної відмови від орієнтації

---

¹⁷⁵ Нова Рада. – 1918. – 9 листопада.

на Німеччину¹⁷⁶. 14 листопада, під тиском Антанти, П. Скоропадський видав грамоту, у якій зазначалося: «На принципах федеративних повинна бути відновлена могутність і сила Всеросійської Держави. В цій федерації Україні належить зайняти одне з перших місць»¹⁷⁷. Фактично Україна переставала існувати як незалежна держава й мала увійти до складу майбутньої небільшовицької російської федерації. Цими діями П. Скоропадський намагався завоювати прихильність Антанти, показати відмову від орієнтації на Німеччину й залучити на свій бік проросійські сили. Пояснюючи мотиви проголошення федеративної грамоти, пізніше він писав, що бачив Україну «не ворожу Великоросії, а братську, де всі українські устремління знаходили б собі вихід. Тоді фактично ця штучно розпалювана галичанами ненависть до Росії не мала б ґрунту і в кінці кінців зникла б взагалі»¹⁷⁸. Однак його сподівання не справдилися. Через кілька днів після публікації грамоти великоросійські кола вже ніякої України не визнавали. Дії гетьмана викликали невдоволення й у німецького командування.

Оприлюднення П. Скоропадським грамоти про федерацію з небільшовицькою Росією активізувало дії УНС по організації протигетьманського повстання. Однак, за оцінкою української дослідниці О. Бойко, федеративна грамота не була визначальною щодо повстання, навпаки, рішення про поча-

---

¹⁷⁶ *Пиріг Р.* Гетьманат Павла Скоропадського: між Німеччиною і Росією. – С. 190.

¹⁷⁷ *Христюк П.* Вказ. праця. – Т. 3.– С. 120.

¹⁷⁸ *Скоропадський П.* Вказ. праця. – С. 51.

ток виступу й такі дії гетьмана були тактичними кроками в протистоянні П. Скоропадського й опозиційних сил¹⁷⁹.

Директорія, у свою чергу, видала відозву до населення, яка в ніч з 14 на 15 листопада з'явилася на стінах київських будинків одночасно з федеративною грамотою гетьмана. У документі П. Скоропадського називали «насильником» й «узурпатором», а його «протинародній», «протинаціональний» уряд оголошувалося недійсним¹⁸⁰. Гетьману й міністрам пропонувалося виїхати за кордон, а російським офіцерським організаціям скласти зброю. Відозва швидко поширювалася по Україні й знайшла підтримку серед різних верств населення. Фактично цей документ став сигналом до початку загального повстання проти гетьманського режиму.

Цього ж дня С. Петлюра, прибувши до Білої Церкви, видав власний Універсал, у якому звернувся до стрілецьких старшин із закликом іти на боротьбу з П. Скоропадським. Слід відзначити, що такий вчинок С. Петлюри викликав незадоволення у В. Винниченка, хоча за змістом документи мало чим відрізнялися один від іншого.

На бік демократичних сил, крім Січових Стрільців, стали Чорноморський кіш, Сірожупанна дивізія, Другий Запорізький полк П. Болбочана та інші військові формування, а також генерал О. Греков. 18 листопада

---

¹⁷⁹ Бойко О. Український Національний Союз і організація проти-гетьманського повстання // Проблеми вивчення історії Української революції. – К., 2002. – С. 181.

¹⁸⁰ Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. – Т. 2. – С. 374-375.

Симон Петлюра

1918 р. повстанці здобули над гетьманськими військами важливу перемогу під Мотовилівкою, що відкривала шлях на Київ.

У такій критичній ситуації 18 листопада П. Скоропадський сподівався на підтримку російських сил в Україні й призначив головнокомандувачем генерала Ф. Келлера, який був непримиримим ворогом українства і закликав до боротьби за «єдину» й «неділиму» Росію. Таким чином, гетьман повністю намагався демонструвати Антанті свою проросійську орієнтацію. Останній, у свою чергу, було вигідно, щоб німці не залишали Україну, а продовжували контролювати ситуацію в країні. Тому антантівський генерал А. Бертельо закликав німецьку залогоу утримувати порядок і

забезпечувати спокій як у Києві, так і у всій державі й не піддаватися на провокації з боку Національного Союзу. Проте Директорії вдалося домовитися з німецькою солдатською радою та командуванням про нейтралітет за умови сприяння їх швидкого виїзду на Батьківщину.

14 грудня повстанці захопили стратегічні об'єкти міста й за таких обставин П. Скоропадський змушений був зректися влади. В останній заяві він констатував: «Я, Гетьман всієї України, на протязі семи з половиною місяців прикладав усіх своїх сил, щоб вивести край з тяжкого становища, в якому він перебуває. Бог не дав мені сили справитись із цим завданням, і нині, я, з огляду на умови, які тепер склались, керуючись виключно добром України, відмовляюся від влади»¹⁸¹. Отже, влада в Києві перейшла до Директорії, і було проголошено відновлення Української Народної Республіки.

Тогочасна ситуація вимагала від Директорії прийняття важливих політичних й економічних рішень. Проте її лідери по-різному уявляли можливі форми державного устрою відновленої УНР. Під час державної наради 12-14 грудня у Вінниці за участі Директорії, політичних партій, що входили до УНС, а також опозиційної УДХП учасники поділилися на два табори: один відстоював парламентську систему влади, а інший – радянську. Незважаючи на численні протиріччя, Директорія хотіла зберегти єдність політичних сил. Тому її програмний документ був результатом компромісу і мав загальний характер.

---

¹⁸¹ *Верига В.* Визвольна боротьба в Україні 1914-1923 рр.: У 2 т. – Т. 1. – С. 347.

У Декларації Директорії від 26 грудня 1918 р. зазначалося, що експлуататорські класи, які «живляться й розкошують з праці класів трудових, класи, які нищили край, руйнували господарство й одзначили свої правління жорсткостями й реакцією», не мають права управляти державою. Директорія повинна передати владні повноваження лиш «трудовому народові» УНР¹⁸². Отже, відповідно до документу, влада в країні повинна належати лише тій частині суспільства, яка не експлуатувала чужої праці. Це, у свою чергу, звужувало соціально-політичну базу Директорії. Зовнішньополітичні орієнтири також були далекими від тогочасних реалій. Декларація проголошувала принцип мирного співжиття з усіма народами в той час, коли більшовики та білогвардійці не полишали надій на захоплення українських земель.

Варто відзначити, що Директорія як тимчасова верховна влада повинна була розробити «Інструкцію» про вибори до Трудового Конгресу й взяти на себе функції управління виконавчою гілкою влади – Радою Народних Міністрів (РНМ), який очолив В. Чехівський. На відміну від гетьманату, де міністерські посади займали досвідчені фахівці, Директорія призначила міністрів за партійним принципом. На цей уряд покладалося завдання втілити в життя основні принципи, проголошені Декларацією Директорії.

Ускладнювала становище відновленої УНР і зовнішня загроза. Після повалення гетьманського правління на початку січня розпочалося просування більшовицьких військ на Київ двома шляхами: Суми –

---

¹⁸² Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. – Т. 2. – С. 391.

Харків і Гомель – Чернігів – Київ. Жодне звернення українців припинити наступ не мало успіху, і тому Директорія змушена була оголосити війну Раднаркому. Крім того, в Одесі 18 грудня висадився десант військ Антанти, які також вороже ставилися до українського уряду, орієнтуючись на відновлення «єдиної і неділимої Росії».

Отже, антидемократична політика П. Скоропадського і його орієнтація на Росію призвели до посилення протигетьманських настроїв серед суспільства. Революція в Німеччині й проросійська політика гетьмана стали катализатором повстання під проводом Директорії. Однак недалекоглядність соціалістичного проводу, відсутність чіткої програми ведення внутрішньої й зовнішньої політики відвернули від них частину населення і втягнули відновлену УНР у кровопролитну громадянську війну.

Акт злуки 22 січня 1919 р.: передумови, прийняття, сутність

Поразка центральноєвропейських імперій у війні кардинально вплинула на розвиток політичних подій на українських землях. У Галичині посилювалися державотворчі устремління, а в Наддніпрянщині це привело до падіння гетьманського режиму. Низка внутрішньо- й зовнішньополітичних чинників детермінували тенденції обох теренів до об'єднання. Звісно, галицькі керманічі побоювалися нестабільної ситуації у Великій Україні. Незважаючи на ці труднощі, частина політиків сподівалася на допомогу наддні-

прянських сил у розв'язанні власних державних і військово-політичних проблем.

Тісні взаємовідносини між обома частинами України спостерігалися ще до взяття наддністрянцями влади в Східній Галичині. 28 жовтня 1918 р. на засіданні Львівської делегації УНРади було запропоновано обговорити з міністром фінансів Української Держави щодо можливої емісії власної грошової одиниці¹⁸³. 29 жовтня представник західноукраїнського проводу О. Колесса повідомив П. Скоропадського про утворення УНРади як конституанти українських земель Австро-Угорщини. Крім того, В. Панейко, перебуваючи в Києві, агітував офіцерів вищого командного складу до служби в західноукраїнській армії¹⁸⁴.

Гетьман, у свою чергу, наголошував на необхідності відправлення делегації до Львова, яка налагодила б зв'язок з УНРадою, оскільки потрібно готувати фундамент «для братерських з ними зносин»¹⁸⁵. Він вважав, що національні кола України вітатимуть такий крок, а Росія, звісно, що федеративна, також була б задоволена через реалізацію воєнної мети щодо єдності «Червоної Русі» з Російською державою. Тому до Галичини була направлена дипломатична делегація гетьманату на чолі з О. Саліковським, однак він так і не прибув до місця призначення. У цей же час у Відні розпочали співпрацю українська військово-санітарна місія та віденське представництво УНРади, а та-

---

¹⁸³ ЦДІАЛ – Ф. 359. – Оп. 1. – Спр. 371. – Арк. 78.

¹⁸⁴ Нариси історії Української революції 1917-1921 років. – Кн. 2. – С. 179.

¹⁸⁵ Діло. – 1918. – 14 листопада.

кож Збірна Станиця для українських військовиків, яку утворила УНРада у столиці Австрії¹⁸⁶.

Український Національний Союз боявся, що об'єднання Східної Галичини й Української Держави підніме престиж гетьмана в очах українців і зірве плани протигетьманського повстання. Ще 16 жовтня відбулося засідання УНС, на якому проведено вибори його представників до УНРади у Львові. Ними стали В. Прокопович, В. Чехівський і М. Корчинський. Але не маючи змоги направити їх до Львова, УНС телеграмою привітав національне самовизначення «наших австро-угорських братів, що сотні літ оставалися під тяжким ярмом національного поневолення. Бажаючи успішної та плодотворної праці», заявив про готовність підтримати боротьбу галичан за злуку українських земель¹⁸⁷.

Взагалі, УНС ще в середині жовтня виступив із широкою програмою об'єднання України, яку розраховував втілити в життя в майбутньому. У його заяві про внутрішнє й міжнародне становище України, підписаній головою Союзу В. Винниченком і секретарем П. Дідушком, говорилося: «Спираючись на історичне та природне право кожного народу гуртувати в одно ціле відірвані від його часті, Український Національний Союз вважає цілком природним і необхідним злучення в один державний український організм всіх заселених українцями земель, які до цього часу через історичні та міжнародні обставини не

---

¹⁸⁶ Павлишин О. Львівщина в добу Західно-Української Народної Республіки (1918–1919). – Львів, 2008. – С. 103.

¹⁸⁷ Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали: в 5 т. – Т. 1. – С. – С. 205-206.

ввійшли в склад Української держави, цеб-то: Східної Галичини, Буковини, Угорської України, Холмщини, Підляшшя, частини Бессарабії з українським населенням, частини етнографічно-української Донщини, Чорноморії і Кубані»¹⁸⁸. Ця декларація містила заповітний принцип соборності як одвічне прагнення українського народу.

З метою отримання допомоги від гетьмана 5 листопада 1918 р. делегація УНРади у складі О. Назарука й В. Шухевича відправилася до Києва. Там уже працював тимчасовий представник ЗУНР, громадсько-політичний діяч Г. Микетей. Вислухавши делегатів та порадившись із військовим міністром М. Рогозою, заступником міністра закордонних справ О. Палтовим і міністром праці М. Славінським, П. Скоропадський лише пообіцяв направити загін Січових Стрільців. Це пояснювалося тим, що він не хотів розпочинати війни з Польщею, бо намагався порозумітися з Антантою. Також гетьман пообіцяв допомогу, а саме: 10 мільйонів австрійських корон, ескадру літаків, 2 панцирні автомобілі, батарею гаубиць, амуніцію¹⁸⁹.

За свідченням А. Цегельського, коли О. Назарук приїхав до Києва за військовою допомогою, маючи на увазі Січових Стрільців, В. Винниченко відповів, що вони «повинні з нами йти (на Київ – Р. Т.), а не підтримувати оцих дрібнобуржуазних Костів, Цегельських, Федаків та інших загумінкованих реакціонерів. Начхать нам на Львів [...] На Київ нам дорога. А через Київ – до Львова! Ходіть із нами робити народ-

---

¹⁸⁸ Христюк П. Вказ. праця. – Т. 3. – С. 112.

¹⁸⁹ Назарук О. Вказ. праця. – С. 6-7.

ну революцію, а не в галицькій калабані бовтатись. Ми побудуємо соборну соціалістичну українську республіку, а всіх оцих Петрушевичів, Колессів та попів примусимо по-нашому танцювати»¹⁹⁰. Чи дійсно була такою нетолерантною щодо галичан риторика лідера УНС, судити важко, адже ці дані не підтверджуються жодним іншим джерелом. Однак немає сумніву, що взяття Києва й повалення гетьмана було для нього справою важливішою, ніж обмежена допомога Львову. Адже в разі перемоги антигетьманського повстання УНР могла б надати Галичині більш широку поміч.

Після зустрічі з головою УНС делегати поїхали до Білої Церкви, де стояли Січові Стрільці. На Стрілецькій Раді 13 листопада О. Назарук говорив про галицький П'ємонт, про план пізнішого походу проти Росії. Однак 8 членів Ради й 4 старшини (всі були вихідцями з Галичини) не погодилися. Лише Р. Сушко поділяв думки О. Назарука. М. Загаєвич вважав, що для Львова достатньо й однієї стрілецької сотні з чотирма скорострілами. Більшість старшин на чолі з Ф. Черником вірили, що загін Січових Стрільців може здобути Львів, але боялися за Київ і не хотіли відпускати «ані одного багнету, бо кожний Стрілець у даних умовах ціниться більше від своєї ваги золотом»¹⁹¹. Вони вважали, що виступ проти Скоропадського в ім'я української демократичної держави був неминучим, бо гетьманський режим здискредитував державну ідею України. Тому повстання, за словами

---

¹⁹⁰ Цегельський Л. Вказ. праця. – С. 79-80.

¹⁹¹ Кучабський В., Безручко М., Коновалець Є. Золоті ворота. Історія Січових стрільців 1917-1919. – Львів, 2004. – С. 103.

стрілецьких старшин, слід підняти під гаслом оборони української державності й довести, що гетьманат і Україна не тотожні поняття.

Сам Є. Коновалець, командир Січових Стрільців, пояснив свою відмову значною кількістю наддніпрянців у загоні й необхідністю завоювати спочатку Київ, без допомоги якого галичани не втримаються серед численних зовнішніх

Євген Коновалець

ворогів. Схожу думку виклав четар С. Ріпецький. Він зазначав, що Січові Стрільці не повинні далеко відходити від Києва, оскільки тільки там може бути «здійснена національно-державна соборність і об'єднання України. А виразом цієї правди став уже тоді в Білій Церкві клич: «Через Київ, на Львів»¹⁹². Деяко іншої позиції дотримувався сотник УГА О. Кузьма, який доводив, що обіцянки усусів підтримати УНС у повстанні перешкодили стрільцям іти на Львів. Бачимо, що у свідченнях очевидців наявні розбіжності. На мій погляд, докази командира Січових Стрільців Є. Коновальця

---

¹⁹² Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво. – Львів, 1995. – С. 453-454.

слід прийняти як вагомі, адже саме він відмовив у допомозі галичанам.

Цілком очевидно, що стрільці Львів не врятували б, хоч би й пішли на допомогу галичанам. Оскільки військо напередодні повстання було малочисельне, за повідомленням А. Крезуба, становило всього 816 чоловік, а за даними В. Винниченка 1500 осіб¹⁹³. Із чотирьох сотень лише три мали військовий досвід, решта новобранці, які тільки взяли до рук зброю. Та й планування Львова, окрім старшин, не знав ніхто. Прибути вчасно на місце стрільці теж не встигли б. Адже О. Назарук приїхав до Білої Церкви 12 листопада. За міркуваннями А. Крезуба, якщо б навіть наступного дня Січові Стрільці відправилися на допомогу, то прибули б на місце призначення лише 19-20 листопада. Це було б надто пізно й не допомогло галичанам у боротьбі за Львів, однак, можливо, це не дало б змоги полякам закріпитися в галицькій столиці.

Уже в еміграції С. Петлюра в листі до Ю. Гуменюка зазначав, що шлях до української державності «стелиться через Київ, а не через Львів. Тільки тоді, коли Укр.[аїнська] Державність закріпиться на горах Дніпра і біля Чорного моря, тільки тоді можна думати, як про реальну річ, про збирання українських земель, захоплених сусідами»¹⁹⁴. Очевидно, саме такими ідеями керувалася Стрілецька Рада, обговорюючи питання допомоги Галичині, а тому й вирішила боротися проти гетьмана в Наддніпрянщині.

---

¹⁹³ Крезуб А. Вказ. праця. – С. 28-29; Винниченко В. Вказ. праця. – Ч. 3. – С. 90.

¹⁹⁴ Петлюра С. Статті, листи, документи. – С. 453.

В. Шухевич повернувся в Галичину ні з чим, а О. Назарук залишився в Білій Церкві й брав участь у підготовці звернення С. Петлюри до населення. Хоча вже згодом він писав, що не розумів значення цього повстання. Мабуть, його захопили революційні ідеї Директорії й затягли в русло боротьби проти гетьмана.

Тим часом, 10 листопада на засіданні Української Національної Ради представник УНДП Р. Перфецький запропонував, щоб УНРада дозволила Державному Секретаріату здійснити заходи по об'єднанню українських земель. До його думки приєднався секретар закордонних справ В. Панейко, а Д. Вітовський наголосив, що зволікати не можна, оскільки «широкі маси селянства, робітництва і все військо бажають з'єднання». Та були й такі діячі, які не сприймали це рішення¹⁹⁵. Сумніви щодо негайної злуки висловили секретар віросповідань О. Барвінський та секретар внутрішніх справ Л. Цегельський. Останній підкреслював орієнтацію гетьманського уряду на «єдину, неделіму», а це, у свою чергу, могло знищити галицьку державу¹⁹⁶. Врешті УНРада погодилася з пропозиціями Р. Перфецького: довірила Державному Секретаріату здійснити відповідні заходи для об'єднання українських земель.

Загалом, галицькі лідери хоч і недружньо ставилися до гетьмана, однак боялися соціалістичного перевороту, планованого Директорією. Вони вважали, що будь-яка зміна влади приведе до взяття Києва більшовиками, і тоді їхня держава буде оточена з обох боків

---

¹⁹⁵ Діло. – 1918. – 12 листопада.

¹⁹⁶ Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали: в 5 т. – Т. 1. – С. 413-414.

ворогами. Коли Є. Петрушевичу стало відомо про підготовку повстання, він намагався відмовити Січових Стрільців від можливої участі в ньому та стримати виступ. Львівська преса також застерігала наддніпрянців, що протигетьманська акція приведе до занепаду української держави. Якщо ж повстання матиме успіх і демократичні сили побудують сильну державу в Наддніпрянщині, то галицький провід, незважаючи на численні перешкоди, не виключав з ними об'єднання. Фактично, це означало, що лідери ЗУНР прагнули союзу з Великою Україною, коли там буде сильна й стабільна влада.

Загалом, активізацію зовнішньої політики в східному напрямку спонукало не зовсім вдале розгортання українсько-польської війни й необхідність отримання військової допомоги від наддніпрянських побратимів. На даному етапі Директорія більше цікавилася можливістю об'єднання обох частин України з метою підвищення власного авторитету.

УНС, готуючи виступ проти гетьмана, був увесь час у курсі подій у Галичині. Адже про перемогу повстання у Львові того ж дня стало відомо в Києві. Із львівського вокзалу телефоном австрійському консульству було передано, що українські війська зайняли Львів і Перемишль і взяли владу у свої руки. Тому президія УНС 8 листопада оприлюднила підписану В. Винниченком і М. Шаповалом відозву з закликом підтримати галичан у боротьбі з поляками: «Треба допомогти рідній Галичині. Вірні, чесні українські серця мусять озватися. Ідіть у добровольчий корпус оборони Галичини і рятуйте наш Піємонт від руїни!»¹⁹⁷.

---

¹⁹⁷ Цит. за: Кузьма О. Вказ. праця. – С. 221.

Головна рада галицьких, буковинських і угорських українців у Києві вирішила в Михайлівському монастирі організувати комітет для запису добровольців до «Корпусу оборони Галичини». Крім того, вона розповсюдила відозву до населення з закликом про необхідну допомогу Наддністрянці: «Злітайтеся сизі орли на поміч братам галичанам. Покажіть ще раз, як за часів Богдана, що ми всі одною душею, одним тілом з віками гнобленими галичанами»¹⁹⁸. А київське товариство «Батьківщина» 9 листопада видало своє звернення: «Браття і сестри!.. Ви знаєте, що робиться в Галичині. Нема чого чекати ні помочі, ні поради нам не буде ні від кого. [...] Ми мусимо віддячити не словом, не хвальбою, а виступом фактичним, зі зброєю в похід. Отож, брати, не гайте часу, записуйтеся найшвидше в охочі полки, а ви землі козачої краса, найкращі сестри, записуйтеся в сестри «Червоного хреста!»¹⁹⁹

У Києві було створено «Загін імені Гонти», до складу якого вступило чимало козаків. Те ж саме відбувалося в Одесі й на Херсонщині. Зокрема, Одеська філія Національного Союзу 10 листопада ухвалила рішення організувати «Одеський Гайдамацький Загін» і сприяти формуванню поза містом фонду допомоги Галичині. Це ж передбачалося зробити на Поділлі. Для добровольців створювалися спеціальні прийомні пункти в Жмеринці, Проскурові, Кам'янці-Подільському, Підволочиську, а також оголосили збір коштів через одеське відділення Українбанку. І. Луценко, голова

---

¹⁹⁸ Діло. – 1918. – 10 листопада.

¹⁹⁹ Цит. за: *Литвин М.* Українсько-польська війна 1918-1919 рр. – Львів, 1998. – С. 295.

Одеської філії Національного Союзу, один із лідерів УПСС, видав відозву до населення свого краю: «Ми мусимо допомогти нашим галицьким братам оборонити їхню державність, допомогти всім, чого вони просять – вояками, зброєю, харчами, грішми, а в першу чергу збройною силою»²⁰⁰.

17 листопада до Львова приїхала військова місія на чолі з І. Луценком для ознайомлення з матеріально-технічною базою ЗУНР та визначення їй військової допомоги. Галицьких політиків він закликав не проголошувати злуки, бо «становище гетьмана Скоропадського і его зносини з російськими об'єдинителями ще не припинені»²⁰¹. Крім того, до Львова прибула делегація міністерства шляхів Української Держави у складі інженера Ю. Коларда, представника партії самостійників П. Кугія й делегата Головної ради галицьких, буковинських і угорських українців В. Гриніва у справі налагодження залізничного руху в Галичині, тісних взаємин між політичними організаціями Наддніпрянщини й Наддністрянщини, поставки зброї, а також координування військового корпусу оборони Східної Галичини²⁰².

Тим часом дедалі складнішим ставало становище українців у Буковині. У зв'язку з наступом румунських військ за воєнною допомогою до Львова й Києва за розпорядженням Крайового Комітету передбачалося відправити Т. Галіпа та М. Драгомирецького, але через складну військово-політичну ситуацію на шляху до столиці України вони відмовилися. Згодом з

---

²⁰⁰ Цит. за: *Литвин М., Науменко К.* Вказ. праця. – С. 139.

²⁰¹ ЦДІАА. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 1871. – Арк. 29.

²⁰² *Добржанський О., Старик В.* Змагання за українську державність на Буковині (1914-1921 рр.). Документи і матеріали. – С. 305.

відповідними дорученнями виїхала делегація у складі О. Безпалка й М. Кордуби²⁰³.

У Львові за рішенням УНРади вони були наділені повноваженням вести переговори з гетьманом від імені ЗУНР і вимагати від П. Скоропадського військової допомоги. Також В. Панейко доручив делегатам зв'язатися з тимчасовим представником ЗУНР в Українській Державі Г. Микетеем і просити гетьмана направити до Львова місію для обговорення питання об'єднання ЗУНР з Наддніпрянщиною.

27 листопада делегати прибули до Києва. Г. Микетей отримав листа від В. Панейка з відповідними рішеннями, але ситуація в столиці змінилася. Гетьман проголосив федераційну грамоту, а тому галицький представник мав отримати дозвіл зі Львова на переговори з П. Скоропадським. Самостійно ж вести дипломатичні відносини з Українською Державою після такого кроку гетьмана Г. Микетей не став. Та й допомогти Буковині П. Скоропадський нічим не міг, бо, зі слів заступника міністра закордонних справ А. Галіпа, гетьман готовий був пожертвувати навіть частиною Поділля, аби тільки Румунія надала йому військової підтримку²⁰⁴.

Водночас до Києва прибула делегація у складі Т. Галіпа й І. Поповича, щоб проінформувати П. Скоропадського про ситуацію в Буковині та просити військової допомоги. Доручення на подорож до столиці Української Держави їм надав у Заліщиках О. Попович, тому вони жодним словом не знали про поїздки

---

²⁰³ Кордуба М. В посольстві до гетьмана (Уривок із щоденника) // *Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України!* – С. 856.

²⁰⁴ Там само. – С. 870-871.

М. Кордуби й О. Безпалка. У дорозі делегатам довелося зустрітися з великими труднощами через початок протигетьманського повстання, тому й не дивно, що їхали вони з Чернівців до Києва 17 діб і прибули лише 27 листопада. Після зустрічі з А. Галіпом делегати зрозуміли, що П. Скоропадський довго не втримається. Пізніше, вже після зміни влади в Києві, Т. Галіп зустрівся з С.Петлюрою, який пообіцяв йому протягом двох місяців відправити військо на допомогу Буковині²⁰⁵. Звісно, це були тільки слова або велика самовпевненість С. Петлюри, оскільки в його розпорядженні знаходилося велике військо в період повстання, яке швидко зменшувалося після його закінчення. Т. Галіп та І. Попович вирішили, що їхня місія на цьому закінчилася, адже інша делегація в Києві мала ширші повноваження. Очевидно, що Т. Галіп не знав, що М. Кордуба вже покинув місто, а лишився тільки О. Безпалко, якому імпонували ідеї Директорії.

Галичани, які самі боролися з переважаючими силами поляків, у кінці листопада 1918 р. вирішили знову направити в Україну своїх представників – Л. Цегельського й Д. Левицького. У Фастові делегати ЗУНР зустрілися з членами Директорії: В. Винниченком, С. Петлюрою, О. Андрієвським, Ф. Швецем і А. Макаренком. У результаті обговорення обидві сторони уклали й підписали у Фастові 1 грудня 1918 р. Передвступний договір про злуку обох держав. У цьому документі наголошувалося: «Західно-Українська Народна Республіка заявляє цим непохитний намір злитись у найкоротшім часі в одну Велику державу з Українською На-

---

²⁰⁵ Галіп Т. Роки війни. З Чернівців до Києва. З моїх спогадів // Добрянський О., Старик В. Бажаємо до України! – С. 502.

родньою Республікою – значить, заявляє свій намір перестати існувати, як окрема держава, а натомість увійти з усією своєю територією й населенням, як складова частина державної цілоти, в Українську Народню Республіку»²⁰⁶.

Відповідно до історичних умов, культурних і соціальних відмінностей у житті українських республік ЗУНР мала отримати територіальну автономію, характер якої повинна визначити окрема спільна комісія. Ратифікувати її рішення мали компетентні законодавчі й виконавчі державні органи обох частин України.

В. Винниченко вважав, що Рада Державних Секретарів звернулася до Директорії з пропозицією злиття двох республік в одну українську державу, бо не мала впевненості у своїх силах, та й народні маси прагнули повного об'єднання з Великою революційною Україною. В іншому випадку цього б не відбулося. Не викликала захоплення в голови Директорії й перспектива боротьби ще з одним ворогом – Польщею.

Лонгін Цегельський

---

²⁰⁶ Винниченко В. Вказ. праця. – Ч. 3. – С. 154-156.

Отже, підписуючи прелімінарний договір у Фастові, делегати УНРади не були впевнені в стабільності влади Директорії та й до соціалістичних поглядів її керівників ставилися насторожено. Лідери ЗУНР побоювалися лівого радикалізму Директорії, а також анархії й безладдя. Адже в Наддніпрянщині діяли досить сильні угруповання отаманів, неконтрольованих владою. Та важке становище в Галичині змусило уряд ЗУНР наважитися на такий крок.

Договір вперше опублікували в газеті «Нове життя» 4 січня 1919 р. Він повинен був залишатися до цього часу таємним, але повірений у справах Австро-Угорщини в Українській Державі Е. Фюрстенберг повідомляв про нього 24 грудня 1918 р. телеграмою до Відня, а значить про підписання стало відомо раніше²⁰⁷.

Уряд ЗУНР не квапився юридично закріплювати Фастівську угоду й вичікував сприятливого моменту, коли українці здобудуть Львів і зможуть зібратися всі члени УНРади, а не лише її частина, яка могла прибути до Тернополя. Питання злуки обговорювалося на засіданнях уряду 8-9 грудня з представником УНР Г. Сидоренком і 22-23 грудня за участю Л. Бачинського. На останньому зібранні прийняли постанову направити до Києва делегацію для реалізації засад об'єднання²⁰⁸.

Така непослідовність західноукраїнської влади викликала незадоволення серед місцевого населення. Зокрема, 28 грудня 1918 р. на вічі в Стрию ухвалено наступну резолюцію: проголосити «безпроводочно

---

²⁰⁷ Ereignisse in der Ukraine deren Bedeutung und historisches hintergrunde / von T. Hotnykiewicz. – Philadelphia, 1969. – Bd. 4. – S. 65.

²⁰⁸ Нариси історії Української революції 1917-1921 років. – Кн. 2. – 181,183.

і торжественно» злуку обох частин України, зайняти ефективну оборону й закінчити війну до Паризької мирної конференції, а також не проводити самостійної зовнішньої політики до відповідних рішень представниками соборної України. Таких позицій дотримувалися представники зібрань у Дрогобичі й Старому Самборі. А мешканці села Жулин Стрийського повіту в маніфесті наголошували, що не бажають окремої західноукраїнської республіки, натомість прагнуть, щоб «східна Галичина, Буковина і північна частия Угорщини заселена українськими жителями, належала і стала сполучена разом з усіма українськими землями, а головною столицею признаємо місто Київ і єго Республіканське правительство в Києві»²⁰⁹. Українські селяни і робітники Перемишльського повіту у грудні 1918 р. навіть направили до С. Петлюри делегацію. Один з її представників писав у листі до УНР-Ради, що «Перемищина нічого не хотіла чути о західній Республіці, лише жадає безоглядної злуки з Україною, навіть на випадок якби Україна мала належати до Москви. Справді се нині не грозить, але ми нашого становища не змінюємо»²¹⁰. Таким чином, вони виступили проти умов Передвступного договору, де ЗУНР отримувала широкую автономію, і вимагали якнайшвидшого повного об'єднання обох частин України.

У середині грудня 1918 р. Л. Цегельського знову було направлено до Києва просити допомоги в Дирек-

---

²⁰⁹ Західно-Українська Народна Республіка. Документи і матеріали: в 5 т. – Т. 3. – Кн. 2. – С. 6; Дрогобицький листок. – 1919. – 1 січня, Наддністрянські вісті. – 1919. – 6 січня; ЦДАЛ. – Ф. 581– Оп. 1. – Спр. 206. – Арк. 70–71 зв.

²¹⁰ Цит. за: Нариси історії Української революції 1917–1921 років. – Кн. 2. – С. 182.

торії. У столиці він узяв участь в урочистостях, присвячених здобуттю республіканськими військами міста. На банкеті в Українському клубі він відмітив, що об'єднання УНР і ЗУНР стало знаковою подією в історії обох земель²¹¹. Однак, повернувшись у Галичину, доповів власному уряду, що розраховувати на допомогу від Великої України в найближчому часі навряд чи можна через наступ більшовиків. А. Цегельський був упевнений у швидкому відступі військ Директорії з Києва.

Варто наголосити, що в цьому ж місяці К. Левицький подав у відставку з посади голови РДС. Тимчасово його обов'язки став виконувати С. Голубович, який у січні 1919 р. де-юре очолив новий уряд.

Натомість зовнішньополітичне становище України наприкінці 1918 р. ставало дедалі складнішим. Між УНР і більшовицькою Росією точилася війна. Галицька армія не витримувала наступу польського війська, а УНРада переїхала з Тернополя до Станіславова. Боротьба з переважаючими ворогами, а також соборницькі настрої населення змусили західноукраїнське керівництво активізувати об'єднавчу політику.

Питання злуки було одним із пріоритетних на січневій сесії УНРади, яка розпочалося 2 січня 1919 р. Є. Петрушевич у своєму виступі доповів про складне становище Галичини та наголосив: «Кров най буде тим першим звеном, що лучить нас в одну соборну Україну [...] Нас ждуть важні завдання, найперше – злука з Наддніпрянською Україною»²¹². Учасникам

---

²¹¹ Цегельський А. Вказ. праця. – С. 195.

²¹² Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали: в 5 т. – Т. 2. – С. 147.

Сидір Голубович

зібрання повідомили про фастівські домовленості з Директорією щодо спільного ведення зовнішньої політики, формування війська й фінансової системи, натомість відзначили, що організація шкільництва, релігійні проблеми, судочинство й місцева адміністрація залишаться у віданні галицького уряду.

На засіданні розгорнулася дискусія щодо майбутнього об'єднання з УНР. Соціал-демократи продовжували відстоювати позиції повного об'єднання українських земель. Зокрема, С. Вітик висловив власний погляд на злуку з Великою Україною: «Мусимо проголосити її з огляду на мирову конференцію вже сьогодні. Як народи хочуть, так і Антанта мусить поступити»²¹³. Політик виступав за повне об'єднання ЗУНР з УНР і вірив, що Антанта визнає українську державу. Він наполягав на створенні спеціальної комісії для швидкого вирішення даного питання й передачі управління київській владі.

---

²¹³ Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали: в 5 т. – Т. 2. – С. 149.

Злука, на його думку, повинна бути завершена як із політичного, так і з економічного боку. Представник радикальної партії П. Шекерик-Доників також наголошував, що всі питання державотворення мають вирішуватися в Києві, і радив присутнім прийняти тризуб за національний герб.

Селянський посол Т. Старух вважав необхідним введення двох галичан, Є. Левицького й С. Вітика, до Директорії. Він запропонував, аби Директорія провела майбутні парламентські вибори на підставі загального виборчого права й встановила тісне співробітництво з галицьким урядом. Директор гімназії в Городенці А. Крушельницький наголосив, що для майбутньої держави мають бути введені однакові закони, які б стосувалися земельних справ та шкільництва, і закликав не встановлювати кордон між обома республіками. Як бачимо, останній більше дбав про інтеграцію двох республік. Д. Вітовський навпаки виступав проти ліквідації існуючих кордонів між УНР і ЗУНР до підписання договору про товарообмін. А. Бачинський відстоював необхідність тимчасового продовження дії місцевого законодавства й функціонування налагодженої військової та цивільної адміністрації.

Останні питання постанови про ратифікацію фастівської угоди розглядалися на закритому засіданні зовнішньополітичної комісії. Проте через складне військове становище УНР галицький провід вирішив дотримуватися визначеної лінії й не проголошувати негайного повного об'єднання. Така позиція керівництва ЗУНР не викликає подиву, адже на Велику Україну наступали більшовики, і жодне із звернень Дирек-

торії до уряду Радянської Росії з цього приводу не дало бажаного результату.

3 січня в Станіславові – тимчасовій столиці ЗУНР – відбулася ратифікація фастівської угоди. У рішенні наголошувалося: «Українська Національна Рада, виконуючи право самовизначення Українського народу проголошує торжественно зєдинене з нинішнім днем Західно-Української Народної Республіки і Української Народної Республіки»²¹⁴. Були затверджені й інші положення, які обговорювалися 1 грудня 1918 р. у Фастові. Законодавча влада в Галичині до Установчих Зборів мала належати УНРаді, а цивільна й військова адміністрація – Раді Державних Секретарів.

На цьому ж засіданні Є. Петрушевич виголосив палку промову щодо об'єднання з УНР. Він був глибоко переконаний, що прийняття такого рішення назавжди залишиться в історії українського народу. І справді, це один із найвизначніших днів в історії обох гілок українства, адже вони були одностайними у своїх устремліннях. «Сьогоднішній крок, – говорив президент УНРаді, – піднесе нашого Духа і скріпить наші сили. Від сьогоднішнього дня існує тільки одна Українська Народна Республіка. Нехай вона живе»²¹⁵.

Із нагоди ухвали історичного документа УНРаду гаряче привітав представник УНР, «головноуповноважений з постачання» Р. Трохименко: «Ми є одно тіло, одна душа, ваша перемога є наша, а ваша туга і біль – є наша туга і біль, наша історична судьба мусить бути

---

²¹⁴ Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали: в 5 т. – Т. 2. – С. 142.

²¹⁵ Цит. за.: Ярославин С. Вказ. праця. – С. 92.

вашою, а ваша нашою»²¹⁶. Посланець Закарпаття С. Клочурак звернувся з проханням до галицьких українців, щоб допомогли їм об'єднатися з Галичиною, а через неї і з Великою Україною в єдину державу, оскільки угорські русини хотіли, щоб прапор незалежної, соборної України вічно стояв на вершині найвищої української гори Говерли²¹⁷.

Уже в день прийняття Ухвали Д. Вітовський телеграфічно передав рішення УНРади до Києва, де високо оцінював об'єднання українських республік: «Хай злука, спаяна спільно пролітою кров'ю обох бувших Республік, довершить мрію і щастя робочого українського народу». У відповідь С. Петлюра привітав Д. Вітовського й висловив сподівання, що з ліквідацією кордону зникне байдужість, а їх місце займе глибока віра у світле майбутнє²¹⁸.

По закінченню засідання 3 січня у Станіславові відбувся військовий парад. З вітальними словами й зверненнями до громади та війська виступили Є. Петрушевич, Д. Вітовський і С. Вітик. Президент УНРади підкреслив, що необхідно реалізувати прийняті в резолюції рішення та вибороти самостійність українського народу. Державний секретар військових справ Д. Вітовський відзначив, що «мрія сталася ділом» і Україна є «одноцільною суверенною державою». С. Вітик у своїй промові, захоплюючись мужністю й хоробрістю війська, наголосив, що за кожного заги-

---

²¹⁶ Цит. за.: *Долинський Д.* Борьба українського народу за волю і незалежність: Огляд подій за рр. 1918, 1919 і 1920. – Вінніпег, 1920. – С. 145.

²¹⁷ Клочурак С. До волі (спомини). – Нью-Йорк, 1978. – С. 129.

²¹⁸ Нова Рада. – 1919. – 5 січня; Нове життя. – 1919. – 11 січня.

блого українського воїна народиться новий, що буде мстити за них.

Під впливом ухвали УНРади про злуку в багатьох містах і селах ЗУНР пройшли велелюдні урочистості, учасники яких висловили принципову підтримку в справі об'єднання українських земель. Зокрема, такі заходи відбулися 8 січня 1919 р. в Калуші, 12 січня – Товмачі й Войнилові, 14 – Чорткові, 20 – Дрогобичі. 12 січня в Заліщиках присутні одногосно ухвалили на відзнаку об'єднання республік назвати найкращу вулицю іменем 3-го січня²¹⁹.

Наддніпрянські ж політики досить уважно слідкували за подіями в Галичині. У перші дні роботи сесії УНРади Директорія надіслала телеграму з проханням прискорити прийняття Акту злуки. Проте в Києві також були не дуже зацікавлені в цілковитому об'єднанні ЗУНР і УНР, адже автоматично остання вступала у війну проти Польщі, а військової сили на два фронти в Директорії не вистачало. Так з приводу злуки прем'єр УНР В. Чехівський наголошував, що сам народ вирішить, чи буде це автономія чи федерація. Як бачимо, про єдину унітарну державу жодна із сторін у той час і не думала. Водночас за допомогою об'єднання Директорія сподівалася отримати необхідну підтримку з боку ЗУНР на запланованому Трудовому Конгресі.

Після Різдва свят 1919 р. до Галичини прибув міністр земельних справ УНР М. Шаповал. На його честь у Золочеві був влаштований військовий

---

²¹⁹ Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали: в 5 т. – Т. 3. – Кн. 2. – С. 12,3 9; Нове життя. – 1919. – 17 січня; Народня воля. – 1919. – 18 січня.

парад, яким командував сотник І. Цюкан. Представник УНР наголосив, що після злуки українських земель, кожний ворог стає спільним, і в боротьбі з ним повинні об'єднатися всі українці, а у війні ЗУНР із Польщею Наддніпрянщина допоможе галичанам одягом і військовою амуніцією. Насправді ці слова не зовсім відповідали дійсності, бо кожна республіка дбала більше про власні інтереси. Для забезпечення участі галицьких представників у Трудовому Конгресі поїздку до Станіславова здійснив і Є. Коновалець.

12 січня відбулося засідання РДС, на якому розгорілася дискусія щодо можливої злуки УНР і ЗУНР. Л. Цегельський і М. Козаневич акцентували, що ратифікація УНРадою ухвали про об'єднання взагалі може призвести до втрати суверенності ЗУНР. Д. Вітовський і С. Витвицький не погоджувалися з цим твердженням. На засіданні лунали заклики не поспішати з відправленням делегатів до Києва, а провести вибори до Трудового Конгресу. Однак більшість учасників зібрання на чолі з С. Голубовичем не підтримали ці пропозиції²²⁰.

16 січня до Києва було надіслане офіційне звернення голів усіх гілок влади ЗУНР під назвою «До Світлої Директорії Української Народньої Республіки у Києві» з повідомленням про ратифікацію фастівської угоди. У ньому західноукраїнська влада зазначала про створення комісії, що «має з Правительством Українсько-Народної Республіки увійти в ближні переговори що до

---

²²⁰ Нариси історії Української революції 1917-1921 років. – Кн. 2. – С. 185.

способу зреалізованя висше наведеної ухвали (від 3 січня – Р. Т.)»²²¹.

З метою урочистої нотифікації ухвали УНРади, завершення оформлення злуки двох республік до Києва була направлена представницька делегація ЗУНР на чолі з Л. Бачинським, якому надано вірчу грамоту для Директорії. До її складу ввійшли державні секретарі: О. Бурачинський, Д. Вітовський, Л. Цегельський, І. Мирон та інші. Слід зауважити, що в делегації були представники Буковини (О. Безпалко) й Закарпаття (І. Мигалка, І. Патрус). За інструкцією УНРади вони могли взяти участь у Трудовому Конгресі лише у випадку збільшення кількості мандатів для західноукраїнської республіки.

18 січня галицьких делегатів на київському вокзалі під мелодію «Ще не вмерла Україна» зустрічали наддніпрянський прем'єр В. Чехівський, а також стрільці на чолі з Є. Коновальцем і А. Мельником. Голова РНМ у вітальній промові відзначив, що бачить в об'єднанні УНР і ЗУНР прообраз щасливого майбутнього України. Для представників ЗУНР такий прийом був несподіваний, оскільки вони не очікували ніяких почестей від наддніпрянців. Делегати продовжували дивуватися, коли побачили, що оголошення й таблички на вулицях Києва, виконані українською мовою. Та, на жаль, більшість із них були написані з помилками, бо робили їх похапцем за наказом Команди Січових Стрільців. Деякі написи на установах, магазинах, ресторанах викликали сміх – «Парикмахерская» стала називатися «Парікмахерчеська», а склепову вивіску

---

²²¹ Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали: в 5 т. – Т. 2. – С. 161-162.

«Обломов» замінили на «Облімів». Президію галицької делегації розмістили в готелі «Континенталь», а решту в «Гранд-готелі», куди прибували інші учасники Трудового Конгресу. У другій половині дня відбулося зібрання західноукраїнських представників, а через кілька годин осадний корпус Січових Стрільців влаштував святкову вечерю, де з промовама виступили полковники Є. Коновалець, Р. Дашкевич і гості з Галичини – Т. Старух, А. Цегельський²²².

Перебуваючи в Києві, голова західноукраїнської делегації А. Бачинський дав інтерв'ю, яке 19 січня оприлюднила урядова газета «Україна». У ньому зазначалося, що делегати ЗУНР знаходяться в Києві для нотифікації ухвали УНРади «відносно нерозлучного об'єднання обох українських республік». А також висловив побажання, щоб українські партії об'єдналися з метою захисту національної державності²²³.

Цього ж дня західноукраїнські дипломати відвідали береги Дніпра, де відбувався обряд Водохрещення, і Володимирський собор, де проходила панахида по січових стрільцях, що загинули під Мотовилівкою. Після цього траурна процесія рушила Володимирською вулицею й Хрещатиком до Царського саду.

Напередодні Рада Народних Міністрів ухвалила рішення про святкування об'єднання України 22 січня, на якому мали оголосити декларацію Директорії про злуку УНР і ЗУНР. Організацію урочистостей доручили міністру освіти І. Огієнку й асигнували для цього 100 тис. карбованців. Також передбачалося надіслати до Галичини делегацію з представників

---

²²² Литвин М., Науменко К. Вказ. праця. – С. 131.

²²³ Україна. – 1919. – 19 (6) січня.

уряду в складі міністрів земельних справ, освіти, пошти й телеграфу.

21 січня 1919 р. відбулася нарада Директорії та Ради Народних Міністрів із представниками Галичини щодо об'єднання двох республік, де було схвалено всі акти соборності. Після закінчення наради РНМ постановила ухвалити злуку УНР і ЗУНР.

Надаючи величезного суспільно-політичного значення цій події, керівництво Директорії подбало про те, щоб сам Акт злуки став дійсно святковою маніфестацією єднання двох гілок українського народу. Столиця набула урочистого вигляду. Будинки прибрали національними прапорами, на балконах вивісили килими й полотна з національною символікою, тріумфальну арку при вході з Володимирської вулиці на Софіївську площу прикрасили старовинними гербами Наддніпрянської України й Галичини. Організацією свята, розподілом місць серед делегацій, порядком проведення займався актор і режисер М. Садовський. За наказом міністерства освіти у всіх школах УНР і ЗУНР 22 січня 1919 р. відмінено навчання.

Духовенство також брало безпосередню участь у святкуванні цієї події в Софіївському соборі, де єпископ Черкаський Назарій відправив службу Богу, а о 12 годині хресний хід направився на майдан. На чолі процесії були архієпископ катеринославський Агапит і єпископи: мінський – Георгій, вінницький – Амвросій, черкаський – Назарій, канівський – Василій і уманський – Димитрій²²⁴.

---

²²⁴ Митрополита київського Антонія Директорія у грудні 1918 р. усунула з єпархії за антиукраїнську діяльність.

З часом почали збиратися українські військові підрозділи, студенти й учні, численні делегації різних установ і відомств. Люди заповнили весь майдан і навіть прилегли до нього вулиці. Рівно опівдні з'явилися делегати Трудового Конгресу, члени Директорії, посланці ЗУНР, міністри на чолі з головою уряду, представники дипломатичного корпусу.

Урочистості розпочалися промовою голови делегації ЗУНР, віце-президента УНРади Л. Бачинського. У своєму виступі він наголосив, що населення західноукраїнських земель, «будучи одною кров'ю, одним серцем і одною душею з усім народом Української Народної Республіки, власною нашою волею» бажає відновити національну державну єдність українського народу, яка існувала за Володимира Великого і Ярослава Мудрого й до якої тяжіли гетьмани – Богдан Хмельницький, Петро Дорошенко та Іван Мазепа. «Відсьогодні Західна Україна, – констатував Л. Бачинський, – лучиться в одне нерозривне тіло, в Соборну й Суверенну Державу»²²⁵.

Далі Л. Цегельський оприлюднив грамоту УНРади, ухвалену 3 січня в Станіславові і передав її В. Винниченку. Ф. Швець ознайомив присутніх з Універсалом Директорії про об'єднання УНР та ЗУНР: «Од нині воєдино зливаються століттями одірвані одна від одної частини єдиної України – Західно-Українська Народна Республіка (Галичина, Буковина і Угорська Україна) і Наддніпрянська велика Україна. Здійснилися віковічні мрії, якими жили і за які умирали кращі сини України. Однині є єдина незалежна Українська Народна Республіка. Однині народ український, визво-

---

²²⁵ Цит. за: Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. – Т. 2. – С. 53-54.

Проголошення Акту злуки українських земель на Софійській площі у Києві. 22 січня 1919 року

лений могутнім поривом своїх власних сил, має змогу об'єднаними дружними зусиллями своїх синів будувати нероздільну самостійну Державу Українську...»²²⁶. У документі вказувалося, що Директорія УНР ухвалила злуку на умовах постанови ЗУНР від 3 січня 1919 р.

Варто відзначити, що Акт злуки публікувався в багатьох періодичних виданнях під різними назвами – Акт злуки, Акт об'єднання, Універсал соборності, Акт соборності. В урядовому виданні «Вісника Української Народної Республіки» його вміщено під назвою «Універсал Директорії Української Народної Республіки»²²⁷.

---

²²⁶ Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. – Т. 2. – С. 441.

²²⁷ Вістник УНР. – 1919. – 25 січня.

ІМЕНЕМ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ.
ДИРЕКТОРІЯ ОБОЮМАХ НАРОД УКРАЇНСЬКИХ ПРО БЕЗПЕКУ ДОКІД
В ІСТОРИЇ ЗІМКИ НАВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ.
3-ГО СІЧНЯ 1919 РОКУ В М. СТАНІСЛАВОВІ УКРАЇНСЬКА
НАЦІОНАЛЬНА РАДА ЗАХІДНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ -
ЛЕКСА ЯК ВКРАЇНСЬК ВОДИ БОІХ УКРАЇНЦІВ П. АВСТРИЙСЬКОЇ ІМ-
ПЕРІЇ І ЯК НА СЕВІДІ. ІВНІ. ЗАХОДКАВЧІ. ЧИННИК. ТОРЖЕСТВЕН-
НО ПРОГОЛОСИЛА ЗАЯКУ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕС-
ПУБЛІКИ З НАДНІПРЬОСЬКОЮ УКРАЇНСЬКОЮ НАРОДНОЮ РЕСПУБЛІ-
КОЮ В ОДНОЦІЛЬНУ СУВЕРЕННУ НАРОДНО РЕСПУБЛІКУ.
ВІТАЮЧИ З БЕЛЕНКО РАДІОТО ПЕР. ІСТОРИЧНИМ. ПРОС. ЗА-
ХІДНИХ КРАТІВ НАЛЕЖ. ДИРЕКТОРИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕС-
ПУБЛІКИ УКРАЇНКА ТУО ЗАЯКУ ПРЯМУТІ І ЗАДІВЕНТІ НА УМОВАХ,
ЯКІ ЗАНАЧЕНІ В ПОСТАНОВІ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОД-
НОЇ РЕСПУБЛІКИ ВІД 3-ГО СІЧНЯ 1919 РОКУ.
ОДНЕНІ ВО КДНО ЗАКЛАЮТЬСЯ СІМАНТІЕМ СДІРВАНІ ОД-
НА ВІД ОДНОЇ ЧАСТКИ КДНОЇ УКРАЇНИ - ЗАХІДНО - УКРАЇНСЬ-
НА НАРОДНІ РЕСПУБЛІКА / ГАЛІЦЬКА, БУКОВИНА, І ТЕРОПІЛКА
УКРАЇНА / І НАДНІПРЬОСЬКА БЕЛЕНА УКРАЇНА.
ЗАДІВОНЕНСЬ ВІКОНІЧНІ МІТІ, ПІСКИМ КДНО І ЗА ЯКІ
УМІРАЛА КРАЄІ СІМКА УКРАЇНА,
ОДНЕНІ С ОДНА НЕЗАЛЕДНА УКРАЇНСЬКА НАРОДНІ РЕС-
ПУБЛІКА.
ОДНЕНІ НАРОД УКРАЇНСЬКІ, НЕЗВОНЕНІ. КОМУТЯНІ
ПОРІСКИ СВОІХ ВЛАДНИХ СІМ, МАК ЗМОУТ СЕ. КДНАНІКІМІ ДІТІ-
НІМІ КДНАНІКІМІ БОІХ ОДНІХ ОДНІХ КДНАНІКІМІ НЕРОЗДІКІМІ
САМОСТІІНІУ ДЕРЖАВУ УКРАЇНСЬКОУ НА КДНО І КДНОТІ БОІ-
РО ІІ ТУДОВОГО КДНО.

22 СІЧНЯ 1919 РОКУ
У М. КИЇВІ.

ГОЛОВА ДИРЕКТОРІЇ: *Р. В. Височинський*
ЧЛЕН ДИРЕКТОРІЇ: *Т. Г. Гавриш*
ЧЛЕН - СЕКРЕТАРЬ: *С. С. Сидоренко*
КЕРМАН. УПРАВАН ДИРЕКТОРІЇ: *М. М. Мисюк*

Універсал Директорії Української Народної Республіки про
злуку із Західно-Українською Народною Республікою.
22 січня 1919 р.

За умовами цього акту ЗУНР стала частиною УНР і отримала назву Західна область Української Народної Республіки (ЗОУНР), а державний секретар закордонних справ Л. Цегельський став першим заступником міністра закордонних справ УНР. З ним мали узгоджуватися всі рішення щодо взаємовідносин України з Польщею, Румунією та Чехословаччиною.

Після урочистого проголошення Акту соборності духовенство на чолі з архієпископом Агапитом відправило молебень із побажанням багатоліття Директорії, вільному українському народу та його війську, згадало полеглих у боротьбі за незалежність України. У своїй проповіді архієпископ звертався до Бога, щоб він разом із національним об'єднанням двох народів послав і духовну єдність. Потім відбувся парад українського війська й урочиста маніфестація по Володимирській вулиці до Оперного театру. Там усіх повідомили, що відкриття Трудового Конгресу відбудеться наступного дня. Процесія рушила до будинку Губернського земства, де В. Винниченко й С. Петлюра виступили з балкону будівлі. Голова Директорії наголосив: «Сьогодні день великого національного свята, свята об'єднання частин, роз'єднаних нашими ворогами. Дивіться ж бережіть свою республіку від ворогів. Слава їй»²²⁸. Останні слова були зустрінуті гучними оплесками. Головний Отаман звернувся до громади з проханням надати допомогу українському війську одягом і харчами. І тільки після цього радісні люди почали поступово розходитися по домівках.

Увечері відбувся святковий банкет в Українському клубі на честь Акту злуки за участю членів Дирек-

---

²²⁸ Життя Поділля. – 1919. – 28 січня.

*Урочисте проголошення Акту Злуки УНР і ЗУНР на Софійській площі в Києві. 22 січня 1919 р.
У центрі С. Петлюра та В. Винниченко*

торії та уряду УНР, керівників УНС, військових старшин, керівників центральних установ та делегатів ЗУНР. Його відкрив О. Саліковський, наголосивши, що об'єднання Наддніпрянщини з Галичиною мало велике значення. «Сполучення з нами галичан – людей європейської культури, людей дисципліни, що звикли до практичної праці і ставлять на перший плян утворення національної держави, – усе це, – заявив п. Саліковський, внесе істотні корективи до наших невірних дефектів і в спільний завзятий праці буде дуже користним для загальної справи – утворення й зміцнення української державности»²²⁹.

З привітальними промовама виступили Л. Бачинський, В. Винниченко, С. Петлюра, М. Шаповал,

---

²²⁹ Трибуна. – 1919. – 24 січня.

Л. Цегельський та інші. Голова Директорії В. Винниченко наголосив: «Ми дамо вам, брати-галиччане, степовий, широкий розмах нашої душі, і візьмемо в вас дисципліну, європеїзм, точний аналіз і тоді з нас вийде добра нація. Нехай в даний мент ми й не вдержимося, але те, що ми зробили, не загине». Л. Бачинський підкреслив, що тепер спільними зусиллями «творитимем наше національне життя»²³⁰. Міністр земельних справ УНР М. Шаповал відзначив, що галиччани «не гості наші, а рідні брати. Ми мало працювали, більш приходилось балакати. Зараз, в хвилини з'єднання з вами, будемо пам'ятати, що ми мусимо вкупі працювати для будування єдиного національного фронту». Він висловив сподівання, що буде утворений спільний уряд у Києві, який призначить генерал-губернатора на західні землі й здійснюватиметься єдине спільне командування військом. Цю пропозицію підтримав і С. Вітик. Проте міністр внутрішніх справ УНР О. Мицюк не погодився й піддав її гострій критиці. Тоді член радикальної партії Галичини П. Шекерик-Доників вимагав припинення партійних суперечок і об'єднання всіх політичних сил у боротьбі за національну державність, а Головний Отаман С. Петлюра врешті виголосив тост за успішне ведення боротьби з ворогами української державності. Отже, від самого початку в складному об'єднавчому процесі виникли внутрішні протиріччя та труднощі. Звідси й неоднозначне ставлення до Акту злуки УНР і ЗУНР. Для одних – це лише перший крок на шляху до соборності українських земель. Для інших – формальність, оскільки кожна респу-

---

²³⁰ Україна. –1919. – 24 (11) січня.

бліка зберігала свою окремішність і продовжувала жити власним життям.

Об'єднання українських республік було високо оцінене й на шпальтах тогочасної преси. Станіславський радикальний політичний часопис «Народ» писав, що це був великий день для України. Після багатовікової неволі й розлуки українське населення вустами своїх заступників проголосило злуку Наддністрянщини й Наддніпрянщини в одну Українську Народну Республіку²³¹. Київська «Нова Рада» відзначала, що разом із Галичиною до Великої України приєднуються «цілі кадри вихованої націоналістично і з давнім політичним досвідом інтелігенції, а також і більш, ніж у нас, свідомі народні маси»²³². Оцінюючи факт об'єднання українських республік, редактори сподівалися, що український народ виробить такі умови існування УНР і ЗУНР, які якнайкраще відповідатимуть особливостям усіх частин України «від Кубані до Карпатських полонин Угорської України»²³³. Відомий український політичний діяч С. Єфремов на сторінках «Нової Ради» також високо оцінив злуку українських республік: «Розпанахане од віків, переполовинене тіло національне зробило останній акт до того, щоб зростись не тільки духом – бо це давно вже зроблено, але і в політичних формах. Акт справді історичний. Він завершує довгу нашу попередню історію і zarazом сплочує думки – про те, що має бути»²³⁴.

---

²³¹ Народ. – 1919. – 20 люте.

²³² Нова Рада. – 1919. – 18 (5) січня.

²³³ Там само. – 22 (9) січня.

²³⁴ Там само. – 25 (12) січня.

Ідея соборності висвітлювалася й на шпальтах «України». Мовознавець І. Зілінський вказував, щоб святкування об'єднання УНР і ЗУНР відбувалися не тільки в Галичині, а й на Холмщині, Бессарабії, Криму та Кубані. Доктор Й. Пеленський, який був очевидцем події, у статті «Велике свято єднання й любові» відмічав: «Прийшла нарешті довгождана хвилина торжества всенародного об'єднання розпашаної віками землі, розбитого, обкраденого, осліпленого й закріпощеного навіки українського народу [...] І коли представники обох частин України читали свої грамоти, то здавалося, що то не грамоти письменні, не акти дипломатичні, а просто приречення любовні, присяга шлюбна, котру складали собі Галичина з Дніпром-Славутичем на спільне життя»²³⁵.

Отже, 22 січня відбулася історична подія – УНР і ЗУНР задекларували об'єднання в одну незалежну соборну державу. Наступного дня для визначення форми як центральної, так і місцевої влади скликався Трудовий Конгрес. Початок його роботи внаслідок різних причин довелося змінювати кілька разів, а саме: з 19 січня на 20, потім на 22 і, нарешті, на 23 січня. Навіть час відкриття було перенесено з 14-ї години на пізніше. Трудовий Конгрес мав складатися з 593 членів, із яких 65 представників Галичини, як це було передбачено в «Спеціальній інструкції для виборів на Конгрес трудового народу України». Виборче право надавалося всім громадянам УНР, які досягли 21 року (за винятком тих, кого позбавили права громадянства в судовому порядку і хто служив в українській армії). Однак у Галичині ніяких виборів не

---

²³⁵ Україна. – 1919. – 29 (16) січня; Там само. – 24 (11) січня.

було проведено. Це пояснюється тим, що повідомлення про скликання Конгресу прийшло 13 січня, а вже 19 січня наддністрянські представники мали бути в Києві²³⁶.

Згодом від імені ЗУНР надійшла офіційна заява, що до столиці УНР замість обраних представників направлять лише делегацію, бо пропорція мандатів, наданих західноукраїнській республіці на Трудовий Конгрес, не відповідає кількості жителів на даній території. Галичани вказували, що майбутнє зібрання суперечить європейській системі прямого й рівного виборчого права шляхом таємного голосування, а представники Західної України взагалі не можуть брати в ньому участь без підписання Акту про об'єднання з УНР. 16 січня було затверджено повноваження делегатів – як комісії для переговорів з урядом УНР у справі реалізації ухвали УНРади від 3 січня 1919 р. щодо злуки обох українських республік. Остаточної кількості делегатів у документі не зазначалося²³⁷. Та перебіг наступних подій дозволяє внести в це питання деяку ясність. На нараді в Києві 19 січня 1919 р. представники УНР висловили сподівання, що галицька місія в повному складі (36 осіб) візьме участь у Трудовому Конгресі. Цю пропозицію підтримав Р. Перфецький, однак вона зустріла серйозний спротив серед членів делегації. У результаті обговорення було ухвалено рішення задовольнити прохання Директорії. Отже, можна вважати,

---

²³⁶ Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. – Т. 2. – С.406-412.

²³⁷ Нариси історії Української революції 1917-1921 років. – Кн. 1. – С. 185-186; ЦДАВО України. – Ф. 1429. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 3.

що в роботі Трудового Конгресу взяли участь 36 представників Галичини.

23 січня 1919 р. в міському оперному театрі о 17 годині В. Винниченко урочистою промовою відкрив Конгрес: «Не ми відповідальні за те, що не можна було як слід зібрати всіх представників з цілої соборної України. Але я думаю, що зібралися тут ті, що мають найбільші уповноваження говорити від імені трудового українського народу і вирішити його долю»²³⁸.

Після обрання президії цього представницького зібрання, до складу якої ввійшли делегати із Галичини С. Вітик та Т. Старух, С. Витвицький від імені УНРади зачитав ухвалу Ради про об'єднання, а секретар Конгресу В. Золотчанський – універсал Директорії. Обидва документи присутні слухали стоячи й неодноразово викрикували «Слава!».

По завершенні офіційної частини до делегатів Конгресу з привітальними промовами звернулися ряд політичних діячів. Голова делегації ЗУНР Л. Бачинський відзначив: «Здійснились віковічні мрії, котри ми жили кращі сини українського народу. Такі слова вписала Директорія у свій урочистий універсал, який проголошує з'єднання обох Українських Республік. Утворилась єдина Українська Народна Республіка. Ми, українці Галичини, Буковини й Угорської Русі особливо вітаємо цей момент. Ми чекали цієї хвилини, щоб вона здійснилась, як можна скорше. [...] Просимо прийняти нас з такою щирістю, з якою ми входимо до вас. Ми входимо до вас без всяких розщотів. Природа сама показує разом жити і вмирати (оплески). Ми з'єднуємося з Вами, як рівні з рівними (оплески). Ми з'єд-

---

²³⁸ Україна. – 1919. – 24 (11) січня.

Будівля Оперного театру в Києві, у якій Трудовий Конгрес ухвалив рішення про Злуку УНР і ЗУНР. 1920-ті роки.

нуємось як рідні брати. Гаслом нашим хай буде один за всіх і всі за одного (гучні оплески)». Колишній міністр закордонних справ УНР часів Центральної Ради М. Любинський наголосив, що Україна повинна зберегти нейтралітет, а «самостійною і Соборною Україна може бути тільки тоді, коли вона буде і трудовою республікою»²³⁹. Тому він вбачав необхідність створення ідейного фронту під прапором самостійної соборної трудової Української Народної Республіки. Далі з промовою виступив селянський посол Т. Старух: «Ваші плескання упевняють мене в тім, що з'єднана Соборна Україна повинна жити й розвиватись, що вона буде

---

²³⁹ Робітничая Газета. – 1919. – 26 січня.

таким тілом, якого ніхто не розірве. Ми бажаєм не тільки собі волі, але й другим народам. Тому, чи не нам належить право бути в першій ряду вільних народів? Де ж та сила, яка остановила б ту лавину, що завойовує волю, скидає кайдани неволі для нашого народу (плескання!) Ми прийшли тільки жити з вами одним життям, бо ми довго знали, що таке неволя. Але ми знаємо, що на нас насовується темна сила, яка прагне тримати нас в неволі, але ми будемо оборонятись не на життя, а на смерть»²⁴⁰.

Після виступу Т. Старуха Конгрес майже одногосно ратифікував Акт соборності. Не погодилося з цим кілька делегатів лівого спрямування. На адресу останніх у залі лунали вигуки «зрадники». Свою позицію в кулуарах вони пояснювали через неправомірність проведення виборів до Трудового Конгресу на Київщині й скликання цього представницького зібрання узагалі. Таким чином, Трудовий Конгрес затвердив Акт злуки ЗУНР з УНР, надавши йому формальної легітимації.

На наступних засіданнях головним завданням було визначення основних засад внутрішньої й зовнішньої політики та форми державного устрою новоутвореної держави. З кожного питання на зібранні точилася гостра ідейно-політична боротьба між присутніми фракціями й блоками. Група професора М. Грушевського взагалі вимагала повернення влади до рук Центральної Ради. Представники Бунду піддали критиці політику Директорії. Будь-які пропозиції щодо миру з Радянською Росією й передачі державного управління робітничо-селянським ра-

---

²⁴⁰ Трибуна. – 1919. – 24 січня.

дам супроводжувалися свистом. З'ясувалося, що й Директорія не бажала поступатися своєю владою Трудовому Конгресу.

Селянські депутати напередодні заснували окрему фракцію під назвою «Селянсько-українське демократичне сторонництво» на чолі з Т. Старухом. У його програмному документі передбачалося: узаконення приватної власності; можливість наділення землею лише тих, хто її обробляв; непорушність господарств із загальною площею до 50 моргів і конфіскація за відповідний викуп землі, що перевищувала дану норму. На нарадах фракції були присутні селянські делегати з Наддніпрянщини, які вирішили взяти до уваги дану програму при підготовці аграрної реформи. На засіданні Трудового Конгресу Т. Старух її оприлюднив. Він вимагав узаконення невеликих земельних господарств на правах приватної власності й наполягав на проведенні окремого закону для західноукраїнських земель. За пропозицією Г. Одиця в знак об'єднання УНР і ЗУНР «Спілка» вирішила побудувати селянський дім у Києві²⁴¹. У цілому відносини між західноукраїнськими дипломатами й наддніпрянцями були неоднозначні. Молодші члени делегації ЗУНР активно йшли на контакти, тоді як члени РДС і Президії УНРади намагалися якнайшвидше повернутися додому.

У результаті дискусії 28 січня 1919 р. був ухвалений закон про форму української влади: «З огляду на небезпечний військовий час доручити владу і оборону краю Директорії УНР, яка, доповнена представни-

---

²⁴¹ Нариси історії Української революції 1917-1921 років. – Кн. 2. – С. 188-189.

ком від Наддністрянської України, до слідуючої сесії Трудового Конгресу має бути верховною властю і видавати закони, необхідні для оборони Республіки, причім ці закони передаються на затвердження найближчій сесії Трудового Конгресу»²⁴². Також прийняли резолюцію, за якою влада передавалася до рук Мало-го Конгресу в складі 41 особи, а управління в межах Галичини, Буковини та Угорської України залишали місцевим органам. Тут слід погодитися з авторами «Нарисів історії Української революції 1917-1921 рр.», які вважають, що ухвалені Акт злуки й «Закон про владу» суперечили один іншому. Директорія проголошувалася вищим органом влади республіки, однак її юрисдикція не поширювалася на Західну область, що мала широку автономію²⁴³.

Поряд із цим на Трудовому Конгресі ухвалено й інші важливі для УНР рішення. У прийнятому на засіданні законі наголошувалося на територіальній цілісності УНР: «У відношенню до захватів української території військом держав Антанти, арміями совітськими, польськими, донськими, добровольчеськими та румунськими. Конгрес Трудового Народу України заявляє свій рішучий протест проти замахів на цілість, самостійність і незалежність Української Народної Республіки. Український народ хоче бути нейтральним і в дружніх відносинах з усіма іншими народами, але він не потерпить, щоб яка б не була держава накидала збройною силою свою волю українському

---

²⁴² Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. – Т. 2. – С. 467.

²⁴³ Нариси історії Української революції 1917-1921 років. – Кн. 2. – С. 189.

народові»²⁴⁴. Потім був ухвалений Універсал до українського народу, основні положення якого містилися в згаданому законі, а його читання супроводжувалося неодноразовими оплесками.

Для підготовки законопроектів до наступної сесії Трудового Конгресу УНР передбачалося створити низку комісій: по охороні республіки, земельну, освітню, харчову, бюджетну та закордонних справ. 4 лютого голова Ради Державних Секретарів С. Голубович підтвердив, що уряд ЗОУНР утворив фінансову, харчову й господарську комісії, які спільно з київським урядом вироблять конституційні й законодавчі основи майбутньої Соборної України.

Наступ більшовиків на Київ унеможливив подальше ведення Трудового Конгресу. За попередніми домовленостями засідання були перервані на деякий час, однак їх діяльність так і не відновилась.

Таким чином, проведені заходи не утворили нової держави, а тільки намітили шлях до її заснування. Здійснити це мали Установчі Збори, час і спосіб скликання яких визначав уряд. Як уже зазначалося, ЗУНР стала називатися «Західна Область УНР». Однак, на думку дослідника О. Павлишина, назва ЗОУНР є самоназвою – її було прийнято за ініціативи виключно галицького керівництва, бо в документах Директорії й Ради Народних Міністрів у першій половині 1919 р. таке формулювання не зустрічається²⁴⁵. Наддністрянське керівництво також не подбало про видання від-

---

²⁴⁴ Христюк П. Вказ. праця. – Т. 4. – С. 67.

²⁴⁵ Павлишин О. Об'єднання УНР і ЗУНР: політико-правовий аспект (кінець 1918 р. – перша половина 1919 р.) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2002. – Вип. 37 / 1. – С. 340.

повідного рішення або внесень змін до «Тимчасового основного закону», де вказувалася назва держави «Західно-Українська Народна Республіка».

Гербом ЗОУНР став тризуб замість лева. УНРада отримала формальну змогу впливати на політичне життя Наддніпрянщини через свого представника в Директорії. Навпаки, влада останньої не розповсюджувалася на західноукраїнські землі. Хоч обидві частини й об'єдналися в одне ціле, але кожна продовжувала проводити власний політичний курс. Наддніпрянці вели виснажливу боротьбу з більшовиками, а галичани оборонялися від поляків. Директорія не оголосила війни Польщі, хоча державний секретар М. Лозинський говорив, що вся УНР протистоїть полякам, оскільки останні зайняли західні області Наддніпрянщини.

Незважаючи на суттєві труднощі й помилки, проголошення Акту злуки знаменувало завершення етапу ідеологічної боротьби за єдність українських земель і відкривало перспективи державного будівництва об'єднаної України.

РОЗДІЛ 2. ВІДНОСИНИ УНР І ЗУНР У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1919 РОКУ

Політичні взаємини українських урядів

Здійснення завдань по об'єднанню українських земель вимагало тісної й скоординованої співпраці урядів УНР і ЗОУНР. Однак на перешкоді стала низка зовнішньо- та внутрішньополітичних чинників: Київ захопили більшовики – і наддніпрянська армія змушена була відступати; галичани ж свої зусилля зосередили на боротьбі з поляками; миротворчі місії Антанти не давали бажаних для українців результатів; протиріччя між політичними проводами обох республік поглиблювалися. З формального боку відносини між обома урядами були позначені взаєморозумінням, хоч насправді прогресувала тенденція до їх ускладнення.

Галицька влада не квапилася виконувати ухвалений у Києві Трудовим Конгресом «Закон про владу». Крім того, 9 лютого Рада Державних Секретарів прийняла рішення вимагати для галичан двох місць у складі Директорії й кількох у міністерстві, але реалізувати це не вдалося через незацікавленість наддніпрянської влади.

Врешті відбувається певне зближення в діяльності українських урядів. Починаючи з лютого 1919 р., органи влади ЗУНР почали використовувати назву

«Західна область Української Народної Республіки». Згодом на печатках повітових органів влади Східної Галичини місце лева поступилося тризубу²⁴⁶. Наддністрянців, що перебували на території Великої України, стали залучати до адміністративних і господарських посад УНР. Осіб, що відмовлялися від участі в державній і військовій службі, вважали дезертирами відповідно до наказу С. Петлюри і Є. Петрушевича, надрукованого в «Республіці» 15 лютого²⁴⁷.

18 лютого до Вінниці прибула делегація ЗОУНР у складі О. Бурачинського, В. Темницького й А. Кульчицького, щоб представити Директорії власні вигоди у справах переговорів з Антантою. Під час зустрічі з С. Остапенком дипломати обговорили участь галичан у діяльності уряду УНР і відзначали потребу західноукраїнської області в продуктах харчування. Загалом, дипломати ЗОУНР були задоволені переговорами з Міністерством продовольчих справ УНР з даного питання.

Згодом і С. Петлюра вирішив відвідати Галичину, оскільки передбачався приїзд місії Антанти щодо врегулювання українсько-польського конфлікту. 23 лютого Головного Отамана вітали в Тернополі полковник Г. Стефанів, почесна варта в складі Гуцульської сотні УСС та ударної чети Тернопільського полку ім. С. Петлюри. Наступного дня в Станіславові під звуки «Ще не вмерла Україна» його зустрів С. Голубович. На засіданні уряду С. Петлюра наголошував на потребі зближення принципів господарської діяльності, прискорення ор-

---

²⁴⁶ Нариси історії Української революції 1917-1921 років. – Кн. 2. – С. 190.

²⁴⁷ Республіка. – 1919. – 15 лютого.

ганізації спільних центральних установ²⁴⁸. Він запропонував, щоб до Президії Державного Секретаріату входили уповноважені з кожного міністерства УНР, а галицькі фахівці брали участь у відомствах Ради Народних Міністрів. Крім того, Головний Отаман намагався отримати від уряду ЗОУНР військову допомогу для боротьби з більшовиками. У зв'язку з вирішальними боями проти поляків галицький провід погодився направити лише тисячу новобранців-стрільців. 26 лютого С. Петлюра відвідав Бережани й побував на виставі в Народному домі, а наступного дня зустрівся в Ходорові з Є. Петрушевичем. Незважаючи на невтішні результати переговорів з урядом ЗОУНР і європейськими послами, С. Петлюра в листах висловлював вдячність за теплий прийом президенту Є. Петрушевичу й командувачу УГА М. Омеляновичу-Павленку. Він підкреслював мужність галичан, які в такий складний час знаходили сили для захисту батьківщини, дякував за відвагу воїнам галицької армії й обіцяв, що Директорія допоможе населенню ЗОУНР продуктами харчування. Головний Отаман висловлював сподівання, що спільними зусиллями українці здобудуть повну незалежність і захистять «право нашому народові на волю й землю, а Республіці її тверде світове становище»²⁴⁹.

4 березня 1919 р. Є. Петрушевич подякував С. Петлюру за теплі слова й підкреслив, що воїни УГА братимуть приклад з Головного Отамана й підуть у бій за будь-яким його наказом²⁵⁰. Однак це були тільки

---

²⁴⁸ Павлишин О. Львівщина в добу Західно-Української Народної Республіки (1918–1919). – Львів, 2008. – С. 114.

²⁴⁹ Петлюра С. Статті, листи, документи. – К., 2006. – Т. 4. – С. 241–242.

²⁵⁰ ЦДАВО України. – Ф. 3505. – Оп. 1. – Спр. 36. – Арк. 52зв.

декларації, насправді ж Галицька армія ніколи не виконувала розпорядження С. Петлюри.

Рішенням 10 березня Виділ УНРади призначив Є. Петрушевича представником ЗОУНР у Директорії. Наступного дня до Наддніпрянщини виїхала галицька делегація з метою ознайомлення з політичним і міжнародним становищем та для налагодження адміністративних та фінансових справ. 12 березня 1919 р. Є. Петрушевич увійшов до Директорії як представник Галичини. У Проскурові відбулося перше й останнє засідання Директорії в повному складі. Пізніше даний орган уже ніколи не збирався в такому представництві, бо частина її членів на чолі з С. Петлюрою опинилася в Рівному, а Є. Петрушевич й О. Андрієвський самостійно займалися державними справами в Станіславі.

17 березня 1919 р. для покращення кордонного режиму було вирішено утворити контрольно-пропускні пункти в Радзивилові, Волочиську й Гусятині. Военні перепустки мали право підписувати військовий міністр, Головний Отаман, Начальник штабу Дієвої армії, Начальник Штабу Правобережного фронту й начальники підлеглих йому військових частин. Цивільні особи, яким необхідно їхати до Галичини, повинні звертатися до міністрів, канцелярії Військового міністерства, Штабів Дієвої армії та Правобережного фронту²⁵¹.

27 березня в Ходорові відбулося засідання військових, у якому взяли участь члени Директорії О. Андрієвський і Ф. Швець, президент УНРади Є. Петрушевич, командуючий УГА М. Омелянович-Пав-

---

²⁵¹ ЦДАВО України. – Ф. 3172. – Оп. 5. – Спр. 2. – Арк. 22.

ленко, голова Ради Державних Секретарів С. Голубович та інші. У своїх виступах полковники В. Курманович й М. Капустянський повідомили, що мілітарна ситуація для України покращилася й населення прихильно ставиться до війська. На засіданні ухвалили постанову провести з'їзд українських діячів, що «хотять зєднатися на будову У.Н. Республіки»²⁵². 28 березня Головний Отаман разом з А. Макаренком відвідав дитячий будинок у Бродях. У знак пошани до гостей, діти заспівали їм кілька вітальних пісень. С. Петлюра, зважаючи на теплий прийом, вирішив видати 10 тисяч гривень на потреби дитячих будинків у Бродях і Підкаменю. У розмові з державним повітовим комісаром І. Герасимовичем Головний Отаман запевнив, що найближчими днями республіканське військо здобуде Київ²⁵³. Скоріше це була мрія С. Петлюри, оскільки цього не сталося.

Між тим весною 1919 р. УНР переживала політичну кризу й потребувала зміни уряду. 22 березня незадоволені представники соціалістів утворили Комітет охорони республіки на чолі з колишнім прем'єром В. Чехівським, який запропонував відмовитися від переговорів з Антантою й налагодити зв'язки з радянським урядом України²⁵⁴. Однак через тиждень комітет, не отримавши належної підтримки, ліквідувався. Майже одночасно командир Запорізького корпусу отаман О. Волох перейшов на «радянськільську платформу» й повідомив про це уряд Української Соціаліс-

---

²⁵² Західно-Українська Народна Республіка. Документи і матеріали: в 5 т. – Т. 4. – С. 262.

²⁵³ Република. – 1919. – 5 цвітня.

²⁵⁴ 13 лютого В. Чехівського на посаді прем'єра змінив С. Остапенко.

тичної Радянської Республіки (УСРР), але більшовики відмовилися вести із заколотниками переговори. Під тиском Червоної армії Запорізький корпус перейшов Дністер і був інтернований на румунській території. Хоч Румунія й пропустила українські війська до Галичини, але все військове майно конфіскувала. 27 березня Рада Чотирьох прийняла рішення про евакуацію військ Антанти з Одеси, що ще більше викликало незадоволення політикою правого уряду С. Остапенка.

Представники соціалістів-самостійників, за словами діаспорного історика М. Стахіва, на нарадах у Здолбунові й Рівному в кінці березня вирішили проголосити С. Петлюру диктатором, скасувати Раду Народних Міністрів, а замість неї створити посади керуючих відділами адміністрації. Передбачалося сформуванню дорадчий орган – Військову Раду, до складу якої б входили командири обох армій. Цей проект ухвалили без порозуміння з Є. Петрушевичем, бо він був проти військової диктатури²⁵⁵. С. Петлюра, не бажаючи перевороту згори й, можливо, загострення взаємовідносин з Президентом УНРади, відмовився від запропонованого рішення.

Після переїзду уряду до Рівного С. Петлюра в перші дні квітня поставив перед соціалістичними партіями питання про реорганізацію влади та утворення уряду за участі соціалістів. 5 квітня представники УСДРП і УПСР (центральна течія) висунули свій проект реформування влади: зміна складу Директорії (С. Петлюра, А. Макаренко й по одному представнику від УПСР, УСДРП і ЗОУНР) і рівність усіх її членів; формування Ради Народних Міністрів за згодою цих партій; при-

---

²⁵⁵ Стахів М. Україна в добу Директорії УНР. – Т. 7. – С. 15.

пинення громадянської війни й переговори з державами Антанти за умови визнання самостійності УНР. Головний Отаман погодився з умовами соціалістів і припустив, що варто залучити й представників УПСС до уряду. Наступного дня відбулася урядова нарада за участі соціалістичних партій, де вирішували питання майбутнього складу РНМ і узгодження його програми з лівими і правими партіями²⁵⁶.

9 квітня Директорія видала постанову про відставку уряду С. Остапенка, а С. Петлюра направив соціал-демократу Б. Мартосу телеграму з пропозицією сформуванню нового кабінету міністрів. Слід зазначити, що до його складу ввійшло й кілька представників від ЗОУНР: В. Темницький (міністр закордонних справ), О. Безпалко (міністр праці) й А. Крушельницький (міністр освіти). Причиною такого кроку стала необхідність координації «контактів державної праці для задоволення всіх потреб народу як наддніпрянської так наддністрянської України»²⁵⁷. Однак Є. Петрушевич не приховував свого невдоволення зміною кабінету, бо новий уряд був призначений без узгодження з ним і вимагав дотримання принципу консолідації національних партій.

Отримавши прем'єрську посаду, Б. Мартос видав декларацію до українського народу, у якій також окреслив майбутню політику нового уряду щодо ЗОУНР: «Внаслідок війни ще й досі людність Волині, Поділля, Галичини і Холмщини не змогли відновити свого господарства. Народне правительство України, щоб полег-

---

²⁵⁶ Нариси історії Української революції 1917-1921 років. – Кн. 2. – С. 33-35.

²⁵⁷ ДАЛО. – Ф. 257. – Оп. 1. – Спр. 187. – Арк. 1-2.

шити долю постраждалих від війни, вживатиме всіх заходів для того, щоб допомогти збудуванню хат, дати живий і мертвий інвентар зруйнованим військовою жителям прифронтових місцевостей»²⁵⁸. Насправді, Б. Мартос, будучи прихильником централізації економічного життя УНР, хотів повністю поставити під контроль фінансово-економічну політику ЗОУНР. З цією метою направив ревізійну комісію на чолі з заступником міністра внутрішніх справ Г. Нянчуром, яка повинна слідкувати за діяльністю агентів уряду Директорії, зібрати відомості про дезертирів, отаманів, які вкрали гроші й втекли, і змусити їх повернутися до виконання своїх обов'язків.

Борис Мартос

На території Галичини було дійсно чимало наддніпрянців. За свідченням В. Андрієвського, представника УНР у Галичині, їх можна умовно поділити на три групи: отамани, экс-міністри та працівники, що знаходилися на державній чи військовій службі. Перші їздили по містах, робили ревізії й витрачали величезні кошти, не дивлячись на те, що армія весь час потребувала фінансування²⁵⁹. Міністр внутрішніх

²⁵⁸ Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. – Т. 2. – С. 520.

²⁵⁹ Андрієвський В. З минулого. [У 3 т.]. – Т. 2. – С. 194-196.

справ ЗОУНР І. Макух зазначав, що ці військові жили «на широку стопу». Вони мали «багато грошей і кидали ними по каварнях і по-ресторанах дуже щедро». Крім того, ці «емігранти» були джерелом анархічних настроїв, які завдали великої шкоди військовим частинам²⁶⁰. «Отамани» й «службовці» не хотіли повертатися до праці на Придніпрянщині, бо втомилися й хотіли відпочити. Незадоволені галицьким дрібнобуржуазним укладом экс-міністри УНР створювали різноманітні організації, які підривали політику ЗОУНР. До них належали такі авторитетні діячі, як М. Шаповал та М. Ковалевський. Товариство «Молода Громада» у Станіславові влаштувало зібрання на тему «Підстави української державності» для «покращення співпраці» УНР і ЗОУНР²⁶¹. Лекції на них читали визначні громадсько-політичні діячі М. Шаповал, М. Ковалевський, М. Гольдельман, М. Євшан та В. Пачовський. Через неприйнятні західноукраїнському уряду теми доповідей 25 березня почалися арешти її найактивніших діячів і вислання їх за межі республіки.

13 квітня 1919 р. в наказі Державного Секретаріату військових справ ЗОУНР зазначалося, що серед представників Наддніпрянщини, що відвідують Галичину, зустрічається чимало осіб, які своєю поведінкою негативно впливають на місцеве населення. Усім комендантам наказувалося протягом 48 годин вислати наддніпрянців, що незаконно перебували на території ЗОУНР. На засіданні Ради Народних Міністрів 16 квітня 1919 р. прийняли постанову, у якій зазначалося, що кожен, хто не повернеться до

---

²⁶⁰ Цит. за: *Стахів М.* Україна в добі Директорії УНР. – Т. 6. – С. 198.

²⁶¹ Република. – 1919. – 9 марта.

Наддніпрянщини без поважної причини, буде вважатися дезертиром²⁶².

Варто відзначити, що голова Ради Державних Секретарів С. Голубович критикував діяльність «головноуповноваженого» УНР Р. Трохименка через численні перевірки в повітах і був проти відправлення ревізійної комісії до Галичини, вважаючи це прямим втручанням у внутрішні справи Західної області УНР. Г. Нянчур же наголошував, що Директорія – законна влада для обох частин України, і наддністрияни не повинні чинити опору. На засіданнях РДС 30 квітня, 2 травня та 3 травня були присутні Г. Нянчур і М. Шадлун. Розгорілася дискусія про фінансування Директорією уряду ЗОУНР. М. Шадлун вимагав подання звіту про всі витрати розвідки Ради Державних Секретарів при арешті політичних втікачів із Наддніпрянщини. Проте секретар судових справ О. Бурачинський ще раз наголосив, що лише УНРада вважається законною владою в Східній Галичині до скликання Установчих Зборів, і відповідно до Акту злуки тільки закордонні й військові справи перебувають у віданні спільного керівництва. С. Голубович підкреслив, що РДС є рівноправною із Радою Народних Міністрів УНР і «тому в жадних справах не підлягає правительству східної обл[асті]»²⁶³. На думку П. Бубели, комісія ж посіяла паніку серед тих, кого мала арештувати, і тим ослабила себе. Він радив, аби Г. Нянчур передав свої функції Раді Державних Секретарів. При відмові, уряд ЗОУНР не погоджувався сприяти діяльності контрольної комісії.

---

²⁶² ЦДІАА. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 146. – Арк. 70; ЦДАВО України. – Ф. 1065. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 116.

²⁶³ ДАЛО. – Ф. 257. – Оп. 2. – Спр. 1449. – Арк. 26.

Такі дискусії між урядами виникали протягом усього існування ЗУНР (ЗОУНР), представники якої не вважали себе частиною УНР. 30 травня уряд Б. Мартоса, незважаючи на упередженість у ставленні до галичан, видав звернення до громадян ЗОУНР. У ньому наголошувалося, що саме «роз'єднання розбиває наші військові сили, вносить заколот в наше внутрішнє життя»²⁶⁴. Однак сепаратистські настрої продовжували наростати.

Одним із найсуттєвіших проявів протистояння став виступ 29 квітня 1919 р. в Рівному командувача Північної групи армії УНР отамана В. Оскілка. Він заарештував усіх міністрів на чолі з прем'єром і проголосив себе Головним Отаманом. В. Оскілко вимагав припинення міжпартійної боротьби й усунення соціалістів від влади. У результаті цього С. Петлюру й А. Макаренка він «виключив» зі складу Директорії, а Є. Петрушевичу запропонував стати президентом республіки й прибути до Рівного²⁶⁵. Чи була між ними попередня домовленість, не з'ясовано. Проте отамана не підтримало військо, а виступ був нейтралізований контррозвідкою С. Петлюри. В. Оскілку висунули звинувачення в державній зраді, і він утік до Польщі. Після згаданих подій голова ревізійної комісії Г. Нянчур отримав надзвичайні повноваження. Він мав право заарештовувати й притягати до відповідальності всіх осіб, причетних до подій 29 квітня.

18 травня 1919 р. в умовах політичної кризи УНР представники самостійників-соціалістів, соціалістів-федералістів, демократично-хліборобської пар-

---

²⁶⁴ Український козак. – 1919. – 6 червня.

²⁶⁵ ДАЛО. – Ф. 257. – Оп. 2. – Спр. 1403. – Арк. 1.

тій та Всеукраїнського союзу хліборобів-власників звернулися до Є. Петрушевича з вимогою сформува-ти в районі Збруча Легіон Соборної України на чолі з П. Болбочаном. Через день вони направили РДС листа. У ньому Директорія характеризувалася як орган не здатний до управління, оскільки виконав усі свої завдання. Вони пропонували об'єднатися в одну соборну Україну з центральним урядом, скликати спільну Державну нараду для утворення нової верховної влади в особі спільного Президента й окремих урядів. Крім того, вважали, що необхідно об'єднати військо України під егідою однієї Начальної Команди, до складу якої входитимуть знавці військової справи, незалежно від національності. Українська радикальна партія Галичини також вимагала надати УНРаді влади над всією соборною Україною, а також визнати автономію ЗОУНР, Волині, Кубані, Криму й Бессарабії²⁶⁶. Але в ході польського наступу галицький політичний провід не міг, а, можливо, й не хотів проводити кардинальних змін.

Разом із тим у Галичині діяв опозиційний до УНРади центр – Селянсько-Робітничий Союз (СРС) на чолі з Д. Дем'янчуком та О. Устіяновичем. 1 січня 1919 р. вийшла друком газета СРС «Республіканець», яка з кожним номером все критичніше оцінювала політику уряду ЗОУНР. Спочатку вона закликала провести «аграрну та соціальну реформу», поки «невдоволений народ не вхопиться до боротьби з дотеперішнім ладом», але з березня 1919 р. вже ставила ліворадич-

---

²⁶⁶ Литвин М. Українсько-польська війна 1918-1919 рр. – С. 317; Західно-Українська Народна Республіка. Документи і матеріали: в 5 т. – Т. 3. – Кн. 2. – С. 93-94.

кальні вимоги повалення існуючої влади. Опозиціонери домагалися кількох місць у складі західноукраїнського уряду, однак УНРада не погодилася на це. Хоча деякі побажання СРС були виконані, зокрема, прийнято закон про восьмигодинний робочий день для робітників і про відзначення 1 травня як свята трудового народу. Соціалістичні наддніпрянські партії всіляко підтримували діяльність союзу, оскільки вважали його оплотом у боротьбі з УНРадою. Попри різку критику галицького проводу, лідери СРС відхилили пропозицію М. Шаповала здійснити державний переворот²⁶⁷.

Складна політична й економічна ситуація викликала занепокоєння Головного Отамана. Тому 25 квітня він направив телеграму із Здолбунова до уряду ЗОУНР: «Маю цілком певні повідомлення про неспокій у військах та серед населення на ґрунті незадоволення політикою Державного секретаріату в соціальних питаннях і особливо земельних. Це може скінчитися катастрофою і розвитком більшовизму»²⁶⁸. Зауваження були слухними, бо саме діяльність СРС і його невдоволення політикою існуючого уряду вплинули на Антанту. Велика заслуга в цьому належить і полякам, адже вони представили дії союзу як початок поширення більшовизму в Східній Галичині й добилися направлення в цей регіон армії Ю. Галлера. Неврегульованість стосунків між владними структурами УНР і ЗОУНР негативно позначалася на розвитку Української революції. М. Шаповал писав: «Які могли бути добрі відносини, коли уряд УНР вважався в колах га-

---

²⁶⁷ ЦДАВО України. – Ф. 4453. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 65.

²⁶⁸ ДАЛО. – Ф. 257. – Оп. 1. – Спр. 187. – Арк. 2зв.

лицької дрібної буржуазії і її уряду за большевицький, навіть с-деків і Петлюру націонал-демократи вважали за «большевиків». Що хоч трохи лівіше од буржуазної реакції, то вже отим «революціонерам» з Галичини здавалось большевизмом. На Великій Україні Петрушевич і його прихильники зайняли становище «держави в державі», залишаючи собі у всім «вільну руку»²⁶⁹.

Одночасно з «політичною» телеграмою від С. Петлюри М. Омелянович-Павленко отримав і привітання на честь Великодніх свят в Україні. Головний Отаман через командуючого УГА закликав старшин і козаків до точного й безумовного виконання наказів Головного командування, бо без цього не буде визволення українських земель.

Внутрішня політика обох республік також відрізнялася, а закони не відповідали ідеям соборності України, що підкреслювало недосконалість правових умов об'єднання УНР і ЗУНР. Особливо актуальним для обох республік було вирішення аграрного питання, бо виникла перша неузгодженість у позиціях двох урядів. У Наддніпрянській Україні «Земельний закон» прийняли набагато раніше – 8 січня 1919 р. і він проголошував ліквідацію приватної власності на землю²⁷⁰. Принципово не погоджуючись із такою позицією, західноукраїнський уряд не тільки вирішив підготувати власну аграрну реформу, а й розкритикував перетворення Директорії. Нарешті 14 квітня було прийнято земельний закон для ЗОУНР, що проголошував скасування земельного володіння та наді-

---

²⁶⁹ Шаповал М. Вказ. праця. – С. 150.

²⁷⁰ Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. – Т. 2. – С. 413-417.

лення нею мало- і безземельних селян на засадах приватної власності²⁷¹.

В УНР конфіскації підлягали всі поміщицькі й церковні володіння, тоді як за реформою ЗОУНР лише понад встановлений максимум. Директорія передбачала безкоштовне наділення селян землею, у той час як вирішення цього питання в Галичині відкладалося на невизначений термін до скликання Союму, що мав установити розмір і термін оплати за наділи. До часу поділу під наглядом уряду нею мали управляти обласна, повітові та громадські земельні комісії.

Слід відзначити, що прийнятий аграрний закон на Галичині був надзвичайно прогресивним на той час. Однак обидва документи так і не були реалізовані через зміну дислокації уряду УНР, боротьбу галичан із поляками та їх липневий перехід на територію Наддніпрянщини.

Окрім того, урядом ЗОУНР був прийнятий «Закон про скликання Союму Західно-Української Народної Республіки» (15 квітня 1919 р.)²⁷². Він стосувався лише галицьких земель і не враховував загальних інтересів України. Хоча громадяни Наддніпрянської України мали виборче право на підставі урядового підтвердження їх громадянства й проживання в певній громаді. Український громадський діяч П. Євшан із сумом наголошував, що кордон між обома українськими республіками ще не ліквідований, а тому і є такі протиріччя між урядами обох частин України.

---

²⁷¹ Західно-Українська Народна Республіка. Документи і матеріали: в 5 т. – Т. 2. – С. 348-353.

²⁷² ЦДАА. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 96. – Арк. 16-18зв.

Актами ЗОУНР, які відповідали ідеям соборності, був закон про запровадження в обіг гривень (4 квітня) та про громадянство (8 квітня)²⁷³. Відповідно до останнього кожен громадянин УНР вважався й громадянином ЗОУНР.

Нову українську валюту західноукраїнські політики також не поспішали впроваджувати. Однак брак грошей і проголошення урядом Австрії проведення обміну коронованих асигнацій на штемпельовані приводило до знецінення валюти на території інших держав. Водночас виникла загроза напливу до Галичини нештемпельованої валюти, що й змінило позицію Ради Державних Секретарів²⁷⁴. Хоча на рівні певних територіальних одиниць західноукраїнської республіки гривня була в обігу вже з січня місяця (Самбір, Камінка Струмилова) і лише 4 квітня УНРада ухвалила рішення про її впровадження. Офіційний курс гривні рівнявся одній короні, а один карбованець двом гривням або двом коронам, насправді ж, реальна її вартість була нижчою й дорівнювала 80 сотиків. Населення з недовірою поставилося до нової валюти, оскільки податки в державі платилися коронами, чиновники отримували заробітну плату також у них. Крім того, в обігу ходили лише купюри в 2000, 1000, 500 і 100 грн, а дрібних, необхідних для роздрібної торгівлі, взагалі не було. З часом у західноукраїнських містах почали друкувати гроші менших номіналів: у Станіславові – 5 грн, Золочеві – 5 і 10, Тернополі – 2, 10, 20 і 50, Бродах – 1, 2, 5, 10, і 25. Лише 2 травня було підписано урядо-

---

²⁷³ ЦДІАА. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 96. – Арк. 48; Західно-Українська Народна Республіка. Документи і матеріали: в 5 т. – Т. 2. – С. 335-337.

²⁷⁴ Нове життя. – 1919. – 16 марта.

вий звіт про друк грошових знаків номіналом 1, 5 і 10 гривень, а також 10 і 25 карбованців²⁷⁵.

Отже, незважаючи на впровадження єдиної валюти в обох частинах України про зближення фінансових структур не було й мови. Гривня не стала основною грошовою одиницею в Західній області, а наддністрянське населення продовжувало користуватися австрійськими коронами, яким було більше довіри, ніж українській валюті.

У середині травня конфронтація між українськими урядами посилюється. Унаслідок кількох поразок армії УНР С. Петлюра звернувся з пропозицією до галицького уряду розпочати наступ проти більшовиків, але отримав відмову, адже становище УГА у війні з Польщею було не кращим. Наказ Головного Отамана до Галицької армії взагалі залишився поза увагою, що викликало в нього невдоволення. Це ще раз підкреслило, що УГА не виконувала розпоряджень С. Петлюри. Є. Петрушевич, у свою чергу, не приховував негативного ставлення до Головного Отамана: «Антанта Петлюрі не вірить, вважає його за більшовика і тому не дасть допомоги Україні, доки на чолі армії буде стояти Петлюра... Українська справа загибає від командування Петлюри [...] Йому армія зовсім не вірить. Хай передасть командування досвідченій людині. Хіба мало є людей поважніших, що мають широке довір'я і здатні до керування армією – от хоч би Греків, чи й інші»²⁷⁶. Таким чином, протистояння між політиками

---

²⁷⁵ Гнатишак М. Державні гроші України 1917–1920 років. Ілюстрований історично-іконографічний нарис. – Клівленд, 1974. – С. 60–61.

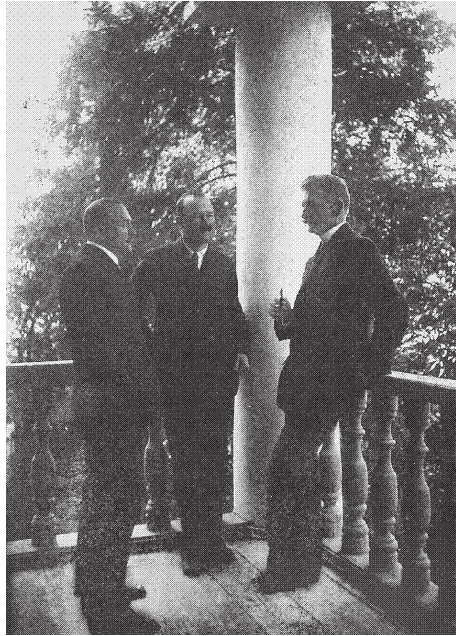
²⁷⁶ Цит. за: Мазепа І. Творена держава. – С. 34.

УНР і ЗУНР (ЗОУНР), а головне між їхніми лідерами набрало особливо виразних форм. Звісно, за таких умов розраховувати на перебіг боротьби за державність було вкрай важко.

Підривало сили українців і протистояння із зовнішніми ворогами. Наприкінці квітня до Львова прибув генерал Ю. Галлер на чолі підготовленої й озброєної Антантою польської армії. Її мали використовувати проти більшовиків, а кинути на боротьбу з українцями. Наприкінці травня уряд ЗОУНР залишив Станіславів і переїхав до Бучача, згодом до Заліщиків, а далі до Чорткова. Директорія евакуювалася з Радзивилова до Красного, а потім Тернополя. 2 червня, втративши Тернопіль, влада УНР перебралася до ст. Богданівка. Лише в результаті вдалого контрнаступу 6 червня наддніпрянській владі вдалося повернутися з Галичини до Кам'янця-Подільського.

Зважаючи на катастрофічне становище на фронті в середині травня Головний Отаман віддав наказ про реформування армії за регулярним принципом, адже в Наддніпрянщині діяли численні угруповання отаманів (А. Гулого-Гуленка, І. Гонти, Д. Терпила та інших), які не завжди виконували накази Директорії. За розпорядженням С. Петлюри Дієва армія УНР мала складатися з 11 дивізій, які повинні входити до складу військових груп, кожна з яких виконувала функції окремої армії. Однак в умовах безперервних боїв реформування армії йшло дуже повільно. Таким чином, наддніпрянська влада, на відміну від галичан, що творили регулярні військові сили ще наприкінці 1918 - початку 1919 рр., наважилася на реформування армії через півроку після перемоги в протигетьманському повстанні.

9 червня 1919 р. сталася ще одна важлива подія, яка вплинула на подальший розвиток взаємовідносин УНР і ЗУНР. Перебуваючи в Заліщиках, Є. Петрушевич отримав важливий документ, у якому зазначалося: «З огляду на вагу хвилі й на небезпеку, яка грозить Вітчизні, для скріплення й одностайності державної влади Президія Виділу Укр.[аїнської] Національної Ради Західної Области Української Народної Республіки і Державний Секретаріат

Є. Петрушевич із своїм найближчим оточенням – С. Голубовичем і С. Витвицьким

ріат постановляють отсим надати право виконувати всю військову і цивільну владу, яку доси на основі конституції виконував Виділ Української Національної Ради і Державний Секретаріат д-рови Євгенови Петрушевичу як уповновласненому диктаторові»²⁷⁷. Є. Петрушевич створив уряд Головноуповноваженого Диктатора, який фактично виконував функції міністрів. С. Голубович став головноуповноваженим внутрішніх справ, І. Мирон – шляхів, С. Витвицький – закордонних справ, отаман К. Долежалъ – директором

²⁷⁷ ЦДАВО України. – Ф. 2192. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 13.

військової канцелярії. 10 червня 1919 р. Є. Петрушевич провів зміни в Начальній Команді армії. Генерал М. Омелянович-Павленко був звільнений, а головнокомандувачем призначено генерала О. Грекова.

15 червня від проводу ЗОУНР до уряду УНР надійшло повідомлення про призначення Є. Петрушевича Диктатором. Через день на засіданні Ради Народних Міністрів вирішили викликати Є. Петрушевича для пояснень у цій справі. Оскільки наддніпрянське керівництво вважало, що з припиненням існування УНРади й РДС влада формально перейшла до уряду УНР. Кабінет міністрів 25 червня прийняв постанову про призначення представників урядових органів у Галичині й переведення грошового асигнування через Головне командування армії УНР.

Наддніпрянці звинувачували щойно утворену Диктатуру в нелегітимності прийняття цього рішення, адже за нього мали проголосувати вісім державних секретарів ЗОУНР. Соціал-демократа С. Вітика цікавило, хто може її відкликати²⁷⁸. У відповідь Є. Петрушевич констатував, що, приймаючи Диктатуру, він обумовив її функціонування, а в разі покращення становища Західної області УНР вона буде ліквідована. Виділ і Рада Державних Секретарів продовжують існувати, але їх діяльність «завішена» та «після дотичного закону веде і заступає Президію Виділу У.Н.Ради лише сам президент У.Н.Ради»²⁷⁹.

27 червня 1919 р. С. Петлюра направив телеграму Є. Петрушевичу із запрошенням на засідання Директорії до Кам'янця-Подільського. Диктатор відповів, що

---

²⁷⁸ ЦДАВО України. – Ф. 3933. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 5.

²⁷⁹ Український козак. – 1919. – 27 червня.

Семен Вітик

через становище на фронті й приїзд місії Антанті не може прийти до міста. Він телеграфував: «Якщо лиш мій виїзд стане можливим радо приїду, щоби положити кінець без основним і для обох сторін шкідним непорозумінням»²⁸⁰. Напевно, він не хотів іти на компроміс із С. Петлюрою або ж не виключав свого арешту.

У відповідь на проголошення Є. Петрушевича Диктатором, 4 липня 1919 р. в складі уряду УНР був утворений керівний орган у справах

Галичини. «Відповідно до актів 3 і 22 січня 1919 року про злуку Української Народної Республіки з Галичиною, в складі Міністерства Української Народної Республіки утворити Міністерство Західної Области (Галичини), через яке відбуваються всі урядові зносини з Галичиною». Воно мало складатися з міністра та його помічника й чотирьох департаментів: фінансового, товарообміну, комунікацій та військового постачання. На чолі міністерства став галицький діяч С. Вітик²⁸¹.

У той же час Є. Петрушевича було позбавлено членства в Директорії. Колишній старшина УСС І. Сіяк хотів заарештувати Диктатора. Проти військового

²⁸⁰ ЦДАВО України. – Ф. 2192. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 132.

²⁸¹ Вістник державних законів для всіх земель Української Народної Республіки. – 1919. – 1 серпня. – Вип. 28. – С. 202.

вислали одну з частин ЗОУНР, і він був змушений повернутися до Кам'янця-Подільського. Прибувши до міста, І. Сіяк перейменував «Залізничну Сотню» на «Залізничну дивізію» й переманив до неї галицьку старшинську школу. 23 липня НКГА звернулася до штабу Дієвої армії з вимогою видати І. Сіяка для військового суду як дезертира, однак його було визнано народним героєм і відмовлено у проханні галичан. І. Сіяк, довідавшись про це рішення Ради Народних Міністрів, хотів арештувати ще й все командування НКГА в Кам'янці-Подільському, але цього також не вдалося зробити.

Проголошення Диктатури українським політикумом було сприйняте неоднозначно. Галичани захищали Є. Петрушевича, і цей політичний акт вважали законним. Зокрема, М. Лозинський, аналізуючи постанову від 9 червня, відзначив, що «наука державного права признає стан найвисшої державної конечности, в яким той, хто має владу, має моральне право вийти поза межі закона, коли сього вимагає оборона держави»²⁸². Тому цілком зрозуміло, чому Є. Петрушевич став Диктатором.

Друковане видання УГА «Стрілець» також захищало Є. Петрушевича, стверджуючи, що президент УН-Ради не присвоїв собі владу насильно і не ліквідував РДС, бо саме уряд надав йому таких надзвичайних повноважень відповідно до складного міжнародного становища. «Наш диктатор, – писала газета, – отже є законним повно власником правительства, його повновласть є відклична»²⁸³. Селяни, робітники, інтелі-

---

²⁸² Лозинський М. Вказ. праця. – С. 107.

²⁸³ Стрілець. –1919. – 9 липня.

генція й армія вважали призначення Є. Петрушевича Диктатором єдиним виходом із скрутного становища.

Наддніпрянці, навпаки, звинувачували Є. Петрушевича в антиукраїнській діяльності й узурпації влади, а також наголошували на негативному ставленні населення до диктатури. Фронтowa газета армії «Український козак» вважала, що галичани сприйняли акт проголошення диктатури неохоче й лише успішний наступ на польському фронті став на перешкоді «правдоподібним ексцесам селянських і робітничих мас»²⁸⁴.

І. Мазепа був незадоволений таким ходом подій, констатує, що ніхто з членів Виділу Національної Ради не брав участі в ухваленні такого рішення, і тому акт 9 червня був незаконним. За його словами, через утворення диктатури УНРада перестала виконувати владні функції, а тому вони повинні перейти до Директорії²⁸⁵.

Наддніпрянців підтримували галицькі соціал-демократи. «Вже ні поляки, ні большевики, ні денікінці не були в очах противників Диктатури таким «варягом України» як – галицька Диктатура», – так оцінювали диктаторство Є. Петрушевича їхні лідери С. Вітик і О. Безпалко²⁸⁶. Представники кам'янецького комітету УСДРП підтримували своїх соратників і зазначали: «Диктатура Петрушевича є фарс, який дуже дорого коштує бідній Галичині»²⁸⁷.

---

²⁸⁴ Український козак. – 1919. – 6 червня.

²⁸⁵ Мазепа І. Україна в боротьбі і бурі революцій, 1917-1921. – С. 225-226.

²⁸⁶ Цит. за: Назарук О. Вказ. праця. – С. 238.

²⁸⁷ Визволення. – 1919. – 24 червня.

Таким чином, наддніпрянські діячі та галицькі соціал-демократи негативно оцінили щойно утворену диктатуру Є. Петрушевича. У той же час 7 травня вступив у дію «Закон про зміни в персональному складі Директорії», коли С. Петлюра фактично перебрав на себе диктаторські повноваження. Адже жодна постанова Директорії УНР не ставала чинною без підпису Головного Отамана, що суперечило принципу рівноправності її членів²⁸⁸. А 13 травня постановою Директорії з її складу було усунуто О. Андрієвського.

Варто відзначити, що І. Мазепа й Б. Мартос виступ П. Болбочана, що відбувся на початку червня, пов'язують з Є. Петрушевичем²⁸⁹. Зокрема, Б. Мартос відзначив, що полковник планував поставити лідера ЗОУНР головою Директорії, а себе проголосити Головним Отаманом. Насправді ніякого перевороту не було. П. Болбочану поставили завдання – формування українських частин з військовополонених в Італії. З цією метою він виїхав до Проскурова й чекав подальших вказівок. Керівники Запорізької групи звернулися до інспектора УНР М. Гавришки про повернення його до управління військовим угрупованням. Останній погодився відповідно до законодавства УНР і необхідності зміцнення армії. 9 червня П. Болбочана і М. Гавришка звинуватили у самовільному захопленні влади, а через три дні полковнику винесли вирок – смертна кара. 28 червня його розстріляли на станції Балин.

---

²⁸⁸ Вісник державних законів для всіх земель Української Народної Республіки. – 1919. – 11 липня. – Вип. 22. – С. 153.

²⁸⁹ *Мазепа І.* Україна в огні і бурі революцій, 1917-1921 рр. – С. 205-206; *Мартос Б.* Оскілко й Болбочан. – С. 36.

Отже, перші місяці після об'єднання показали наскільки різними були УНРада й Директорія, хоч Є. Петрушевич і увійшов до складу останньої. Галичани не бажали втручання наддніпрянського уряду у внутрішні справи, уряд УНР ніяким чином не міг встановити власного контролю в Західній області. Через різні історичні умови розвитку, ідеологічні переконання й протилежні зовнішньополітичні орієнтації лідерів республік так і не вдалося налагодити спільну законодавчу діяльність, що відповідала б ідеям соборності. Катастрофічна ситуація на фронтах, проголошення Диктатури Є. Петрушевичем і, як наслідок, створення Міністерства у справі ЗОУНР остаточно погіршили відносини між проводом обох республік.

Економічна, військова й культурна співпраця

Після утворення ЗУНР, задовго до об'єднання України, розпочалася співпраця в економічній і військовій сферах між її частинами. Перші спроби обміну з Наддніпрянщиною східні повіти Галичини здійснили ще в другій половині листопаду 1918 р. У результаті укладання фастівської угоди галицькі делегати обмінялися думками з генералом О. Осецьким щодо потреб їхньої армії, а з Директорією про фінансове становище влади та війська. Було ухвалено видати ЗУНР 500 тис. корон, 150 тисяч пудів збіжжя, 100 тисяч пудів цукру, 5 вагонів тютюну. Західноукраїнська держава, у свою чергу, обіцяла 100 вагонів керосину й 5 вагонів бензину для Наддніпрянщини. Крім того,

РДС вирішила передати Директорії 47 вагонів нафти, що раніше призначалися для гетьманату²⁹⁰.

12 грудня на засіданні західноукраїнського уряду постановили звернутися до Директорії з проханням надіслати до Галичини делегатів для детального обговорення питання товарообміну УНР і ЗУНР²⁹¹. Під час відвідин Києва наприкінці грудня 1918 р. Л. Цегельський зустрівся з В. Винниченком і повідомив, що не вся обіцяна Директорією допомога дійшла до Галичини через грабунки на залізничних шляхах. Також галицький делегат просив замінити вузькоколіїні залізниці в Галичині для покращення сполучення між УНР і ЗУНР. Голова Директорії пообіцяв вирішити ці проблеми.

Згодом Східну Галичину відвідали представники наддніпрянських міністерств для встановлення контролю за розподілом доставленого продовольства та підготовки уніфікації залізничних шляхів. Для налагодження товарообміну між Галичиною й Наддніпрянщиною було призначено «головноуповноваженого з постачання», якого вимагала Рада Державних Секретарів. Ним став Р. Трохименко. Прибувши до ЗУНР, він відзначав, що для харчування місцевого населення необхідно щомісячно 112 вагонів хліба й близько 100 – цукру, а їх не вистачає. Половину продуктів могла б забезпечити сама Наддністряниця, решту необхідно імпортувати²⁹². Взимку продовольче питання в Східній Галичині взагалі постало гостро. Врятував УГА від голоду, за спогадами І. Бобер-

---

²⁹⁰ Archiwum Zakładowe Biblioteki Narodowej w Warszawie (далі – ABN w Warszawie), Archiwum TNSz. – Skrz. 23.XXIV.6. – Ark. 20-20зв.

²⁹¹ Західно-Українська Народна Республіка. Документи і матеріали: в 5 т. – Т. 2. – С. 50.

²⁹² Робітнича газета. – 1919. – 17 січня.

ського, невідомий інтендант з УНР, надіславши шість вагонів продуктів²⁹³.

24 січня 1919 р. Директорія затвердила державний бюджет, проект якого розроблявся ще за П. Скоропадського в 1918 р., відповідно до нього ЗУНР передбачалася допомога в розмірі 6 мільйонів карбованців. Тоді ж Міністерство народного господарства прийняло програму постачання й розподілення продуктів харчування²⁹⁴.

УНР надавала значну фінансову допомогу Галичині. У січні С. Петлюра наказав видати на потреби ЗУНР 1,5 млн крб з коштів Державної скарбниці. 16 січня на «перешивку вузькоколіїних рейкових шляхів Галичини» виділено 5 млн гривень, а постановою РНМ 22 лютого ще 10 млн. Цього ж місяця для галичан через УНРаду було передано 7 млн крб на продовольчі товари. 13 лютого уряд УНР прийняв постанову про асигнування 22 мільйонів гривень для допомоги українським культурним організаціям Галичини. У кінці лютого для держсекретаріату шляхів Галичини виділено 17 мільйонів гривень на експлуатацію залізниць, заготівлю палива й металу. 13 березня 1919 р. Рада Народних Міністрів вирішила передати в розпорядження РДС 80 млн гривень на видачу певним категоріям державних службовців одноразової допомоги у зв'язку з подорожчанням²⁹⁵.

---

²⁹³ *Боберський І.* Вказ. праця. – С. 119.

²⁹⁴ Вісник Української Народної Республіки. – 1919. – 25 січня.

²⁹⁵ Вістник державних законів для всіх земель Української Народної Республіки. – Кам'янець на Поділля, 1919. – 25 липня. – Вип. 26. – С. 191; Там само. – 2 березня. – Вип. 12. – С. 96; Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. – Т.1. – С. 220; ЦДАВО України. – Ф. 1065. – Оп. 1. – Спр. 282. – Арк. 1-4; Там само. – Спр. 281. – Арк. 1; Там само. – Спр. 267. – Арк. 1.

15 березня ухвалено низку законів, які також передбачали фінансову підтримку ЗОУНР. Зокрема, про надання 500 млн гривень на відновлення помешкань і будівель, зруйнованих війною, про одноразове асигнування в розпорядження РДС 120 млн гривень і, починаючи з 1 квітня 1919 р., по 30 млн гривень щомісяця на видачу пайків родинам мобілізованих стрільців²⁹⁶.

За повідомленням газети «Нове життя», станом на 1 березня 1919 р. до Галичини прибуло 123 вагони борошна, 14 – збіжжя, 123 – цукру й 10 – з іншими продуктами. Лише за тиждень з 1 по 8 березня доставлено 262 вагони збіжжя, муки та цукру, з них 76 розділені між повітовими управами, а 168 ще залишалися на залізницях. Наступного тижня з Наддніпрянщини надійшло ще 193 вагони з продуктами харчування²⁹⁷.

З 16 по 23 березня 1919 р. урядом УНР передано «збіжа, муки і цукру 114 вагонів; в магазинах зложено – 84 ваг.[онів], спеціальних військових транспортів пройшло по 23 марта – 181 вагонів. Позаяк до 16 березня населенню передано – 490 ваг.[онів], то загальна кількість ввезених до Галичини харчів ріжного рода досягне – 1168 вагонів або – 11.685.000 клг.»²⁹⁸. Газета «Республіка» зазначила, що до Галичини з Наддніпрянщини на початок квітня

---

²⁹⁶ ЦДАВО України. – Ф. 1065. – Оп. 1. – Спр. 268. – Арк. 1-3; Там само. – Спр. 271. – Арк. 1-2.

²⁹⁷ Нове життя. – 1919. – 5 березня; Там само. – 16 березня; Там само. – 21 березня.

²⁹⁸ Західно-Українська Народна Республіка. Документи і матеріали: в 5 т. – Т. 3. – Кн. 1. – С. 89.

надійшло 1243 вагони продукції. Серед них 730 цукру, 213 борошна, 223 збіжжя й 127 інших харчів²⁹⁹.

Крім того, було асигновано низку цільових розпоряджень: для відродження товариства «Сільський господар» (2 млн гривень), для українського шкільництва й Національного музею у Львові (1 млн гривень) та відкрито кредит у розмірі 40 млн гривень для продовольчих операцій у Галичині, Буковині й Холмщині³⁰⁰. Однак, незважаючи на це, весною митний кордон між республіками так і не був ліквідований.

З наказу Головного Отамана міністру морських справ М. Білінському виділено 11 млн гривень для формування в Коломиї з галичан окремого морського полку³⁰¹. Політик вирішив, що гуцули найбільш придатні до служби на морі, бо живуть серед гір і річок і на них найменше вплинула комуністична ідеологія. Для потреб Галицької армії управлінням начальника постачання впродовж першої половини 1919 р. видано 274 млн 68 тис. гривень. 25 березня прийняли постанову про асигнування 200 тис. гривень Раді Державних Секретарів ЗОУНР на інформаційну просвітню роботу в армії Західного фронту³⁰². За згодою урядів УНР і ЗОУНР до Станіславова й Тернополя було евакуйовано Експедицію заготовок державних папе-

---

²⁹⁹ ЦДАВО України. – Ф. 3505. – Оп. 1. – Спр. 36. – Арк. 113.

³⁰⁰ Вістник державних законів для всіх земель Української Народної Республіки. – Кам'янець на Поділлі, 1919. – 20 серпня. – Вип. 32. – С. 243; Там само. – 27 лютого. – Вип. 11. – С. 83.

³⁰¹ ДАЛО. – Ф. 257. – Оп. 2. – Спр. 1358. – Арк. 10.

³⁰² ЦДАВО України. – Ф. 1065. – Оп. 1. – Спр. 66. – Арк. 3; Вістник державних законів для всіх земель Української Народної Республіки. – Кам'янець на Поділлі, 1919. – 26 серпня. – Вип. 33. – С. 251.

рів і відділ Державного банку зі скарбовими цінностями, що сприяло інтеграції фінансових систем обох республік³⁰³. Однак місцеве населення так і не мало змоги залишати свої вклади в Державному банку. У Галичині з'явилися філії державних і кооперативних товариств, зокрема Центральне інформаційне бюро при Директорії та Дніпросоюз³⁰⁴. ЗОУНР, у свою чергу, також направляла економічну допомогу Наддніпрянщині: станом на 1 березня 1919 р. було вивезено 115 цистерн оливи та нафти³⁰⁵.

Для кращого розуміння реальної вартості наданої УНР допомоги необхідно визначити тогочасну цінову політику, хоча через недостатню інформованість джерел це важко зробити. 15 листопада 1918 р. в розпорядженні Державного Секретаріату військових справ м'ясо (300 г) коштувало 2 корони, бульба (1 кг) – 40 сотиків, кава – 60 сотиків, юшка – 60 сотиків³⁰⁶. І. Боберський у своєму щоденнику відмітив, що з початку Листопадового зриву ціни виросли в декілька разів, і пообідати можна було за 15 корон (борщ, бульбові шніцелі, сирна паляниця, голубці). Він відзначив, що тістечка, які коштували по 8-10 сотиків до польсько-українського протистояння, можна було купити за 2 корони, кілограм карамельок за 100 корон (восени 1918 р. – 30)³⁰⁷. Фактично ціни за 3-4 місяці зросли в п'ять разів.

У 1919 р. інфляція зростала. У Вінниці після прибуття уряду УНР спостерігалася така ж картина: чор-

---

³⁰³ ДАЛО. – Ф. 257. – Оп. 1. – Спр. 1385. – Арк. 5.

³⁰⁴ Република. – 1919. – 20 марта.

³⁰⁵ Нове життя. – 1919. – 5 березня.

³⁰⁶ ЦДАВО України. – Ф. 2192. – Оп. 2. – Спр. 11. – Арк. 2.

³⁰⁷ Боберський І. Вказ. праця. – С. 65, 159, 209.

ний хліб не кращої якості коштував 3 крб за фунт, масло – 30 крб, а варене молоко – 2 крб за склянку³⁰⁸. Постановою від 24 січня уряд визначив ціну цукру за пуд: 240 грн звичайний і 320 грн – рафінад³⁰⁹. У лютому ціни на горілку склали 34 (столова) і 30 (звичайна) гривень за пляшку³¹⁰. 15 квітня Державний Секретаріат внутрішніх справ ЗОУНР встановив максимальні ціни (вказані за центнер) на продукти харчування: пшениця – 500 гривень, жито – 450, овес, ячмінь, гречка – 400, горох – 550, квашена капуста – 200, бульба – 40³¹¹.

Якщо проаналізувати зазначені вище дані, допомога, яка передбачалася Директорією для західноукраїнського уряду, була досить вагомою. Але галичани обурювалися, що УНР надавала значно менші обсяги. Зокрема, про це свідчить С. Голубович: «Коли Українська Державність знаходиться в незвичайно скрутнім положенні, а з трьох боків наступає ворог, придніпрянські брати відмовляють естевенної помочи грошової, до якої первісно зобов'язалися без дальших застережень та умов»³¹². Ці слова зайвий раз підкреслюють усю складність відносин між УНР і ЗОУНР. На жаль, через відсутність відповідних бухгалтерських документів ми не спроможні встановити конкретні розміри допомоги, а ухвалені законопроекти Директорії в умовах громадянської війни й численних грабів могли бути нереалізовані.

---

³⁰⁸ Вісник УНР. – 1919. – 15 лютого.

³⁰⁹ Нова рада. – 1919. – 27 (15) січня.

³¹⁰ Вісник УНР. – 1919. – 12 лютого.

³¹¹ Наддніпрянські вісті. – 1919. – 21 квітня.

³¹² ЦДАВО України. – Ф. 3505. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 260.

Крім фінансової підтримки, ЗОУНР потребувала, насамперед, військової допомоги, однак і тут наддніпрянці не поспішали цього робити. С. Шухевич відзначав, що війська вагаються й «вони вже доволі навоювалися і натерпілися у війні з австріяками, а коли буде проголошена злука, коли козак буде знати, що це все одна й та сама Україна, один край і одна держава, тоді він охоче піде боронити її границь»³¹³. Генерал М. Омелянович-Павленко зазначав, що наддніпрянці не розуміли, чому вони повинні воювати за чужу землю, адже в них своєї вистачає та й поляки їм як брати³¹⁴.

Незважаючи на зазначені труднощі, на початку листопада 1918 р. для допомоги галичанам прибула дивізія отамана А. Долуда³¹⁵. До галицької групи «Самбір» приєднався І-ий Правобережний республіканський полк на чолі з полковником Кравчуком, але вже 8 грудня 1918 р. під Перемишлем підрозділ відмовився воювати. Щоб не деморалізувати галицьке військо, полк був розформований³¹⁶.

У грудні галичани отримали-таки довгоочікуване військово-підкріплення від Наддніпрянщини у вигляді окремої Козятинської піхотної бригади. Її зарахували до складу групи «Наварія» полковника І. Омеляновича-Павленка. 27-28 грудня 1918 р. бригада взяла участь у наступі на місто в напрямку Ставчани – Скнилів, але наразилася на впертий опір поляків і зазнала великих втрат. До того ж багато

---

³¹³ Шухевич С. Споми́ни з української-галицької армії (1918-1920). – Ч. 1. – Львів, 1929. – С. 62.

³¹⁴ Омелянович-Павленко М. Вказ. праця. – С. 123.

³¹⁵ Шухевич С. Вказ. праця. – Ч. 1. – С. 10.

³¹⁶ Солдатенко В., Савчук Б. Вказ. праця. – С. 38.

бійців піддалися на масштабну польську агітацію й відмовлялися воювати. Ця бригада деморалізуюче впливала на хід боротьби за Львів, а перед Різдвяними святами взагалі розійшлася по домівках. Наприкінці 1918 р. був створений Волинський фронт, який займав ділянку між Бугом і Прип'яттю.

У січні 1919 р. до Галичини прибула I-а Дніпровська дивізія, яка в лютому-березні 1919 р. брала участь у Вовчухівській операції й підтримувала частини 3-го галицького корпусу в наступі на Городок. За словами С. Шухевича, вона була ще гірше підготовлена, ніж попередні. Це невелике військово формування не бажало йти на боротьбу в невідомий край, тому й не дивно, що по дорозі більшість воїнів залишила свої підрозділи³¹⁷. Крацим виявився загін імені Гонти, створений у Києві. Хоча й невеликий, але він самовіддано бився спочатку під Львовом, а потім на фронті першого корпусу Галицької армії.

Однією з найбільш боєздатних частин, що прибули з Наддніпрянщини на допомогу галичанам у лютому, була артилерія київських Січових Стрільців, організована полковником Р. Дашкевичем і поділена на два полки. Перший увійшов до складу четвертої бригади, а другий залишився при Начальній Команді Галицької армії. Ці артилерійські частини призводили до значної дезорганізації польських військ і завдавали їм відчутних утрат. Також Директорія надала близько 60 бойових літаків, з яких утворили Літунський полк Галицької армії³¹⁸. У січні Володимиро-

---

³¹⁷ Шухевич С. Вказ. праця. – Ч. 1. – С. 101.

³¹⁸ Верига В. Визвольна боротьба в Україні 1914-1923 рр. – Т. 2. – С. 53.

Літак Галицької армії «Мисливець»

Волинська й Ковельська групи армії УНР розпочали бої з поляками.

А. Крезуб у спогадах писав, що «сотні тисяч гарматних набоїв, велика кількість російських крісів, скорострілів, а побіч цього одежі, санітарного обладнання та медикаментів вже в перших двох місяцях війни (з поляками – Р. Т.) переслала Директорія в розпорядження Начальної Команди і Державного Секретаріату Військових Справ. Попри це одержав Західно-Український Уряд від Директорії кілька мільонів гривень»³¹⁹. Однак, за свідченням історика Л. Шанковського, воєнна допомога УНР була недостатньою для перемоги над Польщею³²⁰.

---

³¹⁹ Крезуб А. Вказ. праця. – С. 113.

³²⁰ Шанковський Л. Українська Галицька Армія. Воєнно-історична студія. – С. 248.

Треба зазначити, що галичани, полонені в роки Першої світової війни росіянами, учасники протигетьманському повстанню, повернувшись назад до Наддністрянщини, втрачали військові звання, набуті на Великій Україні, і продовжували службу у рангах колишньої австрійської армії.

У свою чергу, у грудні 1918 р. уряд ЗУНР на допомогу Директорії вислав тисячу новобранців під командуванням поручика Д. Тихого. Вони були приєднані до Північної групи військ на чолі з отаманом В. Оскілкою.

У Галичині не вистачало і фахівців залізничного сполучення. Через брак кваліфікованих робітників серед місцевого населення, часто поряд із українцями працювали й поляки. Вони робили все можливе, аби зірвати поставки необхідних товарів, ускладнити пересування військових частин. Тому на допомогу галицьким залізничникам Міністерство шляхів УНР відправило наддніпрянських машиністів та залізничників. Для них надійшли телеграфні апарати й дріт. Це значно підвищило рівень обслуговування залізниць³²¹. Водночас стала помітною взаємна недовіра між галичанами й наддніпрянцями, оскільки останні отримували в декілька разів вищу заробітну платню. І це не могло не викликати незадоволення в місцевих робітників.

Отже, відповідно до умов об'єднання УНР зобов'язувалася надавати військову й економічну до-

---

³²¹ Павлишин О. Державне будівництво ЗУНР-ЗОУНР: Проблема національних кадрів // Центральна Рада і український державотворчий процес: Матеріали наукової конференції, 20 березня 1997 р.: У 2-х ч. – К., 1997. – Ч. 1. – С. 100.

помогу галицькому уряду. Дійсно, впродовж першої половини 1919 р. в Наддніпрянщині прийняті численні законопроекти, у яких фігурували величезні суми, що мала отримати Рада Державних Секретарів або громадські й культурні організації ЗОУНР. Зважаючи на незадоволення західних урядовців, можна констатувати, що насправді реальна допомога, що надходила до Східної Галичини, була значно меншою за обіцяну. Військова підтримка також була недостатньою. Директорія після захоплення влади втратила підтримку й не мала достатньо сил для боротьби із своїм ворогом – більшовиками, тому стає цілком зрозуміло, які збройні загопи могли надходити на поміч УГА за таких умов. Лише артилерія та авіація реально посилили Галицьку армію в боротьбі з поляками.

Слід наголосити, що впродовж кінця 1918-1919 рр. поглиблювалася інтеграція між УНР і ЗУНР у сфері культури. 28 січня Трудовий Конгрес створив культурно-освітню комісію із законодавчими та контролюючими функціями в цій галузі, її секретарем обрали галичанина І. Калиновича. 20 лютого комісія в листі до Міністерства освіти УНР наголошувала на необхідності ознайомлення з освітньою справою Галичини й передбачала «всіма силами сприяти зближенню української шкільної молоді усіх земель України, а для того, по змозі в найближчий час організувати в тім чи іншій розмірі подорожі шкільної молоді з України Наддніпрянської до Галичини і навпаки. [...] Також подбати про організацію виставок культурно-просвітнього значіння у Всеукраїнському масштабі»³²². Од-

---

³²² ЦДАВО України. – Ф. 2582. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 41.

нак через складне воєнно-політичне становище обох українських республік, ці заяви фактично залишилися тільки на папері.

Усе ж у березні 1919 р. в Ходорові, у приміщенні місцевого цукрового заводу, за безпосередньої допомоги наддніпрянців відкрили Військово-історичний музей на чолі з О. Благодіром, який займався збиранням документів і матеріалів революційної доби (відозв, фотографій, малюнків, книг, газет, міністерських постанов і розпоряджень)³²³.

Західноукраїнські педагоги разом із наддніпрянськими колегами взяли участь і в розробці концепції створення єдиної національної школи. Важливу роль у цьому відіграв з'їзд учителів середніх і вищих шкіл ЗОУНР, що відбувся 21-22 березня 1919 р. в Станіславові. У прийнятій резолюції наголошувалося: «Школа має бути національна і має не тільки приготувати до студій на університеті, а до життя і праці. Вона має бути вільна від усяких односторонніх впливів держави, церкви, політичних партій і суспільних клас»³²⁴. З цього приводу керуюча департаментом позашкільної й професійної освіти Міністерства народної освіти УНР С. Русова у квітні 1919 р. виступила із закликом «До культурного об'єднання з Галичиною». Вона вважала за необхідне «використати теоретичну свідомість нашого (наддніпрянського – Р.Т.) учительства і практичний досвід галицьких учителів» і «сполучити сили українського учительства». С. Русова пропонувала використовувати галицьку практику створення громадських організацій, «Просвіт», різноманітних професійних шкіл, бібліотек,

---

³²³ Козацький Голос. – 1919. – 3 цвітня.

³²⁴ Република. – 1919. – 26 марта.

товариств «Сокіл» та «Січ», а також організацію національних свят й дуже хотіла об'єднати наддністрянське вчителство з всеукраїнським, щоб забезпечити успішне проведення освітньої реформи в Україні³²⁵. 14 травня до Станіслава прибули працівники Міністерства народної освіти УНР для знайомства з галицьким шкільництвом та підготовки створення єдиної системи освіти³²⁶. У результаті активної співпраці українських педагогів було вироблено «Проект єдиної школи» та «Статут єдиної школи». Таким чином українська влада намагалася реформувати освіту відповідно до європейських зразків, де старшокласники могли обирати навчання відповідно до своїх нахилів і переконань з метою кращої підготовки майбутньої професії.

Важливу роль у формуванні культурної єдності Великої України й Наддністрянщини відіграли галичани легіону Січових Стрільців, які намагалися створити власну театральну професійну трупю. Серед них слід виділити В. Коссака, Є. Коханенка, І. Рубчака й М. Бенцалю³²⁷. Під час гастролей у районі дислокації Третього корпусу УГА театр назвали «Польовий театр Третього галицького корпусу». Гостем «Польового театру» у Стрию був і С. Петлюра, що саме відвідував Галичину у зв'язку з приїздом місії Антанті. Після п'єси він наголосив на важливості ролі армійського театру у формуванні національної свідомості стрільців³²⁸. У Тернополі і Станіславові з успіхом проходили виста-

---

³²⁵ Република. – 1919. – 20 цвітня.

³²⁶ Народ. – 1919. – 15 мая.

³²⁷ Гірняк Й. Спомини. – Нью-Йорк, 1982. – С. 54-55.

³²⁸ Литвин М. Українсько-польська війна 1918-1919 рр. – Львів, 1998. – С. 267.

ви «Київського Товариства акторів» під керівництвом М. Садовського. У Києві працював відомий галичанин Л. Курбас. Популярними в роки Української революції були й мандрівні театри, переважну більшість акторів яких становили галичани.

Великим культурним здобутком у той час було створення Української республіканської капели на чолі з О. Кошицем, яка ставила свої концерти не тільки в Україні,

а й гастролювала по Європі. До її складу входили й галичани М. Чайківський, О. Вахнянин, Ю. Вінцовський, Р. Кирчів, М. Орісік, О. Пеленський, С. Колодіївна, а також О. Копатчук із Буковини³²⁹. Газета «Республіка» високо оцінила утворення даного колективу для формування соборної України: «Ми мусимо зрозуміти, що в найгрізніших часах утисків і гноблення українська пісня являлась стимулом єдності, народньої спільности і живучої бадьорости і їй належить одно з перших місць в історії нашого відродження і в боротьбі за наше національне визволення.

Олександр Кошиць

---

³²⁹ Пеленський О. Світова концертна подорож Української Республіканської капели. Спомини учасника. – Львів, 1933. – С. 165-167.

Поява Української Республіканської Капелі, яка працюватиме теж над зближенням обох Україн – Галицької і Наддніпрянської, над їх з'єдиненням органічним і над витворенням суто української культури – є явищем епохальним, а ідея її заснування є дійсно розумним використанням інтелігентних сил на всіх поприщах наших політичних змагань»³³⁰.

Перші концерти на західноукраїнських землях капела дала в Станіславові 11 і 14 квітня 1919 р., на яких були присутніми представники вищої влади ЗОУНР, член Директорії Ф. Швець, колишній прем'єр-міністр уряду УНР В. Чехівський й інші вихідці з Наддніпрянщини. В. Андрієвський, який довгий час прожив у Галичині, у своїх спогадах писав: «На другім концерті Кошиць дістав від Станіславського Бояна лавровий вінок. Се був щасливий почин: з легкої руки Станіславців Капеля здобула собі лаври від цілої Європи!.. Говорилося палкі промови, похвали і привіти – тоді справді відчувалася кривна звязь і щира приязнь між обома частинами нашого народу. І тут заслуги Капелі були значні»³³¹. Це зайвий раз підкреслювало, що виступи Української республіканської капели, незважаючи на складну воєнно-політичну ситуацію України, проходили з аншлагами.

Поряд виникало багато інших хороших колективів, оркестрів, які рідною музикою намагалися поєднати галичан і наддніпрянців. У обох частинах України із захопленням вітали визначну співачку М. Шекун-Коломийченко та кобзаря В.Ємця, основоположника першої в Україні державної кобзарської капели.

---

³³⁰ Република. – 1919. – 11 квітня.

³³¹ Андрієвський В. Вказ. праця. – Т. 2. – Ч. 2. – С. 254.

Таким чином, у культурній сфері переважали тенденції зближення й інтеграції, про це вказує розроблений законопроект і статут національної школи. Численні театральні й музичні колективи, гастролюючи по всій Україні, возвеличували її єдність. Вони намагалися своїми патріотичними виступами згуртувати населення для боротьби з ворогами. Це свідчило про тяглість традицій існування української культури, на яку не могли вплинути ні жорстока імперська політика в попередні десятиліття, ні складна політична ситуація в роки революції.

Польський чинник у зв'язках між УНР і ЗУНР

Одне з чільних місць у зовнішній політиці українських республік займали взаємовідносини з Польщею, оскільки від їх врегулювання багато в чому залежало майбутнє Західно-Української Народної Республіки. Однак у питанні контактів з Варшавою позиції керівників УНР і ЗУНР діаметрально відрізнялися. Для галичан поляки були першочерговими ворогами в боротьбі за незалежність, для наддніпрянців – одним із можливих союзників у боротьбі з більшовиками. На цьому ґрунті й виникали різноманітні протиріччя між урядами обох республік. Ситуація ускладнювалася не лише підтримкою Польщі Францією, а й окупацією частини території УНР (Західна Волинь, Підляшшя, Холмщина) польськими військами для оборони кордонів.

З метою налагодження мирних стосунків у січні 1919 р. урядом УНР до Польщі була направлена дипло-

матична місія в складі представників партії соціалістів-федералістів О. Карпинського й В. Прокоповича. На думку українського діаспорного історика М. Стахіва, вибір кандидатур на дипломатичні посади у Варшаві «був просто фатальним», оскільки вони не відповідали важливій місії, на яку були делеговані, і не могли протистояти досвідченим дипломатам³³².

Поляки погоджувалися на мир лише за умови анексії Холмщини, Підляшшя й частини Полісся, які й так належали їм, нафтового Дрогобицько-Бориславського басейну й Львова. Проаналізувавши ситуацію, В. Прокопович відправив до Києва телеграму, де вказував, що «є ґрунт для переговорів»³³³. Але, не дочекавшись відповіді, делегація повернулася додому. Не виключено, що телеграму побачив Л. Цегельський, який працював у міністерстві закордонних справ, і сховав її. Він, як галичанин, був противником союзу з Польщею. Отже, і плідної співпраці між поляками та українцями, крім відкриття консульства у Варшаві, спочатку не було. Взагалі, перша дипломатична місія не мала широких повноважень і була швидше направлена для виявлення відношення Польщі до Української Народної Республіки

Тим часом представники Антанти в Україні чинили тиск на уряд УНР. Ще 2 грудня 1918 р. біля Одеси з'явився французький корабель «Мірабо», і через два тижні розпочалася висадка англо-французьких військ. Білогвардійці при підтримці військ Антанти звільнили решту міста від українських військових частин. У січні 1919 р. до міста прибули генерал Ф. д'Ан-

---

³³² Стахів М. Україна в добу Директорії УНР. – Т. 7. – С. 154–155.

³³³ Шевчук С. Вказ. праця. – С. 69.

*Французький патруль на бульварі Фельдмана в Одесі.
Зима 1919 року*

сельм і полковник А. Фрейденберг. На перших порах французи намагалися об'єднати всі протибільшовицькі сили разом і не надавали пріоритетного значення добровольчим військам. Однак поступово позиція представників Антанти ставала дедалі жорстокішою й передбачала її контроль за діяльністю УНР.

2 лютого 1919 р. в Бірзулі відбулося засідання посланців Директорії (С. Остапенко, О. Греков, І. Мазепа, Ф. Штейнгель) із французьким полковником А. Фрейденбергом. Представник Антанти вимагав виключення В. Винниченка, С. Петлюри та О. Андрієвського зі складу Директорії, відставки голови уряду В. Чехівського, скасування земельного закону й підпорядкування армії УНР союзному командуванню³³⁴. В обмін обіцялася військово-технічна допомога. Українці погодитися не могли, оскільки це означало б перетворення УНР на васала Франції. Тому переговори з представни-

³³⁴ ЦДІАЛ. – Ф. 368. – Оп. 1. – Спр. 77. – Арк. 1-4.

ками Антанти в Одесі не принесли бажаних результатів: ні допомоги, ні визнання УНР не отримала.

Для покращення взаємовідносин з Антантою 11 лютого В. Винниченко склав повноваження голови Директорії й передав владу С. Петлюрі. Він залишив посаду, а згодом й Україну під тиском представників Антанти. Через день, 13 лютого, було сформовано новий уряд на чолі з С. Остапенком. За галичанином О. Назаруком залишилися функції керуючого управління преси й пропаганди

Під час переговорів із представниками Антанти в Одесі 21 лютого міністр закордонних справ УНР К. Мацієвич зустрівся з польським посланцем Б. Кутиловським, який висунув свої умови. По-перше, повернути Східну Галичину Польщі; по-друге, дозволити безперешкодний переїзд польських дипломатів до Одеси й змінити внутрішню політику уряду УНР щодо польського населення. К. Мацієвич самостійно такі умови не міг прийняти й запропонував існуючі проблеми вирішувати шляхом переговорів у Варшаві.

Подальший діалог УНР з представниками Антанти також не дав бажаних результатів, оскільки делегати останньої висували старі принизливі вимоги, зокрема усунення з Директорії С. Петлюри й О. Андрієвського. Наддніпрянська влада не могла піти на такі поступки. Отже, можна констатувати, що двомісячний переговорний процес із європейськими посланцями так і не приніс бажаних результатів. Зрештою з'ясувалося, що військові делегати Антанти в Одесі взагалі не мали повноважень для ведення переговорів з представниками УНР з метою визнання республіки й надання їй допомоги.

Для Антанти пріоритетним напрямом східноєвропейської політики вважалося й розв'язання українсько-польського конфлікту. Французький прем'єр Ж. Клемансо був зацікавлений у сильній Польщі, представники якої вели активну антиукраїнську пропаганду в Парижі. Це, на його думку, давало змогу зупинити наступ більшовизму на Європу, а також створити на східних кордонах Німеччини сильну державу для запобігання новій війни.

12 лютого Найвища рада Паризької мирної конференції скликала комісію на чолі з Ж. Камбоном для визначення польських кордонів і невдовзі направила делегацію Ж. Нуленса до Варшави. Власне, місії Антанти наприкінці грудня 1918 – початку 1919 рр., як британські (полковник Г. Вейд), так і американські (полковник Гроувд, лейтенант Фост, член адміністрації допомоги Г. Гувера в Польщі В. Келлог) часто приїздили до Галичини для з'ясування ситуації в краї³³⁵. Польський уряд і населення було проти будь-яких поступок на користь українців, оскільки Східну Галичину вони вважали власною історичною територією.

Для врегулювання українсько-польського протистояння Антанта направила місію на чолі з генералом Ю. Бартелемі. До її складу входили представники Англії – А. Картон де Віярой, США – Р. Лорд, Італії – Стабіле. На перших порах члени делегації не проявляли активності в переговорному процесі. Коли ж розпочалася Вовчухівська наступальна операція УГА й військо-

---

³³⁵ Литвин М. ЗУНР на геополітичній карті Центрально-Східної Європи // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 211.

Місія Антанти у Львові

ва ситуація змінилася на користь українців, 18 лютого їхнє командування отримало телеграму припинити вогонь. Військові були проти цього, оскільки події на фронті розвивалися позитивно, однак віра Є. Петрушевича в справедливість Антанти змусила армію пропустити дипломатів до Львова.

22 лютого делегати прибули до центру Східної Галичини, а наступного дня переїхали до Ходорова, де генерал Ю. Бартелемі у своїй промові наголосив: «Ми – чотири заступники держав Антанти (Англиї, Америки, Франції й Італії) – заявляємо Вам, що 18 лютого звернулися до Вас з вимогою спинити бойові операції для полегшення прибуття нашої місії з Перемишля до Львова. Натомість ви відповіли генеральною битвою на всьому фронті. Ми питаємо вас: це є виклик супроти держав Антанти? Коли ні, то ми ставимо вам негайне домагання: припинити роз-

почату вами генеральну битву»³³⁶. Однак командувач УГА генерал М. Омелянович-Павленко через оперативні обставини відмовився це зробити, бо таке рішення перебувало в компетенції уряду ЗОУНР. Він слушно зауважив, що припинити військові дії мали б і поляки.

Згодом генерал Ю. Бартелемі представив проект ухвали Паризької мирної конференції, що передбачав завершення війни й встановлення демаркаційної лінії, за якою українській армії необхідно було відійти за лінію, що йшла вздовж Бугу, західних кордонів Львівського, Перемишлянського, Бібрського повітів, далі – вздовж р. Стрий. Таким чином, більша частина Східної Галичини відходила до Польщі. Однак українська сторона не могла погодитися на такі принизливі умови й вирішили перенести переговори до Львова.

25 лютого о 6 годині ранку Рада Державних Секретарів наказала припинити всі бойові операції. У цей час українські війська наступали на Львів, а поляки лише займали клин вздовж залізничного шляху Перемишль-Львів. Слід зазначити, що воєнні дії зупинилися тоді, коли становище польської армії було критичним і українці мали надію в скорому часі здобути столицю Східної Галичини. 25 лютого до Львова прибула делегація ЗОУНР у складі О. Бурачинського, С. Витвицького, М. Лозинського, В. Охримовича та інших. Головна дискусія розгорілася навколо демаркаційної лінії Ю. Бартелемі: українці відстоювали

---

³³⁶ Удовиченко О. Україна у війні за державність. Історія організації бойових дій Українських Збройних Сил. 1917–1921. – К., 1995. – С. 86–87.

кордон по річці Сян, а поляки – Берестечко – Перемишляни – Рогатин – Галич – Калуш³³⁷. Ці переговори виявилися безрезультатними.

Тому 28 лютого 1919 р. генерал Ю. Бартелемі представив демаркаційну лінію, за якою майже третина Східної Галичини мала відійти до поляків, включаючи Львів і Дрогобицько-Бориславський нафтовий басейн. Представники Антанти запевняли, що це тимчасовий кордон, а Р. Лорд вказував, що поляки будуть краще ним керувати й більш раціонально використовувати його родовища. Але галичани відмовили, посилаючись на положення Акту злуки, де йшлося про об'єднану українську державу, а місія обіцяла визнання тільки галицької державності. У відповідь на це Ю. Бартелемі констатував, що в разі неприйняття демаркаційної лінії, галичани відповідатимуть перед усією Антантою. Вони будуть воювати не тільки з поляками, армією Ю. Галлера, яку формували у Франції, але й більшовиками, які здобули Київ і наступали на захід. Генерал Ю. Бартелемі закликав прислухатися до делегатів Антанти, бо вони допоможуть визволити українську землю. І тоді Антанта визнає суверенність України.

Про певну заангажованість поглядів Ю. Бартелемі свідчить і той факт, що вже по дорозі до Галичини він заявив американському журналісту Д. Басу, що Польща мусить стати могутньою буферною державою, а спірні територіальні питання з сусідами повинні вирішуватися на її користь³³⁸. Польську ж делегацію ге-

---

³³⁷ Литвин М. ЗУНР на геополітичній карті Центрально-Східної Європи. – С. 214-215.

³³⁸ Стахів М. Західна Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918-1923. – Т. 4. – С. 14.

нерал запевняв, що тимчасова демаркаційна лінія не позбавляє Польщу прав на захоплення всієї Східної Галичини. Власне, це суть його плану врегулювання українсько-польського конфлікту. М. Лозинський підкреслював, що ці вимоги були «одностороннім диктатом, який комісія на основі порозуміння з поляками рішила накинути українцям»³³⁹.

Юзеф Бартелемі

Тим часом, С. Петлюра перебував у Галичині, і дипломатична місія Антанти 27 лютого вирішила зустрітися з ним у Ходорові. Це й не дивно, бо Головний Отаман неодноразово закликав галичан: «Мусите йти на поміч Наддніпрянщині в боротьбі з большевиками, бо грозить небезпека, що харчі, замість до Вас, помандрують до Москви. Злуку з Галичиною зазначили ми реальними речами: доставкою харчів, амуніцією та поверх 100 мільйонами карбованців»³⁴⁰. Тому делегація Антанти сподівалася за допомогою С. Петлюри вмовити уряд ЗОУНР прийняти умови генерала Ю. Бартелемі.

Під час зустрічі з Є. Петрушевичем Головний Отаман висловив віру в єдність українців, за допомогою якої вони здобудуть суверенність. Крім того, С. Пет-

³³⁹ Лозинський М. Вказ. праця. – С. 81.

³⁴⁰ Цит. за: Омелянович-Павленко М. Вказ. праця. – С. 157.

люра радив членам галицької делегації прийняти пропозиції генерала Ю. Бартелемі, бо це відкриє шлях до визнання України в Європі та дасть змогу отримати допомогу амуніцією й військовими товарами для продовження боротьби за незалежність України. Цю позицію він виклав й у листі до генерал-хорунжого М. Удовиченка: «Ознайомившись із ситуацією, я прийшов до висновку, що фронт заломиться, бо Галичина заблокована з усіх боків. Довідавшись, що я прибув в Галичину, антантська комісія у Варшаві приїхала, щоб побачитись зо мною. На чолі з генералом Бартелемі вона приїхала. Комісія пропонувала певну роз'ємчу лінію. Хоч вона й не відповідала інтересам галичан, але я настоював на прийнятті її». На його думку, українці досягли б фактичного визнання України з боку Антанти; отримали б можливість створити бази для підвозу амуніції з Європи; мали б підтримку Європи в боротьбі з більшовиками, але галичани за допомогою М. Омеляновича-Павленка, «який ніколи не орієнтувався в державних справах, – за словами Головного Отамана, – відкинули ці умовини»³⁴¹. Настрої ж галицького стрілецтва висловив С. Шухевич: «Коли б Начальна команда погодилася на пропоновану демаркаційну лінію, то вже тоді було б прийшло на фронті до повної катастрофи. Грозило те, що весь фронт кине кріси і піде домів...»³⁴². А командуєчий УГА М. Омелянович-Павленко, оціню-

---

³⁴¹ Петлюра С. Статті, листи, документи. – Т. 2 – Нью-Йорк, 1979. – С. 520.

³⁴² Цит. за: Сухий О. Михайло Лозинський // Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Уряди. Постаті. – Львів, 2009. – С. 161.

ючи умови генерала Ю. Бартелемі, сказав: «Хай нас розсудить залізо і кров!»³⁴³.

Переговори з місією Ю. Бартелемі завершилися без укладання угоди. Генерал вимагав лише поступок, водночас не давав конкретних обіцянок. У відповідь на його пропозиції РДС направила ноту до держав Антанти, у якій зазначалося, що демаркаційна лінія відповідає політичним бажанням поляків, а половина території ЗОУНР переходить під польську адміністрацію і українська держава буде позбавлена важливого джерела прибутку – Дрогобицько-Бориславського басейну. Уряд ЗОУНР звернувся з проханням до Франції, Англії, США й Італії направити незалежну окрему місію, яка допомогла б вирішити ці питання, оскільки Антанту досі інформували лише поляки. Хоча в цьому є вина й самих українців, які не змогли в Парижі активно просувати свою позицію, бо займалися з'ясуванням стосунків між собою, а не з ворогами.

Таким чином, Є. Петрушевич керувався власними мотивами, бо населення Галичини не зрозуміло б інших дій. Маючи досить велику армію, майже на рівних тримаючись у боротьбі з поляками, він не хотів віддавати Львів і найбагатший промисловий Дрогобицько-Бориславський басейн супротивникові. Така політика галицького керівництва залишила Україну без підтримки держав Антанти в боротьбі з ворогами. Незважаючи на неприйнятну відповідь, при від'їзді С. Петлюра сказав: «Прошу від мене Секретаріят повідомити широкі круги населення Західної Области

---

³⁴³ Цит. за: *Стахів М.* Західна Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918-1923. – Т. 3. – С. 48-49.

УНР, що Соборна Україна й її Влада Директорія – зробить все, аби допомогти населенню Західної Области УНР хлібом та харчами»³⁴⁴.

Повноважний представник ЗОУНР у Чехословаччині С. Смаль-Стоцький 18 березня 1919 р. надіслав листа до Ради Державних Секретарів, у якому відзначив схвальну оцінку галицького рішення американською місією³⁴⁵. Заступник голови української делегації В. Панейко 13 березня телеграмою інформував В. Вільсона про заангажованість поглядів генерала Ю. Бартелемі. А 17 березня 1919 р. отримав відповідь від американського президента, що для вирішення конфлікту той направить спеціальну делегацію. У зв'язку з цим Україна має припинити військові дії.

У результаті успішних операцій УГА на початку березня Львів був повністю оточений. Цей наступ викликав серйозне занепокоєння в керівних колах Антанти. Усе активніше починають лунати пропозиції про якнайшвидше відправлення армії Ю. Галлера до Польщі. З Варшави надійшли чотири звернення, у яких вказувалося, що втрата Львова викличе анархію в краї й посилить там позиції більшовиків і німецьких агентів. Крім того, у звіті генерала Ю. Бартелемі відзначалося, що мирні переговори припинилися через відновлення бойових дій українців, тому для порятунку Польщі, а особливо Львова, він пропонував негайно надіслати військову допомогу, заручитися підтримкою Румунії та заборонити Угорщині постачання амуніції й зброї³⁴⁶.

---

³⁴⁴ Република. – 1919. – 1 марта.

³⁴⁵ ЦДАВО України. – Ф. 3505. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 85-86зв.

³⁴⁶ Литвин М., Науменко К. Вказ. праця. – С. 171,179.

19 березня 1919 р. до М. Омеляновича-Павленка надійшла телеграма з Парижа, підписана В. Вільсоном, Д. Ллойд-Джорджем, Ж. Клемансо й В. Орландо, із пропозицією негайно припинити бойові дії в околицях Львова й залишити вільним сполучення між ним і Перемишлем. Така ж телеграма була відправлена й до генерала Т. Розвадовського, коменданта Львова. У ній зазначалося, що Найвища Рада готова вислухати бажання воюючих сторін щодо територіальних претензій і бути посередником між ними в Парижі. У галичан з'явилася надія на успішне вирішення свого питання, оскільки не йшла мова про «лінію Бартелемі». Польська команда не поспішала з відповіддю, адже військова ситуація змінилася внаслідок успішного контрнаступу їхніх військ проти УГА під Городком.

Все-таки за посередництвом американського генерала Ф. Кернана в Хирові розпочалися переговори. Українську сторону представляли генерал В. Генбачов, підполковник В. Фідлер, майор К. Долежалъ, М. Лозинський та кілька старшин, а з боку Польщі – полковник М. Кулінський, капітан Я. Розвадовський і політичний делегат граф А. Скарбек із групою офіцерів³⁴⁷. Перемир'я не вдалося укласти, бо польська делегація, яка прибула до Хирова 27 березня, вимагала відходу галичан до «лінії Бартелемі». Граф А. Скарбек у приватній розмові повідомив М. Лозинському, що «тоді здавалося, що Львів мусить упасти в Ваші руки; тепер, як знаєте, йому вже ніщо не грозить. Тепер для Вас останній час згодитися на «лінію Бартелемі». Майте на увазі, що ми, предкладаючи Вам таку згоду, йдемо

---

³⁴⁷ ЦДІАЛ. – Ф. 368. – Оп. 1. – Спр. 88. – Арк. 24-25.

проти нашого громадянства, яке готово нас за се укаменувати»³⁴⁸.

Польські дипломати діяли досить активно, запевняючи держави Антанти, що тільки вони спроможні протистояти більшовикам. 4 квітня Сейм прийняв постанову й направив її до Мирної конференції: «Сойм уважає своїм обов'язком заявити, що Українці і Поляки повинні жити в мирі і добрій згоді в Галичині і що треба признати для українського населення певну автономію, не заторкуючи єдності польської держави»³⁴⁹. Фактично, цим актом поляки визначали майбутнє становище Східної Галичини в складі Польщі. Прем'єр І. Падеревський зазначав, що в Галичині є два роди військ: регулярні, під командуванням генерала М. Омеляновича-Павленка, і банди, з якими не можна укладати перемир'я. Повноважний представник Польщі в Парижі Р. Дмовський відзначив, що всі українські війська знаходилися під впливом більшовиків. У такий спосіб Варшава намагалася дискредитувати українців і виправдати свої претензії на Східну Галичину.

5 квітня від імені Директорії та уряду ЗОУНР В. Панейко направив ще одного листа В. Вільсону, в якому засудив дії поляків. Він зазначив, що армія Ю. Галлера докорінно змінить ситуацію в українсько-польському протистоянні³⁵⁰. Тоді за ініціативою президента США до України виїхала американська

---

³⁴⁸ Цит. за: Лозинський М. Вказ. праця. – С. 88.

³⁴⁹ Цит. за: Стахів М. Західна Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918-1923. – Т. 5. – С. 16.

³⁵⁰ ЦДІАЛ. – Ф. 368. – Оп. 1. – Спр. 107. – Арк. 1-2.

військова делегація на чолі з капітанами В. Бахманом і С. Рейслером для уточнення реальності польських тверджень, розгляду скарг українців і примирення їх з поляками. Після зустрічі із членами уряду ЗОУНР і командуванням Галицької армії американська делегація прибула до Рівного для налагодження контактів із представниками наддніпрянського уряду. На нараді їх проінформували, що Директорія й уряд працюють на засадах парламентаризму, а армія структурована й веде війну на основі тактики й стратегії. Однак обіцянки допомогти українцям так і залишилися нездійсненими³⁵¹.

Незважаючи на всі вищеназвані заходи, протистояння між українцями й поляками продовжувалося. Для його вирішення в Парижі створили спеціальну комісію на чолі з генералом Л. Ботою. 12 травня вона запропонувала демаркаційну лінію, за якою УГА мала відійти далеко на схід від зайнятих позицій, однак за галичанами залишала нафтовий Дрогобицький басейн. Українці були готові на такий крок за умови внесення трьох поправок: не обмежувати кількість УГА, передати для зв'язку з Чехословаччиною залізницю Самбір-Сянки, продовжити демаркаційну лінію на північ Галичини. Л. Боти, прочитавши український проект, без жодних аргументів відкинув усі протести опонентів. Така активна діяльність українців у комісії Л. Боти викликала занепокоєння в поляків. 10 травня Т. Розвадовський писав до Варшави: «Наші вороги висунули зараз комбінацію оддання Східної Галичини з нафтовим басейном під заряд Ліги

---

³⁵¹ National Archive and Library of Canada. – MG30, C167. – Vol. 16. – Ph. 20.

Луїс Бота

Націй. Тому треба прискіпити акцію через Самбір на Стрий. Французи затьгнуть питання, доки не дійдете до Стрия (захопите Дрогобицький басейн – Р. Т.)»³⁵². 14 травня поляки розпочали свій наступ по всьому фронту. 24 травня за ініціативи Д. Вітовського галицька делегація звернулася до Л. Боти з пропозицією вислухати ще раз її умови. Але в цьому не було потреби, бо, за його словами, українською

проблемою вже займалася Найвища рада.

У той час порозумітися й укласти угоду з урядом ЗОУНР намагалися більшовики. Зокрема, 7 травня 1919 р. була направлена телеграма до РДС про перемир'я, де зазначалося: «Робітничо-селянське правительство України відмовляється від воєнних операцій на території східно-галицької республіки при умові, що галицьке правительство припинить всякі ворожі операції проти Совітської України. Пропоную всім послати делегатів для встановлення демарка-

---

³⁵² Цит. за: *Литвин М.* ЗУНР на геополітичній карті Центрально-Східної Європи. – С. 218-219.

ційної лінії»³⁵³. Тому 9 травня була скликана нарада для вирішення подальших дій. Однак позиції присутніх розділилися. О. Безпалко вважав, що не потрібно взагалі давати відповіді, бо це може розбити єдиний український фронт і викликати гнів Антан-ти. Його підтримував С. Голубович. У Л. Цегельського була інша думка: краще мати мир з більшовиками, оскільки поляки не йдуть на компроміс. Б. Мартос пропонував спочатку порозумітися з Директорією, а потім вести переговори з більшовиками. Незважаючи на гострі протиріччя між урядами обох українських республік, галичани не хотіли зраджувати Акту соборності, укладеного в січні 1919 р., розривати з Антантою й відмовили більшовикам. Можливо, певний тиск на західноукраїнський уряд чинила позиція А. Шептицького: «Ніякого контакту, а тим більше єдиного фронту з більшовиками бути не може. Той, хто підтримує цей контакт і прагне утворення єдиного фронту з безбожними більшовиками, – зрадник народу і церкви»³⁵⁴.

Директорія ж вела свою власну політичну гру й намагалася самостійно досягти порозуміння з Польщею. З цією метою було вирішено відправити до Варшави місію Б. Курдиновського. Міністр закордонних справ УНР К. Мацієвич підписав для нього вірчу грамоту, за якою уряд Директорії надав право «вступати в дипломатичні відносини з представниками Польської

---

³⁵³ Цит. за: *Мазена І.* Україна в огні й бурі революції, 1917-1921. – С. 155.

³⁵⁴ Цит. за: *Сухий О.* Михайло Лозинський // Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Уряди. Постаті. – Львів, 2009. – С. 164.

Республіки для обговорення і підписання угод і встановлення зв'язку між Урядом Української Республіки і урядом Польської Республіки»³⁵⁵. Головний Отаман був готовий піти на деякі територіальні поступки Польщі за умови укладання міждержавної угоди. Поляки ж підготували меморандум ще до приїзду Б. Курдиновського до Варшави. У ньому зазначалося, що УНР немає ніяких претензій на частину Східної Галичини, деяких повітів Волинської й Київської губерній. У відповідь Директорії гарантувалося збереження її теперішнього складу й військову допомогу. Угода не виключала участі поляків у майбутньому уряді УНР. Б. Курдиновський підписав заяву 24 травня 1919 р. на невигідних умовах: відмовлявся від Галичини й значної частини Правобережної України. Звісно, що С. Петлюра не міг погодитися на такі великі поступки в умовах існування боєздатної армії УНР.

Цей меморандум негативно відбився на переговорах Мирної конференції, на основі якого поляки роз'яснювали свої «законні» претензії на Східну Галичину. Скандальна місія Б. Курдиновського обурила не лише західноукраїнських політиків, а й діячів УНР, однак вона заклала підвалини для подальших переговорів між УНР і Польщею. Лише наприкінці серпня 1919 р. В. Темницький, котрий з'ясував повноваження Б. Курдиновського, повідомляв листом М. Тишкевича в Парижі: «Висилка Курдиновського відбувалася в умовах зміни кабінету. Мацієвич перебував тоді поза осідком уряду і не був з ним у якомусь зв'язку. Тому про місію Курдиновського не був поінформований ані кабінет, ані Директорія. Сам Мацієвич не прив'язував

---

³⁵⁵ Цит. за: *Стахів М.* Україна в добі Директорії УНР. – Т. 7. – С. 159.

до місії Курдиновського ніякого поважнішого значення, виходячи з того, що Курдиновський має завдання зорієнтуватись у відносинах і не може без згоди уряду заключати які-небудь договори»³⁵⁶. Звісно, було вже пізно, і укладена представником УНР угода негативно позначилася при розгляді питання щодо територіальних претензій поляків на Східну Галичину.

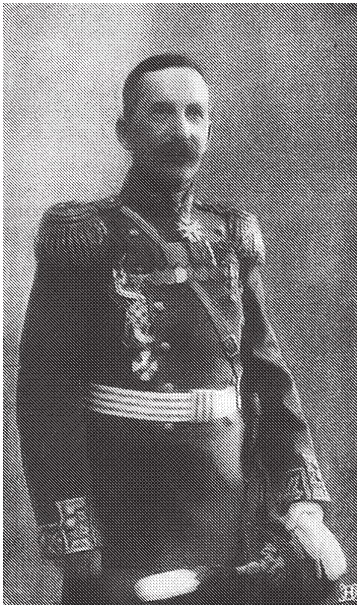
Одночасно з Б. Курдиновським 18 травня 1919 р. уряд УНР таємно від Ради Державних Секретарів направив до Любліна окрему місію на чолі з підполковником П. Левчуком. За вимогою поляків на цю делегацію покладено обов'язок «по можливості, досягнути нейтральність Польщі, визначити демаркаційну лінію і, як поведеться, то опрацювати плян спільних операцій проти більшовиків»³⁵⁷. Проте й ці переговори не дали бажаних результатів, оскільки Варшава продовжувала наполягати на відмові від Східної Галичини. Хоч П. Левчуком і не було підписано жодного неприйняттого для УНР договору, однак поляки вже тоді довідалися про суттєві непорозуміння між урядами УНР і ЗОУНР. Це значно посилило позиції Польщі в подальших переговорах з українцями.

Отже, досягти політичної домовленості уряду УНР із поляками не вдалося, тому С. Петлюра намагався заключити хоча б військову конвенцію. Ще у квітні 1919 р. під тиском більшовицьких військ Головний Отаман вирішив сконцентрувати сили проти одного ворога – Радянської Росії. Тому він просив М. Омеляновича-Павленка ліквідувати протипольський фронт або направити декілька галицьких частин до армії

---

³⁵⁶ ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 280. – Арк. 108.

³⁵⁷ Цит. за: *Капустянський М.* Вказ. праця. – Кн. 1, Ч. 2. – С. 57-58.

Сергій Дельвіг

УНР. Але 11 квітня на військовій нараді в Здолбунові командувач УГА відмовив у проханні. Зважаючи на це, С. Петлюра вирішив іти на контакт із Польщею в односторонньому порядку. Не маючи жодних союзників, представники УНР шукали порятунку за рахунок територіальних поступок полякам у Західній Україні, тобто ЗОУНР.

1 червня 1919 р. було направлено військову делегацію УНР до польського командування на чолі з генералом С. Дельвігом, яка

мала добитися нейтралітету Польщі, визначення демаркаційної лінії й вироблення плану операцій проти більшовиків. До місії приєдналися й деякі галицькі старшини, зокрема полковник К. Слюсарчук, але про ступінь їхніх повноважень відомостей не виявлено. З боку Польщі призначено комісію під проводом генерала Радзівєвського. Переговори були досить складними, бо в залежності від ситуації на фронті змінювалися й вимоги поляків. Українська делегація відстоювала «лінію Бартелемі» й «взагалі намагалася виграти терен для Галицької армії та Уряду, застерігаючи інтереси Соборної України». Польські ж дипломати поставилися прихильно до наддніпрянців і вороже до УГА. Спочатку вони висували проект цілковитого роззброєння

УГА, але, зважаючи на супротив української делегації й відступ польської армії, пішли на деякі поступки³⁵⁸.

За активної участі С. Дельвіга 16 червня був укладений договір між Польщею й УНР без відома керівництва ЗОУНР, а копію направлено до Парижа. За умовами цього договору встановлювалася демаркаційна лінія, так звана «лінія Дельвіга»: Заложці – Серет – Чистилів – Тернопіль – Острів – Лозятин – Золота Липа – Дністер – Незвиска. Через погану інформованість С. Дельвіг нічого не знав про наступ Дієвої армії й взяття Жмеринки, тому згодився на згадані умови. Хоча в тій ситуації можна було вимагати лінії, яка б проходила набагато західніше за існуючу. Є. Петрушевич цього договору не визнав, оскільки той був укладений без його відома. Угода мала вступити в силу 21 червня 1919 р. Однак їй так і не судилося бути реалізованою через Чортківський наступ Галицької армії, хоча поляки, посилаючись на неї, апелювали проти «протиправного» поводження УГА.

У липні з приїздом до Кам'янця-Подільського представника Польщі К. Павлюка відносини між державами відновилися. Він повідомив, що Ю. Пілсудський готовий надати військову допомогу Головному Отаману й сподівається в майбутньому на союз із ним.

Для досягнення порозуміння С. Петлюра відправив до Львова-Дембліна військову місію на чолі з полковником П. Ліпком, а до Варшави дипломатичну делегацію, керівником якої був П. Пилипчук. Вона мала «встановити зносини між Польщею та Україною і з'ясувати ту поміч, яку Польща може надати Укра-

---

³⁵⁸ *Капустянський М.* Вказ. праця. – Кн. 1, Ч. 2. – С. 141-142.

їні для підтримання в боротьбі проти більшовиків», але ці події тільки загострили відносини між УНР і ЗОУНР³⁵⁹.

14 серпня П. Пилипчук зустрівся з польським віце-прем'єром О. Скшинським, який наголосив на продовженні переговорів лише у випадку відмови від претензій українців на Східну Галичину. Схожу думку наступного дня підтвердив І. Падеревський. Нарешті 19 серпня розпочалися офіційні переговори. Польща прагнула зайняти залізничну лінію Броди – Здолбунів – Сарни на Волині, отримати право на вільний в'їзд і виїзд поляків до України й створити спеціальну військову комісію, а українці склали односторонню декларацію, де наголошували на прагненні до тимчасового територіального розмежування по річках Збруч і Турія та гарантуванні національно-культурних свобод. Однак переговори призупинилися – уряд Польщі не вдовольняли поступки, на які йшли українці, і делегація П. Пилипчука повернулася до Кам'янця-Подільського для отримання подальших директив від уряду.

Невдовзі в польській газеті «Kurjer Polski» з'явилося інтерв'ю П. Пилипчука під прикметною назвою «Союз з Польщею за ціну Галичини», у якому український дипломат наголошував: «Уряд, відповідальне представництво і цілий український нарід прагнуть сердечно приятельського співжиття з братньою Польщею». Він відзначив, що відносини між галицьким і наддніпрянським урядом «ніякі, бо уряд і військо галицьке перестали існувати. [Омелянович-] Павленко

---

³⁵⁹ Цит. за: Доценко О. Літопис української революції: Матеріали й документи до історії української революції . – Т. 2. – Кн. 4. – С. 72.

і Петрушевич вже віддавна не беруть участі в політичним життю»³⁶⁰. Поляки телеграфували, що українці зреклися Східної Галичини. Згодом П. Пилипчук направив до польської газети спростування, де виправдовувався, що його слова були неправильно інтерпретовані. Він зазначав, що військо знаходиться під одним командуванням, уряд ЗОУНР перебуває в Кам'янці-Подільському, хоч у наддніпрянські справи не втручається, а справу Східної Галичини має вирішити Антанта³⁶¹. Це дещо зняло напругу у відносинах українських урядів, але варто відмітити, що «Kurier Polski» так його й не надрукував.

Отже, урегулювання відносин із Польщею було одним із пріоритетних завдань для української дипломатії. Водночас знову проявилися цілком різновекторні зовнішньополітичні орієнтації проводу УНР і ЗОУНР. Наддніпрянці готові були піти на територіальні поступки ціною Східної Галичини аби отримати світове визнання й військову допомогу для боротьби з більшовиками, галичани ж розцінювали поляків як загарбників. Можна звинувачувати Є. Петрушевича у зриві переговорів з Ю. Бартелемі, які відкривали шлях до незалежності України. Однак, цілком вірогідно, що Рада Чотирьох таким чином намагалася мирно розв'язати один із великих локальних конфліктів, що виник внаслідок Першої світової війни, а ніякого визнання України могло й не бути. Крім того, західноукраїнський лідер, маючи за спиною майже стотисячну армію, не міг піти на

---

³⁶⁰ Цит. за: Стрілець. – 1919. – 11 вересня.

³⁶¹ Доценко О. Літопис української революції: Матеріали й документи до історії української. – Т. 2. – Кн. 4. – С. 72-73.

такі великі поступки, оскільки його не зрозуміло б населення, що покладало великі надії на визволення західноукраїнських земель з-під іноземного ярма.

Українські делегації на Паризькій мирній конференції

З 18 січня 1919 по 21 січня 1920 рр. з перервами працювала Паризька мирна конференція, головною метою якої було розв'язання повоєнних політичних і територіальних протиріч між державами. Галицький політик М. Лозинський відзначав, що світова спільнота чекала побачити на ній «збір рівноправних делегацій усіх тих дотеперішніх і нових держав, які заінтересовані в заключенні мира і впорядкуванні міжнародних відносин»³⁶². Насправді ж виглядало все зовсім інакше. Учасники зібрання вже з початку роботи були поділені на декілька нерівноправних категорій: головні делегації (Франції, Великобританії, США, Італії, Японії), делегації держав, що вели війну на боці Антанти, делегації нових країн, що виникли внаслідок Першої світової війни (Чехословаччини й Польщі). Німеччину і її колишніх союзників допустили на конференцію лише тоді, коли були вироблені проекти мирних договорів із ними. Окрему групу становили представники нових держав, що виникли на теренах колишньої Російської імперії. Антанта не вважала їх супротивниками, але не визнавала суверенітету.

Найвпливовішими діячами цього зібрання фігурували прем'єри Франції Ж. Клемансо, Англії – Д. Ллойд-

---

³⁶² Лозинський М. Вказ. праця. – С. 113.

Джордж, Італії – В. Орландо та президент США В. Вільсон. Однак ставлення провідних світових політиків до розв'язання української проблеми було неоднозначним. Роль «першої скрипки» належала французькому прем'єру, який домагався відновлення Великої Польщі й входження до неї Східної Галичини. Д. Ллойд-Джордж займав нейтральну позицію відносно подій у Наддністрянщині й виступав проти створення могутньої польської держави, бо був противником посилення влади Франції в східноєвропейському регіоні. У 1918 р. в умовах розпаду Австро-Угорщини він писав: «Українців Східної Галичини і Північної Угорщини належить або визнати як самостійне ціле, або ототожнювати їх з київським урядом незалежно від того, буде цей уряд визнано незалежною державою чи частиною Росії на правах федеративного чи будь-якого іншого принципу»³⁶³. Отже, Д. Ллойд-Джордж не був проти об'єднання українців в одне ціле. Британський посланець на Мирній конференції У. Черчіль підтримував А. Денікіна й виступав за відновлення Великої Росії, тому негативно ставився до будь-якого прояву самостійництва серед українців. Лорд Л. Гардінг заявляв: «Допуск представництва України на конференцію є безпідставним»³⁶⁴.

Президент США В. Вільсон, навпаки, у власних «14 пунктах» висунув гасло національного самовизначення підкорених народів Австро-Угорщини. Представникам Наддніпрянської України жодного права не надавалося. Державний секретар Сполучених Штатів Америки Р. Лянсінг нічого проти українців не мав, однак вва-

---

³⁶³ Цит за: *Берти Л.* За кулисами Антанты: Дневник британского посла в Париже. 1914-1919. – М., Л., 1927. – С. 128.

³⁶⁴ ЦДІАЛ. – Ф. 681. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 3-4.

Велика четвірка (зліва направо) – Д. Ллойд-Джордж, В. Орландо, Ж. Клемансо та В. Вільсон

жав, що вони повинні увійти до складу Російської конфедерації. Американський полковник Гавс був прихильником самостійності України й відзначав, що для даної мети українцям не вистачає союзників. Ж. Клемансо був дуже незадоволений приїздом Президента США до Парижу і в листі до Д. Ллойд-Джорджа писав: «Я не вважаю необхідним приховувати від вас, що вважаю його присутність і небажаним і неможливим»³⁶⁵. Італійці також не виключали самостійності українців, бо хотіли встановити тісніші торговельно-економічні відносини, однак через свій незначний вплив, вони

---

³⁶⁵Цит. за: Дацків І. Дипломатія українських державних утворень. – С. 421.

мали підтримувати провідні держави Антанти. Отже, українським делегатам у Парижі доводилося діяти в складних умовах, бо держави-переможниці в Першій світовій війні були негативно налаштовані проти лідерів УНР.

Учасники зібрання в Парижі не володіли достатньою інформацією про УНР, не були відомі й бажання українців. До того ж ширилися неправдиві й провокативні відомості, а також звинувачення в більшовизмі й германофільстві (після підписання Брестської угоди). Французи й англійці вважали, що українці й росіяни – це одне й теж, бо в них спільні культура, звичаї й мова. Галицька ж справа трактувалася на Мирній конференції окремо від загальноукраїнської, тому Є. Петрушевич особливі надії покладав на підтримку В. Вільсона. Він сподівався на значну допомогу й активність багаточисленної заокеанської діаспори у формуванні політичної лінії президента США.

Українська делегація прибула до столиці Франції дуже пізно й без запрошення. Хоча рішення про її відправку було прийняте Радою Народних Міністрів УНР ще 29 грудня 1918 р., а офіційно затверджене 10 січня спеціальним законом³⁶⁶. Головою призначили Г. Сидоренка, а загальна чисельність представництва на Мирну конференцію становила понад 75 осіб. Велика кількість членів делегації ускладнювала становище українців через розбіжність поглядів її учасників. До Парижу спочатку приїхали тільки голова делегації Г. Сидоренко з секретарем А. Петрушевичем, а решта посланців прибула 17 квітня. Пояснюється це тим, що французький уряд не давав дозволу на в'їзд, і тому

---

³⁶⁶ ЦДАВО України. – Ф. 3603. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 49.

представники УНР змушені були зупинитися у Швейцарії, де провели кілька попередніх нарад. До складу делегації входили Г. Сидоренко (голова), А. Петрушевич (перший секретар), П. Дідушок (секретар), Б. Матюшенко, О. Севрюк, О. Шульгін, А. Марголін, М. Кушнір, Д. Ісаєвич та інші, заступником голови делегації був представник ЗОУНР В. Панейко³⁶⁷. До них приєдналася делегація українців із Північної Америки – О. Мегас та І. Петрушевич, які мали контакти з прем'єр-міністром Канади Р. Боденом, а через нього – з британським прем'єром. Завдяки діяльності діаспорних делегацій В. Вільсон і Д. Ллойд-Джордж не завжди підтримували позиції Ж. Клемансо стосовно зазіхань Польщі на землі Східної Галичини³⁶⁸.

Оцінюючи цей склад, майбутній секретар делегації М. Рудницький зазначав, що «вони приїхали у Париж, як новаки, незнаючи терену праці, позбавлені всяких зв'язків, віруючи, щодо самої «чистоти» справедливої справи...»³⁶⁹. Згодом граф М. Тишкевич, який змінить

Григорій Сидоренко

³⁶⁷ ЦДАВО України. – Ф. 3603. – Оп. 1. – Спр.10. – Арк.30-33.

³⁶⁸ Дацків І. Дипломатія ЗУНР на Паризькій мирній конференції. // УДЖ. – Київ, 2008. – № 5. – С. 125.

³⁶⁹ Цит. за: Соловійова В. Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917-1921 рр. – С. 236.

Василь Панейко

на посаді в Парижі Г. Сидоренка, відзначить, що за рік перебування в столиці Франції українські дипломати нічого не зробили. Вони навіть не спробували вивчити французьку мову. Про розробку єдиної національної ідеї взагалі не думали. Натомість, вони приписували себе до представників певного соціального класу, організації чи групи, яку представляли.

Великий і недосвідчений у веденні міжнародних відносин склад делегації негативно впливав на її діяльність. А. Жук у листі до Л. Цегельського зазначав, що до мирних переговорів треба залучити солідних людей, а також залишити УНРаду й РДС до дефінітивного об'єднання обох держав. Таким чином, автор припускав, що доведеться відвойовувати українську державу від нової російської навали і тоді знадобляться галицькі органи влади. На думку А. Жука, на Паризькій конференції не вистачало В. Липинського, який мав міжнародний дипломатичний досвід і міг допомогти у вирішенні поточних справ³⁷⁰.

Основна мета української делегації полягала у визнанні самостійності Української Народної Республіки.

---

³⁷⁰ Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917-1924 рр.): документи і матеріали. – С. 297; National Archive and Library of Canada. – MG30, C167. – Vol. 13. – Ph. 32.

У Декларації Трудового Конгресу до народів усього світу зазначалося, що українці хочуть миру й будуть творити такий державний устрій, який відповідатиме історичному розвитку.

Взагалі, пізній приїзд делегації до Парижу був одним із прорахунків української зовнішньої політики, оскільки вже 21 січня 1919 р. на Мирній конференції почали розглядати питання територіальної належності Східної Галичини. Наступного дня всім державним утворенням, які боролися за незалежність на території Росії, було повідомлено про необхідність з'явитися 15 лютого 1919 р. на конференцію на Принцевих островах у Мармуровому морі. Представник УНР Г. Сидоренко не мав можливості через поганий зв'язок передати цю інформацію до українського уряду, який уже залишив Київ під натиском Червоних військ. Однак він, як і всі інші голови делегацій, дав згоду на участь у конференції. Але зібрання не відбулося, оскільки провідні європейські діячі й лідери Білого руху були проти присутності на ній більшовиків.

Українці діяли в Парижі без жодної інструкції і це було їх великою помилкою. М. Рудницький згадував: «Кожний мав цифри, дати, дані, «факти» – «в голові» і не диво, що чужинці не раз чули або вичитували на папері щось зовсім інше від ріжних українських делегатів»³⁷¹. Правила, за якими мав працювати апарат закордонної політики, були прийняті на засіданні Ради Державних Секретарів Західної області лише 30 березня 1919 р. в присутності членів Директорії О. Андрієвського, Ф. Швеця, Є. Петрушевича

---

³⁷¹ Дипломатія УНР та Української Держави в документах та спогадах сучасників: У двох томах. – Т. 1. – С. 266.

та членів Ради Народних Міністрів УНР І. Феценка-Чоповського (міністра народного господарства), Д. Симонова (державного контролера) й М. Корчинського (державного секретаря). В інструкції наголошувалося: «Українська Дипломатична Місія для участі в Міровій Конференції в Парижі є спільною для обох частин України і називається: «Делегація З'єдиненої Української Народної Республіки на мировій Конференції в Парижу», та заступає на Конференції цілісність української справи, з тим, що попереднє полагодження справ Західньої Области, її міжнародного визнання і державно-правового становища належить до делегації, яку призначить Державний Секретаріят Західньої Области»³⁷². Фактично ж її називали «Делегація Української Республіки».

Віденському послу ЗОУНР М. Василькові було доручено проінформувати держави світу про об'єднання українських земель. Проте УНР і ЗОУНР могли вести власну закордонну політику, оскільки вирішено, що «до дефінітивного об'єднання обох частин України на Загально-Українських Установчих Зборах подвійність дипломатичного представництва обох сих частин за границею допускається о стільки, о скільки сього вимагають спеціальні інтереси сеї чи іншої частини і там, де се дійсно потрібне (напр.[иклад] в державах, утворених на території бувшої австро-угорської монархії)»³⁷³. Хоч існуючі паралельні дипломатичні представництва повинні були працювати в тісному контакті й спільно вирішувати справи всієї України.

---

³⁷² ЦДАВО України. – Ф. 3603. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 40.

³⁷³ Там само.

Перші звернення української делегації в Парижі виявилися невдалими: 10 лютого про визнання України як незалежної й суверенної держави, 12 лютого про ворожу політику поляків щодо українських земель, а 25 лютого про кордони. В останньому документі наголошувалося на єдності України, оскільки обидві її частини виступають як один суб'єкт міжнародного права. 12 березня українська делегація виголосила ще один протест до голови Паризької мирної конференції з вимогою припинити румунський терор проти буковинців. Та всі документи не мали чіткої політичної концепції й носили суто інформативний характер. Це не викликає подиву, бо українська делегація була зовсім не підготовленою: жодного проекту документів англійською й французькою мовами напередодні поїздки до Парижа вона не склала. І тому важко було схилити на свій бік Раду Чотирьох, від якої залежало майбутнє української державності.

На порядку денному Мирної конференції майже весь час фігурувала справа Західної України, а про Соборну Україну згадувалося лише епізодично. Завдання об'єднаної делегації УНР і ЗОУНР полягало в досягненні прихильності членів Найвищої Ради. Проте українським представникам так і не вдалося повноцінно репрезентувати їхню державну проблему.

У квітні 1919 р. для врегулювання українсько-польських відносин до Парижу прибули заступник державного секретаря закордонних справ М. Лозинський і державний секретар військових справ Д. Вітовський. В. Панейко і його радник С. Томашівський, побачивши назву на їхніх повноваженнях «Західна Область Української Народної Республіки», були дуже незадо-

Дмитро Вітовський

волені. «Ми тут усіх сил докладаємо, щоб переконати Мирову Конференцію, що ми є окрема Західно-Українська (республіка – Р. Т.), а ви тут приходите з тим ідіотизмом», – обурювався С. Томашівський. Представникам Антанти він доводив, що тільки Східна Галичина не є більшовицькою й за допомогою неї можна утворити фронт проти Червоної армії³⁷⁴. М. Лозинський і Д. Вітовський не могли знати про сепаратну політику

В. Панейка й тому, щоб не приймати самостійних рішень, стали тісно співпрацювати з головою делегації Г. Сидоренком.

В. Панейко й С. Томашівський організували окреме галицьке бюро, а для розсилки нот, паперів і пакетів від імені української делегації вони користувалися печаткою, викраденою в секретаря делегації П. Дідушка³⁷⁵. Це була послідовна сепаратистська позиція В. Панейка, яка негативно впливала на успіх української справи в міжнародній політиці. Взагалі, він розіслав 87 нот представникам інших держав³⁷⁶.

³⁷⁴ ЦДАА. – Ф. 361. – Оп. 1. – Спр. 148. – Арк. 6.

³⁷⁵ ЦДАВО України. – Ф. 3695. – Оп. 1. – Спр. 103. – Арк. 12-13.

³⁷⁶ Там само. – Арк. 25-27.

У той же час В. Панейко відмовлявся від спільних із Г. Сидоренком дій у справі Галичини. Варто зауважити, що голова галицької делегації не впустив до свого бюро навіть М. Лозинського. Однак це не заважало йому виступати й від імені об'єднаної української делегації. С. Шелухін з приводу розколу на Мирній конференції зазначав: «Існування у одної делегації двох незалежних бюро я вважаю ненормальним, неправ-

Михайло Лозинський

ним, вимагаючи марних видатків і, можливо, шкідливим для справ українського народу»³⁷⁷.

Відсутність єдності серед делегації негативно позначилася на вирішенні національного питання на Мирній конференції, оскільки часто українські дипломати відстоювали зовсім розбіжні цілі: за самостійність України, за союз з денікінцями й за союз з більшовиками. Був випадок, що до американської делегації надіслали три документи з мапами, у кожній з яких кордони відрізнялися. Крім того, В. Панейко подав до Найвищої Ради проект Статуту для Галичини, де пропонував утворити незалежну галицьку державу під протекторатом Ліги Націй. Делегація УНР довгий

³⁷⁷ ЦДАВО України. – Ф. 3695. – Оп. 1. – Спр. 196. – Арк. 16.

час про це не знала й довідалася лише випадково. В. Панейко повністю заперечував своє відношення до цього документу, і лише секретар А. Петрушевич підтвердив факт його причетності до цієї справи³⁷⁸.

У травні до Парижа прийшла звістка про наступ армії генерала Ю. Галлера на позиції УГА. У зв'язку з цим 21 травня українська делегація подала ноту-протест. У ній закликали Антанту зупинити польську кампанію в Східній Галичині й окупацію краю. Цього ж дня українську делегацію було запрошено на засідання Ради Чотирьох. Г. Сидоренко перед її представниками наголошував на єдності українського народу в одній державі, який бореться із зовнішніми ворогами, а В. Панейко вказував на неправомірне захоплення Галичини польськими військами. Представників Антанти вразило, що галичан на зустріч прийшло на одного більше ніж наддніпрянців, це розбивало ідею про їх сепаратизм. На провокаційне запитання, «з ким хочуть з'єднатися галичани – з Польщею чи з Росією», делегати відповіли, що лише з Великою Україною³⁷⁹. Після цієї зустрічі Найвища Рада заборонила польський наступ проти українців. Такий розвиток подій був невигідний полякам, тому їхній прем'єр І. Падеревський приїхав до Парижа, де чітко назвав причини військових акцій. Він відзначив, що українці самі розпочали наступ і внаслідок цього поляки змушені перейти в контрнаступ, а свою операцію на Волині виправдовував тим, що влада УНР є більшовицькою. Звісно, що

---

³⁷⁸ ЦДІАА. – Ф. 681. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 5зв.; ЦДАВО України. – Ф. 3695. – Оп. 1. – Спр. 103. – Арк. 28; Там само. – Спр. 196. – Арк. 58зв.

³⁷⁹ ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 280. – Арк. 168.

Жорж Клемансо

ця неправдива інформація знижувала й без того низький імідж України в очах світової спільноти.

Наступного дня Ж. Клемансо запросив до себе українську делегацію на аудієнцію, на якій О. Шульгін наполягав на визнанні наддніпрянського уряду й просив допомоги в боротьбі з більшовиками. Однак французький прем'єр відзначив, що не бачить майбутнього української державності на Західній Україні, а С. Петлюра був для нього «майже більшовик».

Ж. Клемансо вже вирішив, що українській державності в Західній Україні буде кінець. Після зустрічі з Ж. Клемансо В. Панейко спробував пояснити неправильну орієнтацію Франції на відновлення Великої Польщі. Він видав меморандум, де обґрунтовував історичну спільність поляків із німцями, указував, що Польща не стане противагою Німеччини. Проте намагання українських делегатів у Парижі повернути на свій бік найвпливовіших європейських політичних діячів не мали успіху³⁸⁰.

У квітні Антанта за Чехословаччиною підтвердила право на окупацію Закарпаття, Північної Буковини – Румунією, 26 травня визнала генерала О. Колчака

³⁸⁰ *Стахів М.* Україна в добі Директорії УНР. – Т. 6. – С. 159-162.

єдиним правителем Росії. У відповідь на це 30 травня українська делегація підготувала протест, у якому наголошувалося, що всі українські території об'єднані в одній державі й влада будь-якого російського уряду не поширюється на українські землі. Заява була не дуже переконливою й тому не могла суттєво вплинути на позицію Антанти. 21 червня М. Лозинський оголосив чергову декларацію, де високо оцінював об'єднання УНР і ЗУНР: «Ми з'єдналися і ми хочемо щоб союзники нас визнали яко державу, щоби вони противились відрізання «сусідніми державами територій, населення которих безперечно є українським»³⁸¹.

В. Панейко, А. Марголін і О. Шульгін також не виключали можливості федерації з небільшовицькою Росією, однак наголошували на визнанні самостійності національних держав, утворених на території колишньої Росії. Крім того, О. Шульгін розумів, що потрібно йти на зближення з Польщею, але не поступатися в справі Галичини. Цей край він вважав необхідним «каменем» при будівництві соборної держави. «Не так нам потрібно з'єднати відразу наші всі етнографічні землі, – відзначав дипломат, – це може прийти з часом, коли ми істнуватимем, але без Галичини я не уявляю собі України»³⁸². Напевно, він розглядав і Галичину у складі федеративної Росії. Водночас М. Лозинський і Д. Вітовський наголошували на необхідності досягнення домовленості з більшовиками. Звісно, така різновекторність дій українських дипломатів не могла підняти престижу УНР в очах

---

³⁸¹ Вісник УНР. – 1919. – 15 лютого

³⁸² ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 1. – Спр. 65. – Арк. 29.

світової спільноти. Хоча в колах Антанти й так стала домінувати думка про відновлення сильної, а не роздробленої Росії. Право на самовизначення українського народу було проігнороване.

25 червня 1919 р. Рада Чотирьох з метою охорони мирного населення Східної Галичини від більшовицьких «банд» уповноважила збройні сили Польської Республіки продовжити свої операції до Збруча. Таким чином, УГА була притиснута до річки³⁸³. Дане рішення показало, що Антанта лише в заявах і деклараціях обіцяла право націям на самовизначення й суверенітет. Довідавшись про це, 11 липня Є. Петрушевич направив до Парижа листа, у якому зазначав, що український народ і його армія до останнього захищатимуть свою державу перед «польським наїздом». Диктатор був проти мандату, даного полякам. Він попередив, що збирається перевести всю армію через Збруч на боротьбу з червоним військом аби довести, що наддністрянський уряд не підтримує більшовицьких ідей³⁸⁴.

Українська делегація в Парижі про рішення Антанти дізналася ще 27 червня. А вже 2 липня 1919 р. оголосила протест, у якому зазначалося, що Найвища Рада в справі Східної Галичини порушує територіальну цілісність України, право її народу на самовизначення й санкціонує факт польської окупації. Підписи під цією заявою поставили майже всі українські дипломати, за виключенням В. Панейка. Він свою відмову пояснив тим, що це повинні робити або президент, або його заступник. Загалом, протест відобра-

---

³⁸³ ЦДІАЛ. – Ф. 368. – Оп. 1. – Спр. 88. – Арк. 48-49.

³⁸⁴ ЦДАВО України. – Ф. 2192. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 122-123.

жав інтереси об'єднаної УНР й розходився з сепаратними поглядами голови галицької делегації. 3 липня Найвища Рада запропонувала створеній підкомісії з польських справ виробити внутрішній статут Східної Галичини. Українці також отримали запрошення відправити на неї посланців «урожених і замешканих у сій провінції». Через відмову прийняти наддніпрянських представників, вони не брали участі у її функціонуванні³⁸⁵.

В умовах складного становища УГА й відступу її за Збруч боротьба між українськими делегаціями в Парижі не завершилася. В. Панейко й С. Томашівський продовжували діяти як окреме представництво. Тому 8 липня Рада Народних Міністрів, розглядаючи інформацію про непорозуміння українських дипломатів у столиці Франції, звернулася до С. Вітика з проханням провести спільну нараду «центрального уряду з урядом Галичини» для вирішення цієї проблеми³⁸⁶. Наступного дня РНМ закликала Є. Петрушевича й С. Вітика прибути на спільне засідання з метою обговорення закордонної політики, оскільки «за кордоном досі існують представники як Наддніпрянської, так і Наддністрянської України, які одержують директиви кожний од свого уряду і маючи на увазі необхідність солідарних виступів»³⁸⁷. Та ці заклики не дали бажаних результатів.

11 липня українська делегація отримала чергове повідомлення про ухвалу Найвищої Ради, у якій польський уряд уповноважили завести в Східній Галичині

---

³⁸⁵ ЦДАВО України. – Ф. 3695. – Оп. 1. – Спр. 104. – Арк. 7.

³⁸⁶ Там само. – Ф. 1065. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 169зв.

³⁸⁷ Там само. – Спр. 16. – Арк. 15.

цивільну управу після того, як край отримає автономію³⁸⁸. Г. Сидоренко висловив протест проти цього рішення, однак як і попередні заяви, він не мав жодних наслідків.

На початку серпня український дипломат А. Галіп здійснив ще одну спробу домогтися визнання незалежності України Антантою. Він передав французькому міністру закордонних справ С. Пішону звернення, яке було прийняте на спільному засіданні Г. Сидоренка, А. Галіпа й М. Лозинського. У ньому наголошувалося, щоб Антанта визнала Директорію єдиною владою над усіма українськими землями й була посередником у розв'язанні питань територіального розходження з Румунією й Чехословаччиною³⁸⁹. С. Пішон зауважив, що дані пропозиції є реальними, але залежать тільки від Ж. Клемансо. Однак у Парижі утвердилася думка про відбудову небільшовицької Росії, тому й дана акція українців залишилася поза увагою.

У липні Г. Сидоренка було звільнено з посади голови делегації через негативні наслідки розгляду українського питання на Мирній конференції в Парижі. На його місце призначили графа М. Тишкевича, вихідця з аристократичної родини, який 20 серпня³⁹⁰ (за іншими даними 28 серпня й навіть у вересні³⁹¹) прибув до столиці Франції й приступив до виконан-

---

³⁸⁸ ЦДАВО України. – Ф. 3603. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 82зв.

³⁸⁹ Там само. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 280. – Арк. 179-180.

³⁹⁰ Там само. – Ф. 3695. – Оп. 1. – Спр. 103. – Арк. 85.

³⁹¹ М. Тишкевич записав, що прибув до Парижу 31 вересня. Відомо, що такого дня в календарі не існує взагалі. – ЦДІАЛ. – Ф. 681. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 9зв.

ня обов'язків. Такі кадрові зміни схвально сприйняли провідні політичні кола Європи.

До свого призначення в Париж М. Тишкевич працював у Ватикані. 25 травня 1919 р. граф вручив Папі Бенедикту XV вірчі грамоти УНР. М. Тишкевич відзначав, що понтифік прихильно ставився до української справи й обіцяв підтримати її на Паризькій мирній конференції через свого представника Б. Челатті³⁹². Зустрічаючись з кардиналом П. Гаспаррі граф заявив, що Східна Галичина є невід'ємною частиною УНР. Український уряд стане на захист прав греко- і римо-католиків. За активної підтримки українського дипломата 16 червня П. Гаспаррі надіслав до С. Петлюри телеграму з фактичним визнанням УНР.

Зайнявши посаду голови паризької делегації, М. Тишкевич домігся, щоб Антанта дала дозвіл на виділення окремих таборів українським військово-полоненим в Італії з подальшим їх вступом до армії С. Петлюри. Дипломат зміг домовитися з французьким промисловцем Боєм про обмін шкіри, лісу, цукру на продовольчі товари³⁹³. Важливим досягненням його діяльності стали зустрічі з маршалом Ф. Фошем та президентами Франції Р. Пуанкаре й П. Дешанелем. Як згадував М. Тишкевич, аудієнція з маршалом відбувалася в дружній атмосфері. Ф. Фош був за те, щоб «самостійність України була визнана». Однак через об'єктивні й суб'єктивні чинники цього не сталося.

---

³⁹² Попенко Я. М. Тишкевич – голова дипломатичної місії у Ватикані // *Україніка Polonica*. – Т. 1 – К., Житомир, 2007. – С. 153.

³⁹³ ЦДАА. – Ф.681. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 10зв.; ЦДАВО України. – Ф. 3603. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 61.

Також графові вдалося покращити зв'язки українського дипломатичного представництва з пресою, як наслідок, шість інтерв'ю М. Тишкевича було надруковано в паризьких газетах³⁹⁴.

Незважаючи на дипломатичні успіхи, нового голову паризької делегації часто звинувачували в пропольській, проросійській чи пронимецькій орієнтації, що шкодило українській справі на Мирній конференції. Але за будь-яких обставин він залишився вірним своєму політичному кредо: «Я не служу Росії, ані Польщі. Я служу Україні, вільній і незалежній, якої волю вибороли нам під час революції наші кращі її сини і яку боронити до останньої хвилини життя є моїм обов'язком»³⁹⁵.

Одночасно поширювалися інтриги серед членів української делегації. М. Тишкевича просили, аби той заборонив приїзд Української капели до Парижу через відсутність коштів, а потім звинуватили його в цьому. Малі засідання зводилися не до вирішення поточних справ, а до взаємних звинувачень у бездіяльності. М. Тишкевич тримався особно: він не відвідував будинку, де відбувалися збори української делегації, а приймав дипломатів у себе в готелі³⁹⁶. Зрозуміло, політики ненавиділи аристократа.

Були й випадки, коли М. Тишкевич давав необачні інтерв'ю французькій пресі. В одному з них він запросив до України католицьких священників для впровадження там церковної унії. Це могла бути вдячність за визнання УНР з боку Папи Римського, хоча за умов громадянської війни в Україні будь-яку унію навряд

---

³⁹⁴ ЦДААЛ. – Ф. 681. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 3.

³⁹⁵ Цит. за: Попенко Я. Вказ. праця. – С. 151.

³⁹⁶ ЦДАВО України. – Ф. 3695. – Оп. 1. – Спр. 101. – Арк. 16.

чи втілили б у життя. М. Лозинський і Б. Матюшенко звинуватили голову делегації в перевищенні службових повноважень. Хоча, не виключено, що це була їхня особиста неприязнь до М. Тишкевича. Перебуваючи в Парижі, граф жив за власні кошти й не взяв для себе жодної копійки державних грошей³⁹⁷.

Варто відзначити діяльність колишнього особистого секретаря гетьмана П. Скоропадського С. Моркотуна, який за допомогою А. Галіпа став членом української делегації й намагався схилити її до федерації з білогвардійцями. Особливо активною була співпраця з В. Панейком і С. Томашівським. У С. Моркотуна виникає ідея створення Українського Національного Комітету, який замінив би всю українську місію в Парижі. Хоча така діяльність і проводилася цілком таємно, але С. Петлюра якимось чином дізнався про це й надіслав листа із заборону українським дипломатам мати будь-які зносини з ним³⁹⁸.

31 липня 1919 р. викрилося функціонування галицького бюро, і С. Шелухін подав звернення на ім'я голови паризької делегації про неприпустимість існування двох дипломатичних незалежних центрів у Парижі. У ході розслідування виявилось, що представники бюро увійшли в таємні відносини з С. Сазоновим, С. Марковим і А. Денікіним. 3 серпня 1919 р. на спеціальному засіданні було прийнято постанову про неправочинне його існування, а отже, і заяви незаконними. Однак галицькі делегати продовжували свою сепаратну діяльність, а С. Шелухін черговий раз звернувся до М. Тишкевича з про-

---

³⁹⁷ ЦДАВО України. – Ф. 3695. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 69.

³⁹⁸ ЦДІАЛ. – Ф. 681. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 14.

ханням не визнавати існування галицького бюро, оскільки В. Панейко й С. Томашівський усе роблять, як окрема «незалежна Делегація незалежної Галицької Республіки»³⁹⁹. Хоча той же С. Шелухін разом з А. Галіпом не виключали союзу з російськими антибільшовицькими силами. 23 серпня галицькі представники подали до Ради Чотирьох Антанти ще одну постанову, в якій вимагали не брати до уваги документи української делегації без підпису В. Панейка, оскільки вони не мають жодної юридичної сили. Про це інші дипломати дізналися лише наприкінці жовтня від французького міністерства закордонних справ. Зрозуміло, що за таких умов українцям важко було сподіватися на справедливе вирішення питання про визнання УНР.

31 жовтня 1919 р. делегація розглянула ноту В. Панейка й С. Томашівського від 23 серпня про позбавлення права виступати об'єднаній місії в Парижі від імені Галичини. У результаті обговорення прийняли постанову, в якій засуджувалася їхня діяльність. Однак галицькі представники їй також не надали належного значення й продовжували відвідувати засідання.

Внутрішня криза української делегації посилювалася й через відсутність чітких вказівок від уряду Директорії. Так на ім'я М. Тишкевича від Міністерства закордонних справ прийшла депеша, в якій вимагали негайного спростування інформації про відмову С. Петлюри від Східної Галичини. Однак реальних вказівок і способів реалізації не було. Як наслідок, українська місія не змогла протидіяти ухвалі від

---

³⁹⁹ ЦДАВО України. – Ф. 3695. – Оп. 1. – Спр. 196. – Арк. 39, 57зв.

20 листопада 1919 р. про надання полякам мандату на управління Галичиною впродовж 25 років⁴⁰⁰.

24 листопада 1919 р. М. Тишкевичем було скликане спеціальне засідання делегації для підписання урядової інструкції про боротьбу за соборну Україну. Підпис поставили і В. Панейко, і С. Томашівський. Та через два дні папери зникли. Тому 30 листопада українська місія прийняла постанову, у якій висловила їм недовір'я, а 1 грудня відмовила в заробітній платні⁴⁰¹.

Представники УНР у зверненні до свого уряду від 8 грудня критикували В. Панейка й С. Томашівського, оскільки вони «ігнорували делегацію УНР і провадили свою працю цілком сепаратно, як в галицькій, так і в загальноукраїнській справі»⁴⁰². Також українські делегати звинуватили С. Томашівського у зраді українському уряду й зв'язках із П. Скоропадським. Підставою були слова галицького політика, що «революція на місці Української Держави поставила Руїну»⁴⁰³. Таким чином, протистояння між дипломатами набрало великих обертів, і вони забули про свої першочергові функції.

Врешті західноукраїнська делегація 16 грудня вийшла зі складу спільної й утворила «Український Національний Комітет», програмою якого передбачалося «з'єднання всіх українських земель під одним спільним місцевим Урядом», а об'єднана Україна мала

---

⁴⁰⁰ ЦДІАЛ. – Ф. 462. – Оп. 1. – Спр. 217. – Арк. 14.

⁴⁰¹ ЦДАВО України. – Ф. 3695. – Оп. 1. – Спр. 103. – Арк. 53-54, 63-64; Там само. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 280. – Арк. 191.

⁴⁰² ЦДАВО України. – Ф. 3603. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 53-54.

⁴⁰³ ЦДІАЛ. – Ф. 368. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 4.

стати частиною єдиної федеративної Росії⁴⁰⁴. За словами В. Панейка й С. Томашівського, цей комітет був єдиним представником інтересів соборної України. До його складу вступив і наддніпрянець В. Цитович.

Отже, протистояння на Паризькій мирній конференції, яке розпочалося ще весною 1919 р., у грудні підійшло до свого логічного завершення. Ставка на М. Тишкевича себе не виправдала. Він не мав у Парижі ніякого дипломатичного успіху. Члени делегації були не задоволені діяльністю голови й просили його замінити. 18 грудня до М. Тишкевича надійшло урядове розпорядження, яке було зачитане на засіданні 26 грудня, про ліквідацію делегації на Мирну конференцію й створення надзвичайної дипломатичної місії УНР у Франції.

Одночасно С. Шелухін, М. Лозинський, М. Кушнір, А. Галіп 22 грудня відправили колективну заяву до уряду УНР, де звинувачували М. Тишкевича в шкідливій для України діяльності. 3 січня 1920 р. дипломати направили чергову ноту, у якій наголошували, що подальше перебування М. Тишкевича в Парижі загрожує інтересам держави, вважаючи голову делегації «ні по його знанням, ні по його переконанням, ні по його відношенням до демократії, до Українського Уряду, до української справи і до чужинців [...] не відповідним для того, щоб бути Головою Делегації на Мирову Конференцію або Шефом Місії в Парижі». Дипломати вимагали включення до новоутвореної місії всіх українських посланців, присутніх у Парижі⁴⁰⁵. Однак

---

⁴⁰⁴ ЦДАВО України. – Ф. 3695. – Оп. 1. – Спр. 103. – Арк. 86-87.

⁴⁰⁵ Там само. – Ф. 3603. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 40-46.

жодного із зазначених вище делегатів до складу нової місії М. Тишкевич так і не включив.

Таким чином, міжнародна дипломатія була одним із важливих напрямків роботи українських політичних діячів у здобутті незалежності. Українці сподівалися на справедливе вирішення цього питання на Мирній конференції в Парижі, але не були туди навіть запрошені. На заваді цьому стали провідні політичні діячі Антанти, які не бачили перспектив незалежності України. Спільна делегація, яка виїхала до столиці Франції самостійно, була занадто велика й недостатньо обізнана з основами міжнародної дипломатії. До того ж з часом почали проявлятися суперечності між галичанами й наддніпрянцями, які базувалися на різниці зовнішньополітичних орієнтирів. Розкол паризької делегації, невміння ґрунтовно представити українську проблему не принесли бажаного успіху – Антанта так і не визнала суверенітету УНР. Однак українці, незважаючи на все, спростували частину стереотипів світової спільноти й змогли представити деякі питання, особливо щодо Східної Галичини, на найвищому світовому форумі.

РОЗДІЛ 3. СПІЛЬНІ ДІЇ УНР І ЗУНР ПО ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Спроба інтеграції військового потенціалу

Кінець весни-початок літа 1919 р. відзначився погіршенням політичної й військової ситуації для українських республік. Широкомасштабний наступ – поляків і більшовиків – змусив Галицьку й Наддніпрянську армії відступати. Переломним моментом у боротьбі Польщі з галичанами став вступ у військові дії армії Ю. Галлера, яка прибула в кінці квітня до Варшави для боротьби з більшовиками й була направлена проти УГА. Генерал, виступаючи перед своїми офіцерами, обумовив мету свого прибуття. «Як птахи з далеких країв прилетіли ми до Вас, щоби в сім місті звити гніздо, – відзначав він, – з якого полетимо далі на схід, щоб там означити границі нашої держави, де вони мусять бути признані»⁴⁰⁶. У своїх експансіоністських промовах він говорив про створення Польщі «від моря до моря»: «Я не припиню боротьби, поки кордони не простягнуться від Балтійського до Чорного морів»⁴⁰⁷. Було очевидним, що Польща використає ці

---

⁴⁰⁶ Цит. за: Лозинський М. Вказ. праця. – С. 104.

⁴⁰⁷ Цит. за: Західно-Українська Народна Республіка (1918-1923): Історія... – С. 293.

війська для боротьби з українцями.

Державний секретар військових справ В. Курманович радив Галицькій армії відійти в Карпати. Там вона за допомогою Чехословаччини могла б протриматися до повернення українських військовополонених з італійських концтаборів. Однак відхід УГА в Карпати міг призвести до повної ліквідації Дієвої армії УНР під тиском більшовиків.

Юзеф Галлер

Є. Петрушевич не підтримав цю пропозицію.

16 травня армія Ю. Галлера, у результаті наступу на Волині, захопила Луцьк з величезними трофеями, таким чином залишила українські війська без тилу. У кінці травня поляки здобули Тернопіль, а в червні – Волочиськ.

Тим часом, прорвавши оборону військ УНР під Ямполем, більшовики здійснили рейд по тилах, захопили Кременець, Рівне і Здолбунів, а Дієва армія відступала на захід.

Ситуація в галичан була не кращою. Командування Галицької армії вирішило стягнути свої корпуси в

трикутник між річками Збруч і Дністер на лінію Гусятин – Чортків – Бучач – Нижнів, але несподівано 23 травня 1919 р. Румунія висунула Галицькій армії ультиматум, щоб остання вивела свої війська з району Снятин – Коломия, Делятин – Хриплин. Не маючи сил утягуватися у війну ще й з Румунією, галицький уряд мусив згодитися на ці вимоги. У результаті румунські війська протягом 24-25 травня зайняли вищезгадану смугу.

27 травня надзвичайна делегація Ради Державних Секретарів ЗОУНР в Парижі у складі М. Лозинського й Д. Вітовського виголосила протест полякам, які, не виконавши умов перемир'я, розпочали наступ проти УГА. 29 травня 1919 р. направлено ще одну ноту за підписом Г. Сидоренка до Найвищої Ради⁴⁰⁸. У ній зазначалося, що уряд ЗОУНР вірив у можливість обмежитися оборонною війною проти Польщі й віддати свої найкращі війська на допомогу Східній Україні в боротьбі з більшовиками. Адже насправді Західна Україна стала «перегородкою», що не допустила з'єднання російської Червоної армії з угорською. Висловлювалося сподівання, що Рада Чотирьох Антанти визнає за українською республікою кордони відповідно до її етнографічних меж. Однак ці звернення не дали очікуваного результату.

На початку червня, не без впливу С. Петлюри, М. Омеляновича-Павленка, який був не поступливий на переговорах з Ю. Бартелемі в Ходорові, звільнили з посади головнокомандувача УГА, а на його місце призначили генерал-хорунжого О. Грекова. Саме він керував наступом УГА проти поляків. Ця подія ввій-

---

⁴⁰⁸ ЦДАВО України. – Ф. 3603. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 7-10.

шла в історичну літературу під назвою «Чортківська офензива». Найбільшим противником цього удару був С. Петлюра, оскільки сподівався на допомогу галичан у боротьбі з більшовиками, що затиснули Дієву армію на Поділлі. Однак новий командувач УГА, якого підтримали майже всі командири корпусів і бригад, зумів переконати уряд у наступальній операції.

Галицька армія змусила поляків відступати на лінію Нараївка – Дунаїв – Зборів – Оліїв. За два тижні УГА звільнила майже половину території Східної Галичини, що викликало піднесення настрою місцевого українського населення, а до Галичини прибув навіть Ю. Пілсудський. Це свідчило про складність становища польського війська.

Одночасно Чортківський наступ негативно відбився на операціях Наддніпрянської армії. Поляки, атаковані частинами генерала О. Грекова, звільнили лінію Збруча, почали евакуацію Збаража, Тернополя й припинили натиск на більшовиків з боку Радзивилова на Дубно-Кременець. Червоні використали це й почали наступ з північного заходу на Волинську групу армії УНР. Польські війська також перейшли в рішучий контрнаступ. У такій ситуації УГА не залишалося нічого, як відступити в той самий «трикутник», у якому перебували напередодні. А 25 червня Рада Чотирьох прийняла рішення про окупацію краю поляками до річки Збруч.

У такий скрутний для Галицької армії час постала проблема її ліквідації, і керівництво змушене було шукати швидких адекватних рішень. УГА мала або відступити за річку Збруч на територію Великої Укра-

їни, або використати інші засоби для боротьби за Галичину. Є. Петрушевич, насамперед, ужив необхідних заходів для можливого переходу до Румунії. Лише після того, як румуни відмовилися пропустити Галицьку армію на свою територію, Диктатор вирішує шукати порятунку за Збручем.

Варто відзначити, що М. Омелянович-Павленко ще в травні 1919 р. пропонував перевести УГА до Наддніпрянщини, але його не підтримали⁴⁰⁹. Один із членів УНРади Є. Левицький заявляв, що відступ на схід є безперспективним, «бо проти большевиків військо не піде. Щодо війська Петлюри, то воно безсиле»⁴¹⁰. Успішний Чортківський наступ на деякий час змусив відкласти розмови про об'єднання українських армій. Хоча 10 червня 1919 р. для переговорів у політичних, військових і санітарних справах уряд ЗОУНР вислав до Директорії делегацію у складі полковника Г. Коссака, керівника пресової служби УГА О. Назарука та санітарного шефа Галицької армії А. Бурачинського.

Після завершення Чортківського наступу Диктатор все ще не поспішав із переводом УГА за Збруч. Своє зволікання Є. Петрушевич пояснював тим, що представники УНР вели демагогічну агітацію про розпад ЗОУНР, наддніпрянські агенти намагалися підірвати бойову міць Галицької армії, а вороги ЗОУНР знайшли собі притулок на Великій Україні. Він ставив цілком слушні й актуальні запитання: «Що буде з галичанами на Великій Україні?», «Як

---

⁴⁰⁹ Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали: в 5 т. – Т. 2. – С. 119.

⁴¹⁰ ДАЛО. – Ф. 257. – Оп. 2. – Спр. 1449. – Арк. 31 зв.

поставиться до галичан наддніпрянське населення?», «Як складеться співпраця українських урядів?», «Чи забезпечить уряд армію?», «Що буде робити людність Галичини під владою поляків, поки УГА перебуватиме по Великій Україні?»⁴¹¹. Диктатор виходив із практики непримиримого ставлення обох урядів один до одного й недовіри наддніпрянського населення до галичан. Адже на початку липня для допомоги армії УНР УГА вислала бригаду УСС, яка зайняла Чорний Острів. Згодом через вороже ставлення місцевого населення це збройне формування довелося повертати назад до Галичини. Та й вступати в боротьбу з більшовиками Є. Петрушевичу не дуже хотілося.

Диктатор навіть розглядав можливість союзу з Радянською Росією. «Не маючи віри в Україну, д-р Петрушевич оглядався тривожно в сторону більшовиків, які заливали українські простори», – писала газета галицької соціал-демократії «Боротьба»⁴¹². Однак радянська сторона висунула неприйнятні умови: розрив із С. Петлюрою й перехід УГА під єдине командування Червоної армії. До Чорткова прибула навіть делегація від Радянської Росії, але Є. Петрушевич її не прийняв. НКГА у зверненні-наказі до воїнів пояснювала відмову від об'єднання з більшовиками через грабунки й жорстоке ставлення до населення. Тут же наголошувалося на важливості й мотивах переходу УГА р. Збруч: «Щоби врятувати нашу армію, щоби відбити рідню країну, щоби помстити стільки невинних жертв, веду вас до наших

---

⁴¹¹ Цит. за: *Капустяньський М.* Вказ. праця. – Кн. 2, Ч. 3. – С. 51.

⁴¹² *Боротьба.* – 1919. – 29 жовтня.

братів-придніпрянців», які «приймуть Вас в гості» і «радо поділяться з Вами тим, що мають»⁴¹³.

Тому 4 липня 1919 р. командування Галицької армії надіслало С. Петлюрі телеграму, у якій зазначалося, що під натиском польських військ, через нестачу амуніції й інших матеріалів УГА змушена перейти річку Збруч і шукати допомоги у Великій Україні. НКГА звернулася до Головного Отамана з проханням призначити для дислокації Галицької армії простір між Збручем та лінією Сатанів – Борщівка – Городок – Купінь – Смотрич – Черч – Голосків – Кам'янець-Подільський.

Командування армії УНР згодилося прийняти УГА «як братню, і всім їй допоможе, що в його силах. Головний Отаман дає розпорядження в цій справі належним установам і має тверду надію, що тимчасове лихо зміниться й обидві армії, з'єднавшись в одне нерозривне ціле, в скорому часі побачать кращі дні»⁴¹⁴. Уже 8 липня 1919 р. перша галицька бригада перейшла Збруч і направилася до Проскурова.

Є. Петрушевич ще деякий час вагався з переводом через річку основних сил УГА, особливо коли дізнався про утворення Міністерства у справах ЗОУНР на чолі з С. Вітиком, активним борцем з галицькою диктатурою. У той час для наддніпрянської армії ситуація погіршилася, виникла загроза поразки, вона вже не могла самостійно протистояти більшовикам. Тому 9 липня на спільному засіданні Директорії й уряду УНР було ухвалено рішення розпочати перего-

---

⁴¹³ ЦДАВО України. – Ф. 2188. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 196.

⁴¹⁴ Цит. за: *Мазепа І.* Україна в огні й бурі революції, 1917-1921. – С. 224.

вори з Є. Петрушевичем. З цього дня наддніпрянські представники стали їздити й переконувати Диктатора й НКГА у важливості переходу УГА до Наддніпрянщини. Лише після тривалих умовлянь представників наддніпрянського уряду й армії на чолі з С. Петлюрою вдалося переконати Є. Петрушевича прийняти остаточне рішення про перехід УГА Збруча. Згодом воно було передане через НКГА в штаб армії УНР. У ньому наголошувалося, що через несприятливі обставини, що склалися на фронті Галицької армії, зокрема перевагу поляків, брак рушничних і гарматних набоїв, галицький уряд і армія, починаючи з 15 липня, переходять на східний берег Збруча, на Наддніпрянщину, щоб усі сили використати для спільної боротьби з більшовиками й звільнити від них Наддніпрянську Україну. Питання ж щодо Галичини передбачалося вирішувати на Мирній конференції⁴¹⁵.

С. Петлюра пообіцяв Диктаторові змінити кабінет міністрів, яким той був незадоволений, скасувати Міністерство у справах Галичини. До того ж Головний Отаман запевняв, що стане «ціла Україна проти більшовиків», вказуючи на повне об'єднання й спільну мету⁴¹⁶.

Для покращення відносин УГА з місцевим населенням, визначенні мотивів перебування галицьких стрільців у Наддніпрянщині керівництво ЗОУНР вирішило видати ряд відозв до воїнів. Заборонялися будь-які реквізиції та насильства відносно місцевого населення й закликали шанувати наддніпрянців.

---

⁴¹⁵ Капустянський М. Вказ. праця. – Кн. 2, Ч. 3. – С. 55.

⁴¹⁶ Цит. за: Назарук О. Вказ. праця. – С. 180.

Диктатор у свою чергу видав наказ старшинам, яким спонукав галицьку армію до нової боротьби, вказавши причини, що змушували залишити рідний край: «Наша армія відпочивши [...] допоможе східній Україні в поширенню її території. Доли обох областей тісно зв'язані з собою [...] До того ж, не вільно забувати, що від часу проголошення злуки обох областей ми Галичани стали горожанами Соборної України, а тим самим маємо і обов'язок помагати в потребі і її Східній Области»⁴¹⁷. Такий крок був необхідний, оскільки не всі галичани розуміли, чому вони йдуть боротися з незнайомим ворогом, коли їхня батьківщина захоплена поляками. Це мало підняти моральний дух та боєздатність Галицької армії. Наказ також містив звернення до стрільців, де визначалися причини переходу р. Збруч. Воїни повинні були визволити від більшовиків українську землю, аби згодом повернутися до Галичини для боротьби з поляками. Відступ з Наддніпрянщини оцінювався як тимчасовий. Отже, навіть у цей час головною метою було звільнення Галичини, а перехід на терени Великої України – лише вимушеним кроком. Хоча воїнів можна було зрозуміти – у багатьох стрільців на окупованій території залишилися сім'ї, родичі. Тому визволення Наддніпрянщини для них було проміжною ціллю і, як виявиться пізніше, нездійсненою.

Наддніпрянська влада розуміла, що для більшості воїнів УГА відхід з рідної землі став справжньою катастрофою, а це могло призвести до деморалізації частин Галицької армії. Для покращення психологічного становища стрільців Міністерство преси та інформа-

---

⁴¹⁷ ЦДАВО України. – Ф. 2192 – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 148.

ції УНР видало власну відозву до галичан. У ній наголошувалося, що «великій і багатій Наддніпрянській Україні єдине військо Соборної України може зібрати силу і ударити, як на поляків, так і на російських більшовиків та на Денікіна». Завершувалося звернення магічним заклинком: «Ми б'ємося за те, щоб селянин мав землю, ми стоїмо за конфіскацію панських маєтків на потребу нашого селянства. Ми боремося за право робітника, за рівність усіх горожан нашої Республіки, де не буде ні хлопа, ні пана»⁴¹⁸.

Фронтowa газета УНР «Український козак» у статті «Чого прийшли до нас Галичане» теж розкривала перспективи переходу УГА Збруча: від того, як складуться відносини між військом і місцевим населенням, залежатимуть і перемоги над ворогом⁴¹⁹. М. Лозинський відзначив, що уряд ЗОУНР і Галицька армія змушені були перейти на територію Великої України під гаслом: «Через Київ до Львова»⁴²⁰. Тобто розбити більшовиків і укріпити українську державність, а потім разом виступити проти Польщі й звільнити Галичину. Звісно, уряд УНР хотів використати УГА у власних інтересах, зокрема для боротьби з більшовиками та примирення з Польщею. Безперечно, що сил на похід на Львів могло вже й не вистачити.

Щоб полегшити форсування Збруча, Запорозький і Січковий корпуси мали нанести удар на Старокостянтинів і Проскурів. Опорою тилу ставав кордон із Румунією. Це свідчило про бажання офіційного Бухаресту налагодити добросусідські стосунки з українським

---

⁴¹⁸ ЦДАВО України. – Ф. 4465. – Оп. 1. – Спр. 1060. – Арк. 2-2зв.

⁴¹⁹ Український козак. – 1919. – 26 серпня.

⁴²⁰ Лозинський М. Вказ. праця. – С. 171-172.

урядом, адже загроза з боку більшовиків щодо Бессарабії дуже турбувала румунське командування.

Після прийняття Є. Петрушевичем відповідного рішення про перехід УГА на Наддніпрянщину було видано наказ відіслати за Збруч 500 жандармів для обстеження виділеного УГА району та підготовки плацдарму для перевезення державного майна. 14-15 липня відбулися засідання кабінету міністрів за участю С. Петлюри, де прийняли постанову про заборону наддніпрянській пресі критикувати Є. Петрушевича.

16 липня 1919 р. розпочався перехід Галицької армії на територію Великої України. «Були то страшні дні. З одного боку напірали Поляки, з другого большевики. Територія обох українських держав займала дуже малий простір по обох боках Збруча. На тім просторі чути було гук гармат і від сходу і від заходу...», – писав очевидець тих подій О. Назарук⁴²¹. Галичани «відступали не як воїни-оборонці рідної землі, а наче злодії, що накоїли лиха на чужій землі і мусять крадькома втікати. Тоді ми перший раз не як одиниці, а як маса, як українське військо, почуяли наглядно, які ми чужі були на своїй землі. Ми зійшли в очах світа на більшовицьку банду», – з сумом констатував український громадський діяч того часу М. Євшан⁴²².

Сам перехід тривав три дні. Обидві армії зберігали свою окремість. УГА підпорядковувалася Начальній Команді Галицької армії, на чолі якої стояв генерал-четар М. Тарнавський (5 липня він змінив на цій

---

⁴²¹ Назарук О. Вказ. праця. – С. 182.

⁴²² Євшан М. Великі роковини України: (1 листопада 1918 до 1 листопада 1919): З новим роком боротьби Галицької Української Армії. – Відень, 1920. – С. 5.

Мирон Тарнавський

посаді О. Грекова). Придніпрянська – Штабу Дієвої армії під командою отамана В. Сальського. Одразу ж після переходу УГА Збруча 18 липня 1919 р. урядом УНР було видано розпорядження, за яким на Галицьку армію з моменту переходу на територію Наддніпрянської України поширюється чинність законів, ухвалених щодо Дієвої армії⁴²³. Однак наказ від 20 липня яскраво засвідчив неприхильну позицію Проводу ЗОУНР відносно об'єднання армій

і підкреслив, що все галицьке військо «від Вождя аж до останнього стрільця підлягало Диктаторові ЗОУНР»⁴²⁴.

Для забезпечення спільних дій галицької й наддніпрянських армій 12 серпня був створений Штаб Головного Отамана (ШГО). Його керівником став генерал М. Юнаків, а квартирмейстером В. Курманович. Щоб допомогти Галицькій армії укріпитися в Наддніпрянщині й увійти в контакт з місцевим населенням, було вирішено делегувати до кожної частини наддніпрянського старшину з відповідними інструкціями. Вони

⁴²³ Вістник державних законів для всіх земель Української Народньої Республіки. – Кам'янець на Поділлю, 1919. – 29 липня. – Вип. 27. – С. 195.

⁴²⁴ ЦДАВО України. – Ф. 2188. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 202.

мали інформувати населення про роль і завдання УГА на Великій Україні. За таких обставин УГА опинилася в ситуації подвійного підпорядкування: політично підлягала Диктатору ЗОУНР Є. Петрушевичу, а оперативно – Штабу Головного Отамана. Надалі це негативно позначалося на розгортанні спільної боротьби, адже Є. Петрушевич міг віддати наказ Галицькій армії оминаючи ШГО.

Отже, після переходу УГА Збруча на одній території зійшлися дві українські армії, організація й чисельність яких суттєво відрізнялися, що ускладнювало взаємовідносини між ними. Для відображення повної картини подій літа 1919 р. наведемо порівняльні дані.

М. Лозинський зазначає, що Збруч перейшло 100 тис. війська, з них 40 тис. боездатного. О. Левицький наводить цифру 90 тис. Найбільш повно висвітлив дане питання М. Капустянський. Він зазначив, що до УГА входило «3 корпуси і команда етапу – разом 49795 люду, біля 18–19 тис. багнетів і шабель, 158 гармат, 546 кулеметів. У Наддніпрянській Армії були три регулярні групи: Січові Стрільці, Запоріжці, Волинська і Четверта повстанська, так звана Київська. Крім того, до складу Наддніпрянської Армії входило 2 окремі дивізії – 3-тя і 9-та Залізнична. [...] Разом люду біля 29-30 тисяч і 5 тисяч мобілізованих, яких ще не притягнуто до бойових частин; разом 34-35 тисяч, багнетів і шабель 15 тисяч, 149 гармат плюс 28 гавбиць, 533 кулемети (таку кількість кулеметів подавали дивізії, однак їх було значно більше, а частини ховали їх від детального обчислення, так, на всякий випадок), 9 панцирних потягів, 6 панцирних самоходів, 26 літаків і 4 радіостанції. Загальна кількість наших армій

85 тисяч людей. До цього треба додати біля 15 тисяч організованих повстанських відділів (Зелений, Сокіл, Павловський, Шепель та інші), які діяли за вказівками США (Штабу Дієвої армії – Р.Т.)»⁴²⁵.

Варто відзначити, що обидві армії різнилися організацією, а також методами й тактикою ведення бойових дій. УГА сформувалася під впливом традицій австрійської армії, основними рисами якої були організованість, муштра й покарання навіть у дрібницях, акуратність, упертість і витривалість у боях. Але мали місце й слабкі сторони: зайва централізація, страх за свої фланги та тил, велика обережність у маневрах, відсутність взаємовиручки. Під час відступу війська Галицької армії втрачали впевненість і досить легко піддавалися паніці, боялися кінних атак. Отже, УГА, за словами М. Капустянського, представляла боездатну регулярну армію з безвідповідальним і малодосвідченим командним складом. Проте з морально-політичного боку це була одноманітна маса з піднесеним національним почуттям.

У той час в армії УНР, за свідченням того ж М. Капустянського, «хахли», як їх називали, були найбільш бажаним елементом у кожній частині. Це здебільшого селяни, слухняні, нерозбещені, розумні. Багато з них ішли в фельдфебелі, вахмістри й лишалися на понадстроковій службі, однак армія УНР була менш організованою й упорядкованою, ніж Галицька, мала погано налагоджені запілля й постачання»⁴²⁶.

---

⁴²⁵ Лозинський М. Вказ. праця. – С. 168; Левицький О. Галицька армія на Великій Україні. – Відень, 1921. – С. 9; Капустянський М. Вказ. праця. – Кн. 2, Ч. 3. – С. 135.

⁴²⁶ Капустянський М. Вказ. праця. – Кн. 2, Ч. 3. – С. 24-26.

У Дієвій армії не було рангів, а старшин призначали залежно від посади: одного й того самого дня він міг бути командиром корпусу, полковником чи сотником, у залежності від того, якою частиною командував. В УГА ніхто не міг стати старшиною без відповідної освіти, школи й практики. Така ж різниця між ними була і в адміністративно-господарській системі.

Отже, українські армії значно відрізнялися одна від одної організацією й дисципліною. За чисельним складом Галицька армія в кілька разів переважала Дієву. Навпаки, остання була краще пристосована до мінливої партизанської війни, яка велася на території УНР.

Негативне розгортання визвольних змагань нарешті змусило «об'єднати» обидві українські армії під «одним» керівництвом. Але й тут для стрільців УГА був проголошений лозунг «Через Київ на Львів», який виражав позицію уряду ЗОУНР й підкреслював пріоритетність боротьби за волю Східної Галичини. На жаль, до повного об'єднання військових сил справа так і не дійшла.

Перехід УГА р. Збруч відкрив нову сторінку в історії визвольних змагань. Вперше від створення ЗУНР і відновлення УНР обидва політичні проводи опинилися на спільній території. Однак навіть ці обставини не зблизили українських політиків, навпаки, продовжували функціонувати майже незалежно і уряд УНР, і уряд ЗОУНР.

20 липня на честь прибуття галичан відбувся урочистий вечір в міському театрі Кам'янця-Подільського, де виступили артисти Нового Львівського театру при НКГА. Після вистави з вітальними промовами до присутніх звернулися С. Петлюра та Є. Петрушевич,

*Члени Директорії (зліва направо) А. Макаренко,
Ф. Швець, С. Петлюра*

які намагалися демонструвати порозуміння, але насправді прослідковувалася різновекторність позицій обох лідерів. Головний Отаман наголошував, що об'єднані війська здобудуть Київ і вихід до Чорного моря, а Диктатор виголосив більш стриману заяву, однак знов-таки відмітив, що «ми переможемо й здобудемо Галичину»⁴²⁷. Це зайвий раз підкреслює головне завдання УГА – визволення Наддністрянщини, а перебування армії у Великій Україні розглядалося як тимчасове явище.

26 липня представники уряду УНР заявили, що галичани мають право вирішувати: спільно чи окремо вести власні справи. Після довгих дискусій наддністрянці продовжували й надалі орієнтуватися

---

⁴²⁷ Цит. за: Литвин М., Науменко К. Вказ. праця. – С. 222.

*Члени уряду ЗУНР у
м. Кам'яниці-Подільському. 1919 р.*

на диктатуру. Обидва українські уряди проживали в різних частинах міста, а НКГА навіть не виділили окремого приміщення. Протиріччя серед політиків передавалися на армії й загострювали відносини між стрільцями. Звісно, що така ситуація в Кам'яниці-Подільському не покращувала боєздатність армії.

Слід відзначити, що разом із військом Збруч перейшло багато цивільного населення, яке завдавало великих незручностей армії. Тому уряд УНР надав Міністерству в справах Галичини 1 млн гривень на організацію допомоги біженцям ЗОУНР та 70 млн на утримання Галицької армії⁴²⁸. Постановами РНМ від

---

⁴²⁸ ЦДАВО України. – Ф. 1065. – Оп. 1. – Спр. 16. – Спр. 21, 22зв.; Там само. – Спр. 66. – Арк. 1-2; Вістник державних законів для всіх земель Української Народної Республіки. – Кам'янець на Поділлю, 1919. – 29 липня. – Вип. 27. – С. 194.

23 липня та 1 вересня передбачалося ще 10 і 5 млн для біженців із Наддністрянщини⁴²⁹. Одноразова грошова допомога в розмірі двох тисяч гривень надавалася галичанам, які працювали на залізницях УНР⁴³⁰. Отже, формально влада УНР дбала про населення з іншого боку Збруча. Проте реалізація цих постанов відбувалася досить повільно й не в повних обсягах. Тижневик «Галицький голос» подає наступні цифри: Міністерство у справах Галичини видало на потреби галичан близько 7 млн гривень готівкою і 1,3 млн речами, однак це в декілька разів менше, ніж було обіцяно урядом УНР⁴³¹.

Для цивільних переселенців Міністерство у справах ЗОУНР вирішило надавати щоденну допомогу в розмірі 100 грн на людину і право пошуку роботи відповідно до зацікавлень особи й держави. На час, поки вони не знайдуть собі постійного робочого місця, їм надавалася матеріальна підтримка. У разі отримання меншої за необхідний мінімум (5000 грн) заробітної плати працівники мали право на додаткову допомогу⁴³². Комітет у справах учителів-виселенців з Галичини звертався до Міністерства збільшити фінансування педагогам у зв'язку з малими прибутками (у Кам'янецькому повіті 800 крб, а в інших – 600)⁴³³. Зрозуміло, більшість пра-

---

⁴²⁹ ЦДАВО України. – Ф. 1065. – Оп. 1. – Спр. 16. – Спр. 32-32зв.; Вістник державних законів для всіх земель Української Народньої Республіки. – Кам'янець на Поділлю, 1919. – 15 серпня. – Вип. 30. – С. 227; Там само. – 8 жовтня. – Вип. 37. – С. 282.

⁴³⁰ ЦДАВО України. – Ф. 1065. – Оп. 1. – Спр. 16. – Спр. 65.

⁴³¹ Галицький голос. – 1919. – 4 вересня.

⁴³² Там само. – 12 вересня.

⁴³³ ЦДАВО України. – Ф. 2582. – Оп. 4. – Спр. 6. – Арк. 1зв.

цюючих наддністрянців так і не отримувала передбачений мінімум заробітної плати, якщо дійсно він був таким. На осіб, що навмисне ухилялися від роботи, щоденна допомога не поширювалася.

Галичанам у Кам'янці-Подільському створили громадську харчівню, яка користувалася великою популярністю, бо на страви в місцевих ресторанах і кав'ярнях ціни були великі. За місяць перебування в Наддніпрянщині їм видали 4878 обідів, з яких 750 безкоштовно. Один платний обід коштував 98,22 грн, однак через субвенцію Міністерства у справах ЗОУНР його вартість становила всього 48,22 грн⁴³⁴. Таким чином скандальне Міністерство намагалося покращити складне становище галичан у Наддніпрянській Україні.

Частину галицьких залізничників улаштували на роботу на станціях, а решту розподілили по селах для проведення просвітницької діяльності. Крім того, їм видали фінансову допомогу в сумі 1,6 млн гривень і створили для них громадські кухні в Проскуріві, Жмеринці й Кам'янці-Подільському.

Виселені з Галичини вчителі 28 липня організували в тимчасовій столиці «Комітет по справам галицьких народніх вчителів (льок) виселенців». Одержавши від товариства «Просвіта» безкоштовне приміщення, організація встановила тісні зв'язки з «Всеподільською вчительською спілкою» й висловила готовність до співпраці з наддніпрянськими педагогами з метою підняття освітнього рівня населення України, а також просила фінансової й предметної допомоги від Міністерства у справах Галичини⁴³⁵. Як бачимо, вчителі, на

---

⁴³⁴ Галицький голос. – 1919. – 4 вересня.

⁴³⁵ Там само. – 16 серпня.

відміну від політиків, позитивно сприймали існування цього скандального органу управління.

Педагоги отримували невелику заробітну плату, яка прирікала їх до напівголодного існування, а якщо додати відсутність власного житла й майна – то майже жебрацького стану. Підтвердженням цього є звернення 23 серпня Комітету до Міністерства про жахливі умови свого існування. Тому владою УНР було вирішено платити «нормальну» допомогу вчителям, а деяким ще й індивідуальні премії в такому розмірі, аби «учительство могло заспокоїти свої життєві потреби». Як бачимо, точних цифр у даному рішенні немає, а тому важко зрозуміти, чи достатньою була фінансова допомога.

Варто відзначити, що на одній території зійшлися і представники різних конфесій. Не секрет, що основну масу стрільців УГА складали греко-католики, тоді як у Наддніпрянщині проживали православні. Незважаючи на заклики урядів до релігійної толерантності, серед галичан була поширена думка, що вони більш культурно свідомі й розвинені, ніж українці Великої України. Галицький воїн В. Волицький писав: «Чимало дивувався стрільців факт, що проповіді в неділі і свята священники читали в церквах по московському зі старих збірників [...] Було ясно, що за короткий час української державности православна Церква в Україні ще не встигла отрястися з обмосковлення»⁴³⁶. Православні, у свою чергу, ще з прадавніх часів вважали греко-католиків «розкольниками», що зрадили свою віру. Особливо протистояння поширилося в Кам'янці-Подільському, коли 27 серпня віруючі гали-

---

⁴³⁶ *Волицький В.* На Львів і Київ. – Торонто, 1963. – С.165.

чани звернулися до міської думи з проханням виділити церкву чи капличку для проведення служби. Єпископ Пимен сприйняв це неприяно й віддав лише приміщення в Кам'янецькому університеті поряд з лікарнею для інфекційних хворих. Таке рішення носило більше політичне підґрунтя, а ніж релігійне.

Уряд Наддніпрянщини мав утримувати УГА після переходу Збруча в порозумінні з Диктатором. У всякому разі так говорилося в постанові від 3 серпня, але це не було зроблено. Такий перебіг подій змусив Є. Петрушевича ультимативно повідомити С. Петлюру, що в разі невиплати 112 млн грн на забезпечення вояків УГА, він віддасть наказ власним підрозділам припинити бойові дії на фронті. Усе ж таки Галицька армія отримала від уряду УНР 120 мільйонів карбованців у серпні, замість 300, а у вересні лише 80⁴³⁷. Ці цифри підтверджує й сотник УГА М. Хробак, який із жовтня 1919 р. займав посаду заступника інтенданта армії. Звертаючись до НКГА, він наголошував, що в липні Рада Народних Міністрів повинна була дати кредит на 315 млн гривень, але до вересня видала лише 200 млн⁴³⁸. Не поспішав наддніпрянський уряд надавати й продовольчу допомогу УГА. Це призвело до того, що 15 серпня представники Галицької армії, незадоволені політикою уряду УНР, залишили нараду, де обговорювалося питання забезпечення продуктами наддністрянських військових частин. Отже, незважаючи на численні ухвали, допомога галичанам від уряду УНР була недостатньою.

---

⁴³⁷ *Левицький О.* Вказ. праця. – С. 12-13.

⁴³⁸ ЦДАВО України. – Ф. 2188. – Оп. 1. – Спр. 74. – Спр. 50.

Негативну позицію щодо матеріально-фінансової підтримки наддністрянців займав прем'єр Б. Мартос. Зокрема, ще 19 червня він заборонив вивіз будь-якого товару й продуктів з Наддніпрянщини до Галичини. А коли Галицька армія, перейшовши Збруч, зайняла великі цукроварні в Барі, Ялтушкові, Красиліві, уряд УНР намагався відібрати захоплений цукор. Хоча він служив розмінною монетою при закупівлі взуття та одягу для потреб Галицької армії.

О. Назарук, аналізуючи скрутне становище Галицької армії на теренах Наддніпрянської України, наголошував, що УГА доводилося здобувати хліб власними силами, незважаючи на наказ від 2 серпня 1919 р., що забороняв стрільцям самовільно залишати свої частини та найматися на польові роботи⁴³⁹. Непоодинокі були й випадки пограбувань майна місцевого населення. «Лише кілька днів знаходяться частини Галицької Армії на східній Україні, а вже надходять донесення та скарги, що наші Війська нищать збіжжя...», – повідомлялося в розпорядженні від 23 липня 1919 р.⁴⁴⁰.

Перейшовши Збруч, УГА потрапила в невідому країну, населення якої з тривогою дивилося на військових. А це призводило до загострення взаємовідносин. Зокрема, 22 липня 1919 р. мешканці села Маліївці вбили офіцера й кількох стрільців 7-ої галицької бригади⁴⁴¹. Для підвищення безпеки армії 30 липня було прийнято рішення будь-які виступи проти українських частин придушувати за законами військового

---

⁴³⁹ ЦДАВО України. – Ф. 3172. – Оп. 5. – Спр. 2. – Арк. 123зв.

⁴⁴⁰ Там само – Ф. 2192. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 181.

⁴⁴¹ Солдатенко В., Савчук Б. Вказ. праця. – С. 58.

часу⁴⁴². Галицькі вояки не знаходили пояснення тому, що відбувалося на Великій Україні. «Під час того, як йшла боротьба на життя і смерть, – згадував О. Левицький, – молоде, здорове покоління сиділо по хатах, цікавилось надходячими жнивими і билось між собою об заклад: чия візьме, – Леніна, Петлюри чи Денікіна»⁴⁴³. Поручик УГА П. Мигович був іншої думки: наддніпрянці ставилися до галичан, як до «австрійців», їм потрібно було пояснювати, хто вони і для чого прийшли на Велику Україну⁴⁴⁴.

Через місяць ставлення до УГА змінилося. Галичанами був створений «відділ для освіти Команди Етапу Галицької Армії», який мав проводити просвітницьку роботу серед місцевого населення: влаштовувати мітинги, концерти, поширювати часописи й іншу літературу, читати Історію України тощо. Наддніпрянці, у свою чергу, зазначали: «Все, що ви розповідаєте – нам нове. Нас ніхто чого не вчив. Багато вертілось між нами різних агітаторів з міста, – остогидло, ми вже їх і гонимо»⁴⁴⁵. Про ставлення населення до УГА відомо зі спогадів коменданта батальйону гарматного полку В. Галана. Він зазначав, що місцеве населення радо вітало воїнів, зустрічало їх квітами, і «ми відчули, що це справді наші брати, а ми боремо за свободу всього українського народу»⁴⁴⁶. Згодом Команду

---

⁴⁴² ЦДАВО України. – Ф. 2188. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 210.

⁴⁴³ *Левицький О.* Вказ. праця. – С. 55.

⁴⁴⁴ *Мигович П.* При 7-ій бригаді УГА // *Літопис Червоної Калини.* – Львів, 1938. – № 2. – С. 6.

⁴⁴⁵ Цит. за: *Левицький О.* Вказ. праця. – С. 73.

⁴⁴⁶ *Галан В.* На Київ // *Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1931 рік.* – Львів: Червона Калина, 1930. – С. 72.

Етапу перейменували на «Пресову Квартиру НКГА» на чолі з О. Левицьким, а її історичний відділ очолив М. Євшан. Жінки (Б. Баранова, І. Одрина й М. Пісецька-Струтинська) заснували Українську національну жіночу раду⁴⁴⁷.

С. Шухевич у своїх «Споминах» писав, що населення задоволене культурною поведінкою галицьких стрільців, у селах вони легко знаходили помешкання й харчі, а міщани запрошували їх в гості. Коли уряд не платив грошей, євреї давали позику й товари в борг. «Взагалі УГА населення уважало, – зазначав С. Шухевич, – як щось вищого – як якусь гвардію, та не пануючу, але власну гвардію населення, а кожного стрільця і кожного старшину уважало, як свого рідного, до котрого ставилося справді з довірям і любовю»⁴⁴⁸. За спогадами очевидця тих подій В. Волицького, наддніпрянські селяни, навпаки, хотіли продавати продовольство, а натомість отримати набої й гранати, які ховали по домівках⁴⁴⁹. Звісно, що це дещо суб'єктивні дані, оскільки слід враховувати життєві позиції авторів спогадів та місце перебування УГА, адже в одному селі могли приязно зустрічати західноукраїнських стрільців, а в іншому навпаки – вороже.

Влітку 1919 р. широкого розмаху набирає тенденція переходу воїнів з УГА до Дієвої армії УНР, що розпочалася ще до переходу Галицької армії Збруча. Після наступу польської армії галичани, притиснуті до річки, знаходили порятунок у наддніпрянських частинах.

---

⁴⁴⁷ Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки в громадському житті України: 1884-1939. – К., 1995. — С. 185

⁴⁴⁸ Шухевич С. Вказ. праця. – Ч. 3. – С. 31-32.

⁴⁴⁹ Волицький В. Вказ. праця. – С. 170.

Зважаючи на важке становище армії, 10 червня 1919 р. генерал О. Греков підписав наказ, за яким заборонявся самовільний перехід за Збруч. Частини й військові, які перебралися до Наддніпрянщини раніше, повинні були повернутися назад і відмітитися у своїх безпосередніх командирів, у іншому випадку вони вважалися дезертирами. 25 червня в таємному донесенні до Є. Петрушевича зазначалося, що особи, які масово переходять у Наддніпрянщину, поширюють відверто неправдиві чутки про галицький уряд і про Диктатора. Щоб запобігти цьому, передбачалося посилити прикордонний контроль між ЗОУНР і УНР і зменшити кількість видачі перепусток до Наддніпрянщини⁴⁵⁰.

На території Великої України самовільний перехід воїнів УГА до армії УНР посилюється. Головною причиною притоку галичан до Дієвої армії була нестача власних кадрів. Тому командири запрошували до себе старшин та козаків Галицької армії й приймали їх до своїх частин без згоди НКГА. Краще фінансування стало важливим чинником зміни служби, бо «многі стрільці твердять, що не виплачується належностей не задля браку грошей, а тому, що уряд не хоче нам Галичанам дати грошей, бо мовляв ми і без вас дамо собі раду»⁴⁵¹. Зважаючи на негативний вплив таких процесів на становище УГА за наказом Головного Отамана 28 липня перехід воїнів заборонили під погрозою трибуналу. А постанова М. Тарнавського зобов'язувала всіх військових галичан, які перебували в Наддніпрянській Україні й не відбували службу, до 3 серпня пові-

---

⁴⁵⁰ ЦДАВО України. – Ф. 2188. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 97; Там само. – Ф. 2192. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 210.

⁴⁵¹ Там само. – Ф. 2188. – Оп. 2. – Спр. 123. – Арк. 53.

домити про себе Етапній станційній команді в Кам'янці-Подільському. У разі невиконання наказу їх прирівнювали до дезертирів і могли судити за законами воєнного часу⁴⁵².

Для збільшення чисельності армії 24 серпня було підписано постанову, за якою дозволялося наддніпрянській молоді вступати до Галицької армії. Водночас це відкрило шлях для іноземних розвідників і саботажників, про що свідчить наказ М. Тарнавського від 27 серпня: «До складу Галицьких частин вступає багато козаків-Наддніпрянців. Між ними проникає сила большевицьких агітаторів, котрі вступають з метою розложення галичан. Необхідно заборонити поодинокий вступ Наддніпрянців до галицьких частин»⁴⁵³.

Попри різні перешкоди, населення й армія знаходили порозуміння, чого не можна сказати про обидва українські уряди. Періодичне видання Галицької армії «Стрілець» весь час критикувало діяльність Директорії й уряду УНР. У той же час С. Вітик і О. Безпалко у своїй газеті «Боротьба» засуджували політику Диктатора й вимагали усунення його від влади.

С. Петлюра ж не поспішав давати кошти на оснащення та обмундирування Галицької армії. Директорія взагалі не хотіла бачити у своєму складі Є. Петрушевича. О. Назарук, який певний час проживав на Наддніпрянщині, вважав, що потрібен новий член Директорії, який би безпосередньо опікувався б Галичиною. На його думку, найкращими кандидатами були І. Макух або А. Горбачевський, однак цю пропозицію

---

⁴⁵² ЦДАВО України. – Ф. 2192. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 311; Там само. – Ф. 2188. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 187.

⁴⁵³ Там само. – Ф. 2188. – Оп. 1. – Спр. 4 – Арк. 40.

відхилили через можливе бажання кожної партії мати свого представника в її складі⁴⁵⁴.

Приїзд до Кам'янця Є. Петрушевича надав насаги консервативним і правим політичним силам, які сформували Український національно-державний союз (УНДС). На початку серпня його представники подали С. Петлюрі свій програмний документ «Записку Головної ради Національно-державного союзу», де критикували соціалістичну політику Директорії й Ради Народних Міністрів, а також вимагали вирішення земельного питання та впорядкування фінансової системи. У своїй діяльності «права» опозиція тісно співпрацювала з галицьким проводом і намагалася його використати для повалення наддніпрянської влади.

Галицькі соціалісти С. Вітик і О. Безпалко навпаки стали публічно виступати за ліквідацію диктатури й уряду ЗОУНР, а на їх місці створити єдине українське управління. Складалося враження, що уряд УНР готовий підтримати ці позиції. Є. Петрушевич, не виключаючи збройного перевороту, наказав галицьким частинам розташуватися в районі Кам'янця-Подільського. Особливо дратувало галичан перебування в місті загону І. Сіяка, який у червні намагався арештувати Диктатора. НКГА вимагала від Директорії його видачі, щоб судити, як дезертира. Врешті 28 липня 1919 р. на засіданні Ради Народних Міністрів вирішили відправити загін І. Сіяка на Жмеринський фронт⁴⁵⁵.

Тим часом і провід УНР не довіряв Диктатору, а особливо галицькому війську, що розташувалося по-

---

⁴⁵⁴ Назарук О. Вказ. праця. – С. 209.

⁴⁵⁵ Лозовий В. Вказ. праця. – С. 88.

близу міста. Зважаючи на це, С. Петлюра направив Є. Петрушевичу листа, у якому закликав звільнити район Кам'янця-Подільського від бригади УСС, щоб покласти край небажаним розмовам, які не дають можливості працювати на користь держави. 4 серпня Диктатор відповів Головному Отаману, що бригада УСС не залишить вказаного району через небезпечні чутки про замах на галицький уряд і можливий несподіваний наступ поляків⁴⁵⁶. Не дивлячись на позалаштункову взаємну неприхильність, публічно обидва лідери демонстрували шанобливе ставлення: один до одного вони зверталися «пане Президенте», «Пане Головний Отаман».

Однак ситуація продовжувала загострюватися. Є. Петрушевич, якого підтримувала права опозиція, домагався від С. Петлюри виконання умов переходу Галицької армії Збруча та негайного проголошення курсу на демократію й парламентаризм. 17 серпня Диктатор звернувся до С. Петлюри з вимогою змінити кабінет міністрів, ліквідувати Міністерство в справах Галичини й покращити фінансування УГА.

Нарешті 28 серпня голова Ради Народних Міністрів Б. Мартос подав у відставку. Основна причина, безперечно, полягала в неможливості співпраці прем'єра УНР з Диктатором. Він принципово відмовлявся робити будь-які кроки назустріч Є. Петрушевичу. Головою уряду УНР став І. Мазепа. Однак Диктатор залишився незадоволений, бо більшість міністрів зберегли свої посади. На його думку, тільки лібералізація кабінету могла допомогти в переговорах з Антантою.

---

⁴⁵⁶ ЦДАВО.України. – Ф. 2192. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 119-120.

Незважаючи на численні протиріччя між обома урядами, першочерговим завданням українських армій було визначення напрямку спільного удару. Головному Отаману запропонували декілька планів військової кампанії: похід на Київ; похід на Одесу та Херсон. С. Петлюра вважав найважливішим – здобуття Києва. Більшість політиків і військових – як наддніпрянців, так і галичан – була проти цього походу. НКГА вважала, що в першу чергу треба йти на Одесу, бо там не буде сильного опору й клімат м'якший, а морем можна отримати військову допомогу. М. Капустянський припускав, що спочатку слід взяти під контроль усе Правобережжя й прикритися хоч на деякий час Дніпром, щоб мати змогу мобілізуватися та налагодити державну працю⁴⁵⁷. Зрештою, за наполяганням С. Петлюри 12 серпня Штаб Головного Отамана видав наказ про наступ українських армій, де основним напрямом удару визначено взяття Києва, а побічним – Одеси⁴⁵⁸.

Січові Стрільці хотіли брати участь у здобутті столиці України, бо вони гарно орієнтувалися в місті. Але ШГО відмовив їм, вважаючи, що січовики

Ісаак Мазена

⁴⁵⁷ Капустянський М. Вказ. праця. – Кн. 2, Ч. 3. – С. 104-105.

⁴⁵⁸ ЦДАВО України. – Ф. 2192. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 151.

тим самим хочуть здобути почесні й славу переможців. Можливо, це й був один із прорахунків військового керівництва.

С. Петлюра та його оточення розуміли, що власними силами з більшовиками не впоратися. Вони були не проти того, щоб А. Денікін, який 3 липня віддав наказ про наступ на Москву, не йшов за Дніпро, а продовжував наступ Лівобережжям України, залишивши військам УНР можливість відновити свою владу на Правобережжі. Виникла можливість створення спільного фронту з Білою армією проти радянських сил.

Держави Антанти намагалися налагодити стосунки між А. Денікіним, С. Петлюрою та Є. Петрушевичем для боротьби з червоними. Однак головнокомандуючий Добрармією через негативне ставлення до національно-визвольного руху й власне бачення майбутнього державного устрою Росії не хотів іти на компроміс з українськими силами. Він вважав, що об'єднання з С. Петлюрою, який прагнув виокремлення України й Новоросії, означало б розрив з ідеєю «єдиної, неподільної Росії – ідеєю, що глибоко вкорінилася у свідомості вождів і армії, і тим посіяти в її лавах небезпечне замішання»⁴⁵⁹.

Попри згадані вище заяви, українське командування намагалося уникати збройного конфлікту з армією А. Денікіна, однак 22 серпня командувач київської групи армії УНР отаман Ю. Тютюнник зустрівся з передовими частинами Добрармії й вимагав вказівок щодо власних дій. Наступного дня ШГО С. Петлюри розіслав військам розпорядження за підписом

---

⁴⁵⁹ Деникин А. И. Очерки русской смуты. – Т. 5. – Минск, 2002. – С. 288.

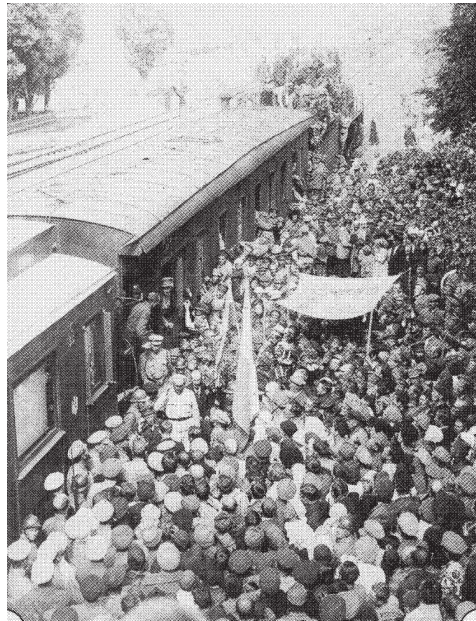

генерала М. Юнакова: українська армія не повинна вступати ні в яке протистояння з білогвардійцями, а війська генерала А. Денікіна не займати місцевості, які належали українцям⁴⁶⁰. Під ударами українських армій та Збройних сил Півдня Росії (ЗСПР) 16 серпня радянські війська розпочали евакуацію Києва.

Успішний перебіг походу об'єднаних українських військ не міг не викликати задоволення Головного

Отамана. Зокрема, він відзначав, що частини Галицької армії йдуть «плече з плечем зі своїми вояками – братами Наддніпрянами і спільно з ними б'ють ворога, освячуючи в ворожій крові те братерство по зброї, яке вже існує поміж Наддніпрянцями та Наддністрянцями»⁴⁶¹.

30 серпня 1919 р. українські війська вступили до Києва. Є. Петрушевич гаряче привітав їх з такою знаменною подією і відмітив, що соборна Україна весь час з хвилюванням спостерігала за кожним кроком

Зустріч С.Петлюри на залізничному вокзалі у Фастові після звільнення міста від більшовиків. 29 серпня 1919 р.

⁴⁶⁰ ЦДАВО України. – Ф. 3172. – Оп. 3. – Спр. 43. – Арк. 103.

⁴⁶¹ Там само. – Ф. 2188. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 215.

стрільців⁴⁶². Диктатор, у свою чергу, отримав телеграму від військового міністра УНР полковника В. Петріва, з нагоди взяття Києва, з пропозицією надіслати на парад галицькі частини.

Тим часом до столиці наближалися денікінські війська. Вночі через міст, який, за свідченнями М. Омеляновича-Павленка, не встигла зайняти сьома Запорізька дивізія та друга бригада УГА, пройшли воїни Добрармії. Командуючий київською операцією А. Кравс і очевидець подій Л. Мишуга стверджують, що все було не так. Маючи наказ не стріляти, вони самі пропустили добровольців⁴⁶³. Коли полковник В. Сальський запропонував генералу А. Кравсу вибити силою війська М. Бредова (в розпорядженні українців було 3 корпуси, а у ворога лише 3 полки), той відмовився. Очевидно, що він діяв нерішуче. Однак від Головного Отамана була отримана команда не вступати в бойові дії з білогвардійськими військами. Тому певна міра відповідальності лежала й на С. Петлюрі, директиви якого стримували командування українських військ.

Тоді А. Кравс вступив у безпосередній контакт із командиром київської групи Добрармії генералом М. Бредовим. 31 серпня 1919 р. було підписано договір, за яким український командуючий «відводить сьогодні всі свої частини з міста Києва так далеко – як на це дозволить час, а найменше за лінію київських залізничних станцій, а далі на лінію Ігнатівка – Васильків – Германівка», де УГА чекатиме результатів переговорів між головнокомандуючими обох армій.

---

⁴⁶² ЦДАВО України. – Ф. 2192. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 163зв.

⁴⁶³ Омелянович-Павленко М. Вказ. праця. – С. 196; Кравс А. Вказ. праця. – С. 40; Мишуга Л. Вказ. праця. – С. 12.

Антін Кравс

А. Кравс гарантував, що Галицька армія не вестиме бойових дій проти армії добровольців. Крім того, згідно з четвертим пунктом договору, «галицька армія оперує незалежно від армії Петлюри під особною галицькою командою, без ніяких політичних цілей, а лише з метою боротьби проти більшовиків»⁴⁶⁴. Саме роз'єднаність командування обох українських армій і була однією з вагомих причин залишення Києва в руках білогвардійців.

Інший учасник тих подій Л. Мишуга зазначав, що українські війська потрапили б у полон до денікінців, якби не відступили на визначену лінію⁴⁶⁵. Очевидно, він намагався виправдати А. Кравса за цей нерівноправний договір з денікінцями.

Отже, українські війська, невдовзі після зайняття Києва, змушені були відступити з міста. Влучно з цього приводу висловився І. Мазепа: «Так славно почався й так безславно скінчився похід об'єднання української армії на Київ. Захопивши українську

⁴⁶⁴ Денник Начальної Команди Української Галицької Армії [1919-1920 рр.]. – С. 44.

⁴⁶⁵ *Мишуга Л.* Вказ. праця. – С. 16.

столицю ціною великих жертв в боротьбі з большевиками, ми вже другого дня без бою і без жадної користі для української справи здали її новим ворогам»⁴⁶⁶. Дійсно, похід на Київ – єдина успішна спільна масштабна операція українських військ, не дав бажаних результатів і деморалізуюче вплинув на стрілецтво.

У донесенні одного з невідомих воїнів УГА зазначалося, що «київська афера» завдала нашим арміям тяжкого удару. «Такого безголів'я, стільки немочі, – писав він, – скільки ми побідники виявили 31/8 у Києві не виявив ще ніхто, приказів ніяких не було та і нікого їх було попитати»⁴⁶⁷.

Водночас часопис галицької армії «Стрілець» повністю поклав усю невдачу київської операції на С. Петлюру. О. Назарук у статті «До булави треба голови або Про парад і наказ» розкритикував Головного Отамана. Автор звинуватив провід УНР, який, не з'ясувавши розташування позицій денікінців, подбав про гучний парад, на який «прийшов Денікін»⁴⁶⁸.

С. Петлюра в директиві від 6 вересня відмітив, що відступ із Києва негативно позначився на війську: козаки й старшини почали переходити до повстанських загонів. Він просив Є. Петрушевича вплинути на галицьких старшин запілля, які деморалізують громадськість і військо. «Безпідставність таких орієнтацій, – за словами Головного Отамана, – яскраво стверджує маніфест Денікіна до населення «Малороссії», де він зве нашу владу зрад-

---

⁴⁶⁶ Мазепа І. Україна в огні й бурі революції, 1917-1921. – С. 261.

⁴⁶⁷ ЦДАВО України. – Ф. 2192. – Оп. 2. – Спр. 4. – Арк. 311-311зв.

⁴⁶⁸ Стрілець. – 1919. – 9 вересня.

ницькою і заповіджує нам боротьбу з гаслом єдиної і неділимої»⁴⁶⁹.

Генерал О. Удовиченко писав, що галицькі стрільці йшли на війну з новим ворогом в ім'я національної ідеї. Розбивши «червоного москаля», зустріли в Києві нового ворога – «білого москаля» і вступили з ним у боротьбу, яка потребувала нових жертв. Однак моральні й фізичні сили галицьких воїнів не витримали такого напруження⁴⁷⁰.

«Залишення Києва заломило і знівечило бойовий настрій обох армій і викликало пригноблення, а той зневіру в перемогу», – згадував генерал-хорунжий Р. Дашкевич⁴⁷¹. Адже для галичан це був важкий удар, а наддніпрянські війська звикли як до перемог, так і поразок.

Для вивчення київських подій С. Петлюра за згодою Є. Петрушевича створив окрему слідчу комісію, до складу якої ввійшли генерал В. Генбачов і підполковник К. Долежалъ. У ході розгляду справи В. Курманович виніс письмову догану НКГА, але М. Тарнавський повернув листа, пояснивши, що НКГА відповідає лише перед Диктатором. Це ще раз підтвердило факт паралельного командування українських армій, попри існування ШГО.

Незважаючи на все це, у війську панували оптимістичні настрої щодо швидкого вигнання добровольців із Києва. Однак командування було проти такого по-

---

⁴⁶⁹ ЦДАВО України. – Ф. 3933. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 10-10зв.

⁴⁷⁰ Удовиченко О. Вказ. праця. – С. 127-128.

⁴⁷¹ Дашкевич Р. Артилерія січових стрільців у боротьбі за Золоті київські ворота: [Спогади 1917-1920 рр.]. – Нью-Йорк, 1965. – С. 193.

вороту подій. Зокрема, М. Тарнавський наголошував, що необхідно зайняти вичікувальну позицію у війні більшовиків з денікінцями. Це ослабить їхні сили, і тоді українці вступлять у нову боротьбу проти іноземних поневолювачів⁴⁷². Але вже 2 вересня він надіслав секретний меморандум до Є. Петрушевича, у якому наполягав на зміні політики, зокрема розриві з УНР і порозумінні з А. Денікіним. Однак Диктатор залишив цю пропозицію без відповіді.

Отже, об'єднання українських армій у липні 1919 р. не поліпшило ситуації в боротьбі за соборну державність. Політики знову допустилися значних стратегічних помилок. Не було спільного централізованого органу управління, армії продовжували зберігати окремішність, незважаючи на створення ШГО. Лише в результаті гострих дискусій напрямом головного удару обрали Київ, більшість населення якого становили росіяни і євреї. Тоді як захоплення Одеси давало змогу перепочити, поповнити армію колишніми військово-полоненими й уникнути війни з Добрармією, командувач якої оголосив про похід на Москву, але просувався через Україну. Зауважимо, що незважаючи на значні помилки, апогеєм співпраці між українськими урядами став наступ на Київ та визволення його з-під влади більшовиків. Однак втрата столиці через неузгодження між політиками УНР і ЗОУНР, складне становище їхніх армій спричинило падіння морального духу українських вояків і погіршення військово-політичної ситуації для визвольного руху.

---

⁴⁷² ЦДАВО України. – Ф. 2188. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 219.

Українські сили в умовах кризи фронтів восени 1919 р.

Відступ українських армій із Києва деморалізує влинув на настрої українського населення й стрільців. У такий скрутний час уряди УНР і ЗОУНР в першу чергу повинні були припинити моральний розлад війська й консолідувати народ для продовження боротьби за незалежність. З метою порятунку тих незначних здобутків революції лідери українських республік восени 1919 р. намагалися неодноразово знайти компроміс і виробити єдину політичну лінію майбутнього української державності, але це їм не завжди вдавалося.

Для ліквідації західного фронту 1 вересня було підписане українсько-польське перемир'я. УНР представляли як делегати Наддніпрянщини (полковник П. Ліпко та сотник П. Мшанецький), так і Наддністріянини (сотники М. Луцький й С. Магаляс). Договір укладався на один місяць із правом поновлення перемир'я кожні десять днів. Демаркаційна лінія встановлювалася по р. Збруч – Заслав – Олевськ – Мозир. Між річками Жванчик та Збруч утворювалася нейтральна зона. Звісно, що представництво об'єднаної делегації у Варшаві була швидше вимушеним кроком, а ніж реальним зближенням між урядами УНР і ЗУНР.

Наступного дня Рада Народних Міністрів УНР ухвалила рішення скликати нараду за участю галичан. Проте наддністріянці вважали, що на цьому зібранні хочуть ліквідувати інститут Диктатора, тому готувалися до його захисту. Врахувавши такі настрої галичан, уряд УНР вирішив не піднімати антидик-

таторських тем, і тому зібрання носило інформативний характер. Зокрема, С. Вітик ознайомив присутніх з повним текстом укладеного з поляками перемир'я⁴⁷³.

Уряд УНР усвідомлював, що порозумітися з А. Денікіним не вийде. Диктатор, навпаки, не поспішав втягувати УГА в боротьбу з новим ворогом – Збройними силами Півдня Росії. Для Є. Петрушевича першочерговим завданням лишилося визволення рід-

Антон Денікін

ного краю з-під влади поляків. До того ж оголошення війни з Добрармією загрожувало остаточним розривом з Антантою, від якої наддністрянські керманічі очікували допомоги у вирішенні галицького питання. Для С. Петлюри участь УГА у військових операціях залишала надію на продовження боротьби за незалежність УНР, адже Дієва армія значно поступалася їй за рівнем організації, налагодженості армійських служб, функціонуванні запілля й самостійно навряд могла б конкурувати з добре озброєними військами А. Денікіна.

У той час галичани були серйозно занепокоєні, що УНР укладе не тільки військову, але й політичну угоду з Польщею і повністю відмовиться від претензій на

⁴⁷³ Лозовий В. Вказ. праця. – С. 91.

Східну Галичину, тому не виключали можливого союзу з білогвардійцями. Зважаючи на це, С. Петлюра змушений був підписати розпорядження про призначення М. Омеляновича-Павленка головою місії для налагодження порозуміння з військами ЗСПР. Генерал М. Бредов також погодився на переговори з українцями. Однак спроба порозумітися з Добрармією виявилася невдалою через небажання А. Денікіна йти на поступки навіть частковим вимогам українців

В умовах відвертої напруженості у відносинах між наддніпрянськими й галицькими урядами 11 вересня 1919 р. в Кам'янці-Подільському скликали спільну нараду для обговорення подальшого плану дій. Прем'єр І. Мазепа, член Директорії А. Макаренко, міністр народного господарства М. Шадлун наполягали негайно розпочати наступ проти денікінських військ. Вони були впевнені, що населення скрізь підніметься на повстання проти білогвардійців і полегшить їхню боротьбу з ворогом. Однак генерал В. Курманович не радив вступати у війну через велику перевагу бійців ЗСПР над українцями. Представник ЗОУНР С. Витвицький пропонував порозумітися А. Денікіним: «Галицький уряд вважає, що коли б не можна було б заключити з Денікіним чисто військового союзу, то чи не слід зійтися з ним на ґрунті політичному. Постулянт самостійної України мав би бути поставлений з нашого боку, як початкова вимога, а далі могли би бути якісь уступки в цій справі». Ці слова негативно сприйняли наддніпрянські політики. Зокрема, І. Мазепа наголосив, що «з Денікіним у нас не буде і не може бути ніякого політичного порозуміння. Коли б ми стали на шлях політичної згоди з ним, то зрадили б свій

народ»⁴⁷⁴. Член Директорії А. Макаренко висловив готовність воювати з А. Денікіним силами Дієвої армії, без допомоги УГА. У завершальному слові С. Петлюра сказав, що незабаром населення виступить проти Добрармії, необхідно тільки «кинути гасло боротьби за Україну проти денікінської окупації».

Отже, відкрита конфронтація урядів тривала. Провід ЗОУНР не хотів розпочинати війни з невідомим супротивником і був готовий укласти з ним перемир'я. Про це свідчить і власноруч підписана 14 вересня телеграма С. Петлюри до Є. Петрушевича. У ній зазначалося, що Галицькі частини не завжди дотримуються необхідного контакту й порозуміння з місцевими органами цивільної й військової влади. Головний Отаман просив вжити рішучих заходів, аби зменшити суперечки між урядами й арміями обох частин України.

Для покращення відносин із галичанами 13 вересня 1919 р., зважаючи на постійний тиск Є. Петрушевича, уряд УНР ухвалив постанову про скасування до 20 жовтня Міністерства в справах ЗОУНР, яке стало «каменем спотикання» у двосторонніх відносинах. Залишок виділених для галичан коштів було вирішено передати новоутвореному Комітету у справах допомоги біженцям, до якого мали ввійти як наддніпрянці, так і галичани⁴⁷⁵. Хоча О. Назарук відзначав, що цей орган повинен існувати, бо є зв'язуючою ланкою між обома урядами. Однак, на думку політика, до його

---

⁴⁷⁴ Мазепа І. Україна в огні і бурі революцій, 1917-1921. – С. 268; Його ж. Творена держава (Боротьба 1919 року). – С. 40-41.

⁴⁷⁵ ЦДАВО України. – Ф. 1065. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 83; Там само. – Спр. 214. – Арк. 2.

складу мають входити два заступники голови – галицький і наддніпрянський. Галичани не могли прийняти таких умов, адже у функціонуванні даного Міністерства вони вбачали втручання у внутрішні справи військово-політичного керівництва ЗОУНР й недовіру до нього. Насправді, це ще раз нагадувало про існування двох незалежних українських урядів – галицького й наддніпрянського.

Навіть після офіційної «ліквідації» Міністерства у справах ЗОУНР наддніпрянський уряд через С. Вітика та його прихильників продовжував боротьбу проти Диктатора. 23-24 вересня відбулися наради галицьких партій, на яких підтримали рішення відновити УНРаду. Однак думки розділилися з приводу її скликання і функцій. Більшість вважали, що Національну Раду можуть відновити заступники голови Президії А. Шмігельський та С. Вітик, оскільки Є. Петрушевич, будучи Диктатором, не міг виконувати одночасно функції й голови парламенту. УНДП наполягала на тому, щоб УНРада стала дорадчим органом при Диктаторі. Однак усі спроби відновити Українську Національну Раду як вищий орган влади ЗОУНР і ліквідувати Диктатуру зазнали краху. Тоді, галицькі «ліві», підтримані урядом УНР, скликали 2 жовтня збори наддніпрянського громадянства й запропонували створити «Галицьку Раду» на чолі з С. Вітиком, яка мала бути вищою за Диктатуру. Але більшість проголосували за те, щоб Рада стала громадським органом при Є. Петрушевичу⁴⁷⁶. Тому ліквідувати інститут диктаторства наддніпрянській владі при допомозі галицьких «лівих» так і не вдалося.

---

⁴⁷⁶ Лозовий В. Вказ. праця. – С. 93.

Тим часом, уряд УНР ніяк не щастило вмовити Є. Петрушевича оголосити війну Добрармії, яка стала неминучою. 15 вересня 1919 р. відбулася чергова нарада Директорії за участю Є. Петрушевича, де розглядалися питання можливого збройного протистояння проти ЗСПР. Штаб Дієвої армії за дорученням С. Петлюри розробив план операцій проти білогвардійців. Він передбачав зосередження армії УНР на південному напрямку та її наступ на Одесу. Проте й цього разу Є. Петрушевич не погодився на відкриття фронту проти ЗСПР. Взагалі, Диктатор і генерал В. Курманович пропонували Головному Отаману укласти угоду з А. Денікіним за умов певних поступок на його користь. Не дали бажаного результату й звернення до Антанти зупинити наступ Добрармії, яка все ще намагалася примирити антибільшовицькі сили. З цією метою до України була направлена делегація в складі американського генерала Е. Джадвина й англійського лейтенанта Х. Боу. Денікінці на це не зважали й заявили представникам Антанти, що український рух є «німецькою інтригою», і висловлювали впевненість на швидке встановлення кордонів з Польщею⁴⁷⁷.

Питання про можливу війну з денікінцями обговорювалося 20 вересня 1919 р. на ще одній нараді в Кам'янці-Подільському. Начальник ШГО генерал М. Юнаків і генерал-квартирмейстер В. Курманович були проти наступу на Одесу. Військових підтримав Є. Петрушевич. Тому, незважаючи на триденну боротьбу ЗСПР проти українських військ, Дієвій армії наказали триматися оборонної тактики під час зустрічі з військами А. Денікіна.

---

⁴⁷⁷ *Нагаєвський І.* Вказ. праця. – С. 316-317.

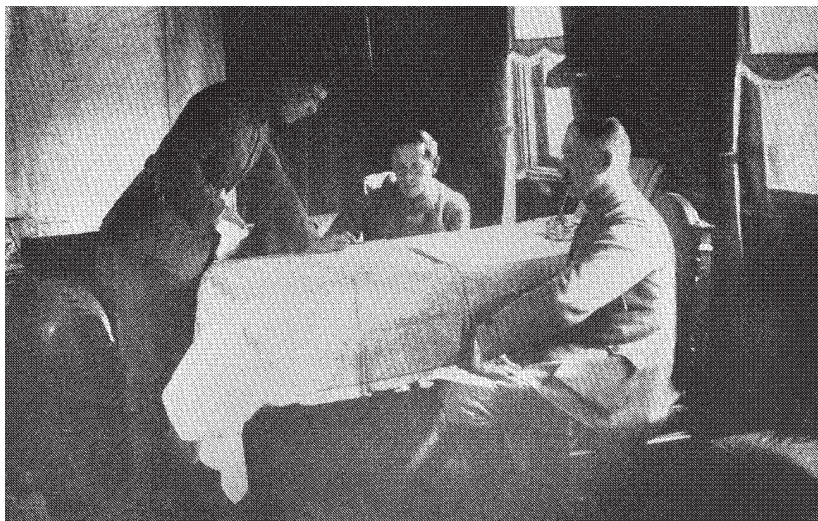
Українсько-білогвардійська війна формально вже розпочалася. С. Петлюра вирішив самотійно видати звернення до населення із закликом об'єднати всі національні сили проти окупаційних військ. 22 вересня 1919 р. було перехоплено наказ А. Денікіна про наступ Добрармії на українські позиції, який датувався ще 4 вереснем 1919 р. У ньому наголошувалося: «З огляду вказівок Главкому наказую при зустрічі з військами Петлюри пропонувати їм роззброїтися або залишити територію зайняту Добрармією. У випадку невиконання цих вимог поводитися з ними як з ворогами»⁴⁷⁸. Наступного дня відбулося спільне засідання Директорії, уряду УНР і галицьких представників на чолі з Є. Петрушевичем. Диктатор нарешті зрозумів, що домовитися з денікінцями не вдасться й тому дав згоду на оголошення війни ЗСПР.

24 вересня був оприлюднений маніфест, у якому С. Петлюра й Є. Петрушевич закликали населення України боротися «за демократичні здобутки української революції». Оскільки проти відновлення царської Росії виступає не тільки український народ, а й республіки Кавказу, Естонії, Литви та Кубані повстали проти «єдиної неділимої Росії Колчака і Денікіна»⁴⁷⁹. Подальший хід подій засвідчив, що війна УНР проти ЗСПР була безперспективною. Озброєні Антантою денікінські війська, маючи кількісну перевагу, впродовж жовтня завдали низку відчутних ударів українським частинам. Без результату залишилося й чергове звернення до Антанти примусити А. Денікіна залишити територію України. А колишній царський міністр

---

⁴⁷⁸ Удовиченко О. Вказ. праця. – С. 130-131.

⁴⁷⁹ ЦДІАЛ. – Ф. 760. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 3-3зв.

Симон Петлюра на фронті. У вагоні Головного Отамана

закордонних справ С. Сазонов, який у Парижі керував зовнішньою політикою ЗСПР, звинуватив представників УНР у союзі з більшовицькою Росією. Це ще більше посилювало орієнтацію Антанти на підтримку Добровольчої армії.

Восени 1919 р. через важку ситуацію на фронтах українські армії постійно відступали, бо не мали достатньо зброї, спорядження, медикаментів. Для покращення забезпечення наддніпрянської й галицької армій постановою кабінету міністрів 22 вересня було вирішено утворити колегіальний орган Головного постачання армій на чолі з М. Стасюком при обов'язковій участі представника галицького уряду, а через тиждень даний документ затвердила Директорія⁴⁸⁰. Однак ці дії так і не принесли бажаного результату.

---

⁴⁸⁰ ЦДАВО України. – Ф. 1065. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 92-93зв.

Ускладнювала становище українських армій і епідемія тифу. «Трупи померлих кілька днів лежали незабраними. Ті вояки, що вже видужували, викопували у замерзлій землі ями та скидали туди десятками трупи померлих товаришів. Жахливий сморід, бруд, воші – ось що було у шпиталях. Такі жахливі умови «лікування» призвели до того, що більшість хворого воїнства воліла залишатись у селянських хатах під опікою самих селян», – писав С. Шухевич⁴⁸¹. А С. Петлюра в листі до французького публіциста Ж. Пелісьє також відмічав, що «три четвертини наших козаків без чобіт і одежі; однак їх дух не погас! Ми не маємо ліків; тиф десяткує ряди нашої армії, багато з ранених вмирає, бо не маємо ні медикаментів, ні білля» .

Як бачимо, у вересні-жовтні українські війська опинилися між трьома загрозами – більшовіками, денікінцями й епідемією тифу, яка завдала остаточного удару їхній боєздатності. Більшість бійців Галицької армії захворіли на цю важку недугу, а також начальник штабу армії УНР генерал В. Сінклер й колишній командарм В. Тютюнник. На засіданні Ради Народних Міністрів 24 вересня 1919 р. санітарний стан армії визнано катастрофічним. С. Петлюра спробував підняти бойовий дух війська й на початку жовтня прибув до стрільців. Однак його слова звучали вже не так переконливо, як на початку військової кампанії. До речі, Є. Петрушевич теж не пропустив нагоди відвідати в скрутну хвилину свою армію, намагаючись надихнути її бійців на вирішальну боротьбу.

18 жовтня Диктатор, боячись наступу поляків, без відома наддніпрянського уряду наказав галицькій за-

---

⁴⁸¹ Шухевич С. Вказ. праця. – Ч. 3. – С. 57.

лозі в Проскурові залишити місто й вирушити в похід. Він відкликав з фронту 3-ій курінь 11 Стрийської бригади й перевів її до Кам'янця для зміцнення своєї охорони, що ще більше загостило протистояння українських урядів. Наддніпрянці звинуватили галичан і в недостатньо активній боротьбі з Добрармією. Зокрема, 22 жовтня ШГО висунув претензії НКГА, вказуючи на слабкий наступ на добровольців, який не приніс жодних наслідків. Начальна Команда наголосила на поганому забезпеченні армії з боку УНР. Таким чином, навіть в умовах складного становища на фронті лідери обох республік не змогли визначити спільну стратегію й тактику боротьби за українську державність. Спроба досягти єдності на нараді 22 жовтня не мала успіху, хоч міністри УНР і обіцяли зробити все від них залежне, аби армія не страждала від нестачі зброї й продовольства.

Погіршення стратегічної ситуації ще більше підірвало дух українських армій, загострювалися суперечності між урядом УНР і Диктатором. У таких складних умовах 25 жовтня 1919 р. була скликана Державна нарада в Кам'янці-Подільському для «в'яснення всього, що зроблено досі в державному будівництві і координації всіх сил в діяльності в майбутньому»⁴⁸². С. Петлюра і Є. Петрушевич у своїх виступах говорили про єдність думок та про спільну мету – досягнення незалежності Соборної України. Зокрема, Головний Отаман наголошував, що в обох арміях панує гармонія, згода й національний могутній дух, здобуття самостійності об'єднує всі політичні та громадські організації. Його підтримував Є. Пет-

---

⁴⁸² ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 148. – Арк. 20.

рушевич. Усі чутки відносно непорозумінь українських урядів вважав «плодом інтриг» ворогів України. Прем'єр І. Мазепа вказував, що галичани ведуть боротьбу за ті ж самі високі ідеали, що й жителі УНР, тільки не вірять у перемогу.

На цій же нараді С. Петлюра запропонував утворити єдиний керуючий центр – Військове міністерство. Представник партії есерів М. Любинський вимагав ліквідації посади Диктатора, об'єднання українських армій і невтручання її в адміністративні справи, встановлення інспектури та єдиного постачання. За злиття українських урядів та об'єднання армії виступив і С. Вітик. Для Галичини він пропонував створити краєвий уряд, а до Директорії знову включити представника Наддністрянщини. Буковинці П. Кочерган та Т. Омельченко також підтримали ідею об'єднання, бо саме це протистояння негативно відбивається на державній роботі⁴⁸³. Проте жодних рішень на нараді не було прийнято. Площу перед губернською палатою, де відбувалося засідання політиків, зайняло наддніпрянське військо. Галичани, дізнавшись про це, теж направили туди свої частини. Ситуація ставала досить напруженою й не виключалася можливість збройного конфлікту, однак до відкритого протистояння не дійшло.

З огляду на складне становище української армії від НКГА частіше надходять пропозиції щодо мирних переговорів з А. Денікіним. С. Петлюра й інші представники українського уряду були проти цього, але ситуація вимагала прийняття швидких і компе-

---

⁴⁸³ ABN w Warszawie, Archiwum TNSz. – Skrz. 20.X.1. – Ark. 54-54zv., 60, 61zv.

тентних рішень. Тому 29 жовтня у Вінниці була скликана нарада за участю провідних політичних діячів УНР та військового командування. Восначальники УГА М. Тарнавський і А. Шаманек у своїх доповідях відзначали катастрофічне становище їхніх армій. Навіть при обговоренні можливого союзу з більшовиками вони закликали до угоди з денікінцями, вимагали повної зміни кабінету міністрів і введення до його складу військових. С. Петлюра не розумів, чому армія ставить політичні вимоги. Схожій позиції дотримувався Є. Петрушевич: «Де ж ви бачили, що якась дисциплінована, європейська армія ставила своєму урядові такі вимоги? Всі болі устануть і ми вийдемо побідниками»⁴⁸⁴. Командувач УГА М. Тарнавський промовчав, бо не очікував такої одностайності в думках політичних лідерів.

Після наради М. Тарнавський повідомив Диктатора про вже відправлену делегацію до білогвардійців, бо армія підтримувала угоду саме з А. Денікіним. Головнокомандуючий ЗСПР також був не проти, оскільки не вважав представників ЗОУНР ворогами нової Росії. Загалом, відносини між обома арміями розпочалися наприкінці літа 1919 р. 25 серпня командування Галицької армії видало наказ до своїх корпусів. У ньому зазначалося, що генерал А. Денікін «не є вашим ворогом, а є приятелем. В складі своєї армії він має 75% таких же українців, як і ви, які йдуть до одної цілі – визволення свого народу від большевиків. Не маєте виступати вороже проти армії ген. Денікіна»⁴⁸⁵.

---

⁴⁸⁴ Доценко О. Вказ. праця. – Т. 2. – Кн. 4. – С. 269.

⁴⁸⁵ Цит. за: Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма. – С. 159.

А 29 серпня 1919 р. на станції Ольшаниця було досягнуто таємної угоди між денікінцями й представниками галицького командування. Передбачалося, що при наближенні армій до Києва необхідно укласти ще один договір про розмежування⁴⁸⁶.

Восени, зважаючи на загрозливе становище армії (виснаженість, хвороби, нестача боєприпасів), НКГА все більше схилялися до союзу з Добрармією. Дезорієнтували галичан і денікінці, які, потрапивши в український полон, на допитах говорили, що хочуть перемогти й поляків. Тому 20 жовтня НКГА звернулася до Є. Петрушевича з проханням вислати О. Назарука й В. Давидяка для переговорів з А. Денікіним, однак їм відмовили через відсутність потреб у цьому. На другу телеграму М. Тарнавського, де вказувалося на важливість порозуміння з А. Денікіним, Диктатор взагалі не відповів.

В. Панейко намагався вмовити Є. Петрушевича в необхідності військового співробітництва з Добрармією. Він зазначав, що Мирна конференція виключила з порядку денного питання галицької справи, а оголошення війни ЗСПР викликало в Антанти обурення. Англіїці увійшли в тісну конвенцію з А. Денікіним і «дали йому вільну руку також в справі України». Поляки ж ведуть подвійну гру: підтримують С. Петлюру проти А. Денікіна, у той же час пропонують йому союз проти українського сепаратизму⁴⁸⁷.

---

⁴⁸⁶ ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 39. – Арк. 18-19; Денник Начальної Команди Української Галицької Армії [1919-1920 рр.]. – С. 41.

⁴⁸⁷ *Панейко В.* З'єднані держави Східної Європи. – Відень, 1922. – С. 80.

Саме в таких умовах очільники УГА М. Тарнавський і А. Шаманек пішли на переговори з денікінцями. 25 жовтня 1919 р. до командування Добрармії відправлено делегацію в складі отамана О. Лисняка, сотників О. Левицького й Г. Куріци. Офіційно вони мали висловити протест з приводу жорстокого ставлення білогвардійців до військових полонених і розпочати переговори в справі їх обміну; неофіційно – з'ясувати можливості, за якими Добрармія готова укласти перемир'я з українськими військами.

Яків Слащов

Під час зустрічі з генералом Я. Слащовим О. Лисняк повинен був дізнатися про умови перемир'я УГА й Добрармії. Зважаючи на те, що Галицька армія була екстериторіальною, Я. Слащов погодився на переговори. Воїнів Дієвої армії він вважав громадянами колишньої Російської імперії, а тому запропонував їм скласти зброю⁴⁸⁸. У свою чергу, узгодивши дії із своїм командуванням, генерал ЗСПР надав проект договору з УГА, за яким вона в повному складі перейде до Добрармії й не вестиме військових дій проти армії С. Петлюри. Керівництво ЗСПР давно прагнуло по-

---

⁴⁸⁸ Денник Начальної Команди Української Галицької Армії [1919-1920 рр.]. – С. 93.

слабити українські сили, тому й вирішило підписати цю угоду. З такими умовами посланці повернулися до Вінниці.

Головний Отаман розумів, що успішне розгортання воєнних дій з білогвардійцями залежить тільки від єдності внутрішнього фронту. У листі до А. Ливицького він писав, що з Є. Петрушевичем у нього хороші стосунки й слухи про денікінський настрій УГА не відповідають дійсності. Та, насправді, бажане видавалося за реальність. Наміри галицького командування йти на переговори з А. Денікіним зміцнювалися з кожною новою поразкою українських армій, хоча між Є. Петрушевичем і С. Петлюрою намітилася перспектива співробітництва. 1 листопада відбулося свято з нагоди річниці Листопадової революції у Львові. Вони разом брали участь у церемонії й приймали парад галицьких частин⁴⁸⁹. Однак ці акції слугували лише прикриттям глибоких протиріч у таборі українських політиків і тієї кризи, у якій опинилася українська армія.

2 листопада М. Тарнавський звернувся до Є. Петрушевича з приводу складного становища армії, він вимагав розпочати переговори з Добрармією, аби «оминути» катастрофу. Наступного дня в Жмеринці О. Лисняк повідомив Диктатора про зв'язки УГА з денікінцями. Тоді Є. Петрушевич скликав на нараду представників Галицької армії для обговорення можливого союзу з білогвардійцями. У результаті гострої дискусії вирішили добиватися від представників уряду УНР розпочати переговори з А. Денікіним.

---

⁴⁸⁹ ЦДАВО України. – Ф. 1113. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 59.

Тим часом за пропозицією командуючого армією УНР В. Сальського 4 листопада 1919 р. скликали нову нараду в Жмеринці, на якій були присутні С. Петлюра й Є. Петрушевич, а також військові й цивільні керманічі української держави. М. Тарнавський й А. Шама-нек не з'явилися.

Командири корпусів і груп розповідали про невтішну ситуацію на фронтах і в українському війську. Українці переможені супротивниками, а «вороги ті: тиф, холод, незабезпеченість армії матеріалами, без яких ніяка армія не в силі боротися, – наголошував В. Сальський. – Мілітарній силі ворогів небагато треба напружень, щоб добити рештки героїв. Військо зробило своє – тепер діло правительства шукати виходу»⁴⁹⁰. Представник НКГА Д. Паліїв висловив думку про необхідність переговорів з А. Денікіним. Його підтримали й інші галицькі військові, але Є. Петрушевич промовчав. Лише підполковник К. Долежал виступив за продовження боротьби проти ЗСПР.

У ході наради Диктатор ЗОУНР отримав телеграму, в якій говорилося, що в разі неприйняття визначеного рішення НКГА буде сама вести переговори. «Пан Тарнавський сміє в такій скрутній хвилині ставити мене в таке важке положення і посилає мені погрози, – говорив Є. Петрушевич. – Я витягну як найдалі йдучі консеквенції». Для нього такий перебіг справ також був неприємним. С. Шухевич повідомив Диктатора, що М. Тарнавський пішов на цей крок аби допомогти Є. Петрушевичу: «Тепер в разі потреби можете покликуватися на це, що армія на вас натискає – зовсім природно в тім випадку, коли ви хочете переговорів

---

⁴⁹⁰ Доценко О. Вказ. праця. – Т. 2. – Кн. 4. – С. 271.

з Денікіном»⁴⁹¹. Однак Диктатор погоджувався укласти угоду з денікінцями лише у випадку переговорів С. Петлюри з більшовиками, а Головного Отамана запевнив, що чутки про сепаратні взаємини НКГА та ЗСПР не відповідають дійсності.

Наступного дня командувач УГА відправив нову делегацію на чолі з А. Ерле вести переговори з представниками ЗСПР. 6 листопада 1919 р. на ст. Зятківці повноважні делегати генерала М. Тарнавського підписали угоду між УГА й Добровольчою армією. За цим договором Галицька армія переходила в повному складі в розпорядження керівництва ЗСПР через команданта військ Новоросійської області, а «при вищій штабі галицьких військ будуть приділені представники російської добровольчої команди в цілі вирішення на місці всіх біжучих питань оперативного, адміністративного та господарського характеру»⁴⁹².

Сучасники тих подій неоднозначно ставилися до укладеної угоди НКГА з Добрармією. Сам М. Тарнавський, виправдовуючись, зазначав, що в першу чергу він був відповідальним за боєздатність армії, а переговори носили суто військовий характер і не мали політичного підґрунтя⁴⁹³. Отже, ці слова підтверджують правильність дій генерала, який намагався ціною сепаратної угоди врятувати залишки українського війська.

Наддніпрянци ж вважали союз УГА з Добрармією зрадою. Зокрема, прем'єр уряду УНР І. Мазепа заявив: «Зміст договору був страшний»⁴⁹⁴. Пізні-

---

⁴⁹¹ Шухевич С. Вказ. праця. – Ч. 3. – С. 91,95.

⁴⁹² ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 1. – Спр. 55. – Арк. 9-9зв.

⁴⁹³ ЦДІАЛ. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 149. – Арк. 1-2.

⁴⁹⁴ Мазепа І. Україна в огні і бурі революцій, 1917-1921. – С. 307.

ше С. Петлюра в листі до Ю. Гуменюка відзначав: «Зрада галицької армії [...] поставила як мене так і уряд УНР перед непереможною ситуацією існування більш зміцнених ворожих сил, які не мали ні своїх «галичан» ні своїх «наддніпрянців», – а замість цього мали єдність і координацію національних зусиль»⁴⁹⁵. «Ця зрада нанесла останній і найдужчий удар урядові УНР і взагалі Українській революції, показавши перед народом жахливе обличчя буржуазної реакції», – писав М. Шаповал⁴⁹⁶.

Після переходу УГА до А. Денікіна газета «Україна» від 12 листопада надрукувала замітку В. Сальського «Диктатура нас губить», звинувачуючи не тільки УГА, але й самого Є. Петрушевича, який нібито керував усім цим процесом. За його словами, галичани прийшли в Наддніпрянщину, щоб своїми руками зруйнувати те, чого не могли зробити ні більшовицькі, ні денікінські армії. «Сама Диктатура і виконавець її волі – Начальна Команда Галицької Армії, – писав В. Сальський, – пограбувала наше майно, довела до жебрачої торби нашу наддніпрянську армію. Ми можемо в короткім часі стати свідком страшної братерської різни, помсти брата Наддніпрянца над невинним братом Наддністрянцем»⁴⁹⁷. Проте вже 13 і 14 листопада вийшли нові статті, відповідно «Зрада Тарнавського» та «Історичний момент», де засуджувалися лише дії М. Тарнавського й А. Шаманека, а уряд і УГА вже не звинувачували в зазначених подіях.

---

⁴⁹⁵ Петлюра С. Статті, листи, документи. – С. 453.

⁴⁹⁶ Шаповал М. Вказ. праця. – С. 158.

⁴⁹⁷ Україна. – 1919. – 12 листопада.

У той час газета галицької соціал-демократичної партії «Боротьба» з ще більшою критикою накинула ся на керівництво УГА. Переговори з армією А. Денікіна вони вважали «ножем в спину» народу всієї Соборної України. Є. Петрушевича звинувачували в зраді і в неправильній політиці генералів: «Не один день вели переговори старорежимні австрійські офіцери. Мусів знати про це п. Петрушевич, а коли не знав, то тим гірше для нього. Бо він взявся за все відповідати, він сказав: «Галицька армія то я»⁴⁹⁸. Піддала критиці цю угоду й «Робітничка газета» в статті під промовистою назвою «Зрада»: «Своїм переходом до Денікіна провідники галицькі поламали собі мости в Галичину. Будуть сини галицької землі, як раби, битися на чужій землі, за чужі цілі. А не схочуть лити свою кров – є у Денікіна табори, є й шахти під землею, де примусять робити»⁴⁹⁹.

У дусі інших заяв наддніпрянців фронтова газета УНР «Український козак» підсумовувала, що переговори з денікінцями «це гірше, як би братам Галичанам запропонувати федерацію з Поляками, котрі зараз займають Галичину і не малиби з неї вийти!»⁵⁰⁰.

Пізніше відомий український діяч А. Жук у листі до С. Петлюри визначив причини переходу УГА Збруча: «...Ваша польська (і румунська) орієнтація, початки якої, як бачите, сягають трошки дальше, ніж дата переходу галицької армії до Денікіна, була властивою політичною причиною того переходу». Він називає

---

⁴⁹⁸ Боротьба. –1919. – 12 листопада.

⁴⁹⁹ Робітничка газета. – 1919. – 13 листопада.

⁵⁰⁰ Український козак. –1919. – 25 вересня.

зовнішньополітичну позицію С. Петлюри «глупою» й підкреслює, що галичани те бачили й «не могли добровольно йти в петлю, яку – свідомо чи несвідомо – для них в'язали, та лояльно Вас підтримували, аж доки не стало фізичної змоги»⁵⁰¹.

Багато старшин почало переходити в Дієву армію, оскільки не погоджувалися з умовами договору. У Кам'янці-Подільському відбулися збори галицьких українців, які звинувачували за цю угоду своє керівництво. А з Проскурова галичани-залізничники надіслали листа, в якому вимагали скасування диктатури й висловили повну довіру уряду УНР⁵⁰².

Однак договір УГА з Добрармією викликав не тільки критику, а й схвалення. Зокрема, поручик Галицької армії П. Магас говорив, що НКГА врятувала рештки 3 корпусів і перевела їх у запілля⁵⁰³. «Пакт з денікінцями це не вина ген. Тарнавського [...] Зробив би це тоді кожний, з людських почувань, врешті і виходу ніякого не було, коли армія не могла рушитись», – міркував один із воїнів УГА Д. Кренжаловський⁵⁰⁴. Отже, військові захищали М. Тарнавського й вважали дії НКГА правильними.

У всякому разі навіть у денікінців воїни УГА викликали співчуття. За повідомленням невідомого автора, вони надали грошову допомогу в розмірі 50 млн кар-

---

⁵⁰¹ Добржанський О., Старик В. Змагання за українську державність на Буковині (1914-1921 рр.). – С. 455.

⁵⁰² Боротьба. –1919. – 14 листопада.

⁵⁰³ Магас П. В обіймах тифозної гарячки // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1932. – №10. – С. 4.

⁵⁰⁴ Кренжаловський Д. Могилівська група (від 15.XI 1919 р. до 18.11. 1920 р.) // Историчний календар-альманах Червоної Калини на 1934 рік. – Львів, 1934. – С. 95.

бованців, продовольчу – кілька вагонів вівса, направили 50 лікарів і 300 сестер для лікування від тифу. Однак більшість медичного персоналу, дізнавшись про катастрофічний стан стрільців УГА, по дорозі втекла, аби не захворіти⁵⁰⁵. Важке становище армії змусило й уряд УНР погодитися на військові переговори з Добрармією, але без обговорення політичних умов.

С. Петлюра, дізнавшись про «зраду» командувача УГА, вимагав від Є. Петрушевича розстрілу. Однак Диктатор відмовив, посилаючись на європейські закони й правила війни. Він вважав, що подальшу долю генерала має вирішити суд. Усе ж 11 листопада Є. Петрушевич і С. Петлюра наказали арештувати М. Тарнавського та осіб, які брали активну участь в укладанні цієї угоди, як зрадників держави⁵⁰⁶. Отже, усіх причетних до цієї справи притягли до відповідальності. На чолі УГА став генерал О. Микитка, а шефом штабу генерал Г. Ціріц.

Суд над М. Тарнавським і А. Шаманеком відбувся 13-14 листопада. Їх понизили в посадах, але реабілітували. Навряд командуючий УГА укладав угоду з Добрармією з власної ініціативи, адже Є. Петрушевич намагався якнайшвидше ліквідувати протиденікінський фронт. Та й М. Тарнавський на судовому засіданні підтверджував, що підписував договір з відома Є. Петрушевича, який дав згоду на переговори ще на нараді в Жмеринці⁵⁰⁷. У телеграмі виконуючого обов'язки міністра закордонних справ УНР М. Ба-

---

⁵⁰⁵ ЦДАВО України. – Ф. 4465. – Оп. 1. – Спр. 1003. – Арк. 3.

⁵⁰⁶ Там само. – Спр. 60. – Арк. 165; ДАЛО. – Ф. 257. – Оп. 1. – Спр. 159. – Арк. 7.

⁵⁰⁷ ЦДІАЛ. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 149. – Арк. 1.

гриновського до М. Тишкевича від 10 січня 1920 р. підтверджуються ці припущення: «Тарнавський довів документами, що йому було наказано Диктатором Петрушевичем вчинити в листопаді ту ганебну зраду і він, яко військовий мусив виконати наказ свого начальства»⁵⁰⁸. Можливо, Диктатор і погодився на судовий процес, щоб виправдати себе перед урядом УНР. З часом А. Шаманек став комендантом першого корпусу УГА, а М. Тарнавський після хвороби О. Микитки 16 грудня 1919 р. знову очолив армію.

Осип Микитка

Тим часом радянське керівництво зацікавилася можливістю союзу з С. Петлюрою, оскільки Раднаркому стало відомо про поширення серед населення України антиденікінських настроїв. Більшовики за підтримки військ УНР сподівалися завдати поразки Добрармії. На засіданні Політбюро РКП(б) 11 жовтня прийняли рішення вести переговори з урядом УНР лише про надання військової допомоги. Для цього на Україну було відправлено наближеного до В. Леніна швейцарського соціаліста Ф. Платтена. 25 жовтня він прибув до Кам'янця й зустрівся з І. Мазепою, якому

⁵⁰⁸ ЦДАВО України. – Ф. 3695. – Оп. 1. – Спр. 196. – Арк. 114.

повідомив про прихильне ставлення більшовицького керівництва до можливості укладання військового союзу з УНР. Однак відповідної резолюції Політбюро ЦК РКП(б) не мав, бо залишив її в Гомелі в командувача 12-ї більшовицької армії М. Муралова. Тому 2 листопада 1919 р. за згоди і С. Петлюри, і Є. Петрушевича була направлена українська місія на чолі з І. Гладким до штабу 12-ї армії. Але М. Муралов заявив, що не мав ніяких резолюцій від Політбюро РКП(б), тому вони вирушили до Москви. Однак і там їх чекало розчарування. Нарком фінансів М. Крестинський повідомив, що жодних конкретних постанов у справі союзу з УНР не було прийнято. Переговори між УНР і Радянською Росією так і не відбулися, оскільки в умовах відступу Добрармії УНР з можливого союзника перетворилася на ворога на шляху поширення влади більшовиків на Україні⁵⁰⁹.

8 листопада 1919 р. на нараді українського уряду у Деражні вирішили не визнавати укладеної М. Тарнавським сепаратної угоди, а продовжити переговори від імені обох українських армій і повідомили про це НКГА. Повернувшись до Кам'янця-Подільського, Головний Отаман провів спільне засідання уряду УНР й Директорії. Він був проти поділу українських сил і вимагав однакових умов перемир'я для обох армій, однак представники Добрармії й чути не хотіли про такий договір

Військовий міністр В. Сальський за дорученням Головного Отамана повідомив ШГО про Зятківську угоду і її скасування. Проте 9 листопада 1919 р. до

---

⁵⁰⁹ Ковальчук М. Невідома війна 1919 року: українсько-білогвардійське протистояння. – С. 202-203, 253.

Одеси вирушила нова делегація від НКГА в складі отамана А. Ціммермана, сотника Л. Турчина й поручика Г. Давида вести переговори з Добрармією у справі перемир'я. У них повинні були взяти участь і представники Дієвої армії, підполковник С. Каменський та сотник Ф. Крушельницький, але без права вирішального голосу. Головне завдання об'єднаної делегації УНР – укласти новий договір із командуванням Добрармії, який би відбивав інтереси обох українських армій. Однак генерал ЗСПР Н. Шилінг відмовився вести розмову з представниками наддніпрянської армії. Більше того, їх повідомили, що українців, як колишніх громадян Російської імперії, не каратимуть лише тоді, коли вони зречуться С. Петлюри.

Після укладання сепаратної умови НКГА з Добрармією Головний Отаман спробував провести мобілізацію до війська української інтелігенції та урядовців. Але це йому не вдалося зробити, бо до служби погодилося лише 30 осіб. Усі заклики до галичан про перехід до Дієвої армії не мали успіху⁵¹⁰. 10 листопада С. Петлюра надіслав телеграму до НКГА, у якій обіцяв узяти УГА під свій захист і розпочати боротьбу проти політичних провокаторів. Виявилось, що й ця акція не дала результату. Тоді Головний Отаман вирішив добитися прихильності населення. У спеціальному зверненні він нещадно критикував дії М. Тарнавського та повідомляв про скасування укладеної угоди⁵¹¹.

На питання, чи Галицька армія має намір продовжувати боротьбу проти денікінців за соборну Україну,

---

⁵¹⁰ ЦДАВО України. – Ф. 2188. – Оп. 1. – Спр. 63. – Арк. 104-105.

⁵¹¹ ЦДАЛ. – Ф. 760. – Оп. 1. – Спр. 37. – Арк. 4-4зв.; Денник Начальної Команди Української Галицької Армії [1919-1920 рр.]. – С. 109.

Головний Отаман відповіді так і не отримав. 12 листопада С. Петлюра скликав останню нараду урядів УНР і ЗОУНР та військового командування, однак ніяких спільних рішень там не прийняли. Галичани вимагали негайного включення до Директорії свого представника, зміни уряду, призначення міністром фінансів повпреда Наддні-

Симон Петлюра

стряниці, а С. Петлюру усунути від оперативних справ і залишити йому лише титул «Головного Отамана». І. Макух звинуватив уряд УНР у бездіяльності 18-ти «діловодів», оскільки всі справжні міністри втекли за кордон⁵¹². Коли С. Петлюрі стали відомими домагання галичан, він відповів: «Відійти завше легше, а відповідальність? Я її беру на себе і в слушний момент сам дам справоздання зі своєї роботи перед народом, представленим в організованому вигляді». На закінчення Головний Отаман додав: «Я сьогодні так зроблю, я сам і відповім, коли цього буде треба, за свою

---

⁵¹² Назарук О. Вказ. праця. – С. 297-299.

діяльність»⁵¹³. С. Петлюра був упевнений, що Є. Петрушевич, залишаючи Україну, передасть керівництво Галицькою армією йому, і вважав, що його «задача і зусилля в тому, щоби, переборовши внутрішні труднощі, довести справу до спасення Галицької армії і використання її для цілей Соборної України»⁵¹⁴.

Тому 12 листопада 1919 р. Рада Народних Міністрів запропонувала Є. Петрушевичу підпорядкувати Галицьку армію головній команді УНР, тобто С. Петлюрі, але хворий Диктатор, боячись арешту, виставив охорону з вірних стрільців. Він категорично відмовився передати команду Головному Отаману. З огляду на складне становище, Є. Петрушевич перестав вірити у відбудову України: «Сьогодні думати про самостійність України є прямо фантазія. Ми не доросли до самостійности (!), тому на разі мусимо погодитися на мою думку тільки на автономію. Самостійну Укр. [аїнську] Державу ми зможемо добудувати аж за кілька десятих літ»⁵¹⁵.

Цього ж дня відбувся останній виступ Є. Петрушевича перед старшинами, у якому він відзначив, що повністю підтримує союз з Добровольчою армією. Довідавшись про небезпеку захоплення Кам'янця-Подільського поляками, Диктатор одразу відправив посланця до Вінниці, дозволивши таємно вести з білогвардійцями переговори від імені УГА. 17 листопада 1919 р. представниками УГА був укладений новий договір з Добрармією, який збігався в основних положеннях з попереднім.

---

⁵¹³ Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма. – С. 161.

⁵¹⁴ ЦДАВО України. – Ф. 3809. – Оп. 2. – Спр. 2. – Арк. 10.

⁵¹⁵ Боротьба. –1919. – 14 листопада.

Згодом Є. Петрушевич виїхав за кордон і продовжував свою діяльність в еміграції. Він не поставив над УГА свого заступника й не надав ніяких директив щодо подальших дій. Фактично Галицька армія на чолі з генералами О. Микиткою та Г. Ціріцом залишилася без політичного проводу. В Україні поширювалася інформація, що Диктатор спільно з А. Денікіним для боротьби з більшовиками мав висадити військовий десант із колишніх полонених галичан в Одесі. Про це згадується в січневому листі С. Петлюри до М. Тишкевича, однак ці припущення виявилися безпідставними⁵¹⁶.

Після еміграції Є. Петрушевича члени Директорії А. Макаренко й Ф. Швець також отримали дозвіл на виїзд за кордон, де їм було надано широкі повноваження: брати участь у Мирній конференції в Парижі та інших міжнародних форумах для заступництва інтересів УНР; мати вищий контроль над діяльністю всіх урядових інституцій УНР за кордоном і окремих урядових осіб з правом скорочення штатів цих інституцій і зміни розміру утримання персоналу; заключати прелімінарні й політично-мілітарні договори від імені УНР з іншими державами⁵¹⁷. Відповідно до прийнятих ухвал було вирішено залишити С. Петлюру на чолі республіки, а в разі його смерті верховне керування державними справами та її озброєними силами мало перейти до живих членів Директорії. Отже, уся влада після від'їзду членів Директорії перейшла до рук Головного Отамана. 17 листопада 1919 р. С. Петлюра

---

⁵¹⁶ ЦДААЛ. – Ф. 681. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 7.

⁵¹⁷ Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки - Т. 2. – С. 599.

з урядом та військами залишили Кам'янець-Подільський, який оточували польські підрозділи.

Тим часом ситуація ускладнювалася: поляки стояли в Шепетівці, денікінці в Старокостянтиніві, Червона армія в Бердичеві. 2 грудня в Любарі український уряд у прийнятому акті повідомляв, що тимчасово переходить на інші способи боротьби: «Правительство не припиняє своєї діяльності і доложить усіх сил, щоб боротьба українського народу за визволення була доведена до успішного кінця»⁵¹⁸. Цей закон визначав перехід українського уряду до партизанських методів боротьби. Армія була здеморалізована, знесилена й з усіх боків оточена ворогами.

Отже, восени 1919 р. українці спробували сконсолідувати внутрішні сили проти спільних ворогів. Але перешкодою стало відкриття нового протиленікінського фронту. Уряд ЗОУНР вагався вступати у війну з Добрармією, немовби готуючи ґрунт для майбутніх переговорів. Галичани розуміли, що не вдається реалізувати в життя гасло «Через Київ на Львів», і відмовлялися проливати кров за чужу землю.

З метою об'єднання у боротьбі з ворогами скликалися численні наради за участю наддніпрянського й галицького проводу. Проте воєнні невдачі українських армій у поєднанні з масовими епідеміями, нестачею зброї й амуніції ускладнювали ці завдання. Продовжували домінувати тенденції до роз'єднаності українських сил. Заклик С. Петлюри підпорядкувати УГА єдиному керівництву зустрів рішучий протест із боку Є. Петрушевича. Обидва лідери не мали бажання поступатися своєю владою. Власні інтереси вкотре

---

⁵¹⁸ *Омелянович-Павленко М.* Вказ. праця. – С. 236.

взяли гору над ідеєю визволення українських земель і створення соборної держави. Будучи не в змозі змінити ситуацію на краще, Диктатор виїхав за кордон, залишивши армію без політичного проводу. Водночас, наддніпрянська влада також покинула Кам'янець-Подільський – останню столицю УНР – і перейшла до партизанських методів боротьби. Стало зрозумілим, що власними силами українці не зможуть утримати крихкі залишки своєї державності. А з укладанням угоди УГА з генералом А. Денікіним фактично завершилося фронтальне протистояння українських армій і був взятий курс на партизанську війну.

Завершальний етап співробітництва УНР і ЗУНР

Важке становище Галицької армії змусило її командування піти на відчайдушний крок – угоду з А. Денікіним. Для представників Наддніпрянщини це було відречення від Акту злуки, для галичан – єдиний можливий варіант врятувати й реорганізувати залишки армії. У жодному разі не слід звинувачувати уряд ЗУНР (ЗОУНР) у зраді соборницьких ідей, оскільки в цей же час С. Петлюра вів переговори з Польщею, найпершим ворогом галичан. У даному випадку С. Петлюра і Є. Петрушевич дбали більше про власні інтереси, про свій авторитет і владу, а не соборницькі ідеї України.

Восени 1919 р., коли галичани радили наддніпрянській владі укласти мир з денікінцями, активізуються відносини С. Петлюри з Польщею. Очевидно, для

Головного Отамана це був єдиний союзник, з яким можна домовитися, оскільки добре відоме негативне ставлення лідера УНР до співпраці з більшовиками чи денікінцями. Угода з Варшавою давала змогу ліквідувати один із фронтів і зосередити наявні сили на сході. Однак першочергово С. Петлюра вирішив обережно діяти в переговорах і не зачіпати інтереси Східної Галичини.

26 вересня на спільному засіданні Директорії й Ради Народних Міністрів постановили відправити до Варшави делегацію на чолі з А. Ливицьким. Її завданням було досягнення повного анулювання домовленостей Б. Курдиновського й заяв П. Пилипчука та укладення військової угоди. У справі Східної Галичини місія не повинна була робити жодних заяв, хоча отримала право поступитися Холмщиною й Підляшшям. Переговори могли розпочатися лише у випадку гарантій польського уряду не підтримувати Добрармію.

До місії увійшли А. Михайлов як заступник голови, радники Б. Ржепецький, П. Мшанецький і П. Полятенко, а також представники Наддністрянщини: державний секретар ЗОУНР С. Витвицький та його радники А. Горбачевський і М. Новаківський. Титул С. Витвицького викликав занепокоєння в поляків, і вони наголошували на дуалістичному характері місії. Українці ж це пояснювали державно-правовим становищем Галичини до скликання Установчих Зборів і відзначали однастайність у думках делегатів.

28 жовтня на першому засіданні з поляками, яке носило більш формальний характер, українські дипломати, представляючи інтереси соборної України, в поданій декларації зазначили, що територія УНР «має

бути встановлена, виходячи з етнографічних, економічних і стратегічних міркувань, а також сучасного політичного становища, – з такими кордонами: починаючи від Чорного моря по р. Дністер і від Дністра по північ і захід старого кордону (між Австро-Угорщиною і Росією). Кордон України має пройти на схід від р. Західний Буг»⁵¹⁹. Для Варшави таке рішення було не вигідним, бо не відповідало їхнім державним інтересам.

30 жовтня польські представники висунули свої вимоги: українська делегація мала довести довготривалість нинішнього уряду УНР і визнати за Польщею Східну Галичину. Звісно, українці не очікували таких не вигідних умов, і тому на деякий час обговорення припинилися.

Відновилися переговори лише 11 листопада, де наддніпрянці внесли пропозицію скликати комісію за участю галичан у справі визначення кордонів. Поляки вважали, що це питання слід вирішувати не на офіційному рівні, а в приватному спілкуванні наддністрянців із представниками сейму. На засіданні 12 листопада А. Лівіцький у своєму виступі наголошував на визначенні кордонів по річках Західний Буг і Прип'ять, однак, фактично, на цьому переговори тимчасово припинилися.

Голові дипломатичної місії 15 листопада 1919 р. передали постанову уряду УНР, яку він мав тримати до певного часу в таємниці. У ній зазначалося, що згідно умов й обставин, у яких перебуває УНР, необхідно погодитися із встановленням «кордонної лінії між У.Н.Р. і Республікою Польською по лінії Бартеlemi

---

⁵¹⁹ Григорій Н. Поляки на Україні. Польсько-українські відносини в історичній перспективі. – Скрантон, 1936. – С. 57-58.

Андрій Лівницький

через територію Галичини і по річці Турії через територію Наддніпрянської України, а у випадку необхідності – по річці Стирі»⁵²⁰.

На засіданні ж української місії учасники не могли визначитися з кордонами, вони мали бути означені в майбутній декларації. Наддніпрянці проголосували за лінію Збруча, а галичани з А. Мшанецьким

висловилися проти. Після цього делегати від УНР почали самостійно вести переговори з поляками. 25 листопада А. Горбачевський і М. Новаківський вимагали пояснення від А. Лівницького щодо сепаратних дій. Він відповів, якщо галичани підтримають кордон по р. Збруч, то залишаться у складі делегації, а у випадку відмови покинуть її. Делегація УНРади у Львові на своєму засіданні вирішила, аби наддністрянські дипломати завадили підписанню такої угоди, у іншому випадку вони повинні вийти зі складу соборної місії⁵²¹.

27 листопада А. Лівницький повернувся до України, аби провести декілька консультацій з українськими політиками з приводу укладання декларації. На нараді в Тернополі міністр земельних справ М. Ковалевський, заступник міністра внутрішніх справ П. Христюк, го-

---

⁵²⁰ Мазена І. Україна в огні й бурі революції, 1917-1921. – С. 311-312.

⁵²¹ ЦДІАА. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 134. – Арк. 39-39зв., 42-42зв.

ловний державний інспектор В. Кедровський, Головний інтендант А. Степаненко повністю підтримали підписання декларації з Польщею. Повертаючись до польської столиці, А. Ливицький зустрівся у Львові з Ф. Швецем і заступником Міністерства закордонних справ В. Старосольським. Вони були згодні заради інтересів майбутнього України піти на територіальні поступки полякам.

З невтішними новинами про катастрофічний стан української армії та уряду 1 грудня до Варшави прибули кур'єри від І. Мазепи. Поляки ж відмовилися продовжувати перемир'я в той час, коли війська УНР під натиском Добрармії відступали до їхнього кордону. У зв'язку з цим А. Ливицький скликав політичну нараду членів місії, уряду, громадських і політичних діячів УНР – С. Русової, С. Шемета, П. Христюка, М. Ковалевського, П. Понятенка та інших. Зокрема, представник партії соціалістів-федералістів С. Русова зазначила, що в декларації немає нічого, що «могло б бути образливим для Галичини. Справді, після минулих подій навряд, чи може Уряд Український мати формальні права на Галичину. Галичина окупована польським військом, а політичною основою її дальшого існування являється Статут, вироблений в Парижі Антантою». Голова української делегації А. Ливицький відмітив, що у визвольній боротьбі уряд УНР виконав «свої обов'язки щодо галичан і нема вини в тому, що ми лише мусили підписати такі тяжкі умови. Можливо, не прийшлося би нам вагатися, так як нині, коли б не було ганебної зради Галицької Команди та Диктатури. Зрада ця порвала і формальну, і фактичну злуку Галичини з Придніпрянщиною та поставила нас в теперішнє трудне

становище»⁵²². В цілому, більшість учасників зібрання повністю підтримали угоду з поляками, вказуючи на неправомірні дії галичан у листопаді. Проти виступили А. Михайлов та В. Старосольський. Останній підкреслив: «Придніпрянська Україна нині не може допомогти Галичині, але і шкодити їй не мусить. А зазначеним пунктом Деклярації Уряду (визнання Східної Галичини за Польщею – Р. Т.) українського відбирає з під ніг ґрунт єдином у клаптику української землі, який вже дістав з боку Антанти певне міжнародньо-правове положення. В Парижі Галичина дістала майже самостійність, у всякому разі – це зовсім не провінція Польщі»⁵²³. Як бачимо, деякі політики сліпо вірили Антанті навіть після виробленого Статуту у справах Східної Галичини. Незважаючи на це, зібрання вирішило, що треба йти на контакт із Польщею й виконувати всі необхідні для цього вимоги.

Члени місії – представники ЗОУНР – довідалися про можливі умови А. Лівіцького, і це викликало в них занепокоєння, оскільки Східна Галичина переходила до складу Польщі. Тому наддністрянці звернулися з протестом до голови місії. Вони були обурені поведінкою наддніпрянців, які стали організовувати окремі засідання без їх участі й вести переговори з польською стороною без їхнього відома. Та А. Лівіцький заявив, що у випадку незгоди з цими рішеннями представники ЗОУНР мають вийти зі складу делегації. Не мав успіху й лист С. Витвицького, де акцентувалася увага на ухвалах 3 і 22 січня, за якими долю Східної Галичини

---

⁵²² Доценко О. Вказ. праця. – Т. 2. – Кн. 5. – С. 47-48, 56, 59.

⁵²³ Там само. – С. 57.

не має права вирішувати уряд УНР без згоди представників ЗОУНР.

Цього ж дня А. Ливицький все ж таки підписав із польським урядом Декларацію. Суть її полягала в наступному: «Територія Української Народної Республіки має бути установлена з такими кордонами: починаючи від Чорного моря по річці Дністру і від Дністра між Польщею й Україною по річці Збруч. Далі кордони Української Народної Республіки на території бувшої Російської Імперії має пройти на західно-північній Волині і остаточно вирішення тут кордону залежатиме від вирішення Мирової Конференції в Парижі»⁵²⁴. Ухвала ж по земельній справі на Україні залишається за Українським Установчим Парламентом, а до того часу юридичне становище польських поміщиків на території УНР регулюється на підставі окремого погодження між українським і польським урядами. Провідний український діяч А. Жук відзначив, що акт від 2 грудня був більшим злочином, а ніж проголошення П. Скоропадським федеративної грамоти⁵²⁵.

2 грудня 1919 р. офіційна дипломатична делегація ЗУНР висловила протест: «Своєю Декларацією, за яку не одержуєте для Української Народної Республіки нічого, можете вбити життя новонародженої Галицької Держави, а разом з тим знівечити всю українську державну будову...»⁵²⁶. 3 грудня галицькі представники, не погоджуючись з підписаними договорами, вийшли зі складу місії. Наступного дня С. Витвицький,

---

⁵²⁴ ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 275. – Арк. 23.

⁵²⁵ National Archive and Library of Canada. – MG30, C167. – Vol. 24. – Ph. 3.

⁵²⁶ Доценко О. Вказ. праця. – Т. 2. – Кн. 5. – С. 71-72.

А. Горбачевський та М. Новаковський звернулися із заявою до уряду Польщі, у якій засудили договір і підкреслили, що УНР і ЗОУНР «се два окремі, в нічим незалежні один від другого державні організми», а злука 22 січня 1919 р. мала лише декларативне значення⁵²⁷. 7 грудня до Варшави прибув С. Петлюра й через 4 дні визнав правочинність підписаної Декларації.

Є. Петрушевич 11 грудня на засіданні членів УН-Ради у Відні також засудив дії делегації УНР і висловив протест, який був надрукований в «Українському прапорі» 16 грудня 1919 р. Він сказав, що до скликання Установчих Зборів має право «заявляти що до території Західно-Української Народньої Республіки та що до її відносин, а зокрема що до границь супроти Польщі, тільки згадана [Українська] Національна Рада та установлене нею правительство Західно-Української Народньої Республіки. Становище повисше відповідає теж принципіально дотеперішньому становищу Найвисшої Ради Аліянтів у Парижі, яке так звану Східну Галичину вважає за окрему державно-правну одиницю»⁵²⁸. У документі вже фігурувала не назва «ЗОУНР», а «ЗУНР». Деякі вчені, зокрема С. Макарчук, Д. Веденєєв, П. Гай-Нижник, розцінюють це як остаточний розрив апокрифічного політичного співробітництва між урядами українських республік⁵²⁹. Хоча не варто ква-

---

⁵²⁷ ЦДІАА. –Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 134. – Арк. 64-65зв.

⁵²⁸ Доценко О. Вказ. праця. – Т. 2. – Кн. 5. – С. 104.

⁵²⁹ Макарчук С. Вказ. праця. – С. 69; Веденєєв Д. Українська історіографія про причини та наслідки розриву Акту злуки (зовнішньо-політичний аспект) // Українська соборність: ідея, досвід, проблеми. – К., 1999. – С. – С. 244; Гай-Нижник П. Вказ. праця. – С. 271.

ліфікувати ноту Є. Петрушевича, як припинення дії Акту злуки, адже Диктатор, УНРада й уряд ЗОУНР жодним документом не денонсували Акт злуки. Вони й надалі відстоювали концепцію легітимності соборної України. Адже це суперечить «Державно-правовій заяві членів Української Національної Ради щодо державної приналежності Східної Галичини і Північної Буковини» від 28 жовтня 1919 р., де УНРада від імені населення ЗОУНР зазначала, що готова розділити долю в «державно-правовій формації, яку вибере собі Придніпрянська Україна»⁵³⁰. А у звіті грудневих засідань УНРади у Відні відзначено, що «всяке розділювання українських земель та прилучування їх частин до інших держав вважають шкідним для українського державного права, як також для будучности українського народу, та що українці Західної Области хочуть ділити долю з Придніпрянською Україною і з нею сполучатися в цій державно-правовій формації, яку вибере собі український народ в отсій світовій війні»⁵³¹. Отже, жодного офіційного документа про розрив Акту злуки не виявлено. За припущеннями Ю. Сливки, це міг зробити тільки спільний орган УНР і ЗОУНР⁵³².

У той час посилюються об'єднавчі тенденції між українськими арміями, адже незважаючи на підпи-

---

⁵³⁰ Карпенко О. Про хронологічні межі існування Західно-Української Народної Республіки // Карпенко Олександр. З історії Західно-Української Народної Республіки. – Івано-Франківськ, 2006 – С. 104-105.

⁵³¹ Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали: в 5 т. – Т. 2. –С. 421.

⁵³² Сливка Ю. Етапи та головні напрями дослідження ЗУНР в українській історіографії // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 9.

сання угоди між УГА й Добрармією, не всі галичани залишилися задоволеними її умовами. «Політика провідників Галицької Армії, – за свідченням М. Омеляновича-Павленка, – ані трохи не відповідала настроям галицьких стрільців та старшин»⁵³³. Були надіслані навіть спеціальні делегати від УГА – Д. Сухенко та М. Балицький, які в Липовці з І. Мазепою обговорили питання об'єднання українських армій.

22 грудня до Вінниці прибула делегація від наддніпрянської армії у складі полковників Н. Никонова й О. Вишнівського, а через день з представниками УГА отаманом О. Лисняком і четарем Д. Палієвом вони підписали формальний договір про злуку обох армій. За ним Галицька армія переходила з дня сформування уряду УНР в його розпорядження й мала виконувати накази до того часу, поки не буде відкликана до Наддністрянщини, але зберігала за собою свою організаційну самостійність⁵³⁴.

Договір про об'єднання Дієвої й Галицької армій було затверджено 29 грудня 1919 р. на засіданні уряду УНР і з приводу цього ухвалено спеціальну відозву до населення, де наголошувалося, що жодна сила не знищить братерської єдності обох частин українського народу. Окремо зверталися до галицьких воїнів: «Як матері однаково шкода своїх дітей, так і наша мати Україна не може дійти до спокою, поки ваша наймиліша вітчизна Галицька Земля не буде вкупі з іншими землями Самостійної Соборної України»⁵³⁵.

---

⁵³³ Омелянович-Павленко М. Вказ. праця. – С. 231.

⁵³⁴ ABN w Warszawie, Archiwum TNSz. – Skrz.23.XXIV.32. – Ark. 168-169.

⁵³⁵ Цит. за: Мазепа І. Україна в огні і бурі революцій, 1917-1921. – С. 334-335.

М. Тарнавський зобов'язався утримувати район Вінниця – Жмеринка – Вапнярка з метою забезпечення адміністративної праці уряду УНР.

Здавалося, вперше військо могло об'єднатися під єдиним командуванням, однак роз'єднаним арміям було важко втілювати угоду в життя. Дієва армія мусила в цей час якнайшвидше рухатися на схід, щоб відірватися від ЗСПР і тим самим уникнути небезпечних із ними боїв. А малорухливі галицькі угруповання взагалі були оточені більшовиками й денікінцями. Крім того, про сам факт підписання договору командування армії УНР через комунікаційні складнощі довідалося лише 3 січня 1920 р.

Тим часом більшовики не виключали приєднання під своє крило Галицької армії, частини якої розтягнулися від Вінниці до Жмеринки, Бірзули, Вапнярки й Одеси. Зважаючи на наступ Червоної армії й складне становище УГА, її члени утворили у Вінниці Революційний комітет (Г. Давид, Н. Гірняк, І. Курах та інші) й підписали 1 січня 1920 р. угоду з подільським Ревкомом про перехід УГА в їхнє підпорядкування. Цим перекреслювався договір про об'єднання двох українських армій від 24 грудня 1919 р. Варто зауважити, що С. Петлюра, відбуваючи до Варшави, єдиним порятунком УГА визначив союз із більшовиками, який він не підтримував. Очевидно, Головний Отаман зважено розцінив співвідношення сил.

Представники Галицької армії сподівалися на автономію її частин у складі червоних військ. Однак формальний статус УГА після укладення договору з більшовиками залишався невизначеним, а угода все ще чекала на ратифікацію. 6 лютого 1920 р. було

створено Начальний Ревком УГА, і з Вінниці до Києва виїхала представницька делегація Галицької армії на чолі з Ф. Кондратським для укладання остаточного договору. Наступного дня ревком розіслав наказ про створення з частин УГА Червоної Української Галицької армії (ЧУГА). Таким чином, відбувся розкол у командуванні галицьких військ – існували Начальний Ревком і НКГА.

Командувач УГА генерал О. Микитка, який не погоджувався з рішенням вінницького ревкому, уживав усіх заходів, щоб налагодити відносини з частинами Добрармії на Кубані й вивести її на румунську територію, але жодне з цих рішень не мало успіху. До того ж радянській владі стало відомо про таємну політику галицького командира. Його було заарештовано, а згодом знищено в таборі для військовополонених у Підмосков'ї.

Надії галичан на радянське керівництво не виправдалися, відразу після київської конференції від більшовиків надійшли рішення про реорганізацію частин ЧУГА відповідно до організаційної побудови Червоної армії, старшини при цьому втрачали свої офіцерські привілеї, а командний склад мав затверджуватися в Москві. 21 лютого внаслідок злиття вінницького й начального Ревкомів було створено новий Ревком ЧУГА, який переїхав з Вінниці до Балти. Командиром нової армії став В. Порайко, а комісарами – колишній УСС Я. Струхманчук та засновник Комуністичної партії Західної України М. Михайлюк⁵³⁶.

---

⁵³⁶ *Бережинський В.* Червона Українська Галицька Армія. – К., 1997. – С. 3-6.

Також вводився внутрішній устрій радянської армії: інститут комісарів та стрілецьких рад. Український «тризуб» замінювався «червоною зіркою». Армія мала використовуватися в боротьбі з Польщею і з іншими «буржуазними» державами, але проти частин УНР її не повинні були задіювати. Отже, УГА фактично ліквідували як самостійну військову формацію. Її основною правонаступницею в організаційно-правовому відношенні стала ЧУГА.

А С. Петлюра на початку 1920 р. продовжував наладжувати контакти з Польщею, аби за її допомоги визволити Україну. Для Головного Отамана це був єдиний можливий вихід із складного становища, оскільки УГА перейшла на бік Червоної армії, а наддніпрянські війська, за відсутності достатніх сил, – до партизанських методів боротьби.

На шляху до реалізації цих завдань стояла низка важливих чинників, у першу чергу зовнішньополітичних. Антанта продовжувала підтримувати Добрармію А. Денікіна, і лише після її поразки навесні 1920 р. провідні європейські політики залишили вирішення українського питання Варшаві. Були і внутрішні чинники, що гальмували укладання угоди С. Петлюри з поляками, насамперед, це протиріччя між політичними таборами в самій Польщі. Ендеки радили Ю. Пілсудському домовитися з більшовиками, а міністр закордонних справ Л. Василевський опрацював проект договору з ними, де визнавав Радянську Україну в межах 1772 р., тобто тільки Лівобережжя, що не сподобалося Москві. Більшість політиків пропонували зайняти Правобережну Україну силою⁵³⁷.

---

⁵³⁷ *Дацків І.* Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917-1923 рр. – С. 369-370.

11 березня були відновлені перервані в грудні українсько-польські переговори. Зближенню С. Петлюри з польським урядом сприяли й неодноразові звернення представників Радянської України до Польщі з метою укладання мирного договору. У перший день обговорення поляки намагалися з'ясувати позиції українців що до їхніх вимог у разі польсько-радянських переговорів. А. Лівіцький висловив сподівання, що західні сусіди визнають УНР і не вступлять у відносини з Х. Раковським. Наступного дня польська сторона підтвердила готовність признати законним український уряд до скликання Зборів, і в результаті обговорення вирішено розпочати роботу над проектом майбутньої угоди між двома державами.

Юзеф Пілсудський

Львівська делегація УНРади, спостерігаючи за подіями в Польщі, 28 березня 1920 р. заявила, що С. Петлюра не може далі вважатися репрезентантом українського народу. Лише уряд, який буде представником волі всієї Соборної України й дотримуватиметься неподільності всіх її земель, вважатиметься легітимним⁵³⁸. Однак це не вплинуло на Головного Отамана.

---

⁵³⁸ ЦДАЛ. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 134. – Арк. 67-68.

31 березня в листі до військового міністра В. Сальського він зазначав, що Польща й Україна повинні досягти порозуміння, щоб встояти перед Москвою, оскільки «галичани, своєю сліпою, нерозважною політикою вже не раз «зарізали» нас; отже їхні поради, їхні сентенції – є лише хворим відгуком розпуки та дезорганізації. Ми повинні в ім'я державності зараз не рахуватися з розпукою, а мати тверду державну волю і не піддаватися на провокацію...»⁵³⁹.

Тим часом переговори Польщі з Радянською Росією зайшли в глухий кут через позицію Варшави щодо встановлення східного кордону у межах , що існували до 1772 р., а це для Москви було неприйнятним. Тому 3 квітня українцям запропонували перемир'я в обмін на відмову від 7 повітів Волині. У листі до І. Мазепи А. Лівіцький наголошував: «Ми будемо домагатись, аби визнання України і нашого уряду було опубліковано окремим актом і було редаговано в більш конкретних виразах. В справах адміністративних ми домагаємося, аби вся цивільна влада на Волині і Поділлі була передана уряду УНР. Ми вважаємо також недопустимою якусь конвенцію у справі аграрній на Вкраїні»⁵⁴⁰.

Взагалі, обидва проекти договору, польський і український, мали принципові відмінності. Перший не визнавав за УНР юридичної самостійності, а лише право українського народу на створення в майбутньому незалежної держави, а також тимчасовий уряд на чолі з С. Петлюрою до скликання Установчих Зборів. Український варіант, навпаки, вимагав для УНР суверенності на чолі з Директорією.

---

⁵³⁹ *Петлюра С.* Статті, листи, документи. – С. 263-264.

⁵⁴⁰ ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 1. – Спр. 124. – Арк. 24.

Ще декілька днів йшло обговорення проекту українсько-польського договору. Для українців неприйнятними були вимоги щодо територіальних поступок. Тому вони вирішили дати остаточну відповідь після нарад А. Лівіцького в Кам'янці-Подільському.

17 квітня 1920 р. відбулося засідання президії Кам'янецької Української Національної Ради в Кам'янці-Подільському. Дана організація утворилася на початку 1920 р. на чолі з М. Корчинським. До її складу входили представники наддніпрянських партій УПСР, УПСФ, УПСС, УХДП, а також п'ять галичан, серед яких слід виділити С. Барана, що був заступником голови. Кам'янецька УНРада вела опозиційну політику проти уряду УНР і Директорії. Свого часу виступала й проти варшавської Декларації від 2 грудня 1919 р. На її квітневому засіданні А. Лівіцький намагався переконати присутніх у важливості укладання договору з Польщею. Однак С. Баран, який фактично керував діяльністю Кам'янецької Національної Ради, вказував, що договір з Польщею суперечить нормам міжнародного права і вказував на непевне майбутнє становище українського населення на території Східної Галичини. У відповідь міністр УНР зазначив, що «права (галицьких українців – Р. Т.) можуть бути ширші аж до територіальної автономії включно, скоро тільки Україна матиме хоч трохи сили»⁵⁴¹. Крім того, він пообіцяв, що не підпише жодної угоди без обговорення питання щодо зміни політики Польщі в Східній Галичині й стосовно амністії галичан. 18 квітня відбулося зібрання різних політичних партій, на якому реферував С. Баран. У кінці свого виступу він заявив,

---

⁵⁴¹ Український прапор. – Відень, 1920. – 8 травня. .

що «мимо всяких умов і договорів Східна Галичина змагатиме до злуки із Соборною Україною»⁵⁴². Отже, навіть у такий скрутний час частина українців продовжувала відстоювати принцип соборності земель. Це була відверта декларативність, аби покласти всю вину за невиконання умов Акту злуки на С. Петлюру. Більшість же політичних партій підтримала прийняття цієї угоди.

У результаті довгих переговорів між УНР і Польщею 22 квітня 1920 р. було укладено політичний договір, а через день і військову конвенцію про співробітництво. Польща визнала незалежну Україну, а також уряд на чолі з С. Петлюрою. Головний Отаман за це заплатив велику ціну, оскільки між українською й польською державою встановлювався кордон «на північ від ріки Дністра вздовж річки Збруча, а далі вздовж бувшого кордону між Австро-Венгрією та Росією до Вишегрудка на північ через Узгір'я Крем'янецькі, а далі по лінії на схід від Здолбунова, потім вздовж східного адміністраційного кордону Рівенського повіту, далі на північ вздовж кордону адміністраційного бувшої губернії Мінської до схрещення його з р. Прип'яттю, а потім Прип'яттю до її устя»⁵⁴³. Це означало, що польський уряд домогся на офіційному рівні поступки щодо приєднання Східної Галичини, Волині, Холмщини, Підляшшя, частини Полісся. Обидві сторони не повинні укладати будь-які міжнародні угоди, які порушать умови даного договору, національно-культурні права українців у Польщі, а поляків в Україні.

---

⁵⁴² Український прапор. – Відень, 1920. – 8 травня.

⁵⁴³ Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. – Т. 2. – С. 618-619.

Військова конвенція передбачала, що об'єднані війська мусять вести спільні дії під командуванням польських генералів. Уряд УНР зобов'язувався надавати польському війську продукти харчування: «м'ясо, жири, борошно, крупи, картоплю, цукор, овес, сіно, солону тощо». Залізничні трофеї, за винятком панцерних потягів, завойовані у боях, вважалися власністю українців⁵⁴⁴.

Головний Отаман не полишав надії на визволення України від більшовиків і тому визначив мотиви укладання цієї угоди. На підставі договору польські війська мали прийти разом з українськими на територію УНР як союзники проти одного ворога, а по закінченню боротьби з більшовиками залишити її межі.

Для Польщі підписання Варшавської угоди було також знаковою подією. Не викликає заперечень боротьба політичної еліти цієї країни за відродження кордонів 1772 р. Це підтвердила і діяльність польських делегатів на Паризькій мирній конференції. Однак вона дещо суперечить виступу Ю. Пілсудського 5 травня 1920 р. на нараді армійського штабу. Він наголосив: «Я поставив на карту останню можливість зробити щось на користь майбутнього Польщі, цим послабити потужність Росії у майбутньому. І коли вдасться допомогти створенню незалежної України, яка буде перепорою між нами і Росією, остання нам багато років не буде загрожувати. [...] Але проблема в тому чи повстане Україна, чи має вона достатньо сил і людей, щоб організуватися, ми не можемо тут вічно знаходитися і тому зверта-

---

⁵⁴⁴ ЦДАВО України. – Ф. 3695. – Оп. 1. – Спр. 80. – Арк. 99-100.

юся до місцевих поляків, щоб мене зрозуміли і допомогли. Це і в їх інтересах, не саботувати, а разом з українцями створити державу». І нарешті він вказав, що «кордонів 1772 року відновлювати не буду, як колись бажав»⁵⁴⁵. Таким чином польський лідер намагався створити буферну зону між своєю державою й більшовиками. Для нього було небезпечнішим мати сусіда у вигляді Радянської Росії, оскільки це могло призвести до непередбачуваних наслідків, зокрема більшовизації прикордонних поляків. Якщо зважити, що Східна Галичина – це гранична територія, більшість населення якої виступали проти включення її до польської держави, то такий розвиток подій видається цілком вірогідним.

У зв'язку з підписанням Варшавського договору у Львові відбулося екстрене зібрання представників УНРади, де прийняли декларацію, згідно якої він не визнавався, оскільки С. Петлюра не мав ніяких прав укладати подібні документи без згоди з Є. Петрушевичем⁵⁴⁶. Підписання квітневої угоди засудила не тільки УНРада. Колишній гетьманський міністр Д. Дорошенко вважав, що Польщі Україна потрібна як васал, щоб якомога довше на сході панувала анархія й політичне безсилля⁵⁴⁷. Польсько-українська угода мала не багато прихильників серед українців за кордоном, а звістка про успіхи серед союзних військ весною 1920 р. не

---

⁵⁴⁵ Цит. за: *Корольов Г.* Союз Ю. Пілсудського – С. Петлюри в контексті геополітичного вибору // Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 рр. – Вип. 5. – К., 2010. – С. 279.

⁵⁴⁶ ЦДІАЛ. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 134. – Арк. 71-71зв.

⁵⁴⁷ *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє минуле. – Ч.3. – Львів, 1923. – С. 99-100.

викликали ні радості, ні ентузіазму. Український делегат на Мирній конференції С. Шелухін квітневий договір вважав злочином державності, за який Україна заплатила свободою⁵⁴⁸. Члени Директорії УНР А. Макаренко й Ф. Швець зазначали, що взагалі не знали змісту підписаної С. Петлюрою угоди⁵⁴⁹. Галицьке видання у Відні «Український прапор» наголошувало, що «небувале і неприродне те, щоб якийсь народ, починаючи своє державне життя, мусів лишати «за бортом» найсвідомішу частину своєї землі, зрікатися області, на котрій населення національно найбільш розвинене...»⁵⁵⁰.

8 травня зібрання членів УНРади у Відні виголосило протест і проти угоди 22 квітня, де вказувалося, що Західна область УНР до скликання Установчих Зборів мала автономію, а верховна влада належала УНРаді. Однак повного об'єднання українських земель не відбулося. Тому, за словами переважної більшості зібрання, Директорія і її лідер С. Петлюра не мали ніякого юридичного права укладати договір на таких умовах. Також Є. Петрушевич виголосив протест Найвищій Раді проти укладання Варшавської угоди. Делегація УНРади у Львові видала комунікат, де відзначалося, що Східна Галичина є окремим предметом міжнародного права. Вони заявили, що виступають проти «виключення її з державного з'єднання з Україною і проти прилучення до польської республіки Холмщини, Підляшшя, частини Полісся і західної області Волині»⁵⁵¹.

---

⁵⁴⁸ *Нагаєвський І.* Історія Української держави двадцятого століття. – К., 1994. – С. 333.

⁵⁴⁹ ЦДАВО України. – Ф. 3695. – Оп. 1. – Спр. 80. – Арк. 157-158.

⁵⁵⁰ Український прапор. – Відень, 1920. – 8 травня.

⁵⁵¹ Український прапор. – Відень, 1920. – 18 травня.

Сам же Головний Отаман пізніше наголошував: «Тільки нечесний демагог може дозволити собі говорити про те, що «Петлюра продав» Галичину, Волинь тощо. Петлюра, коли вже говорити правду, несе на собі відповідальність за історичні «гріхи» і хиби української неорганізованості, малої культурності і несприятливих обставин в житті української нації»⁵⁵².

У квітні розпочався наступ об'єднаних українсько-польських сил, а С. Петлюра закликав населення піднятися для остаточної боротьби з більшовиками. Радянська влада обіцяла не використовувати ЧУГА проти армії УНР, але змінила своє рішення. Водночас командувач українських сил М. Омелянович-Павленко запропонував стрільцям ЧУГА приєднатися до польсько-українських військ. Керівництво частин УНР, дбаючи про можливе приєднання галицьких військ, видало до них агітаційну відозву, у якій наголошувалося, що боротьба ведеться не тільки між поляками й більшовиками, а вирішується справа Галичини, справа української свободи. Це відбувалося після того, як С. Петлюра фактично зрікся Наддністрянської України. Комендант бригади ЧУГА Ю. Головінський, будучи незадоволеним перебуванням у складі Червоної армії, вирішив не підтримувати більшовиків і розіслав план повстання проти них. 25 квітня польські угруповання прорвали фронт, ослаблений діями наддністрянських частин, які не бажали проливати кров за радянську владу. А через день рештки Галицької армії були оточені, розформовані й відправлені до концтаборів. Лише окремим групам

---

⁵⁵² *Петлюра С. Вибрані твори та документи.* – С. 254.

*С. Петлюра і Ю. Пілсудський у Вінниці під час
наступу на Київ*

вдалося вирватися з оточення й пробитися до армії М. Омеляновича-Павленка.

Перша бригада ЧУГА (Червона УСС) не підтримала ідеї Ю. Головінського та продовжувала протистояти полякам. Однак після того, як Таращанська бригада радянських військ відступила, польська піхота стала оточувати українських стрільців. Невеликим частинам на чолі з А. Бізанцом і М. Ірчаном вдалося прорватися на схід і з'єднатися з червоними. На початку травня їх реорганізували і створили Галицьку бригаду, яка через нерішучість дій була оточена в районі Гайсина і склала зброю.

На думку українських учених В. Солдатенка й Б. Савчука, 10 травня 1920 р. – останній день існування Галицької армії⁵⁵³. УГА як самостійна сила пе-

⁵⁵³ Солдатенко В., Савчук Б. Вказ. праця. – С. 159.

рестала існувати. Польські війська разом із частинами УНР 6 травня здобули Київ. Через тиждень до столиці України прибув і Ю. Пілсудський. Більшовики ж звинувачували у своїх воєнних поразках 2-у і 3-ю бригади УГА, які вдарили в тил радянським частинам. Ці дії негативно відбилися на становищі людей, які мали бодай опосередковане відношення до Галицької армії. Репресій зазнали Польовий штаб, Кіш бригади УСС, курсанти школи червоних старшин і тилові підрозділи⁵⁵⁴.

Однак об'єднаним українсько-польським військам так і не судилося довго втриматися в Києві. На початку червня розпочався наступ Червоної армії по всьому фронту й союзницькі війська змушені були відступити, а 26 липня більшовицькі загони форсували р. Збруч. На цьому завершується період боротьби обох українських республік за свою незалежність на власній землі й розпочинається новий етап їхньої діяльності – в екзилі.

Підписання Головним Отаманом Варшавського договору більшість дослідників вважає остаточну його відмову від претензій на Східну Галичину, але це дещо суперечить листу, написаному С. Петлюрою 17 липня 1920 р. до Ю. Пілсудського. У ньому він дає оцінку підписання Варшавського договору: «Дня 22 квітня [...] витворилося взаємне довір'я, яке дало нам умову, переломивши традиції століть, спільно попровадити армії обох народів на спільного ворога. Тепер наше взаємне довір'я зміцнено і освячено спільно пролитою кров'ю лицарів і безумовною взаємною вірністю»⁵⁵⁵. З

---

⁵⁵⁴ Литвин М., Науменко К. Вказ. праця. – Львів, 1995. – С. 307.

⁵⁵⁵ Кучер М. Незнані листи Головного Отамана Симона Петлюри до Пілсудського. – Бм., Бч. – С. 5.

цього листа видно, що Головний Отаман, навіть незважаючи на невтішні результати спільного походу на Київ, позитивно охарактеризував укладання Варшавського договору. На його думку, вдалося переламати історично складене протистояння між Польщею й Україною. Не забув С. Петлюра і про жителів Східної Галичини. Від Ю. Пілсудського він вимагав: «а) амнестія для всіх, хто в добрій вірі служив своєму народові, воював за суверенність Сх. [ідної] Галичини, а тепер опинились у в'язниці, в таборах, або полоні, б) Можливість вільного вступу всіх здібних носити зброю галичан до союзних армій, в) Покликати до участі в житті краю також місцевих українців»⁵⁵⁶. Звісно, ці заклики залишилися тільки на папері. Фактично ж українці в Польщі перетворилися на людей другого сорту, а землі Східної Галичини на аграрно-сировинний придаток Другої Речі Посполитої.

Отже, договір між С. Петлюрою і Ю. Пілсудським засвідчив відмову УНР від території Східної Галичини. Хоч він і підписувався на таких важких умовах, та Головний Отаман вбачав у ньому єдиний можливий шанс для порятунку. Певним виправданням служила сепаратна угода УГА з Добрармією, а також та обставина, що він відмовлявся від територій, уже й так захоплених поляками. С. Петлюра не міг передбачити, що спільний похід українсько-польських сил на Київ виявиться таким короткочасним і невдалим, у результаті якого буде завойована більшовиками вся територія УНР і ліквідуються залишки УГА. Ці події знаменували остаточне завершення політичної й військової співпраці УНР та ЗУНР.

---

⁵⁵⁶ Кучер М. Вказ. праця. – С. 4.

ПІСЛЯМОВА

Українці протягом багатьох століть перебували в складі різних держав. Однак їхнє прагнення до об'єднання не зникло, а залишалось важливим імперативом національного буття. Великої популярності ідея єдності набула в середині XIX ст. завдяки діячам «Руської трійці» та Кирило-Мефодіївського товариства, а особливої актуальності на межі XIX-XX ст. внаслідок активізації суспільного життя, утворення політичних партій та громадських організацій. Їхні програмні документи містили заклики до єдності України й відіграли важливу роль у формуванні свідомості українців щодо національно-культурної ідентичності, стали визначальними чинниками у виробленні перспектив боротьби за незалежність. Перша світова війна дала поштовх для розвитку національно-визвольного руху в Європі. З'явилася реальна можливість об'єднання українських земель з обох берегів Збруча в одне ціле під скіпетром Романових чи Габсбургів. Але затяжний характер війни, невдоволення підкорених народів боротьбою за чужі інтереси призвели до ліквідації багатовікових імперій у Європі й створення нових незалежних держав.

Повалення самодержавства в Російській імперії, утворення в Києві Центральної Ради й надання автономії українським землям у складі Росії стало важливим етапом на шляху національної консолідації, створення передумов об'єднання етнічних українських земель. Незважаючи на відносно помірковані гасла щодо власної території, Центральна Рада дбала й про

західноукраїнські землі. Її представники на переговорах у Бресті вимагали утворення окремого коронного краю в складі Східної Галичини й Буковини в межах Габсбурзької імперії, а укладення договору з країнами Четверного союзу було важливою перемогою української дипломатії. Наддністрянське населення радісно зустрівло звістку про прийняття IV Універсалу, яким проголошувалася незалежність УНР. Це свідчило про взаємне усвідомлення обома гілками українства спільності завдань національно-визвольного руху.

Українська Держава П. Скоропадського успадкувала від Центральної Ради Брестські угоди. Проте суперечливе ставлення гетьмана до галичан відбилосся на виробленні та здійсненні зовнішньополітичної лінії щодо західноукраїнських земель. Та все ж головним гальмівним чинником була залежність української влади від Австро-Угорщини, війська якої окупували значні терени України. Небажання австрійської корони розв'язувати проблему західноукраїнських земель посилювали східний вектор у зовнішній політиці Української Держави. Незважаючи на суттєві труднощі, у кінці гетьманського правління активізувався процес зближення обох гілок українства.

Проголошення ЗУНР на західноукраїнських землях й успішне повстання демократичних сил під проводом Директорії відкрили шлях до об'єднання двох українських держав. Однак провідні політики ЗУНР насторожено ставилися до лідерів УНР, боячись не стільки важкої геополітичної ситуації у Великій Україні, скільки втрати владних прерогатив у Східній Галичині. Вони сподівалися на визнання власної держави на основі принципів Президента США В. Вільсона, що

передбачали перебудову Габсбурзької імперії на федеративних засадах і не зачіпали устоїв Росії. Лише невдалий розвиток війни з Польщею прискорив процес об'єднання через потребу галичан у військовій і економічній допомозі. Водночас лідери УНР, які намагалися втілити в життя споконвічну ідею єдності України й підняти свій престиж в очах громадськості, здійснили зустрічні кроки. Спільна політика керівництва обох республік, незважаючи на значні політичні, економічні й соціокультурні відмінності, сприяла укладанню Передвступного договору про злуку УНР і ЗУНР в одну соборну державу. Ця угода започаткувала процес об'єднання Східної й Західної України, який завершився 22 січня 1919 р. підписанням Універсалу соборності.

Проголошення та затвердження Акту злуки стало визначною подією, яка сприяла зростанню національної свідомості українців, формуванню української політичної нації, її консолідації й знаменувала завершення початкового етапу боротьби за соборність, відкривала можливість практичної розбудови державності України. Об'єднання двох республік мало під собою об'єктивні історичні й юридичні підстави, оскільки опиралися на прагнення широких народних мас і були закріплені державно-правовими актами обох українських республік. Фактично Україна ставала конфедеративною державою, де уряд ЗОУНР зберігав за собою право проводити свою внутрішню політику на території Східної Галичини. Творці Акту соборності розглядали його як попередній договір про об'єднання, остаточне оформлення якого відкладалося на невизначений термін майбутніми Установчими Збора-

ми. Не були створені єдині армія й органи управління державою, не визначені політичні пріоритети.

Укладання Акту Злуки і затвердження «Закону про владу», які суперечили один одному, залишили багато невирішених питань до скликання Установчих Зборів, які призводили до численних непорозумінь між проводами обох українських республік. Директорія проголошувалася вищим органом влади республіки, однак її юрисдикція не поширювалася на Західну область, яка отримала широку автономію. Лідер ЗОУНР Є. Петрушевич, ставши членом Директорії, отримав змогу впливати на законодавчу політику УНР. Щоправда він відвідав лише одне її засідання і не мав великого бажання брати участь у діяльності даного органу влади. Це зайвий раз підкреслює різні політичні плани керманічів обох республік.

Історичні відмінності в розвитку обох регіонів України впливали на формування державної політики урядів УНР і ЗОУНР. Галицькі лідери не сприймали соціалістичну ідеологію Директорії, водночас наддніпрянці не могли погодитися з незалежним становищем Західної області і весь час намагалися обмежити її автономію. Фактично функціонували два окремих владних центри, які не бажали йти на компроміс. Відрізнялися й закони, які були прийняті на теренах обох українських республік. Більшість державних актів Ради Народних Міністрів стосувалися Наддніпрянщини, а Ради Державних Секретарів – Галичини. Юридичними документами ЗОУНР, які відповідали ідеям соборності, були лише деякі закони, зокрема про запровадження в обіг гривні (4 квітня 1919 р.) та про громадянство (8 квітня 1919 р.). Політики ж УНР і

ЗОУНР не тільки не могли знайти порозуміння, а й намагалися дискредитувати один іншого, посилюючи напругу в складних взаємовідносинах між обома частинами України. Навіть невдачі українських армій не вплинули на подолання внутрішньої політичної кризи в керівництві соборної України

Політична верхівка УНР неприхильно сприйняла й запровадження інституту диктатора ЗОУНР. Формально цей крок не мав принципового значення, оскільки останнє слово у важливих рішеннях наддністрянського уряду й так належало голові УНРади. На мою думку, таке рішення мало ухвалюватися в погодженні з Директорією, незважаючи на самоуправління ЗОУНР. Не кращим чином діяли й наддніпрянці. Контroversійним кроком було створення Міністерства у справах Галичини. Розходження посилило й надання необмежених прав С. Петлюрі.

Певна співпраця спостерігалася в економічній, військовій і культурній сферах. Уряд УНР надавав грошову й продовольчу допомогу Східній Галичині, а у відповідь отримував паливно-мастильні матеріали. Відсутність історичних джерел не дозволяє встановити обсяги реальної допомоги наданої Наддніпрящиною своїм західним побратимам. Протягом грудня 1918 - лютого 1919 рр. ЗОУНР одержала й військову підтримку. Однак її основу становили невеликі військові формування, які були на той час здеморалізовані та стомлені Першою світовою війною. За таких обставин вони не могли реально підтримати УГА в боротьбі з польською армією.

Не вдалося досягти поставлених цілей і у зовнішньополітичній діяльності, насамперед визнання

України світовою спільнотою. Антанта не визнала ЗУНР незалежною, бо відстоювала ідею відновлення могутності Польщі й негативно ставилася до УНР, оскільки намагалася відродити єдину Російську державу. Соборну Україну представляли дипломати різних політичних орієнтацій, а їхня фахова підготовка не відповідала рівню завдань Мирної конференції. До того ж галицькі дипломати весь час намагалися окремо представити справу західноукраїнських земель, а наприкінці 1919 р. взагалі створили своє окреме бюро.

Ускладнювали дипломатичні зусилля й суттєві розходження в зовнішньополітичних орієнтаціях лідерів УНР і ЗОУНР. С. Петлюра весь час шукав зближення з Польщею й намагався вмовити наддністрянський уряд поступитися територією Галичини на користь західного сусіда. Є. Петрушевич хотів заручитися підтримкою російських збройних сил (більшовиків і денікінців), у планах яких було завоювання території Наддніпрянської України. Відсутність єдності в проведенні зовнішньої політики, неприхильна позиція Антанти й найближчих сусідів України стали визначальними чинниками захоплення влітку 1919 р. Східної Галичини Польщею й більшої частини УНР Радянською Росією.

Перехід Галицької армії річки Збруч відкрив нову сторінку спільної боротьби за українську державність, виникла можливість реального об'єднання всіх сил для боротьби з ворогами. Та це не покращило стратегічної ситуації через взаємну недовіру між лідерами обох республік, неузгодженість у вирішенні важливих політичних і військових питань. Не було єдності й у

формуванні стратегічних військових цілей. Тактичною помилкою став і похід на Київ, на шляху до якого зосереджувалися численні угруповання червоних військ, а наступ на Одесу давав змогу перепочинку, поповнення складу армії колишніми військовополоненими, отримання морем боєприпасів і медикаментів. Не передбачив С. Петлюра й можливого протистояння українських військ з Добрармією, яка розвивала наступ на Москву. Цілу низку прикрих прорахунків допустило й керівництво УГА. Загалом було упущено нагоду заявити про себе як потужну військову силу, що могла зупинити наступ більшовицьких військ на захід, і поставлено під удар усю справу боротьби за суверенну українську державу.

Втрата Києва, відкриття нового фронту проти ЗСПР ускладнили змагання за соборну українську державність. Замість боротьби за визволення батьківщини, галичани були втягнуті в безперспективну війну з Добрармією, яка довела УГА до межі катастрофи. Численні наради за участю галицьких і наддніпрянських військових та політичних керівників восени 1919 р. для консолідації українських сил, організації останнього удару не дали бажаного результату. На перший план вийшло відверте несприйняття позицій союзника, різна політична орієнтація лідерів УНР і ЗОУНР, страх втратити залишки своєї влади. Загострила ситуацію й епідемія тифу, яка при відсутності належного медичного забезпечення вразила більшу частину війська. Українська армія почала розкладатися й вже не сприймалася як боєздатна військова сила. За таких обставин вона не могла протистояти ні денікінцям, ні більшовикам.

В умовах прогресуючого розкладу армії С. Петлюра і Є. Петрушевич зробили останню спробу зберегти незалежність за допомогою своїх безпосередніх ворогів. Однак на заваді знову стали особисті амбіції обох лідерів, а не інтереси об'єднаної України. Є. Петрушевич намагався врятувати залишки УГА ціною об'єднання з Добрармією, уникаючи використання галицьких військ проти Дієвої армії УНР. Ця угода виявилася нетривалою через стратегічну недалекоглядність проводу ЗОУНР, оскільки ЗСПР втрачали свою боєздатність і не могли стримати наступ більшовиків. Головний Отаман же продовжував вести переговори з Польщею і був готовий укласти угоду на запропонованих умовах, аби мати в союзниках фаворита Антанти. Договір між С. Петлюрою і Ю. Пілсудським (квітень 1920 р.) засвідчив відмову УНР від території Східної Галичини. Не дивлячись на важкі умови, Головний Отаман вбачав у ньому єдино можливий шанс для порятунку УНР. Певним виправданням служила сепаратна угода УГА з Добрармією, а також та обставина, що він відмовлявся від територій, уже й так захоплених поляками. С. Петлюра не міг передбачити, що спільний похід українсько-польських сил на Київ виявиться таким короткочасним і невдалим, у результаті якого буде завойована більшовиками вся територія УНР і ліквідуються залишки УГА. Ці події знаменували остаточне завершення політичної й військової співпраці УНР та ЗУНР.

Таким чином, невдачі соборницьких устремлінь УНР і ЗУНР обумовлені низкою об'єктивних і суб'єктивних чинників. Насамперед, це несприятлива міжнародна ситуація – негативне ставлення Антанти, від-

сутність союзників, націленість сусідів на захоплення Наддніпрянщини й Східної Галичини. Однак великий вплив мали й внутрішні причини, які посилювали неприйнятне ставлення Антанти до українського визвольного руху. Серед них слід відмітити відсутність чіткої правової регламентації взаємовідносин УНР і ЗОУНР, значні історичні й культурні відмінності в розвитку обох гілок українства, наявність незалежних політичних і урядових центрів, розбіжність у питаннях стратегії й тактики боротьби за національну державність, непоступливість у прийнятті важливих рішень, взаємна недовіра й безкомпромісність їх лідерів.

Незважаючи на поразку визвольних змагань 1917-1921 рр., Акт злуки 22 січня 1919 р. – подія величезного історичного значення. Навіть залишившись нереалізованим, він упродовж наступних десятиліть виступав визначальним чинником національної консолідації та виявом генетичного потягу до національного і духовного єднання. Вивчення складного, суперечливого і в кінцевому підсумку нереалізованого об'єднавчого проекту доби Української революції початку ХХ століття постійно актуалізується сучасними проблемами державного будівництва, необхідністю подолання історичних відмінностей між західними й східними теренами України, потребою консенсусу політичних еліт на шляху творення консолідованої української нації й сучасної європейської держави. І з цього погляду, взаємовідносини УНР і ЗУНР мають чималий потенціал винесення уроків історичного досвіду.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

А

Агапит (архієпископ) 138, 142
Амвросій (єпископ) 138
Андрієвський В. 162, 194
Андрієвський О. 107, 125, 158,
178, 197, 198, 224
Андрузький Г. 38
Андрусяк М. 101, 104
Артимович А. 96

Б

Багриновський М. 299
Балицький М. 315
Баран С. 64, 83, 321
Баранова Б. 265
Барвінський О. 120
Бартеlemi Ю. 199, 200, 201,
202, 203, 204, 205, 206, 207,
217, 244.
Бас Д. 202
Бахман В. 209
Бачинський А. 127, 131, 136,
137, 139, 143, 144, 148
Бачинський Ю. 42
Безпалко О. 100, 124, 125,
136, 161, 177, 211, 267, 268
Безручко М. 117
Бенедикт XV 235
Бенцаль М. 192
Бертельо А. 110
Берті А. 219
Бізанц А. 327
Білінський М. 183
Благодір О. 191
Боберський І. 79, 180, 181, 184

Богачевська-Хомяк М. 265
Боден Р. 222
Бодяньський О. 37
Бой 235
Бойко О. 108, 109.
Болбочан П. 109, 166, 178
Бота А. 209, 210
Боу Х. 283
Бредов М. 273, 280
Бруський Я. 30
Бурачинський А. 246
Бурачинський О. 136, 156,
164, 201
Буріян С. 50, 70, 71, 72

В

Вагилевич І. 36
Василенко М. 106
Василій (єпископ) 138
Василько М. 56, 225
Васюта І. 25
Вахнянин О. 193
Вейд Г. 199
Великочий В. 17
Верига В. 12, 111, 187
Верстюк В. 26
Веденєєв Д. 313
Виздрік В. 55
Винниченко В. 7, 34, 58, 105,
107, 109, 115, 116, 119, 121,
125, 126, 139, 142, 143, 144,
148, 180, 197, 198
Витвицький С. 135, 148, 173,
201, 280, 307, 311, 312
Вишнівський О. 315

- Вільгельм Габсбург (Василь Вишиваний) 79, 92, 97, 99
Вільсон В. 73, 75, 81, 85, 92, 100, 101, 206, 207, 208, 219, 221, 222, 331
Вінцковський Ю. 193
Вітик С. 76, 81, 84, 130, 131, 133, 144, 148, 174, 175, 177, 233, 248, 267, 268, 279, 282, 288
Вітовський Д. 87, 120, 131, 133, 135, 136, 210, 226, 227, 231, 244
Волицький В. 261, 265
Волков С. 28
Володимир Великий 139
Волох О. 159
Волошин А. 101
- Г**
- Гавришка М. 178
Гавс 220
Гай-Нижник П. 18, 19, 313
Галан В. 264
Галіп А. 69, 124, 125, 234, 237, 238, 240
Галіп Т. 123, 124, 125
Галлер Ю. 167, 172, 202, 206, 208, 229, 242, 243, 244
Ганкевич М. 42, 81
Гардінг А. 219
Гаспаррі П. 235
Гебей П. 101
Генбачов В. 207, 276
Георгій (єпископ) 138
Герасименко Д. 16
Герасимович І. 159
Гжеляк Ч. 30
Гірняк Й. 192
Гірняк Н. 316
- Гладкий І. 300
Гнатишак М. 171
Головацький Я. 36, 39.
Головінський Ю. 326, 327
Голубович В. 59, 60, 61
Голубович С. 129, 130, 135, 153, 156, 159, 164, 173, 185, 211
Гольдман М. 163
Гонта І. 172
Горбачевський А. 267, 307, 309, 313
Горнікевич Т. 127
Городиський З. 25
Гошуляк І. 18, 28, 38, 46, 52, 61, 63
Греков О. 109, 174, 197, 244, 245, 253, 266.
Григоріїв Н. 308
Гроувд 199
Грушевський М. 43, 44, 45, 51, 54, 59, 150
Гувер Г. 199
Гуйн К. 75, 86, 88
Гулий-Гуленко А. 172
Гунчак Т. 12
Гусарек М. 71, 72, 73, 85
Гуцуляк М. 88
- Д**
- Давид Г. 301, 316
Давидяк В. 290
д'Ансельм Ф. 196, 197
Дацків І. 20, 72, 220, 222, 318
Дашкевич Р. 54, 137, 187, 276
Дельвіг С. 214, 215
Дем'янчук Д. 166
Денікін А. 14, 28, 30, 219, 237, 251, 264, 271, 272, 275, 277,

- 279, 280, 281, 283, 284, 288, 288, 289, 290, 292, 293, 294, 295, 296, 304, 306, 318
Децикевич В. 88
Дешанель П. 235
Джадвин Е. 283
Димитрій (єпископ) 138
Дідушок П. 54, 115, 222, 227
Дмовський Р. 208
Добковський Т. 29
Добржанський О. 23, 33, 66, 71, 92, 93, 96, 97, 99, 123, 124, 125, 297
Довбня В. 55
Долежалъ К. 173, 207, 276, 293
Долинський Д. 133
Долуд А. 186
Донцов Д. 48
Дорошенко Д. 47, 52, 69, 70, 324
Дорошенко П. 139
Дорошенко-Товмацький Б. 26
Доценко О. 216, 217, 289, 293, 311, 312, 313
Драгоманов М. 39, 40, 41
Драгомирецький М. 123
Дробот І. 23
- Е**
Ецдорф Й. 98, 99
- Є**
Євшан М. 163, 169, 252, 265
Ємець В. 194
Єфремов С. 145
- Ж**
Жук А. 33, 45, 46, 48, 223, 296, 312
- З**
Загаєвич М. 117
Зайдлер Е. 66
Затонський В. 62
Золотчанський В. 148
- І**
Ірчан М. 327
Ісаєвич Д. 222
- К**
Калакура Я. 17, 18
Калинович І. 190
Камбон Ж. 199
Капелюшний В. 17.
Капустянський М. 34, 159, 213, 215, 246, 249, 254, 255, 270
Карл (імператор) 72, 77, 78, 79, 86
Карпенко О. 15, 25, 314.
Карпинський О. 196
Картон де Віярой А. 199
Кедровський В. 310
Келлер Ф. 110
Келлог В. 199
Кернан Ф. 207
Кирчів Р. 193
Клемансо Ж. 199, 207, 218, 220, 222, 230, 234
Клімецький М. 29
Клочурак С. 102, 103, 133
Ковалевський М. 163, 309, 310
Коваленко Г. 65
Коваль В. 60
Ковальчук Г. 16
Ковальчук М. 53, 54, 300
Козаневич М. 135
Колард Ю. 123
Коленко 65
Колесса О. 114

- Колодївна С. 193
Колчак О. 230, 284
Комарницький М. 102
Компанієць І. 16
Коновалець Є. 53, 54, 55, 56, 68, 117, 118, 135, 136, 137
Копатчук О. 193
Кордуба М. 99, 100, 124, 125
Корольов Г. 44, 324
Корчинський М. 115, 225, 321
Коссак В. 192
Коссак Г. 246
Коханенко Є. 192
Кочерган П. 288
Кошиць О. 193, 194
Кравець М. 16
Кравс А. 273, 274
Кравчук 186
Кревецький І. 70
Крезуб А. (Думін О.) 119, 188
Кренжаловський Д. 297.
Крестинський М. 300
Кротофіл М. 29, 30
Крушельницький А. 131, 161
Крушельницький Ф. 301
Кугій П. 123
Кугутяк М. 25, 51
Кузьма О. 118, 121
Кулик І. 15
Кулінський М. 207
Куліш П. 39
Кульчицький А. 156
Курас І. 19, 20.
Курах І. 316
Курдиновський Б. 211, 212, 213, 307
Куріца Г. 291
Курманович В. 159, 243, 253, 276, 280, 283
Кутиловський В. 198
Кучабський В. 55, 117
Кучер М. 328, 329
Кушнір В. 45
Кушнір М. 222, 240
Кюльман Р. 60
- Л**
- Левитський М. 59, 60
Левицький Д. 125
Левицький Є. 63, 71, 131, 246
Левицький К. 36, 37, 43, 47, 50, 64, 65, 74, 76, 77, 79, 84, 86, 89, 129
Левицький О. 34, 254, 255, 262, 264, 265, 291
Левчук П. 213
Леонтович В. 106
Лизанківський І. 55
Лизогуб Ф. 71, 106
Липинський В. 45, 46, 70, 71, 72, 223
Лисенко Г. 55
Лисняк О. 291, 292, 315
Лисяк-Рудницький І. 13
Литвин М. 23, 24, 28, 76, 103, 122, 123, 137, 166, 192, 199, 202, 206, 210, 257, 328
Литвин С. 26
Лихолат А. 15
Лівицький А. 292, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 319, 320, 321
Ліпка П. 215, 278
Лісна І. 25
Ллойд-Джодж Д. 207, 218, 219, 220, 222
Лозинський М. 7, 9, 10, 34, 63, 65, 75, 77, 78, 81, 154, 176,

- 201, 203, 204, 207, 208, 211, 218, 226, 227, 228, 231, 234, 237, 240, 242, 244, 251, 254, 255
Лозовий В. 21, 22, 268, 279, 282
Лорд Р. 199, 202, 219
Лотоцький О. 106
Лукаsevич Є. 69
Луценко І. 122, 123
Луцький М. 278
Любинський М. 59, 60, 149, 288
Лямаш Г. 85
Лямезан Р. 87
Лянсінг Р. 84, 219
- М**
- Магальяс С. 278
Магас П. 297
Мазепа Ів. 139
Мазепа Іс. 7, 8, 9, 34, 171, 177, 178, 197, 211, 248, 269, 270, 274, 275, 280, 281, 288, 294, 299, 309, 310, 315, 320
Макаренко А. 107, 125, 159, 160, 165, 257, 280, 281, 304, 325
Макарчук С. 24, 313
Максимович М. 37
Макух І. 163, 267, 302
Маланчук В. 16
Марголін А. 222, 231
Марков С. 237
Мартос Б. 161, 162, 165, 178, 211, 263, 269
Марчуков А. 28
Матеюк А. 69
Матюшенко Б. 222, 237
Мацієвич К. 198, 211, 212
Мегас І. 222
Медведєв Ю. 62
Мельник А. 55, 107, 136
Метик Р. 70
Мигалка І. 136
Мигович П. 264
Микетей Г. 116, 124
Микитка О. 298, 299, 304, 317
Микитчук Н. 40, 41
Микола II 51
Милорадович-Скоропадська Є. 38
Мирон І. 136, 173
Михайлів А. 307, 311
Михайлов І. 28
Михайлюк М. 317
Мишківський Є. 94
Мишуга А. 273, 274
Мірчук П. 12
Міхновський М. 43, 54
Моркотун С. 237
Муралов М. 300
Мшанецький П. 278, 307, 309
- Н**
- Нагаєвський І. 12, 283, 325
Назарій (єпископ) 138
Назарук О. 10, 34, 49, 70, 116, 117, 119, 120, 177, 198, 246, 249, 252, 263, 267, 268, 275, 281, 290, 302
Науменко К. 23, 76, 103, 123, 137, 206, 257, 328
Никонов Н. 315
Ніковський А. 104, 105
Новаківський М. 307, 309
Нуленс Ж. 199
Нянчур Г. 162, 164, 165

- О**
- Огієнко І. 137
- Одинець Г. 151
- Одрина І. 265
- Омельченко Т. 288
- Омелянович-Павленко І. 186
- Омелянович-Павленко М. 34, 94, 157, 158, 168, 174, 186, 201, 203, 204, 207, 208, 213, 216, 244, 246, 273, 280, 305, 315, 326, 327
- Ончул О. 99
- Оренчук В. 69
- Орландо В. 207, 219, 220
- Осецький О. 107, 179
- Оскілко В. 165, 178, 189
- Остапенко С. 156, 159, 160, 161, 181, 197, 198
- Охримович В. 201
- П**
- Павлишин О. 22, 94, 115, 153, 157, 189
- Павлюк К. 215
- Павлюк О. 21
- Падеревський І. 208, 216, 229
- Палтов О. 116
- Панейко В. 64, 114, 120, 124, 206, 208, 222, 223, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 237, 238, 239, 240, 290
- Панчук А. 17, 18
- Патрус І. 136
- Пачовський В. 163
- Пеленський Й. 146
- Пеленський О. 193
- Перфецький Р. 120, 147
- Петлюра С. 9, 24, 26, 27, 28, 30, 31, 34, 49, 54, 107, 109, 119, 120, 125, 128, 133, 142, 143, 144, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 165, 168, 171, 172, 174, 175, 178, 181, 192, 197, 198, 203, 204, 205, 212, 213, 214, 215, 230, 235, 237, 238, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 252, 256, 257, 262, 264, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 274, 275, 276, 279, 280, 281, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 313, 316, 318, 319, 320, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 334, 335, 336, 337
- Петрів В. 273
- Петрушевич А. 221, 222, 229
- Петрушевич Є. 9, 12, 13, 19, 26, 56, 65, 71, 75, 77, 80, 81, 84, 86, 92, 102, 117, 121, 129, 132, 133, 156, 157, 158, 160, 161, 165, 166, 168, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 200, 203, 205, 215, 217, 221, 224, 232, 233, 245, 246, 247, 248, 249, 252, 254, 256, 262, 266, 267, 268, 269, 271, 272, 275, 276, 277, 279, 281, 282, 283, 284, 286, 287, 288, 289, 290, 292, 293, 295, 296, 298, 299, 300, 303, 304, 305, 306, 313, 314, 324, 325, 334, 335, 337
- Петрушевич І. 222
- Пилипчук П. 215, 216, 217, 307
- Пимен (єпископ) 262
- Піріг Р. 23, 69, 106, 108
- Пігуляк Є. 97
- Підсудський Ю. 30, 215, 245, 318, 319, 323, 324, 327, 328, 329, 337
- Пісецька-Струтинська М. 265
- Пісецький О. 65

- Пішон С. 234
Платтен Ф. 299
Полозов М. 59
Полонська-Василенко Н. 13
Понятенко П. 307, 310
Попенко Я. 235, 236
Попович І. 97, 98, 124, 125
Попович О. 84, 96, 98, 99
Проданюк Ф. 23
Прокопович В. 115, 196
Прокопович Е. 85, 95, 99
Пуанкаре П. 235
Пухальський С. 87
Пфєффер Р. 87, 88
- Р**
- Радзівський 214
Радченко А. 16, 17
Райківський І. 37
Реєнт О. 25, 39, 58
Рейнбот В. 107
Рейслер С. 209
Ржепецький Б. 307
Рибалко І. 15
Ріпецький С. 118
Розвадовський Т. 87, 207, 209
Розвадовський Я. 207
Романчук Ю. 51, 56
Рубльов О. 25, 53, 58
Рубчак І. 192
Рудницький М. 222, 224
Рудницький С. 10, 11
Русова С. 191, 310
- С**
- Савчук Б. 88, 186, 263, 327
Садовський М. 138, 193
Сазонов С. 237, 285
Саліковський О. 114, 143
Сальський В. 253, 273, 293, 295, 300, 320
Севрюк О. 59, 60, 61, 62, 222
Семак І. 98
Сергійчук В. 26
Сидоренко Г. 127, 221, 222, 223, 224, 227, 228, 229, 234, 244
Симиренко В. 38
Симонов Д. 225
Сінклер В. 286
Сіяк І. 175, 176, 268
Скарбек А. 207
Скорич А. 55
Скоропадський П. 23, 34, 66, 67, 68, 70, 71, 73, 78, 90, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 114, 116, 117, 123, 124, 125, 181, 237, 239, 312, 331
Скоропис-Йолтуховський О. 48
Скшинський О. 216
Славінський М. 116
Слащов Я. 291
Сливка Ю. 314
Слюсарчук К. 214
Смаль-Стоцький С. 206
Смолій В. 26
Солдатенко В. 19, 20, 88, 186, 263, 327
Соловійова В. 21, 222
Спинул М. 98
Срезневський І. 37
Стабіле 199
Старик В. 33, 66, 71, 92, 93, 96, 123, 124, 125, 297
Старосольський В. 310, 311
Старух Т. 52, 131, 137, 148, 149, 150, 151

- Стасюк М. 285
Стахів М. 11, 12, 139, 160, 163, 196, 202, 205, 208, 212, 230
Степаненко А. 310
Степаненко О. 58
Степанківський В. 45
Стефанів Г. 156
Стопчак М. 18
Супруненко М. 15
Сухенко Д. 315
Сухий О. 204, 211
Сушко Р. 55, 56, 117
- Т**
- Тарнавський М. 34, 252, 253, 266, 267, 276, 277, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 297, 298, 299, 300, 301, 316
Темницький В. 156, 161, 212
Терпило Д. 172
Тихий Д. 189
Тишкевич М. 33, 212, 222, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 299, 304
Тищик Б. 24, 43, 75, 79, 87
Томашівський С. 226, 227, 233, 237, 238, 239, 240
Трохименко Р. 132, 164, 180
Троцький Л. 59, 61
Турчин Л. 301
Тютюнник В. 286
Тютюнник Ю. 271
- У**
- Удовиченко О. 201, 204, 276, 284
Устіянович О. 166
- Ф**
- Федак С. 116
- Фещенко-Чопівський І. 225
Фішер Е. 74
Флондор Я. 96, 97, 99
Форгач Й. 70
Фост 199
Фош Ф. 235
Франко І. 40, 41, 43
Франц-Йосиф 50, 51
Фрейденберг А. 197
- Х**
- Хлюпін Є. 22
Хмельницький Б. 139
Христюк П. 7, 8, 108, 116, 153, 309, 310
Хробак М. 262
- Ц**
- Цадік Й. 99
Цегельський Л. 10, 64, 69, 86, 87, 116, 117, 120, 125, 126, 128, 129, 135, 136, 137, 139, 142, 144, 180, 196, 211, 223
Цитович В. 240
Ціммерман А. 301
Ціріц Г. 298, 304
- Ч**
- Чайківський М. 193
Чарторійський В. 87
Челатті Б. 235
Черник Ф. 54, 55, 107, 117
Чернін О. 59, 61
Черчіль У. 219
Чехівський В. 112, 115, 134, 136, 159, 194, 197
Чоботарів М. 66
- Ш**
- Шадлун М. 164, 280
Шаманек А. 289, 291, 293, 295, 298, 299

Шанковський А. 14, 188
Шаповал М. 7, 8, 107, 121, 134,
143, 144, 163, 167, 168, 289,
295, 303
Шахрай В. 62
Шашкевич М. 36
Швець Ф. 105, 107, 125, 139,
158, 194, 224, 257, 304, 310,
325
Шевчук С. 13, 196
Шекерик-Доників П. 131, 144
Шекун-Коломийченко М. 194
Шелухін С. 70, 228, 237, 238,
240, 325
Шептицький А. 66, 211
Шилінг Н. 301
Шпилька П. 101
Штейнгель Ф. 197
Шульгін О. 58, 222, 230, 231
Шухевич В. 116, 120
Шухевич С. 186, 187, 204, 265,
286, 293, 294

Ю

Юнаків М. 253, 272, 283
Юркевич А. 45

Я

Яневський Д. 27
Яремчук В. 23
Ярослав Мудрий 139
Ярославин С. (Сохоцький І.) 12,
13, 132

Наукове видання

Тимченко Роман Вікторович

**ВІДНОСИНИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ
РЕСПУБЛІКИ Й ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ
НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ
(ЛИСТОПАД 1918 - КВІТЕНЬ 1920 РР.)**

Комп'ютерна верстка – М. Нестеренко

Обкладинка – Р. Тимченко

Підписано до друку 16.09.2013 р. Формат 60x84/16

Ум. друк. арк. 20,2. Обл. вид. арк. 28,7

Наклад 300 прим. Зам. 23. 2013.

Поліграф. д-ця Ін-ту історії України НАН України
Київ-1, вул. Грушевського, 4.